

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМ. В. М. КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМ. В. М. КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУЛКАТ МАРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 340.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВОЇ ВЛАДИ:
СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ М. С. Булкат

Науковий консультант – **ОНИЩЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА**,
доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових
наук України

Київ – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ	23
1.1 Методологічні засади дослідження судової влади.....	23
1.2 Доктрина судової влади: історичний поступ та огляд сучасних підходів.....	39
1.3 Генеза розвитку судочинства, судової влади на теренах України: вихідні положення.....	74
1.4 Співвідношення історичного розвитку судочинства, судової влади та доктрини судової влади.....	94
Висновки до розділу 1.....	107
РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ	116
2.1 Правова природа поняття судової влади.....	116
2.2 Поняття ознак судової влади та їх система.....	140
2.3 Визначення судової влади: теоретико-правова парадигма.....	171
Висновки до розділу 2.....	181
РОЗДІЛ 3 СПЕЦИФІКА ФУНКЦІЙ ТА ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ	192
3.1 Функції судової влади: концептуалізація поняття	192
3.2 Система функцій судової влади: основні підходи та доктринальні новели.....	210
3.3 Принципи судової влади: новий сутнісний контекст.....	228
3.4 Система принципів судової влади: проблеми класифікації	244
Висновки до розділу 3.....	257

РОЗДІЛ 4 СИСТЕМА ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЇЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	270
4.1 Система органів судової влади: характеристика поняття.....	270
4.2 Складові (елементи) системи органів судової влади.....	287
4.3 Сучасний вектор наукових досліджень у доктрині судової влади.....	316
Висновки до розділу 4.....	341
ВИСНОВКИ.....	354
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	370
ДОДАТКИ.....	440

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Наукове розуміння судової влади є частиною специфічних поліструктурних положень доктрини, різні аспекти його внутрішнього змісту перебувають на межі вивчення багатьох наукових сфер. Теоретико-правові основи судової влади знаходяться в площині дослідження науки теорії держави і права.

Однією з особливостей цього теоретико-правового дослідження є узагальнене вивчення вітчизняної складової доктрини судової влади. У процесі його виконання враховано здобутки понад чотирьохсот сучасних монографічних досліджень, які присвячені питанням судової влади, а також окремі статейні виклади, довідкові матеріали тощо.

Водночас науковий аналіз вітчизняної доктрини судової влади, а також досвіду її практичного функціонування, зокрема законодавчого регулювання, засвідчив наявність певного дисбалансу в їхньому співвідношенні. Так, проведеним дослідженням узагальнено досить поширений методологічний алгоритм, який використовують деякі вітчизняні правники під час формулювання положень щодо судової влади. А саме: 1) констатація існування окремих складових у структурі судової влади (при цьому до уваги переважно взято аспект законодавчого регулювання); 2) «наукова легітимізація» норм чинного законодавства з питань судової влади – їх опис та пояснення засобами юридичної науки, порівняння із законодавчим урегулюванням відповідних аспектів у зарубіжних країнах тощо.

Зрозуміло, що унормування тих чи інших сфер діяльності в державах, які перебувають на етапі становлення, зазнає постійної апробації практикою й перманентного коригування, вдосконалення, часткової або повної зміни згідно з потребами розвитку конкретного суспільства і держави. У зв'язку з цим дослідження, які у своїй основі «спираються» на законодавчі норми, швидко втрачають актуальність.

З одного боку, в таких випадках правова наука перетворюється на «легалізатора» діяльності законодавчого органу держави. З іншого боку, її

результати «компрометуються» рівнем компетентності законодавчого органу, обумовлюються стабільністю або мінливістю його підходів до розвитку та регулювання досліджуваного державно-правового явища. Тобто цінність такого дослідження втрачається з кожною ревізією та зміною законодавства.

Крім того, використання у вітчизняній правничій науці вказаного методологічного алгоритму призводить до існування численних праць, у яких із періодичністю 3 – 5 років пропонуються та описуються суперечливі розуміння судової влади, три-, чотириланкові структури судової системи, періодично обґрунтовується необхідність або недоцільність одних і тих самих спеціалізованих органів та установ у системі органів судової влади та багато іншого. Здебільшого такий стан речей обумовлений саме «рівнянням» на «політичну кон'юнктуру необхідність», чинне (на момент проведення певного дослідження) законодавство, різні за змістом проекти потенційних змін до нього тощо.

Як результат, у випадках переважної залежності правової науки від законодавчої практики втрачається значення її прогностичної функції. Про це неодноразово зазначали відомі науковці та практики, зокрема М. І. Козюбра, В. В. Лемак, В. П. Нагребельний, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. В. Петришин, В. Ф. Сіренко, А. О. Селіванов, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко та інші.

З огляду на зазначене частина запропонованих сучасною наукою підходів до розуміння судової влади, на жаль, актуальна лише на момент створення, не має значного прогностичного потенціалу, перестає відповідати суспільним потребам та темпам розвитку державно-правової практики в короткі терміни, втрачає свою актуальність та цінність із черговими законодавчими змінами.

Натомість наукові положення покликані «пояснити» природу того чи іншого поняття, його сутність і зміст, «запропонувати» шляхи адаптації до державно-правової практики конкретної держави, стати основою подальшого

законодавчого регулювання і практичної апробації.

У цьому контексті надзвичайно влучним видається твердження, що нинішній стан розвитку вітчизняної науки відзначено численними галузевими дослідженнями, які стосуються окремих практичних питань функціонування держави і права. Водночас їх комплексний аналіз та різновекторність розумінь одних і тих самих понять засвідчує нагальну потребу в уніфікації теоретичних положень, які є основою, «дороговказом» вивчення практичних аспектів, мають їм передувати.

Вочевидь логічно обґрунтованим алгоритмом вивчення та подальшої реалізації положень щодо судової влади є послідовне виконання таких етапів: 1) дослідження, ревізія, вдосконалення теоретико-правових засад; 2) наукове опрацювання та уніфікація підходів до вирішення питань практичного функціонування (обґрунтування найбільш ефективних механізмів реалізації); 3) розробка законодавчого регулювання із використанням результатів фахових наукових досліджень.

З огляду на зазначене пріоритетним науковим завданням для розвитку судової влади в нашій державі є дослідження, ревізія, вдосконалення теоретико-правових засад, а також формування виважених наукових підходів до розуміння співвідношення системи функцій судової влади та складових системи органів судової влади.

У цьому контексті варто відзначити, що якість реалізації функції здійснення правосуддя знаходиться в прямому співвідношенні зі ступенем «насичення» теоретичним елементом підходів до її виконання. Наукові положення є суттєвим «підкріпленням» розвитку усталених позицій судової практики, запорукою її поступу. Крім того, слід враховувати, що надзвичайно важливим аспектом для ефективної реалізації кожної окремої функції судової влади, зокрема здійснення правосуддя, є її кореляція з іншими функціями у відповідній системі, станом їх виконання.

У зв'язку з зазначеним предметом цього дослідження є саме засадничі основи функціонування судової влади, зокрема наукове розуміння її поняття,

функцій, принципів організації, системи органів тощо. Такий підхід сприяв комплексному узагальненню наявних теоретико-правових напрацювань, а також визначенню питань, які потребують суттєвого доопрацювання, зміни, формування нових наукових положень стосовно їх розуміння.

Так, у процесі окреслення питання щодо історичного поступу доктрини судової влади враховано результати досліджень різних періодів розвитку філософсько-правової думки. Наприклад, наукові праці Платона, Арістотеля, Цицерона, А. Августина, Ф. Аквінського, М. Падуанського, Н. Макіавеллі, М. Грека, Ф. І. Карпова, З. Отенського, Ж. Бодена, І. С. Пересвєтова, Г. Гроція, Ю. Крижанича, Б. Спінози, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, М. М. Щербатова, Ч. Беккарія, С. Ю. Десницького, О. М. Радішева, М. М. Сперанського, Г. М. Даниловича, К. О. Неволіна, М. Д. Іванишева, О. Ф. Кістяківського, Є. М. Трубецького, М. К. Ренненкампа, М. Ф. Владимирського-Буданова, С. С. Дністрянського, О. О. Ейхельмана, М. С. Грушевського та інших.

Крім того, у дослідженні враховано наукові положення щодо державної влади В. Б. Авер'янова, В. Д. Бабкіна, К. А. Бабенко, О. Ю. Бульби, Н. А. Жук, В. В. Ладиченка, С. В. Матвєєва, Р. М. Мінченко, Т. В. Чехович, В. Ф. Сіренка, Л. М. Силенко, Ю. О. Фрицького та інших.

У роботі використані загальні положення теорії держави і права, сформульовані О. В. Зайчуком, М. І. Козюброю, О. Л. Копиленком, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришиним, В. Ф. Погорілком, П. М. Рабіновичем, А. О. Селівановим, В. Я. Тацієм, О. І. Ющиком, а також теоретичні положення стосовно актів судової влади С. В. Шевчука.

Серед філософсько-правових підходів до розробки питань судової влади враховано результати досліджень В. С. Бігуна, Т. З. Гарасиміва, П. М. Рабіновича, а також деяких правників близького зарубіжжя, зокрема А. І. Джарімової.

Крім того, за результатами наукового аналізу встановлено неоднорідність опрацювання питань щодо судової влади. Так, комплексні

дослідження теоретико-правових засад судової влади у вітчизняній доктрині вельми нечисленні. Деякі питання висвітлено В. С. Смородинським, а також вибірково в галузевих практичних дослідженнях судоустрою.

Значну увагу приділено положенням щодо історичного розвитку, еволюційних та цивілізаційних трансформацій інституту судочинства, зокрема в працях В. С. Балуха, О. І. Бирковича, Л. С. Гамбурга, Л. В. Городницької, Ж. О. Дзейко, Б. В. Змерзлого, С. Г. Ковальової, О. В. Кондратюка, Л. А. Кушинської, В. В. Молдована, М. В. Никифорака, В. Т. Окіпнюка, Я. М. Падоха, І. М. Паньонко, І. І. Полякова, Л. Т. Присташ, К. І. Ревіна, Н. П. Сизої, І. М. Скуратовича, О. В. Сокальської, І. Б. Усенка, О. О. Шевченка та інших. А також питанням щодо сучасного етапу реформування судової влади, судової системи, зокрема в дослідженнях В. Д. Бринцева, Р. О. Куйбіди, В. О. Сердюк, О. З. Хотинської-Нор та інших.

У роботі використано і наукові положення з питань розвитку судових інституцій на теренах інших держав, до яких зверталися С. С. Аскеров, О. В. Бахновський, Б. В. Малишев, Т. Г. Мінєєва, О. В. Липитчук, І. Є. Переш, Є. Ю. Полянський, О. М. Ригіна, М. О. Чельцов-Бебутов, К. Н. Холіков та інші.

Водночас, у процесі дослідження відмічено чисельність наукових робіт, що стосуються різних практичних питань функціонування судової влади. У зв'язку з цим запропоновано авторський підхід до систематизації їх напрямів. Насамперед, серед таких напрямів виокремлено дослідження принципів організації судової влади та судової системи, зокрема М. О. Борисенко, С. В. Гладія, В. В. Городовенка, І. В. Камінської, В. В. Кривенка, С. В. Луніна, І. В. Назарова, О. М. Овчаренко, М. І. Сірого, О. Б. Прокопенка, І. В. Юревич, А. В. Лужанського, В. В. Федоренко та інших. Також у межах цього напрямку виокремлено дослідження щодо організації системи судів (територіальність, інстанційність, спеціалізація тощо), зокрема О. О. Гаркуши, С. В. Глущенко, О. В. Закропивного, В. М. Коваля, О. Ю. Костюченко, О. М. Курило, О. І. Попова, В. В. Сердюка,

В. М. Скавроніка, П. М. Тимченко, С. П. Штелик, С. Г. Штогуна та інших. Крім того, враховано результати досліджень цього напрямку, здійснених науковцями в країнах близького зарубіжжя, зокрема С. В. Александровим, А. Р. Каїтовою, В. М. Нестеровим, Р. О. Рябзіним, Б. В. Сангаджиєвим.

Окремим напрямом досліджень визначено питання щодо місця судів у системі державних органів, їхнього статусу та співвідношення із суспільними інститутами. Методологічними в цьому напрямі визначено положення, розроблені О. В. Скрипнюком щодо співвідношення держави та громадянського суспільства. Встановлено, що вивчення відповідних питань у вітчизняній доктрині судової влади розпочали Ю. Є. Полянський, В. В. Долежан, І. Є. Марочкін та продовжили М. Й. Вільгушинський, Н. Д. Квасневська, С. В. Прилуцький та інші. Встановлено, що достатньо опрацьованими в цьому напрямі є питання щодо забезпечення функціонування судових органів, зокрема в дослідженнях В. Д. Бринцева, М. П. Запорожець, І. Є. Марочкіна, Л. М. Москвич та інших.

Як важливий напрям виокремлено наукові розробки з питань судової практики та її вдосконалення. У цивільній спеціалізації – В. В. Комарова, Д. Д. Луспеника, О. С. Ткачука та інших. У кримінальній – Ю. М. Грошевого, І. І. Котюка, В. Т. Маляренка, М. І. Хавронюка та інших. Щодо специфіки адміністративної юстиції – Ю. В. Георгієвського, А. В. Руденко, О. Г. Свиди та інших. З питань господарської судової спеціалізації – В. В. Калініченко, А. Й. Осетинського, Д. М. Притики, В. В. Радзивілюк, І. Б. Шицького, В. С. Щербини та інших.

Як комплексний напрям наукових досліджень визначено питання щодо функціонування різних складових системи органів судової влади, зокрема в працях О. В. Білової, Ю. В. Георгієвського, О. В. Гончаренка, Н. В. Добровольської, С. О. Іваницького, Г. А. Кравчука, О. В. Красноборова, А. В. Маляренка, М. П. Міняйла, О. Л. Польового, Б. О. Прокопенка, І. О. Русанової, А. А. Стрижака, Л. П. Сушко, А. М. Хливнюк, А. В. Шевченко та багатьох інших правників. Досить дослідженими в межах

цього напрямку є питання міжнародного судочинства, зокрема С. Ф. Афанасьєвим, Г. Г. Шинкарецькою та іншими.

Отже, науковий аналіз вітчизняної доктрини засвідчив необхідність комплексного опрацювання питань щодо теоретико-правових засад функціонування судової влади. У процесі виконання цього дослідження узагальнено наявні положення, а також встановлено ті, що потребують певного уточнення або перегляду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є частиною науково-дослідної роботи Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України та виконане в межах планової теми відділу теорії держави і права «Право і прогрес: запити громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0117U002697).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є подальше вдосконалення теоретико-правових положень у доктрині судової влади, формування їх сучасного концепту. Зазначеною метою передбачено встановлення положень, які потребують розроблення, доопрацювання, уточнення, уніфікації або перегляду. А також формулювання пропозицій щодо визначення відповідного категоріально-понятійного апарату в доктрині судової влади. Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- висвітлити основні положення щодо історичного розвитку доктрини судової влади, його етапів;
- охарактеризувати сучасний стан вітчизняної доктрини судової влади, систематизувати основні напрями наявних досліджень;
- навести узагальнений огляд генези розвитку судочинства, судової влади на теренах України;
- визначити особливості співвідношення процесів історичного розвитку судочинства, судової влади та поступу доктрини судової влади і сформулювати визначення процесів «історичний розвиток (генеза) судочинства, судової влади» та «розвиток доктрини судової влади», а також

специфіку використання понять «концепція судової влади», «теорія судової влади»;

– узагальнити наявні наукові положення щодо правової природи поняття судової влади та сформулювати комплексний підхід до її розуміння;

– здійснити аналіз сучасного стану дослідження поняття ознаки судової влади, уточнити специфіку співвідношення понять ознака і властивість судової влади;

– окреслити наявні підходи до розуміння системи ознак судової влади та запропонувати її уніфіковане розуміння;

– удосконалити теоретико-правове визначення судової влади на основі положень про правову природу та систему ознак судової влади;

– визначити концептуальну специфіку формування поняття функцій судової влади;

– окреслити систему функцій судової влади як складової державної влади;

– систематизувати наявні розуміння принципів судової влади, встановити актуальний сутнісний контекст їх поняття, визначити особливості співвідношення принципів судової влади із суміжними поняттями;

– сформулювати уніфікований теоретико-правовий підхід до розуміння системи принципів судової влади;

– узагальнити наявні розуміння та запропонувати актуалізоване визначення поняття «система органів судової влади»;

– визначити специфіку формування структури системи органів судової влади;

– проаналізувати основні тенденції розвитку доктрини судової влади, визначити актуальні напрями наукових досліджень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері функціонування судової влади.

Предметом дослідження є теоретико-правові засади функціонування судової влади.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є система філософсько-світоглядних підходів, принципів, загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дослідження.

На всіх етапах цього дослідження застосовано метод наукового аналізу:

– у широкому розумінні – як позначення всіх сукупних методологічних дій щодо вивчення та комплексного узагальнення наявних теоретико-правових положень про судову владу з метою їх подальшої уніфікації, удосконалення, доопрацювання та прогнозування можливих тенденцій розвитку;

– у спеціальному розумінні – як основний метод цього дослідження, який дає змогу вивчити предмет (теоретико-правові засади функціонування судової влади), розуміючи кожне поняття (ознаки, функції, принципи організації судової влади тощо) у його складі окремо та в сукупності їх значень, тобто через уточнення відповідних наукових формулювань.

Крім того, на різних етапах дослідження використано та поєднано такі загальні юридичні прийоми пізнання: методи абстрагування та аналогії використано під час вивчення системи ознак судової влади для відмежування від властивостей, які не є істотними, з одночасним формуванням тих, які необхідні для теоретико-правової характеристики в конкретному випадку (підрозділ 2.3). Аксиоматичний метод став у нагоді під час дослідження понять «концепція судової влади» і «теорія судової влади» (підрозділ 1.4). Метод дедукції застосовано для визначення прогнозованих тенденцій поступу доктрини судової влади (підрозділ 4.3). Метод індукції використано під час обґрунтування індуктивних висновків про різні функції судової влади на підставі загальної характеристики правової природи поняття судової влади (підрозділ 3.1). Історичний метод став у нагоді під час дослідження генези розвитку судової влади як державно-правового явища та історіографії наукових досліджень у доктрині судової влади (підрозділи 1.2, 1.3). Метод класифікації застосовано під час

обґрунтування систем ознак, функцій, принципів, органів судової влади (підрозділи 2.3, 3.2, 3.4, 4.2). Логічний метод використано під час дослідження співвідношення понять державної та судової влади (підрозділ 2.1). Метод сходження від абстрактного до конкретного став у нагоді під час вивчення процесу видозміни змісту загального терміна «влада» в понятті «судова влада» (підрозділ 2.4). Метод моделювання застосовано під час обґрунтування тенденцій розвитку доктрини судової влади (підрозділ 4.3). Описовий метод став у нагоді під час дослідження наявних підходів до розуміння ознак, функцій, принципів судової влади (підрозділи 2.2, 3.1, 3.3). Метод синтезу використано під час формулювання теоретико-правового визначення судової влади (підрозділ 2.4), а метод узагальнення – під час характеристики складових у структурі системи органів судової влади (підрозділ 4.2).

Також використано конкретно-наукові методи пізнання, які сформовані безпосередньо теорією права і держави. Серед них формально-юридичний (догматичний, юридико-технічний), який є одним з основних спеціалізованих теоретичних методів дослідження. Його використання дало змогу сформулювати відповідні підходи до розуміння різних понять (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2). Порівняльно-правовий метод використано під час визначення співвідношення поняття судової влади із суміжними (підрозділ 2.1). Соціологічний та формально-догматичний методи використано для узагальнення наявних наукових положень про судову владу (підрозділ 1.2).

Крім того, у дослідженні приділено особливу увагу дотриманню загальних принципів наукового пізнання: верифікації, конкретності, науковості, об'єктивності, обґрунтованості пізнання, раціональності, фальсифікації. А також «традиційних» принципів теоретико-правової наукової галузі, серед яких принципи всебічності дослідження, історизму, комплексності.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є комплексним дослідженням сучасного концепту теоретико-правових засад судової влади. Наукова новизна роботи і особистий внесок автора викладені в таких положеннях та висновках:

уперше:

– сформульовано підхід до розуміння співвідношення процесів історичного розвитку судочинства, судової влади та доктрини судової влади, що полягає в існуванні двох уявних паралельних «прямих». Запропоновано до наукового вжитку визначення «історичний розвиток (генеза) судочинства, судової влади» – процес еволюційної трансформації судочинства в темпоральному вимірі: від здійснення відповідної діяльності на ранніх етапах розвитку державності до реалізації судових функцій різними суб'єктами в ранніх державах, а згодом – до утворення судових органів та судових систем, а також судової влади в демократичних, правових державах; «розвиток доктрини судової влади» – процес удосконалення всіх наявних знань про судочинство, судоустрій, судову владу в різних формах: від стародавніх джерел до наукових праць, від ідей справедливості і правосуддя, розумінь, трактувань, гіпотез, підходів щодо судочинства та судоустрою до створення концепцій судочинства, судоустрою, судової влади, формування теорії судової влади, що ґрунтується на демократично-правовій теорії трискладового поділу державної влади;

– обґрунтовано необхідність перегляду практики використання метафоричних прийомів, перенесення узвичаєних побутових слів у юридичну термінологію, доктрину судової влади, зокрема словосполучення «гілка влади» та запропоновано використання терміна «складова державної влади» під час характеристики правової природи поняття «судова влада»;

– сформульовано дефініцію «ознака судової влади» – сутнісна характеристика судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, з урахуванням значення відповідних первинних понять, які формують її зміст.

Запропоновано підхід до розуміння специфіки співвідношення понять ознаки і властивості судової влади. Ознака відображає правову природу судової влади як державно-правового поняття, а властивість – її характеристику відносно інших об'єктів, предметів, явищ, у взаємодії з ними;

– запропоновано до наукового вжитку визначення поняття «система ознак судової влади» як науково обґрунтована сукупність сутнісних характеристик судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави та має відповідну структуру. Узагальнено наявні підходи до розуміння системи ознак судової влади в змістовно однорідні групи: «нормативну», «владну», «дворівневу»;

– обґрунтовано уніфіковане розуміння системи ознак судової влади у вигляді трирівневої структури: першим рівнем є комплексна «ознака призначення» як узагальнене відображення змісту теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі, до другого рівня віднесено групу ознак судової влади, що характеризують її як складову державної влади, до третього рівня – групу ознак судової влади, що відображають її власну специфіку;

– встановлено особливості формування поняття функцій судової влади. Запропоновано дефініцію «функція судової влади» – напрям діяльності складової державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюється із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами;

– визначено специфіку конструювання системи функцій судової влади, зокрема: формування переліку та змісту функцій кожної складової демократично-правової влади відбувається з урахуванням положень «стримувань і противаг», тобто обґрунтованої необхідності виконання приблизно однакового (за значенням) переліку функцій складових державної

влади, необхідних для підтримання балансу в суспільстві та державі з демократично-правовими цінностями. Це опосередковує наявність у системі функцій судової влади групи функцій щодо взаємодії з іншими складовими державної влади та групи «власних» функцій судової влади. Сформульовано дефініцію «система функцій судової влади» – сукупність функцій судової влади, що повно та об'єктивно відображає всі напрями діяльності цієї складової влади демократичної, правової держави та має логічно обґрунтовану структуру;

– окреслено систему функцій судової влади як складової державної влади та запропоновано комплексний теоретико-правовий підхід, згідно з яким основою розуміння системи функцій судової влади є поетапна класифікація функцій у її складі. Визначено, що базисом системи функцій судової влади є принцип поділу державної влади та застосування відповідного критерію «за принципом поділу влади». Обґрунтовано, що для достовірного розуміння системи функцій судової влади слід по чергово застосовувати класифікаційні критерії «за сферою діяльності», «за об'єктом», «за предметом»;

– надано характеристику сучасним підходам до розуміння системи принципів судової влади у вітчизняній юридичній науці та запропоновано умовно розділити їх на дві основні групи: моноструктурну та поліструктурну. Підходи моноструктурної групи передбачають однорідну структуру у вигляді довільного переліку принципів, характеризуються зрівнянням різних положень доктрини судової влади (ознак, функцій, принципів), ототожненням понять, високим ступенем впливу норм чинного законодавства на їх формування. Основною особливістю поліструктурних підходів є формування кількох рівнів або підсистем принципів судової влади, характеризуються послідовною логікою конструювання;

– сформульовано дефініцію «система органів судової влади» – сукупність елементів цієї складової державної влади, що відповідає змісту функцій судової влади (функціональна єдність), ґрунтується на відповідній

системі принципів її організації (стійкі організаційні зв'язки) та має відносно відокремлену структуру. Визначено сутнісні особливості цього поняття, а саме: системність елементів судової влади (як складової державної влади) є їх невід'ємною характеристикою; «системою цінностей» для формування змісту поняття «система органів судової влади» є положення демократично-правової теорії поділу державної влади та зміст функцій судової влади конкретної держави; система органів судової влади є «соціально орієнтованою системою»; система органів судової влади є «складною системою» (вертикальні та горизонтальні зв'язки між елементами, ускладнена ієрархічна підпорядкованість тощо); система органів судової влади є «штучною системою» (створена на основі змісту функцій судової влади конкретної держави); системі органів судової влади притаманні характеристики «системи» як загальнонаукового поняття: цілісність, відносна відокремленість від навколишнього середовища (інших державних систем), наявність зв'язків із середовищем, наявність частин і зв'язків між елементами (структурованість), підпорядкованість усієї організації системи певній меті, завданням її створення та функціонування;

– виокремлено тезисні положення щодо формування системи органів судової влади, зокрема обґрунтовано, що елементний склад системи органів судової влади та конфігурація її структури залежить від змісту системи функцій цієї складової державної влади. Узагальнено характерні особливості структури системи органів судової влади України із використанням результатів наукового аналізу відповідної системи функцій;

удосконалено:

– характеристику сучасного стану розвитку вітчизняної доктрини судової влади, систематизовано основні напрями наявних історико-правових та галузевих досліджень різних правничих спеціалізацій;

– положення щодо правової природи поняття судової влади. Визначено кілька основних аспектів, які в сукупності опосередковують формування науково-обґрунтованого уявлення про правову природу поняття судової

влади. Перший із них умовно позначено як мовознавчий (лінгвістичний) аспект. Другий – філософсько-правовий аспект щодо смислового значення наукових категорій «справедливості», «рівності», «законності», «правосуддя» у формуванні поняття судової влади. Третій – кроссекторальний аспект змістовних тлумачень понять «влада», «держава», «державна влада», як первинних відносно визначення судової влади. Четвертий – щодо взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади, як частини цілого;

– теоретико-правове визначення судової влади, що ґрунтується на сформульованих у цьому дослідженні положеннях про правову природу та систему ознак відповідного поняття. Судову владу визначено як відносно самостійну, легітимну, універсальну, легальну складову державної влади, що має імперативні характеристики та контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, і забезпечує регулювання визначеного кола суспільних відносин на основі сформованих доктринальних положень про правову державу та трискладову теорію державної влади у відповідних формах та конкретно встановленими методами, що ґрунтуються на змісті ознак її єдності та особливості правовідносин;

– положення щодо співвідношення таких дотичних понять як «суб'єкт-носії судової влади», «складова (елемент) системи органів судової влади» та «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади» (наприклад, здійснення правосуддя). Так, суб'єкт-носії судової влади є носієм влади у контексті виконання ним конкретно-визначених обов'язків на певній посаді в державному органі або установі системи органів судової влади. Тоді як поняття «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади» може мати значно ширший зміст. Характерною особливістю демократичних, правових держав є те, що у реалізації функцій складових державної влади беруть участь суб'єкти громадянського суспільства. Наприклад, у реалізації функції здійснення правосуддя беруть участь різні суб'єкти інститутів громадянського суспільства (адвокатури,

третейського розгляду спорів тощо) та органів державної влади (прокуратури тощо);

– положення про актуальні напрями наукових досліджень у доктрині судової влади та систематизовано деякі тематичні напрями, а саме: дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади; доповнення системи функцій судової влади; вивчення процесів інтеграції національних систем судової влади в міжнародну систему;

набули подальшого розвитку:

– положення про історичний розвиток доктрини судової влади, що надало можливість виокремити такі основні етапи: перший – формування наукової ідеї щодо розуміння соціального призначення суду як «інституту справедливості»; другий – наукове опрацювання організаційно-правових питань судочинства та судоустрою, обґрунтування «приналежності» судових функцій державним органам та структурам; третій – формування науково обґрунтованих підходів до структури та системи судоустрою, як складової відокремленого (від церкви) механізму держави, згодом – концепцій судочинства, судоустрою, судових систем; четвертий – обґрунтування судової влади як відносно самостійної складової державної влади та опрацювання шляхів практичного впровадження цієї демократично-правової теорії на теренах різних держав та правових систем; п'ятий – продовження наукового вдосконалення та практичної апробації теорії поділу державної влади та її функціонування в демократичних, правових державах; шостий – повернення до розробки наукових питань щодо функціонування судової влади у вітчизняній правовій науці;

– положення про генезу розвитку судочинства, судової влади на теренах України до періоду утворення незалежної держави та запропоновано умовно виокремити кілька основних періодів: додержавний; ранніх державних утворень та Київської Русі; входження українських земель до складу Королівства Польського, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої; Гетьманщини; входження українських земель до складу

Російської імперії; період української національної державності 1917–1920 рр.; радянський період;

– розуміння поняття принципів судової влади, зокрема обґрунтовано необхідність наукового опрацювання питань щодо його нового сутнісного контексту. Сформульовано підхід до визначення принципів судової влади як доктринальних положень, фундаментальних, вихідних ідей, покладених в основу функціонування судової влади. Конкретизовано співвідношення принципів судової влади з дотичними поняттями;

– теоретико-правові засади формування системи принципів судової влади. Аргументовано, що її основою є принципи права, яким відповідають усі системи принципів функціонування державно-владних структур демократичної, правової держави. Вони є «надбудовою» системи принципів судової влади. Запропоновано систему принципів судової влади визначати у формі консолідованої «піраміди», вершиною якої є загальні принципи функціонування судової влади, другим рівнем – принципи судової влади, які стосуються організації діяльності судових органів, третім рівнем – принципи, які стосуються функціонування судів та їх процесуальної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень різних питань судової влади як на загальнотеоретичному, так і на галузевому рівнях;

– у законодавчій сфері – для використання в нормопроектній діяльності запропонованих дефініцій та положень з метою уніфікації відповідних підходів;

– у навчальному процесі – при викладанні навчальних курсів «Теорія права та держави», «Проблеми теорії права та держави», «Судоустрій» та підготовці відповідних підручників і посібників.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення та висновки, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших учених, на які обов'язково зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації апробовані автором під час її виконання та обговорення на засіданнях відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Результати дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах» (м. Київ, 19 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (13–14 квітня 2018 р.; тези опубліковано); International scientific conference «Modern jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice» (Lublin, April 17, 2018; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 20–21 квітня 2018 р.; тези опубліковано); International scientific-practical conference «The development of legal sciences: problems and solutions» (Kaunas, April 27–28, 2018; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя» (м. Дніпро, 4–5 травня 2018 р.; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Одеса, Україна, 11–12 травня 2018 р.; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р.; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 15–16 червня

2018 р.; тези опубліковано); International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland» (Stalowa Wola, 20-21 July, 2018; тези опубліковано); Міжнародній науково-практичній конференції «Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики» (м. Київ, 16 квітня 2019 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладено в 31 публікації, з яких: одна індивідуальна монографія; один підрозділ зарубіжної колективної наукової монографії; 20 наукових статей, опублікованих у фахових виданнях, зокрема 6 – у зарубіжних та внесених до міжнародних наукометричних баз даних, 9 опублікованих матеріалів тез та доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів (14 підрозділів), висновків до підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел (707 найменувань) на 70 сторінках, та додатку на 5 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 444 сторінки, з них 369 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

1.1 Методологічні засади дослідження судової влади

Вочевидь беззаперечним аргументом для концентрації уваги на методологічній складовій дослідження є прагнення успішної реалізації його мети та виконання конкретних наукових завдань. Не останню роль у формуванні методологічного «портфелю» відіграє рівень правової культури, світоглядної зрілості, професійної майстерності та інформованості кожного науковця. Насамперед це відображається через призму обраних для дослідження засобів. Ще Ф. Бекон підкреслив значення методології дослідження, порівнюючи її з ліхтарем, який освітлює дорогу вченому. Він зазначав, що навіть коли з ліхтарем по дорозі йде кульгавий, то він неодмінно випередить того, хто біжить до своєї мети в п'ятні [344, с. 136].

На початку формування методологічного інструментарію наукового дослідження слід акцентувати увагу на необхідності розмежування теоретико-правових положень щодо методу та методології як частини цілого. Як зазначила Є. А. Подольська, метод – це спосіб побудови й обґрунтування системи наукового знання, шлях дослідження й удосконалення дійсності. Тоді як методологія – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему [436, с. 599].

Варто відмітити, що методологію можна класифікувати за загальними критеріями (наприклад, щодо належності до конкретної наукової сфери) або за спеціальними (щодо конкретного дослідження). Отже, процес виконання наукової роботи в кожному випадку передбачає розроблення відповідної «аутентичної» методології, що включає адаптовані до її спеціалізації та предмета методи дослідження, принципи пізнання, а також поетапні алгоритми їх використання.

Першочерговим питанням у формуванні методологічного інструментарію кожного наукового дослідження є визначення загального підходу до його застосування.

У сучасній юридичній науці є різні, іноді протилежні підходи до використання методологічного інструментарію. Наприклад, «методологічний нігілізм», в основі якого теза про формування методології «стихійно», безпосередньо в процесі наукового дослідження та «методологічний фанатизм», що ґрунтується на абсолютизації методологічної конструкції, визначаючи її головним джерелом наукового знання [670, с. 102].

Натомість для виконання комплексного теоретико-правового дослідження судової влади доречним видається застосування підходу, який науковці позначають як «методологічний реалізм». Відповідно до нього правильний вибір методології дослідження не гарантує, але значною мірою опосередковує належний результат.

Під час використання зазначеного підходу в процесі вивчення теоретико-правових питань судової влади первинним завданням є окреслення етапів формування методології (їх поетапного використання впродовж дослідження) як сукупності належних методів та принципів пізнання, орієнтованих на мету та завдання роботи.

Варто зазначити, що основним аргументом на користь обґрунтованого вибору найбільш ефективного наукового інструментарію для виконання кожного з етапів наукового дослідження (тобто формування умовної «ступеневої» системи методології) є те, що саме такий підхід суттєво сприяє структурованості дослідження. Водночас слід зазначити, що недоліки багатьох наукових досліджень з окремих питань судової влади зумовлені саме недосконалістю підходів до структурованості дослідження, а також поверховістю викладу або непослідовністю опису результатів. Це є додатковим свідченням необхідності виваженого поетапного підходу до формування методології дослідження.

Так, для проведення цього дослідження здійснено науковий аналіз

понад чотирьохсот монографій із різних питань функціонування та розвитку судової влади, результати якого викладено в наступному підрозділі роботи. Варто зауважити, що одним з основних недоліків багатьох досліджень є нівелювання значення методологічної складової, повторюваність (копіювання) подібних методологічних підходів з інших наукових сфер, їх поверхневе «прилаштування» для дослідження питань судової влади. Викликає занепокоєння використання однорідного, «калькованого» алгоритму виконання значної частини згаданих монографічних досліджень (особливо практичних юридичних спеціальностей). Використаний алгоритм дослідження в таких роботах можна узагальнити так:

– констатація існування окремих складових у структурі судової влади (за такої умови до уваги переважно взято аспект законодавчого регулювання). Наприклад, констатація існування тих чи інших судових органів, посадових осіб або процесуальних складових, які передбачені чинним законодавством;

– «наукова легітимізація» норм чинного законодавства з питань судової влади, їх опис та пояснення засобами юридичної науки, порівняння із законодавчим регулюванням відповідних аспектів у зарубіжних країнах тощо.

Вочевидь причиною такого недосконалого підходу до наукових досліджень є заміщення теоретичного підґрунтя нормами чинного національного законодавства. При цьому не враховано, що нормативне врегулювання діяльності тих чи інших державних інституцій, які перебувають на ранніх етапах розвитку, піддається постійній апробації практикою й перманентному коригуванню, удосконаленню, частковій або повній зміні згідно із потребами розвитку конкретного суспільства й держави. Очевидно, що дослідження, які у своїй основі «спираються» на такі норми, швидко втрачають актуальність. Натомість наукові дослідження покликані «пояснити» природу того чи іншого наукового поняття, його суть і зміст, «запропонувати» шляхи адаптації до державно-правової практики

конкретної держави, стати основою для подальшого законодавчого урегулювання і практичної апробації. Саме тому для ефективної реалізації наукових завдань під час опрацювання теоретико-правових питань судової влади насамперед необхідно сформулювати ефективну методологію дослідження.

На цьому етапі особливу увагу варто приділити питанням спеціалізованості дослідження. Адже опрацювання теоретико-правових питань судової влади опосередковане особливостями відповідної наукової сфери, її методологічним значенням щодо інших галузей правничої науки та законодавчої практики. Як зазначає Н. М. Оніщенко, насамперед, слід враховувати, що теорія держави і права – наука теоретична. Її основними результатами є фундаментальні ідеї належного улаштування держави і права [182, с. 27–28]. Тобто практичне значення теоретичних наук, а також застосування їх положень зазвичай виходить за межі вивчення теоретичної сфери. Остання є методологічною, у її межах розробляються первинні напрями та положення, які є основою для всіх інших галузевих юридичних наук.

Важливими характеристиками теорії держави і права, які обумовлюють вибір наукового інструментарію, є: ця наука суспільна і юридична; загальна й абстрактна (тобто предметом її дослідження є не певна держава чи група держав, а держава загалом); фундаментальна.

Отже, специфіка теоретико-правового дослідження судової влади полягає в необхідності формування комплексного уявлення про цю складову державної влади: дослідження її суті, вивчення різних тлумачень та розумінь, прогнозування можливих тенденцій поступу її доктрини. Наступними етапами опрацювання зазначених питань, можливо, у межах прикладних правничих спеціальностей, можуть бути:

– наукове опрацювання різних питань практичного функціонування судової влади, її структури та окремих органів, а також розроблення нових форм діяльності та модернізація наявних (обґрунтування найбільш

ефективних механізмів реалізації);

– розроблення пропозицій щодо законодавчого регулювання діяльності судової влади в заданій об'єктивній дійсності (конкретній державі певного періоду) із використанням результатів фахових наукових досліджень.

Тобто поняття, категорії, класифікації, ідеї, концепції, теорії «продукуються» саме у теорії держави і права, а використовуються в інших, «прикладних» («практичних») галузях юридичної науки. Отже, під час «опрацювання» галузевими юридичними науками практичних питань, загальні теоретичні висновки є «відправними точками», стрижневими положеннями для таких досліджень.

Саме тому положення теорії держави і права, зокрема науково обґрунтований понятійно-категоріальний апарат, є чи не найбільш істотними основами для дослідження будь-яких державно-правових понять та прогнозування основних тенденцій їх розвитку.

Наступним питанням, яке слід враховувати під час формування методології дослідження, є його предмет. Очевидно, що кожен предмет наукового дослідження має свою специфіку. Так, розуміння судової влади знаходиться на межі вивчення багатьох наукових сфер, зокрема юридичної науки (теоретико-правової, конституційної, цивільної, кримінальної, адміністративної, господарської, міжнародної галузей), філософії права, соціології права, політології, історії тощо.

Теоретико-правові засади функціонування судової влади – її поняття, визначення можливих функцій та системи органів, безумовно, знаходяться у межах дослідження теорії держави і права. Тоді як змістовне наповнення структури та суб'єктно-об'єктного складу судової влади конкретної держави може бути предметом дослідження прикладних наукових спеціальностей, наприклад, судоустрою.

У будь-якому разі означений предмет цього дослідження опосередковує необхідність застосування досить складної методологічної системи, орієнтованої на врахування положень різних наукових сфер, до яких

належать складові судової влади, а також спеціального алгоритму її використання.

Аксіоматично, що у випадках перехрещення знань із різних наукових сфер в одному предметі вивчення особливої уваги потребує розуміння співвідношення загальнонаукової методології, методології юридичної науки в цілому, методології окремої галузі правничого знання та методології конкретного наукового дослідження. Водночас остання завжди формується на основі перших трьох, але не тотожна їм.

Тож, переходячи безпосередньо до окреслення методології цього теоретико-правового дослідження, насамперед варто зазначити спосіб використання методів.

Є два підходи до цього питання: деякі вчені наполягають на виборі одного загального методу з деяким залученням особливих методів, підпорядкованих йому («спосіб ієрархічності»); інші є прихильниками «способу плюралізму», тобто поєднання багатьох методів дослідження, не виокремлюючи домінантного серед них. Такий підхід Д. А. Керімов описав як «перехід від монометоду до поліметоду» [234, с. 80].

У цьому контексті вкотре необхідно наголосити, що основу методології становить сукупність пізнавальних процесів, які покликані «відповідати» спеціалізованості дослідження, його предметові, меті та завданням.

Так, з одного боку, під час комплексного теоретико-правового вивчення положень щодо функціонування та розвитку судової влади, як предмета дослідження багатьох наукових сфер, слід застосовувати увесь спектр доступних прийомів, дотримуючись плюралізму щодо методів дослідження конкретних питань.

З іншого боку, очевидно, що метою цього дослідження обумовлено використання конкретного домінантного методу – наукового аналізу, який у наявних класифікаціях методологічних прийомів належить до рівня юридичних методів і видається найбільш адаптованим до завдань цієї роботи.

У зв'язку із зазначеним вбачається доречним використання «серединного» підходу в способах обрання методів та прийомів – між «ієрархічним» та «плюралістичним». Його можна узагальнено сформулювати як «спосіб оптимальної доцільності».

Вочевидь домінантним методом цього теоретико-правового дослідження є науковий аналіз. Водночас на різних етапах вивчення окремих складових судової влади вбачається за доцільне використання інструментарію, найбільш необхідного (оптимально адаптованого) у кожному конкретному випадку. Такий підхід забезпечує «рівномірне опрацювання» теоретико-правових положень щодо судової влади.

Переходячи до опису наступного етапу формування методології цього дослідження – безпосереднього групування системи методів, слід зазначити, що в його основі – науковий аналіз наявних методів дослідження, їх видів та класифікацій для подальшого групування у відповідну систему та використання в дослідженні.

Так, під час формування методології особливу увагу було приділено науковим поглядам П. М. Рабіновича щодо трансформації методології вітчизняного правознавства, категорій і законів діалектики [473, с. 8–19; 477, с. 3–8] та О. І. Ющика щодо ролі діалектики в методології пізнання права [666, с. 97–105; 667]. Також враховано науковий доробок М. І. Козюбри із проблематики поняття і структури методології юридичної науки [252, с. 10–21; 254]. Використано і здобутки новаторських підходів, зокрема А. Д. Машкова щодо загальних проблем методології юридичної науки [344].

Крім того, використано результати фундаментальних досліджень методології вчених країн близького зарубіжжя, які викладено в комплексних монографіях В. І. Власова [102], Д. А. Керімова [234] та О. М. Яркової [670] та в окремих наукових статтях, присвячених спеціалізованим методологічним розвідкам, наприклад, О. В. Бурдіної, щодо методологічних підходів до розуміння судової влади [81, с. 104–107].

Так, М. І. Козюбра неодноразово акцентував увагу на багаторівневості методології, аналізуючи її філософську складову як методологію вищого рівня, що становить основу всієї наукової діяльності та конкретні (спеціальні) рівні методологічного мислення, які утворюють систему принципів і методів наукового пізнання спеціальних наук [254, с. 7–8].

У цьому контексті слід зазначити, що класифікації методів пізнання притаманна множинність підходів. Зокрема існують концепції класифікації методів за різними критеріями, серед них загальні методи пізнання або загальнонаукові, а також методи конкретних наук. Іноді їх поділяють на методи емпіричного дослідження, емпіричного та теоретичного дослідження та методи лише теоретичного дослідження. Проте зазвичай у науковій літературі, присвяченій методологічним аспектам пізнання, виокремлюють філософські або загальнонаукові, приватнонаукові, дисциплінарні та міждисциплінарні групи методів [344, с. 211].

Так, засадами багатьох успішних теоретико-правових досліджень є положення законів діалектики, метафізики, ідеалістичного та матеріалістичного підходів. При цьому відрізняється їх термінологічне позначення, зокрема як «філософських», «загальних», іноді – «загальнонаукових» методів пізнання [572, с. 17–18].

Варто відмітити, що нині дедалі більше утверджується науковий напрям «пошуку нових підходів» у методології юридичної науки та її галузей, зокрема таких як синергетичний, герменевтичний, аутопойєзистичний та інші прийоми [67, с. 138].

Зазначена тенденція має суперечливий характер. З одного боку, обґрунтування новаторських підходів як самостійних категорій вищого рівня методології, здатних «замінити» діалектику, метафізику, матеріалізм чи ідеалізм, наразі не видається достатньо переконливим, а їх застосування не верифіковано в значній кількості досліджень. Так, П. М. Рабінович вважає ці методи лише частиною, етапом розвитку загальних наукових методів, інструментами посилення пізнавального потенціалу діалектики, що

відповідають її фундаментальним положенням [473, с. 8]. З іншого боку, здобутки нових методологічних прийомів, на думку М. І. Козюбри, сприяють виявленню принципово нових знань [252, с. 12], а отже, дають змогу зрозуміти процеси, які не вкладаються в парадигму лінійного розвитку, а обумовлені генератором випадковості розвитку, наприклад, у деяких питаннях щодо факторів формування системи органів судової влади в межах конкретної держави визначеного періоду.

З огляду на це під час формування методології цього дослідження враховано, що теоретико-правовим спрямуванням даної наукової роботи обумовлено застосування загальних підходів наукового пізнання. Водночас приділено увагу й новим напрямам розвитку методології в межах наявних підходів.

Так, застосування діалектичного підходу в дослідженні дало змогу розглядати судову владу як державно-правове явище в розрізі співвідношення із владою (що виражається в розумінні її загальносуспільного призначення) та державною владою (як конкретизованим розумінням регулювання суспільства, окресленого геополітичними межами). Тобто використання діалектичного підходу опосередковує можливість розуміння судової влади як складової одночасно обох зазначених розумінь – влади (як загальносуспільного явища) та державної влади конкретної держави.

У свою чергу, один із законів діалектики – «боротьби та єдності протилежностей» – є чи не найбільш дієвим інструментом дослідження структури судової влади різних державних «моделей», а закон «заперечення заперечення» відображає поступальність, спадкоємність, а також специфічну діалектичну форму розвитку структури органів судової влади.

Застосування метафізичного підходу в цьому теоретико-правовому дослідженні судової влади обґрунтовано положенням про те, що державно-правові поняття є порівняно незалежними у своєму внутрішньому розвитку. Цей підхід дозволяє (у необхідних випадках) здійснити вивчення судової

влади як відносно самостійного теоретико-правового явища, поза його зв'язком з іншими елементами функціональних характеристик держави. Наприклад, під час характеристики можливих конфігурацій внутрішньої структури судової влади.

Використаний у дослідженні ідеалістичний підхід до пізнання ґрунтується на твердженні щодо первинності свідомості, яка творить матеріальне життя суспільства та дозволяє розглядати судову владу як частину загальносуспільного явища влади та його розуміння. Судову владу держави в такому розумінні слід досліджувати як сукупність основних потреб її громадян у чітко встановленій формі. Очевидно, що такий підхід опосередковує можливість теоретико-правового обґрунтування функцій судової влади конкретної держави. Серед його переваг також треба відзначити активний вплив свідомості на матеріальну основу теоретико-правового поняття судової влади.

Звернення до матеріалістичного підходу в дослідженні виявилось дієвим під час наукового аналізу питань щодо структури судових органів та підтвердило необхідність дотримання основної тези цього підходу: причиною виникнення та існування різних складових держави є матеріальне життя конкретного суспільства в певний період розвитку.

Ще одним етапом формування методології дослідження є визначення методів юридичної науки та конкретизація їх використання. У цьому контексті враховано авторські підходи до методології юридичної науки як у цілому, так і в галузі теорії держави і права, зокрема запропоновані в академічних курсах С. С. Алексєєва [572], С. С. Архіпова [573], С. Д. Гусарєва [576], Б. С. Ебзеєва [571], О. В. Зайчука [575], А. М. Колодія [182], В. В. Копейчикова [452], В. М. Корельського [574], С. Л. Лисенкова [577], В. О. Лучина [571], С. І. Максимова [325], А. Ю. Олійника [576], Н. М. Оніщенко [183], В. Д. Первалова [571], О. В. Петришина [184], П. М. Рабіновича [475], М. М. Рассолова [571], М. В. Цвіка [184] та інших.

З огляду на проведений аналіз зазначених підходів слід зауважити, що запропонований науковцями «набір» юридичних інструментів дослідження надзвичайно великий, тому основними критеріями формування інструментарію цього дослідження були спеціалізованість та предмет.

Так, теоретико-правова «компетенція» дослідження опосередкувала необхідність поетапного застосування «класичних» форм наукового пізнання юридичної науки, орієнтованих на аналіз наукових фактів, окреслення наукових гіпотез та формування комплексного наукового підходу до теоретико-правових питань судової влади. У цьому контексті враховано й положення про те, що кожен методологічний прийом набуває різних показників та характеристик ефективності залежно від предмета, до якого він застосовується, а також алгоритму використання.

З огляду на зазначене одним з основних етапів формування методології є визначення завдання щодо «безпосередньої адаптації» наукового інструментарію певного рівня до предмета дослідження – теоретико-правових аспектів судової влади.

Водночас варто зауважити, що юридична методологія також піддається класифікаційному поділу. Найбільш вдалим видається її поділ на загальні юридичні методи та конкретно-наукові [182, с. 8–9; 344, с. 224].

Як було зазначено вище, на всіх етапах цього дослідження застосовано метод наукового аналізу. У цьому контексті варто зауважити про «вихідні» терміни (щодо наукового аналізу в юридичному дослідженні), запропоновані фахівцями системного аналізу, а саме:

– системний аналіз – 1) система методів дослідження або проектування складних систем, пошуку, планування та реалізації змін, призначених для вирішення проблеми (практичне значення); 2) прикладна діалектика, що «реалізує» ідеї матеріалістичної діалектики стосовно конкретних практичних завдань (методологічне значення); 3) міждисциплінарне залучення в наукову роботу як евристичних, експертних методів, так і емпіричних,

експериментальних методів, а також за можливості й у разі потреби – формально-математичних методів (методичне значення);

– системний підхід – одна з ранніх форм системного аналізу, або початкова фаза системного аналізу, етап первинного, якісного аналізу проблеми й постановки завдань [422, с. 373–375].

З огляду на зазначені розуміння системного аналізу та підходу в цьому дослідженні метод наукового аналізу застосовується у двох аспектах:

– у широкому розумінні – як позначення всіх сукупних методологічних дій щодо вивчення та комплексного узагальнення наявних теоретико-правових положень про судову владу для їх подальшої уніфікації, удосконалення, доопрацювання та прогнозування можливих тенденцій розвитку;

– у спеціальному розумінні – як основний метод цього дослідження, який дає змогу вивчити предмет (теоретико-правові засади функціонування судової влади), розуміючи кожне поняття (ознаки, функції, принципи організації судової влади тощо) у його складі окремо та в сукупності їх значень, тобто через уточнення відповідних наукових формулювань [66, с. 8–9].

Крім того, на різних етапах дослідження використано та поєднано такі загальні юридичні прийоми пізнання:

– абстрагування – для відмежування від властивостей, які не є істотними під час конкретного етапу теоретико-правового дослідження, з одночасним формуванням системи тих властивостей, які необхідні для теоретико-правової характеристики в конкретному випадку (наприклад, під час вивчення системи ознак судової влади для відмежування від властивостей, які не є істотними з одночасним формуванням тих, які необхідні для теоретико-правової характеристики поняття в конкретному випадку);

– аксіоматичний метод – як специфічний прийом побудови теорії (наприклад, під час дослідження понять «концепція судової влади» і

«теорія судової влади»);

– аналогія – для фіксування певної тотожності в подібних поняттях (наприклад, під час виокремлення другого рівня в системі ознак судової влади (як складової державної влади) з урахуванням відповідних ознак законодавчої та виконавчої влади демократичної, правової держави);

– дедукція – як спосіб узагальнення проміжних висновків (наприклад, для визначення прогнозованих тенденцій поступу доктрини судової влади);

– індукція – під час формування висновку про властивості кожної складової на підставі знання особливостей відповідного загального поняття (наприклад, під час обґрунтування індуктивних висновків про різні функції судової влади на підставі загальної характеристики правової природи поняття судової влади);

– історичний метод, який дає змогу здійснити дослідження специфіки державно-правового явища конкретного історичного періоду, простежити динаміку та перспективу його розвитку (наприклад, під час дослідження генези розвитку судової влади, історіографії наукових досліджень у доктрині судової влади);

– класифікація – як метод упорядкування складових системи (наприклад, під час обґрунтування структури систем ознак, функцій, принципів, органів судової влади);

– логічний метод – для фіксування особливостей певного поняття, зокрема під час його переходу у вищу систему (наприклад, під час дослідження співвідношення понять судової влади та державної влади; для прогнозування розвитку наукових положень щодо тенденції розвитку наддержавних судових систем);

– метод сходження від абстрактного до конкретного (наприклад, під час вивчення процесу видозміни змісту загального терміна «влада» в понятті «судова влада»);

– моделювання – для прогнозування розвитку теоретико-правової положень залежно від попередніх результатів їх практичної

реалізації (наприклад, під час формулювання актуальних напрямів дослідження в доктрині судової влади);

– опис – для формування комплексного уявлення про теоретико-правове поняття (наприклад, під час дослідження наявних підходів до розуміння ознак, функцій, принципів судової влади);

– синтез – для поєднання раніше визначених частин предмета дослідження (наприклад, під час удосконалення теоретико-правового визначення судової влади);

– узагальнення – для переходу від частин до загального (наприклад, під час характеристики складових у структурі системи органів судової влади).

Варто зауважити, що під час проведення теоретико-правових досліджень важливу роль відіграє збалансоване поєднання конкретно-наукових методів пізнання, які сформовані безпосередньо теорією права і держави та які є похідними від вищезазначених загальних юридичних методів. Серед них:

– формально-юридичний (догматичний, юридико-технічний) – один з основних спеціалізованих теоретичних методів дослідження внутрішньої й зовнішньої форм права. Його використання дає змогу систематизувати наявні положення, формулювати та удосконалювати наукові дефініції у доктрині судової влади;

– порівняльно-правовий метод, за допомогою якого можливе порівняння тлумачень різних понять, явищ і процесів та виявлення між ними тотожностей і відмінностей. Цей метод застосовується під час визначення співвідношення поняття судової влади із суміжними;

– соціологічний метод, який ґрунтується на аналізі різних наукових підходів для розуміння того чи іншого державно-правового явища. Він забезпечує аргументацію достовірності різних положень про судову владу, що необхідна для формування комплексного та обґрунтованого теоретико-правового підходу;

– формально-догматичний метод, який полягає в поєднанні прийомів

аналізу і синтезу, індукції та дедукції, абстракції тощо, і сприяє встановленню зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінностей, виробленню понять та їх визначень у стислих формулах. Зокрема, цей метод у дослідженні застосовано під час аналізу положень щодо системи ознак поняття судової влади.

Варто зауважити, що перелічений науковий інструментарій, обраний для цього теоретико-правового дослідження судової влади, не був би достатнім без застосування принципів наукового пізнання. Як влучно зазначила Н. М. Оніщенко, принцип наукового пізнання відрізняється значущістю, імперативністю та універсальністю. Для нього характерна властивість абстрактного відображення закономірностей соціального буття, що зумовлює його важливу роль у структурі широкого кола явищ [575, с. 44]. Водночас теорії держави і права властива не стільки наявність будь-якого окремого принципу чи способу дослідження явищ держави і права, як їх специфічна система та спосіб використання.

Варто зазначити, що саме ця система є чи не найменш вивченою складовою методології. Зазвичай, науковці виокремлюють кілька рівнів принципів наукового пізнання (за аналогією з методами).

Безпосередньо під час комплексних теоретико-правових досліджень особливу увагу слід приділяти загальним принципам наукового пізнання:

- верифікації – для встановлення істинності конкретно-наукових тверджень під час дослідження;
- конкретності, який використовується на всіх етапах формування відповідних понять. Його застосування дає змогу уникнути підміни понять;
- науковості, який застерігає від основних недоліків багатьох сучасних досліджень, таких, як описовість, фактографічність, кон'юнктурність тощо;
- об'єктивності, який забезпечує істинність знань про предмет дослідження;
- обґрунтованості пізнання, що сприяє забезпеченню аргументації результатів дослідження та конкретних наукових висновків про теоретико-

правові положення судової влади;

– раціональності – для виявлення найбільш ефективних методів на різних етапах дослідження;

– фальсифікації – для обґрунтування поняття на основі спростування окремих наукових підходів.

У теоретико-правовому дослідженні слід використовувати також і «традиційні» для цієї наукової галузі принципи наукового пізнання, серед яких:

– принцип всебічності дослідження, основний зміст якого під час дослідження судової влади полягає в тому, щоб забезпечити аналіз її поняття у взаємозв'язках і взаємодії із суміжними. Дотримання цього принципу дає змогу «контролювати» повноту і всебічність дослідження та опосередковує дослідження судової влади з урахуванням усіх можливих підходів. Йдеться про загальні засади плюралістичного підходу. Завдяки цьому в дослідженні враховано різні, іноді суперечливі погляди на поняття судової влади, неоднакові уявлення про її походження, сутність, структуру, шляхи розвитку. Адже однобічне сприйняття предмета дослідження може призвести до неповних висновків;

– принцип історизму, який полягає в дослідженні судової влади в процесі її розвитку та історичному взаємозв'язку, а не тільки з погляду сучасного стану. У цьому контексті слід зацентрувати увагу на важливості усвідомлення основних чинників становлення та розвитку судової влади різних держав та періодів, вивчення яких дає змогу проаналізувати її сучасний стан та еволюційні перетворення;

– принцип комплексності, який полягає в забезпеченні виконання дослідження судової влади з урахуванням підходів та потреб галузевих наук, практики державотворення. Цей принцип дає змогу висвітлити основні, найбільш загальні питання, які стосуються судової влади, запропонувати оптимальне вирішення окресленої наукової проблеми.

Отже, запропонований підхід поетапної побудови методологічної

складової сприяв ефективності комплексного теоретико-правового дослідження засад функціонування судової влади, а його результати спираються на всебічне, глибоке, об'єктивне та обґрунтоване знання її внутрішньої природи.

1.2 Доктрина судової влади: історичний поступ та огляд сучасних підходів

Результати використання історичного методу є основою розуміння специфіки змісту того чи іншого державно-правового поняття в конкретний період, динаміки та перспектив його розвитку, а також запорукою формування виваженого наукового підходу до його формулювання в майбутньому.

Здійснення історіографічного аналізу є показником позиції автора щодо розуміння досліджуваного предмета в його науковому розвитку, відображає концептуальне розуміння правового поняття. Іншими словами, доктринальний опис у дослідженні є очевидною характеристикою підходу науковця щодо його власного розуміння відповідного питання, висвітлює обсяг аргументів, фактів та тлумачень, якими володіє та надає перевагу конкретний автор.

З огляду на це необхідно зауважити, що у вітчизняній юридичній науці сформувався плюралізм поглядів щодо опису та формування історіографії судової влади, а її дослідження відзначено множинністю та неоднорідністю підходів. Іншими словами, кожен автор спирається на певну частину відомих йому досліджень та їх положень.

У цьому контексті варто зазначити, що вивчення питань, які стосуються розвитку доктрини судової влади, ускладнено своєрідною специфікою, пов'язаною насамперед саме із множинністю досліджень, їх метою та якістю виконання. Так, основними негативними аспектами є здебільшого вибіркоче опрацювання питань історичного розвитку інституту

судочинства або поступу доктрини судової влади, а також певне їх дублювання [54, с. 30].

Крім того, у дослідженнях історичного розвитку судочинства, судових органів, судоустрою почасти трапляється опис безпосередньо доктрини (тобто історіографії, а не історичного розвитку (генези)). Можливо, це пов'язано із підміною двох понять, які вивчаються, – наукових ідей про суд (як складових доктрини) та історії розвитку судочинства, судових органів, судової влади (як державного явища в його хронологічному поступі). Почасти це можна пояснити і загальним рівнем володіння методологічними прийомами юридичної науки конкретним автором.

З огляду на зазначене надзвичайно важливим аспектом історіографічного дослідження є формування його методологічної складової. Так, першочерговим етапом у алгоритмі виконання історіографічного аналізу є окреслення його предмета (уточнення тематики наукових праць, які буде враховано, наприклад, стосовно всіх складових елементів конкретного наукового предмета або його частини). Застосовуючи такий підхід у цьому дослідженні, слід наголосити, що його предмет хоч і обмежено теоретико-правовими положеннями щодо судової влади, однак із певними застереженнями.

Так, необхідно враховувати особливості відповідної наукової сфери – теорії держави і права, а саме: методологічність та комплексність. Варто також звернути увагу і на специфіку предмета дослідження – судової влади, різні складові якого належать до багатьох наукових сфер. З огляду на це під час підготовки роботи здійснено аналіз значної кількості різних досліджень судової влади, без тематичного обмеження конкретними вузькоспеціалізованими питаннями.

Наступним важливим етапом у алгоритмі виконання історіографічного аналізу є встановлення меж наукового опрацювання історіографії (досліджень). Умовно їх можна класифікувати як:

– доктринальні межі, тобто складові доктрини відповідного наукового питання (наприклад, лише наукові праці або лише нормативна складова – законодавство);

– хронологічні межі, тобто визначення темпоральних характеристик дослідження (наприклад, наукові праці конкретного історичного періоду);

– географічні межі тощо [63, с. 11].

Очевидно, що в сучасній правовій науці є певна кількість розумінь поняття доктрини, правової доктрини та її складових. Їх можна віднайти в численних наукових працях із відповідних питань [88; 252; 338; 365; 366, с. 3-9; 690, с. 123–128]. Для отримання всебічного уявлення про конкретний предмет дослідження в його історіографічному розвитку треба визначити доктринальні межі, тобто які складові доктрини відповідного наукового питання буде опрацьовано.

Використовуючи цей підхід під час дослідження теоретико-правових положень щодо судової влади, варто зауважити, що основний інтерес становлять саме наукові тлумачення судової влади, тоді як нормативна складова (її розвиток, коментарі до законодавства різних періодів та держав, проекти законів тощо) можуть бути предметом вивчення під час аналізу історичного розвитку судочинства, практичних питань функціонування судової влади.

Наступним кроком є визначення хронологічних меж, наприклад, щодо дослідження наукових праць конкретного періоду, деяких або всіх етапів розвитку предмета.

Застосовуючи такий підхід до дослідження теоретико-правових положень щодо судової влади, а саме історіографії її доктрини, слід (наскільки можливо) врахувати різні етапи поступу наукових поглядів на теоретичні основи судової влади. Так, у контексті історичного розвитку цього поняття основну увагу привертають найбільш значущі наукові положення представників різних періодів розвитку науки. Такий підхід дає змогу «відстежити» процес формування положень доктрини судової влади в

динаміці. Натомість під час дослідження сучасного стану доктрини судової влади особливу увагу треба звернути на якомога більшу кількість новітніх вітчизняних наукових праць з метою систематизації їх положень.

Важливим етапом формування методології є визначення географічних меж історіографічного дослідження. Водночас проведений первинний науковий аналіз історіографії доктрини судової влади засвідчив «нерівномірність» поступу наукових положень про судову владу в загальносвітовому контексті. Це пов'язано із багатьма чинниками, передусім, зі станом розвитку науки й державності на різних територіях. Такий стан речей зумовлює необхідність вивчення якнайбільшої кількості наукових досліджень, необхідних для розуміння динаміки розвитку теоретико-правових положень щодо судової влади різних періодів розвитку, не обмежуючи їх обсяг конкретними географічними межами. Тоді як під час дослідження сучасного стану доктрини судової влади особливий інтерес становлять новітні вітчизняні наукові праці. Це дає змогу окреслити вивчені питання і виявити ті, що потребують уніфікації чи подальшого опрацювання.

Ще одним з основоположних етапів формування алгоритму дослідження історіографії є визначення підходів та прийомів вивчення наукового матеріалу, його систематизації та формування результатів, а також узагальнення висновків. Умовно їх можна сформулювати так:

– суб'єктний підхід – вивчення поступу конкретного наукового питання крізь призму поглядів, підходів, гіпотез, концепцій, теорій визначених науковців, які, відповідно до авторського бачення, зробили суттєвий внесок у його розвиток;

– конкретно-визначений підхід – вивчення поступу наукового питання крізь призму обраних наукових досліджень або інших джерел (конкретно визначених форм), у яких, на думку автора, викладено наукові результати, найбільш значущі для подальшого розвитку положень відповідного питання.

Кожен із зазначених підходів має свої переваги й недоліки. Так, підхід «суб'єктної історіографії» дає нагоду приділити належну увагу суттєвим,

знаковим поглядам тих науковців, які не сформувавши висновків досліджень у формальному розумінні, однак їх тлумачення були відомі в той чи інший спосіб (через листи, життєписи тощо) і тому справили суттєвий вплив на розвиток доктрини, стали її важливою складовою.

У свою чергу, використання підходу «історіографії форм» дає можливість зосередити увагу на тих наукових дослідженнях, авторство яких невідоме.

З огляду на це варто зауважити, що під час дослідження складних понять та проведення відповідних методологічних узагальнень, наприклад, таких, які засвідчують стан опрацювання теоретико-правових питань щодо судової влади, обидва зазначені підходи варто поєднати й комплексно застосовувати, використовуючи переваги кожного з них.

Це дасть змогу за результатами дослідження висвітлити питання історіографії доктрини судової влади під порівняно новим кутом зору її розуміння. Зокрема, умовно окреслити досить відомі положення її темпорального розвитку в контексті поступу юридичної думки: від формулювання ідеї суду як інституту «справедливості» до обґрунтування наукової ідеї судової влади демократичної, правової держави. А також приділи належну увагу маловивченим питанням, зокрема щодо систематизації сучасної вітчизняної доктрини судової влади: визначення найбільш досліджених аспектів та встановлення тих, які потребують подальшого опрацювання.

Отже, із використанням зазначеної методології було проведено історіографічне дослідження, яке дало нагоду окреслити положення темпорального розвитку доктрини судової влади, виокремивши певні етапи еволюції юридичної думки:

Перший етап можна умовно сформулювати як поступальний процес формування наукової ідеї щодо розуміння соціального призначення суду як «інституту справедливості».

Варто зазначити, що доктринальні розуміння судочинства як соціально необхідного явища пов'язані саме із встановленою в науковій думці потребою суспільної справедливості. Вони були обґрунтовані ще мислителями доби Античності. Зокрема, в одному з діалогів Платона сформульовано поняття держави як вираження ідеї справедливості. Філософ описав чотири «чесноти» ідеальної держави: мудрість, мужність, розсудливість і справедливість (наприклад, діалог «Менон») [428].

У доповіді про Протагора Платон згадував, що Зевс повелів Гермесові встановити людям від його імені непорушний закон: того, «хто не може бути причетним сорому і правді, вбивати як виразку суспільства». У дослідженні з історії судової влади за редакцією І. Б. Усенка зазначено, що у такий спосіб, згідно з підходом Платона, людям було даровано почуття «діке» – права, справедливості, уособлення сили, що підтримує державний порядок, а також «айдос» – совісті як морально-регулювальної основи співвідношення особи й суспільства [551, с. 38].

Послідовником цього підходу був і Арістотель, який обґрунтував призначення судді в суспільстві – вершити правосуддя, керуючись поняттям «справедливої рівності». Філософ зазначав, що йти до судді – це прямувати до правосуддя, бо суддя є його втіленням, стоїть посередині (між сторонами). У його працях трапляються такі характеристики професії: «суддя ж урівнює так, як нерівні відрізки поділеної лінії» [11]. Мислитель називав суддів «посередниками», а правосуддя – «серединою».

Такі наукові погляди набули розвитку в працях римських філософів, зокрема Ціцерона. Він запропонував розглядати суд і суддів як «втілення» закону, яким вони керуються під час здійснення судочинства. Філософ розумів закони як регулятори справедливості, що встановлюють її істинність [620].

Цей період розвитку доктрини судової влади можна охарактеризувати як етап первинного окреслення уявлень про важливий суспільний «регулятор» – суд. Очевидно, що рівень розвитку юридичної науки

опосередкував розроблення понять, здебільшого, наближених до «побутового» розуміння судочинства або професії судді. Комплексне поняття судової влади як складової державної влади було сформовано в пізніші періоди розвитку доктрини.

У наступних історичних періодах розвитку юридичної науки, із підвищенням ролі церкви в суспільстві як елемента тогочасної державності, наукові підходи до розуміння суду було суттєво наближено, адаптовано до відповідних релігійних учень, зрівняно поняття суспільної справедливості та Божої милості. Це, наприклад, відображено в працях Аврелія Августина, який обґрунтовував, що політична та соціальна складові діяльності держави покликані слугувати реалізації Божої милості та волі [201, с. 115].

Варто зазначити, що такий стан у юридичній науці зберігався досить тривалий час – до періоду поступального розвитку державно-правових механізмів, які «звільнялися» від впливу церкви. Ці процеси є винятковим прикладом «випередження» практики державотворення відносно розвитку наукових ідей відповідного спрямування, коли практика розвитку самостійних механізмів державно-владного управління «потребувала» наукової легітимізації та упорядкування.

У цей період розвитку доктрини судової влади можна відзначити «якісний перехід» від ідеї розуміння соціального призначення суду, як «інституту справедливості», до наукового опрацювання відповідних організаційно-правових питань. Позитивним аспектом цих процесів можна вважати залучення «адміністративного досвіду» вже розвинутих на той час механізмів управління церковних структур до судової діяльності в державі, що дістало відображення в наукових підходах.

Згодом інститути церкви й суду будуть роз'єднані, однак судові органи вже «асимілюють» відносно прогресивну вертикаль організації, системність структури церковних органів та багато інших організаційних аспектів. Про це свідчить і той факт, що в дослідженнях пізніших історичних періодів

правники ведуть мову про структури судових установ як систему, про їх вертикаль.

Наступним етапом розвитку наукових ідей щодо судової влади є формування підходів до розуміння її структури та системи. Помітного поступу науковим питанням судоустрою надали ідеї, сформовані в період Середньовіччя. Визначними в цей період можна вважати наукові праці Фоми Аквінського, який розглядав не поняття «суд», а значно складніше – «судових механізмів». У його працях, зокрема «Сумі теології» [676], містяться висновки про державну (світську) владу, яка складається з трьох аспектів: сутності влади, її форми та використання. За Ф. Аквінським, центральну роль у розвитку державності відведено праву, яке є справедливістю й реалізовується в механізмах судових органів.

Необхідно зазначити, що погляди мислителя на державну владу та судові механізми ще залишалися «переобтяженими» релігійною ідеологією. Механізмом, який реалізує справедливість повною мірою, мислитель вважав церковний суд.

Проте подальшим розвитком суспільства та державності було зумовлено необхідність докорінного перегляду наукових підходів як основи практичних механізмів «реалізації справедливості» відповідними судовими установами. Значна роль у цьому контексті належала працям Марсилія Падуанського, який обґрунтував необхідність остаточного відмежування церковних структур від усіх сфер державного управління, зокрема судових механізмів.

Цей період розвитку доктрини судової влади ознаменовано суттєвим впливом загальних ідей абсолютизації державного управління. Так, здійснення правосуддя в підході М. Падуанського віднесено до основних функцій правителя: він повинен судити, здійснювати свою владу й контролювати виконання своїх рішень на основі закону [587]. Загалом можна зазначити, що праці М. Падуанського щодо питань, які стосуються судової

влади, зумовлені переходом від релігійного «примату» доктрини до домінування ідей абсолютизму в правовій науці.

Значний вплив на розвиток питань наукового розуміння суду та судочинства справили праці Нікколо Макіавеллі. Він обґрунтував твердження, що основними функціями правителя є відповідальність за порядок у державі, попередження злочинів посадовими та приватними особами, можливість ображеним звернутися до суду правителя («Правитель») [324].

Серед визначних праць цього періоду слід відзначити і наукову спадщину Максима Грека, який визначав головним обов'язком глави держави організацію «суду в правду», обґрунтовуючи, що етимологія слова «правда» поєднує значення словосполучення «правий суд». Серед основних принципів судоустрою М. Грек визначав рівність усіх перед судом; справедливість; спрямованість покарання на виправлення, виховання тощо [137]. Варто зауважити, що в хронологічних межах, дослідження М. Грека співпадають зі створенням наукових праць Н. Макіавеллі, зокрема «Правителя». Їх науковий аналіз засвідчує дотримання тотожного наукового підходу – об'єднання механізмів державного управління та судових органів.

Серед тогочасних пам'яток юридичної науки також варто відмітити праці Федора Івановича Карпова, який працював у межах підходів М. Грека, використовуючи короткі «формули» суспільного устрою та судоустрою держави, зокрема таку: «правду реалізує суд» [201, с. 252].

Значний вклад у розробку наукових питань стосовно судочинства здійснив Зиновій Отенський. Він описав здійснення судових функцій як основний обов'язок намісника великого князя. Такі підходи є традиційними для історичного розвитку судочинства та юридичної науки періоду абсолютизму. «Праведний суд» за З. Отенським, має бути «скорим, правим і рівним». Належну увагу у своїх працях мислитель приділив мировим угодам між сторонами, нормативним основам судочинства, питанням контролю за виконанням рішень суду тощо [319]. Підхід З. Отенського до розуміння

природи і функцій судових органів радше тяжів до прогресивних на той час ідей обмеженого абсолютизму.

Наукове розуміння питань судоустрою набуло подальшого розвитку із розквітом юридичної науки в епоху Відродження. Наукові погляди, ідеї, підходи, гіпотези почали поєднуватися в концепції розвитку судочинства, судоустрою, судових систем, деякі з них набули верифікації та інших необхідних характеристик повноцінної складової теорії й були сформовані в сучасну домінуючу (для демократично орієнтованих держав) теорію судової влади, основою якої є трискладова теорія державної влади.

Так, подальшому розвитку науково обґрунтованого підходу до розуміння суду, як складового елементу державної влади, сприяли праці Жана Бодена. У творі «Шість книг про республіку» [678] він виокремив та обґрунтував п'ять основних ознак суверенітету влади (держави): створення законів, адресованих усім підданим та інституціям держави; вирішення питань війни і миру; призначення посадових осіб; виконання функцій вищого суду, останньої судової інстанції; помилування.

Важливий внесок у розробку питань судоустрою здійснив Іван Семенович Пересветов. Його праці, а саме «Велике та Мале звернення до Івана Грозного» [423], містять розуміння механізмів практичної реалізації ідей співвідношення державної влади і судової складової, розроблених, по суті, у цей же період Ж. Боденом. Призначення судової реформи, за І. Пересветовим, – трансформація інституту намісництва в інститут професійних суддів, призначених безпосередньо верховною владою. При цьому фінансування судів, судові видатки та надходження повинні бути акумульовані через центральний бюджет – казну. Запропоновані І. Пересветовим механізми відокремлення інституту судочинства від функцій адміністративних посад у державі та запровадження військових судів були надзвичайно прогресивними для того періоду розвитку державності та юридичної науки.

Істотний внесок у доктрину судової влади здійснив Гуго Гроцій, який обґрунтував поняття «справедливість» як невід’ємний елемент договірної концепції, що проявляється у формуванні держави та внутрішньодержавного права (законів) на основі суспільного договору, зокрема в трактаті «Про право християнської релігії» [687]. Судові органи, на його думку, наділені повноваженнями вершити правосуддя та встановлювати справедливість за згодою більшості суспільства, а закон може бути застосований лише тоді, коли забезпечено можливість кожному звертатися до правосуддя.

Серед видатних представників тогочасної правничої науки варто відзначити Юрія Крижанича. Результати його наукових досліджень, зокрема «Політики» [288] важко переоцінити, а підходи та концепція, запропоновані ним, дістали відображення у відомих світовій юридичній спільноті дослідженнях Ч. Беккарія, створених більш як через століття. Так, Ю. Крижанич обстоював твердження про надмірну жорстокість тогочасного кримінального законодавства та обґрунтовував необхідність пом’якшення карних санкцій. Науковець запропонував концепт організації судової системи, згідно з яким вищою судовою інстанцією повинен бути боярський суд, а нижчою ланкою – судді з числа бояр, які розглядають справи одноособово. Водночас відповідно до підходу Ю. Крижанича на різних рівнях судочинства мали здійснювати судді, призначені наказом царя та виборні судді, обрані містянами.

Окремої уваги заслуговують наукові погляди Бенедикта Спінози, який ототожнював суверенітет суспільства і держави, поєднуючи його в понятті верховної влади, якій притаманні всі ознаки, викладені в працях Ж. Бодена.

На думку Б. Спінози, метою держави в кінцевому підсумку є свобода кожного члена відповідного суспільства, тому найбільш природною формою її існування він вважав демократію (владу народу). Поняття правосуддя мислитель визначив як призначення кожному того, що йому належить за цивільним правом, адже в громадянському суспільстві припиняється стан,

коли кожний сам собі суддя, а рівність і свобода забезпечуються підкоренням рішення, ухваленому більшістю голосів суспільства [536].

Еволюція ідей щодо державного улаштування та державної влади спостерігається в працях Томаса Гоббса, який обґрунтував погляди на співвідношення «верховної» влади в державі (тобто суверена) та суспільства крізь призму взаємної відповідальності та можливості звернення обох сторін до суду [117]. Критерієм цього співвідношення науковець визначив поняття істини та необхідність рівного для всіх суду присяжних, співвідношення злочину й покарання, гарантії права на захист.

Водночас треба враховувати вплив ідей абсолютизму на наукові погляди Т. Гоббса та тогочасний рівень розуміння поняття державної влади. Мислитель стверджував, що суверену належать усі види влади, а судова влада і право вирішення спорів є невід'ємною складовою верховної влади в державі й передається сувереном на його розсуд. Крім того, судова влада суверена виражена в так званому праві юрисдикції, тобто праві розглядати та приймати рішення в усіх спорах, які стосуються природних чи цивільних законів або фактів. З огляду на це, науковий підхід Т. Гоббса та створену ним концепцію можна обґрунтовано вважати самодостатніми для розуміння сутності державної влади.

Значний вклад у розвиток питань суду, судочинства, судоустрою здійснив і Джон Локк, що запропонував теологічну концепцію, відповідно до якої Бог передав судову владу людям через правителя, а той – суддям. На переконання Дж. Локка, держава – це сукупність людей, об'єднаних під захистом ними ж встановлених законів, що створили судову інстанцію, уповноважену врегульовувати конфлікти між ними та карати злочинців. Для того, щоб уникнути узурпації влади Дж. Локк запропонував ієрархію видів влади та принципи їх взаємодії. Перше місце він відводив законодавчій владі, а інші види влади їй підкоряються, хоча й мають на неї певний вплив. Судову владу науковець не виокремлював, вважаючи, що відповідні механізми є елементом виконавчої влади. Однак беззаперечним здобутком наукового

підходу Дж. Локка є обґрунтування суспільної потреби в судочинстві як особливій формі вирішення конфліктів, що усвідомлюється суспільством [311, с. 135–406]. Як відомо, у результаті проведених наукових досліджень науковець виокремив законодавчу, виконавчу та федеративну (на міжнародній арені) види державної влади.

Зазначені наукові підходи до розуміння місця судових механізмів у державній владі, а також обґрунтування суду як «єдиного регулятора справедливості» в суспільстві опосередкували можливість на наступному етапі, в епоху Просвітництва, об'єднати наявні концепції державної влади та обґрунтувати трискладову теорію поділу влади. Цей період є якісно новою віхою в розвитку наукової складової доктрини судової влади.

Формування теорії поділу державної влади в демократичній, правовій державі на законодавчу, виконавчу та судову пов'язують з ім'ям Шарля-Луї Монтеск'є. Обґрунтування в його наукових працях виявилися ефективними й опосередкували високий результат значною мірою завдяки правильній техніці застосування методології дослідження. Так, мислитель насамперед використав історичний метод і звернувся до питань генези розвитку судових органів, інституту судочинства, починаючи від ранніх етапів розвитку державності. Такий підхід дав змогу «достовірної фіксації» динаміки трансформацій судочинства в кожний період. Тобто, використовуючи правильно обраний алгоритм виконання дослідження, Ш. Монтеск'є зафіксував верифікацію (як підтвердження істинності наукових тез відносно практики, об'єктивної дійсності) багатьох раніше запропонованих і описаних концепцій державної влади (наприклад, Т. Гоббса, Дж. Локка та ін.).

Зрозуміло, що обґрунтування Ш. Монтеск'є мали і свої неточності, які зумовлені тогочасним рівнем розвитку юридичної думки. Так, наприклад, загальновідомо, що фактичне формування відносно самостійної системи органів судочинства та судової влади відбувалося в деяких державах Західної Європи (орієнтованих на правові цінності) уже в період роботи мислителя. Однак Ш. Монтеск'є, як ідеаліст у питаннях розвитку державних механізмів,

описував їх поступ та функціонування ще з часів Стародавнього Риму (глава 18 трактату «Про дух законів» має назву «Про судову владу в римській державі»). Це очевидна підміна понять «інституту судочинства» та «судової влади». Можливо, науковець мав на увазі історичний розвиток судової влади: від судових органів та їх системи в Римській державі до формування судової влади в розвинених державах Західної Європи XVII століття.

Водночас викликають занепокоєння деякі критичні зауваження щодо певних положень підходу Ш. Монтеск'є, а також різнотлумачення деяких словосполучень у його наукових працях. Так, наприклад, Е. П. Григоніс звернувся до аналізу положень, запропонованих Ш. Монтеск'є в трактаті «Про дух законів» щодо «стримувань і противаг» різних складових державної влади. При цьому на основі твердження Ш. Монтеск'є, що «судова влада не є владою в прямому сенсі слова й тому не передбачає стримувань» науковець дійшов висновку, що судова влада, як складова державної влади в демократичній державі, набула відповідного обґрунтування лише в американській «версії» трискладової теорії поділу влади, яку сформульовано Джорджем Вашингтоном, Олександром Гамільтоном, Джеймсом Медісоном та іншими «батьками-засновниками» Конституції Сполучених Штатів Америки [139].

Протиставити такому підходу можна державно-правову практику відповідного періоду і праці послідовників Ш. Монтеск'є. Дійсно, деякі формулювання мислителя відповідають рівню розвитку юридичної думки відповідного періоду. Водночас їх зміст у комплексі зрозумілий і був використаний у подальших численних дослідженнях та державно-правовій практиці. До речі, так звану Конституцію Пилипа Орлика, яка містить положення про три основні види влади в державі, було створено на основі прогресивних європейських демократично-правових ідей у 1710 році, задовго до Конституції Сполучених Штатів Америки.

Також варто зазначити, що низка положень Ш. Монтеск'є щодо судової влади, настільки прогресивна та актуальна, що використовується без

застережень і в сьогодні. Так, наприклад, основи балансу складових влади в правовій державі науковець висловив так: «Не буде свободи і в тому випадку, якщо судова влада не відділена від влади законодавчої і виконавчої. Якщо вона сполучена із законодавчою владою, то життя і свобода громадян опиняться у владі свавілля, бо суддя буде законодавцем» [362, с. 290]. Крім того, Ш. Монтеск'є вважав, що вироки судових органів слід систематизувати і вивчати для того, «щоб суд діяв сьогодні так само, як він діяв учора і щоб власність і життя громадян були настільки ж безумовно забезпечені, як і сам державний устрій. Чим ширше відомство суду, чим важливіші інтереси, що підлягають вирішенню, тим уважнішим й обачнішим повинен бути суддя» [362, с. 222].

Загалом значення досліджень Ш. Монтеск'є для розвитку доктрини судової влади важко переоцінити. Здобутком науковця є початок формування домінантною для сучасних демократичних, правових держав наукової теорії судової влади, що ґрунтується на трискладовій теорії поділу державної влади.

Подальший розвиток доктрина судової влади дістала в наукових роботах Жан-Жака Руссо, який обґрунтував співвідношення судової влади й суверенітету. У праці «Про суспільну угоду, або принципи політичного права» [495] мислитель виокремив чотири види законів: політичні, громадянські, кримінальні, звичаї та суспільну думку. Безумовно, наукові погляди Ж. Руссо зумовлені поширенням абсолютизму у відповідний період поступу науки. На його думку, суверен знаходиться над законами і суддями. Водночас позитивним здобутком досліджень Ж. Руссо є обґрунтування ознак суверенітету (зокрема державної влади (суверена) – невідчужуваності та неподільності. Науковець застосовує для розуміння поняття суверенітету ієрархічний принцип, де законодавча, виконавча та судова влада самостійні, але підпорядковані суверену – державній владі загалом.

Значний внесок у наукове розуміння практичних питань функціонування судової влади, зокрема судочинства, здійснив Михайло

Михайлович Щербатов. Він підтримував ідею відкритого судового процесу, участь у ньому захисників тощо. Основою судового устрою він вважав повагу до знатних родів, виходцями з яких були й судді [653]. Водночас М. М. Щербатов обґрунтовував необхідність застосування в Російській імперії механізмів судочинства, закладених у прогресивних нормах європейських країн, наприклад, презумпцію невинуватості, закріплену у Habeas Corpus Act. У поглядах на призначення належної міри покарання М. М. Щербатов був прихильником ідей Ю. Крижанича і вважав тогочасні санкції в Російській імперії надто суворими.

Свій внесок у розвиток доктрини судової влади, зокрема судочинства, здійснив італійський філософ Чезаре Беккарія, який обґрунтував право покарання, що «передали» суддям громадяни як частину своєї волі, що необхідна для підтримання суспільного порядку. Через століття після Ю. Крижанича він продовжив розробку підходу, згідно з яким одним з основних завдань покарання є попередження майбутніх злочинів. Ефективність покарання, за Ч. Беккарія, полягає не в жорстокості, а в невідворотності й справедливості, суворості судді в застосуванні покарання, яке повинно пом'якшуватися в міру еволюції суспільства. Переконливо обґрунтував Ч. Беккарія і відсутність у держави права на застосування смертної кари («Про злочини і покарання») [34].

Вагомий вклад у розробку доктрини судової влади, у період уже де-факто сформованої європейськими правниками демократично-правової теорії судової влади на основі трискладової теорії державної влади, здійснив Семен Юхимович Десницький, який народився в Ніжині на Чернігівщині. У праці «Уявлення про заснування законодавчої, судової та каральної влади у Російській імперії» (1768 р.) він запропонував концепцію реформування інституту судочинства Російської імперії через його відмежування від адміністрації та інших видів державної влади: «...Закони створювати, судити відповідно до законів та виконувати рішення суду – ці три види діяльності становлять три влади, тобто законодавчу, судову (судильну) та

каральну» [157]. С. Ю. Десницький обґрунтував необхідність запровадження суду присяжних та багато інших прогресивних новел у механізмі інституту судочинства. Фактично науковець запропонував «алгоритм практичного використання» теорії судової влади на основі трискладової теорії державної влади з урахуванням специфіки Російської імперії.

Водночас, у запропонованій С. Ю. Десницьким концепції є певні суперечності. Так, першу ланку судової системи науковець пропонував залишити в складі місцевих адміністрацій, що не відповідало загальним положенням його концепції.

Визначний внесок у розвиток доктрини судової влади здійснив Олександр Миколайович Радіщев. Науковець працював над концепцією «позитивного судочинства», спрямованою на вивчення причин судової конфліктології та вчинення кримінальних правопорушень. Він запропонував структуру судової системи як сукупність земських судів, де судді обираються громадянами, і обґрунтував необхідність заснування духовних, громадянських, а також судів «совісті». Він вбачав особливу користь для розвитку суспільства в підвищенні правової інформованості населення і брав активну участь у роботі законодавчої комісії. У праці «Про законоположення» О. М. Радіщев зазначив важливість аналізу судової практики: «... маючи перед собою судові справи різних років і областей, зрозуміло буде: що спонукало скоїти злочин або розпочати судову тяжбу – недостатній рівень освіченості, виховання чи невігластво, чи інші фактори, чи особливе розуміння понять, чи недоліки поліцейських постанов, чи інші страсті та пороки» [479, с. 146–149].

Під час розробки своєї концепції науковець підтримував гуманістичні ідеї щодо пом'якшення покарань за кримінальні правопорушення. Він обґрунтував необхідність скасування тих положень Соборного уложення, які містили неприпустимі, застарілі, неспівмірні санкції – тортури, смертну кару тощо [479, с. 246].

Ще одним видатним представником юридичної науки, праці якого увійшли до скарбниці доктрини судової влади, був Михайло Михайлович Сперанський. У «Вступі до уложення державних законів» він здійснив детальний аналіз трьох «видів» державної влади: законодавчого, виконавчого, судного [535].

Варто також зауважити, що основи його наукового розуміння судової системи закладено у «судовому порядку», який М. М. Сперанський поділив на кілька ступенів. Перший ступінь – волосний суд, який мав складатися із головного волосного судді, його товариша та постійних волосних суддів. Окремі категорії справ головний волосний суддя повинен був розглядати за участю двох депутатів із волосної ради (у ролі присяжних). Другий ступінь – окружний суд, який мав поділятися на дві палати: цивільну і кримінальну. При цьому кількість суддів у судових палатах повинна була відповідати кількості населення округу. Кожна з палат мала б мати свого голову із жителів округу, затвердженого міністром юстиції. Однак голови палат, за М. М. Сперанським, – це винятково адміністративні посади, які не наділені повноваженнями щодо здійснення судочинства. Натомість до їх компетенції науковець пропонував віднести вирішення адміністративних питань судової установи, організаційно-господарського забезпечення роботи суддів, судового процесу тощо. Третій ступінь – губернський суд, який мав створюватися та функціонувати на засадах окружного суду. Четвертий ступінь – сенат, як верховна судова установа для всієї держави. Сенат, за М. М. Сперанським, повинен складатися із чотирьох департаментів (по два цивільних і кримінальних) в обох столицях Російської імперії. Черговість зайняття посад у сенаті мала визначатися списком, сформованим відповідно до загальнодержавного виборчого списку в губернську думу.

Згідно з концепцією М. М. Сперанського кожен департамент сенату раз на три роки мав обирати трьох кандидатів зі свого числа й через канцлера юстиції передавати органу найвищої державної влади (фактично імператору) для затвердження одного з них своїм президентом. Посади президентів

департаменту також було передбачено як винятково адміністративні, для організаційного забезпечення реалізації сенатом функції здійснення судочинства, а також під час аналізу матеріалів судової практики для виявлення прогалин у законодавстві.

Загалом можна констатувати, що протягом ХІХ століття відзначається помітна активізація у розробці відповідних питань у наукових дослідженнях. Так, світову доктрину судової влади було збагачено видатними дослідженнями як слов'янських юристів, так і іноземних правників, які працювали під егідою університетів, наукових установ Російської імперії тощо.

Можливо, таке «наукове піднесення» пов'язане із формуванням самодостатніх університетських наукових шкіл, розвитком наукових установ, «притоком» наукових кадрів із Європи до «імперської» юридичної науки. Проте сучасних досліджень, присвячених питанням історіографії доктрини судової влади Російської імперії цього періоду, обмаль. У цьому контексті варто відмітити наукові напрацювання В. С. Нерсисянца, який комплексно описав розвиток політичних і правових учень у своїх монографіях та підручниках [200]. Водночас особливе значення в його дослідженнях приділено використанню наукових підходів у практиці державотворення, законотворення, судочинства кожного історичного періоду.

Так, надзвичайний внесок у дослідження питань судочинства на теренах України здійснив перший декан юридичного факультету Київського університету св. Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) – Гнат Миколайович Данилович. Його порівняльні дослідження першоджерел, які були регуляторами інституту судочинства, зокрема бібліографічний опис рукописів і друкованих примірників Литовського статуту (1823) та Судебника Казимира IV (1826), виконали надзвичайну просвітницьку місію, стали запорукою фахового рівня та розуміння основ судочинства як студентами юридичних факультетів, так і суддями, державними діячами. Результати дослідження його наукової

діяльності та наукової спадщини викладено, зокрема, у монографії О. М. Ковальчука [249, с. 58–63].

Відомий своїми науковими поглядами щодо адаптації теоретичних положень та практики законотворення професор, ректор Київського університету св. Володимира – Костянтин Олексійович Неволін. Його «Енциклопедія законодавства» вплинула не тільки на юридичну освіту в університеті, а й на подальший розвиток правознавства загалом. Окремі монографічні дослідження, присвячені дослідженню основ державного управління та підсудності справ церковному суду [375], є прикладом успішної адаптації теоретико-правових положень щодо судочинства до потреб практичної дійсності.

Розвиток наукових підходів до питань еволюції різних державно-правових явищ пов'язаний також з ім'ям професора, ще одного ректора Київського університета св. Володимира – Миколи Дмитровича Іванишева. Наразі найбільш відомими в царині доктрини судової влади є його дослідження із питань генези, організації і функціонування копних судів в Україні [200].

Вагомий внесок у наукове розуміння кримінального судочинства здійснив Олександр Федорович Кістяківський. Він вважав аксіоматичним положення про те, що «якість практичного кримінального правосуддя знаходиться в прямому співвідношенні зі ступенем проникнення його теоретичним елементом, тому чим більше кримінально-судова практика «підкріплена» теоретичним елементом, тим вище її якість, і навпаки» [239, с. 130]. Учений наголошував, що між науковим і практичним вивченням кримінального права є глибокий зв'язок, який проявляється в обміні результатами, що створюються теорією і практикою, у тотожності цілей теоретичного і практичного правосуддя [607, с. 119].

Серед провідних дореволюційних вітчизняних учених були прихильники й альтернативних підходів до розуміння держави, які ґрунтувались на концепції «божественного» походження судової влади.

Серед них професор Євген Миколайович Трубецькой. Він вважав правову державу (з усіма механізмами її устрою) конкретно-історичним виявом, властивим лише «земній» стадії розвитку людства, що слугує одним зі щаблів сходження до Бога. Науковець був прихильником ідеї загального примирення й консенсусу на засадах правди і справедливості, християнського платонізму [590].

Неоціненний вклад у розвиток правової науки та доктрини судової влади здійснив професор Микола Карлович Ренненкампф. У праці «Юридична енциклопедія» він приділив увагу теоретико-правовим визначенням судочинства [661, с. 131–135].

У свою чергу, і професор Михайло Флегонтович Владимирський-Буданов досліджував еволюцію інституту судочинства в Російській імперії та світі й донині вважається непересічним фахівцем із питань судоустрою іноземних держав. Окремо слід відзначити його наукові статті щодо діяльності Литовського трибуналу [101].

Отже, дослідження XVIII століття були спрямовані на обґрунтування ідеї судової влади як складової державної влади, тоді як період XIX – початку XX століття був надзвичайно плідний на здобутки в опрацюванні зазначених підходів, а саме їх адаптацію до конкретних держав.

Таким чином, на цьому етапі поступу доктрини судової влади розвиток підходів до розуміння судової влади у працях філософів та юристів набув окреслених формулювань, які відповідали тогочасному рівню розвитку юридичної науки і стрімко набули конкретизації у відповідних кодифікованих актах, були активно використані законодавчими органами різних держав для формування ефективних механізмів управління.

Наступний етап розвитку ознаменовано різновекторними дослідженнями питань щодо практичної реалізації положень доктрини судової влади. Так, у країнах Західної Європи відбувалась активна наукова апробація наукових положень щодо функціонування судової влади в правовій державі.

На теренах сучасної України можна умовно виокремити вельми короткий період розвитку юридичної науки, коли відбувалось подальше опрацювання демократично-правових положень судової влади. Це період української національної державності 1917–1920 рр. – Української Народної Республіки (УНР), Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та розбудови української державності до встановлення радянської влади.

Серед вітчизняних науковців, праці яких займають чільне місце в доктрині судової влади цього періоду, можна відзначити професора Отто Оттовича Ейхельмана. Згідно з його проектом Конституції УНР 1921 р. «народний суверенітет має перевагу, а наступні гілки влади мають обмежену управлінську функцію: парламент; управління, так звана виконавча влада; суд і фінансовий контроль. Управління має суворо дотримуватися принципу правомірності своєї діяльності, судової відповідальності за цю діяльність поряд із наданням органам управління самостійності та незалежності від партійних прямих і прямих начальства. Подібним забезпечується необхідний авторитет усіх органів виконавчої влади. Вищі органи виконавчої влади несуть сувору й без всяких послаблень судову відповідальність, але у формах, що забезпечують охорону державного розуму й політичного такту і відсторонення від справи будь-якої безпідставної прискіпливості й партійного аспекту. Суд і фінансовий контроль володіють повною незалежністю від виконавчої влади і парламенту. Охорона конституційності дій парламенту довіряється судовій владі» [168].

Важко переоцінити вклад у справу розробки демократично-правових положень Михайла Сергійовича Грушевського. Надзвичайне значення має праця, створена за участю М. С. Грушевського, «Український народ в його минулому та теперішньому» [593], а також інші дослідження науковця [144]. Під його керівництвом була розроблена Конституція УНР (прийнята 29 квітня 1918 року), згідно з якою верховним органом влади УНР було проголошено Всенародні збори, а також регламентовано формування вищих органів виконавчої та судової влади Української держави.

Також велике значення для доктрини мають праці академіка Станіслава Севериновича Дністрянського, який здійснив визначний вклад у розробку питань організації державної влади, зокрема й судової [161, с. 71–75].

Безперечно, зазначені науковці зробили неоціненний внесок у розвиток положень доктрини державної влади, зокрема судової. Однак їх справу було зупинено із встановленням радянської держави на українських територіях.

Наступний період історичного розвитку на теренах сучасної держави-України – радянський. Вітчизняна правова наука перебувала під впливом інших векторів розвитку. Так, питання комуністичної державно-правової ідеології охоплювали всі сфери суспільного життя, у тому числі правову науку. Її специфіку описано в численних дослідженнях з історії вчень про державу і право [200–202; 211; 270; 286; 340; 349; 359; 404; 551; 589; 649; 650].

Відповідно до комуністичної державно-правової ідеології, в енциклопедичних джерелах радянського періоду не трапляється визначення поняття судова влада, натомість було запропоновано розуміння суду та судового управління. Методологічними положеннями для розвитку тогочасної правничої науки були такі: «...новий суд потрібен був перш за все для боротьби проти експлуататорів, які намагаються відновити своє панування чи привілеї... Але, крім іншого, на суди, якщо вони дійсно організовані відповідно до принципів радянської установи, покладено інше, ще більш важливе завдання – забезпечити неухильне введення дисципліни та самодисципліни трудящих» [542, с. 359]. Отже, розробку питань щодо судової влади в радянській правничій науці було практично зупинено.

Натомість розвиток наукових положень щодо судової влади, судоустрою, судочинства та судових органів актуалізовано в сучасний період, після здобуття Україною незалежності.

Як показав проведений науковий аналіз вітчизняної доктрини судової влади, існують певні проблемні аспекти щодо системності, які умовно можна узагальнити таким чином:

- відсутність уніфікованого, узгодженого плану дослідження теоретико-правових та практичних питань функціонування судової влади;
- певна повторюваність досліджень з однорідних наукових питань, подекуди крізь призму різних наукових шкіл та юридичних спеціалізацій;
- відсутність комплексних узагальнень стосовно наявних наукових досліджень, інформативної аналітики щодо стану наукової складової доктрини судової влади.

Усе це зумовлює необхідність узагальнення результатів дослідження відповідних питань у вітчизняній доктрині судової влади.

Варто зазначити, що правові основи поняття судової влади, її функціональна «спроможність» як «фундамент» розробки відповідних питань на галузевому рівні, знаходяться в межах дослідження науки теорії держави і права.

У свою чергу, основою вивчення питань судової влади, безперечно, є положення щодо державної влади. Так, у вітчизняній правовій доктрині питання державної влади досліджено досить ґрунтовно. Насамперед варто звернути увагу на комплексні напрацювання В. Б. Авер'янова [4; 153; 154]. А також низку досліджень конституційного права. У відповідній науковій спеціалізації, безперечно, треба виокремити наукові напрацювання В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка [398; 430]. Також варто звернути увагу на монографічні дослідження, зокрема Л. М. Силенко, щодо конституційних основ системи стримувань і противаг як засобу організації та функціонування державної влади в Україні [515]; К. А. Бабенко – щодо принципу поділу державної влади та його реалізації в Україні [17]; Т. В. Чехович – щодо державної влади як інституту конституційного права України [626]; О. Ю. Бульби, яка здійснила дослідження конституційно-правових аспектів реалізації принципу поділу влади в Україні, зосередивши при цьому увагу на вітчизняній національній традиції та сучасності [80]. Дослідження засад державної влади в конституційній спеціалізації свого часу здійснив також Ю. О. Фрицький [604; 605].

Щодо вітчизняних загальнотеоретичних досліджень із зазначених питань слід зауважити, що їх значно менше, а наявні опосередковані здебільшого національним законодавством. Так, у вітчизняній теоретико-правовій науці можна виокремити наукові праці В. В. Ладиченка, який звернувся до специфіки питання поділу державної влади [298; 299]. Також слід відзначити дослідження Н. А. Жук щодо «стримувань і противаг» у системі поділу влади в Україні [177]; Р. М. Мінченко – з питання еволюції державної влади в сучасній Україні [353]; С. В. Матвєєва щодо юридичного механізму взаємодії органів державної влади в Україні [341].

Питання державної влади також досліджено в політичній науці, зокрема О. Ю. Мороз – щодо представницьких інститутів влади в Україні, їх історичної традиції та сучасного розвитку [363]; І. Р. Рекецькою щодо судової влади в контексті демократичної трансформації українського суспільства [482].

Що ж стосується теоретико-правових положень у доктрині судової влади, варто зауважити, що узагальнені загальнотеоретичні характеристики судочинства, судової влади та авторські підходи до тлумачення деяких понять описано в академічних курсах теорії держави і права О. В. Зайчуком, М. І. Козюброю, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришиним, В. Ф. Погорілком, П. М. Рабіновичем, А. О. Селівановим, В. Я. Тацієм, М. В. Цвіком та іншими. А також в дослідженнях щодо актів судової влади – С. В. Шевчука [635; 637] та з питань специфіки різних видів відповідальності – Ю. В. Бауліна [662] та М. І. Хавронюка [606].

Водночас монографічні наукові дослідження теоретико-правових основ судової влади вельми нечисленні.

Серед теоретико-правових досліджень можна виокремити роботу В. С. Смородинського [530], який одним із перших звернувся до опрацювання питань судової влади у відповідній науковій спеціалізації.

Варто зазначити, що деякі питання щодо основ функціонування судової влади було піднято свого часу в галузевих наукових спеціалізація

судоустрою та конституційного права, зокрема М. В. Василевич [87] та Ю. О. Ремесковою [483] у дослідженні судової влади в системі поділу влади. А також С. В. Прилуцьким у наукових працях щодо судової влади в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні [455; 456]. Крім того, слід звернути увагу на видання збірників наукових статей, зокрема «Судова влада» за редакцією І. Є. Марочкина [552] та окремі статейні виклади, наприклад, А. Л. Борко [44].

Серед філософсько-правових підходів до розробки питань судової влади можна виокремити наукові положення, сформовані П. М. Рабіновичем та В. С. Бігуном щодо філософії правосуддя та судової філософії [454]. Також науковий інтерес у цьому контексті становить підхід Т. З. Гарасиміва [108] та тлумачення судової влади як предмета соціальної філософії. Варто зауважити, що кількість останніх – надзвичайно обмежена. Окремі питання можна зустріти в дослідженнях правників близького зарубіжжя, наприклад, у роботі А. І. Джарімової [158].

Варті уваги вітчизняні теоретико-правові дослідження окремих аспектів судової влади, зокрема щодо статусу жертв правосуддя як особливого виду правового статусу людини, здійснене А. М. Смирновим [528]. Теоретичне дослідження юридичної природи актів Конституційного Суду України, яке провела Г. О. Христова [616]. Теоретико-правові проблеми співвідношення законності й справедливості опрацьовано в науковій праці В. В. Самохвалова [501].

Серед представників юридичної науки близького зарубіжжя до питання обґрунтування місця судової влади в системі державної влади звернулися В. О. Терьохін [579] та Є. В. Кладій [242]. Свій внесок у визначення теоретико-правових понять «судова влада» та «правосуддя» зробили також Д. М. Вороньонков [105], В. М. Лебедев [300] та Є. В. Завражнов [180]. Систему актів органів судової влади описав М. В. Єрошкін [173], а правову природу суддівського самоврядування – О. В. Бурдіна [82].

Вочевидь достатньо обмежений перелік робіт, присвячених саме теоретико-правовим положенням судової влади, зумовлює необхідність подальшого комплексного опрацювання її фундаментальних основ.

Водночас варто зауважити, що під час проведення історіографічного аналізу виявлено надзвичайно цікавий «пласт» історичних та історико-правових досліджень розвитку судочинства [65, с. 18-19].

Вагомий внесок в опрацювання зазначених питань зробили історики. Зокрема, Л. А. Кушинська в дослідженні еволюції звичаєвого права східних слов'ян VI – XI ст. [296] та Л. В. Городницька, яка вивчала історію розвитку судової системи провінції Австро-Угорщини – Буковини в останній чверті XVIII – на початку XX ст. [126]. Загальний історичний контекст розвитку системи державних влад в Україні досліджено в праці Р. А. Офіцинського на матеріалах періодики Заходу [410].

У зв'язку з цим у процесі дослідження було здійснено науковий аналіз наявних вітчизняних історико-правових робіт, який дав змогу систематизувати найбільш вивчені напрями.

Так, окремим напрямом можна визначити дослідження судових органів Лівобережної України в період Гетьманщини. Зокрема, Л. С. Гамбург дослідив судові реформи в Лівобережній Україні (Гетьманщині) XVIII ст. [107]. Слід відмітити і наукову роботу щодо апарату управління Запорозької Січі І. М. Паньонко [420]. О. І. Биркович дослідив судову систему української держави (Гетьманщини) 1648 – 1657 рр. [37], а О. В. Сокальська здійснила дослідження питань судоустрою та судочинства в Україні у XVI – на початку XVII ст. [532]. Дослідження генези судоустрою в цей історичний період здійснено науковцями й у межах інших спеціальностей, зокрема кримінального процесу. Наприклад, можна відзначити працю Н. П. Сизої «Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини» [514].

Ще одним напрямом є історико-правові дослідження судових органів Півдня України. Так, В. С. Балух здійснив історико-правове дослідження

діяльності Одеського комерційного суду [23]. І. І. Поляков звернувся до питань організації та діяльності судових органів Таврійської губернії за судовою реформою 1864 року [440]. Формування і діяльність духовних судів у Таврійській губернії (кінець XVIII – початок XX століть) дослідив у межах окремої наукової роботи К. І. Ревін [481]. Б. В. Змерзлий проаналізував історико-правові питання військових та військово-морських судів, а також функціонування сирітських судів у Таврійській губернії кінця XVIII – початку XX століть [197].

Тематика генези судової системи на землях Західної України також представлена континуумом вітчизняних наукових робіт. Так, однією з перших дослідження апарату управління Західною Україною у складі Польщі, зокрема в деяких аспектах судоустрою, здійснила Л. Т. Присташ [462]. Дослідження питання щодо розвитку судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського здійснила С. Г. Ковальова [248]. Судову систему та судочинство в Галичині у складі Австро-Угорщини вивчав О. В. Кондратюк [260]. Особливості формування та функціонування копних судів на українських землях (XIV – XVIII ст.) дослідив М. М. Бедрій [32]. Комплексне дослідження державного ладу і права на Буковині здійснив М. В. Никифорак [382].

Деякі питання історичного контексту розвитку судових органів періоду УНР відображено в дослідженні Ж. О. Дзейко, зокрема щодо правового статусу вищих органів державної влади Української Народної Республіки [159]. Окремі аспекти розвитку судоустрою цього періоду піднято науковцями і в спеціалізації «теорія та історія державного управління», наприклад, О. І. Яременком у дослідженні державного управління в Україні в період Гетьманату [669].

Питання судоустрою радянського періоду опрацював В. Т. Окіпнюк в історико-юридичному аналізі державного політичного управління УСРР протягом 1922 – 1934 рр. [394]. Адміністративно-територіальний

устрій України в 1920 – 1930-х роках і його вплив на окремі питання розвитку судових органів дослідив І. М. Скуратович [525].

Результати опрацювання наукових аспектів щодо розвитку судоустрою новітнього періоду наведено в монографії В. Д. Бринцева «Судова влада (правосуддя). Підсумки реформ 1992 – 2003 рр. в Україні» [49] та в наукових працях В. О. Сердюк та Р. О. Куйбіди [291; 292]. Крім того, існує надзвичайний пласт статейних викладів та матеріалів із цих питань [271, с. 23-34; 457, с. 11-20; 505, с. 30-39; 517, с. 4-13].

До наукових досліджень з окремих аспектів історико-правового аналізу варто віднести працю В. М. Тернавської щодо історико-правового розвитку інституту суду присяжних в Україні [581], аналіз питань суддівського розсуду у теорії права П. В. Куфтирева [295], а також питання функцій судових органів на різних етапах розвитку державності, яке здійснив В. А. Капустинський [223].

Водночас вітчизняними історико-правовими та теоретико-правовими дослідженнями охоплено і деякі питання специфіки розвитку доктрини судової влади та інституту судочинства інших держав. Це, зокрема, дослідження І. Є. Переш щодо інституту конституційного контролю в Чехословаччині, Чехії і Словаччині [425]. Б. В. Малишев здійснив комплексне дослідження судового прецеденту у правовій системі Англії [327]; О. В. Липитчук дослідив систему судових органів та судочинство Республіки Польща 1918 – 1939 рр. [304]; порівняльно-правовий аналіз принципів незалежності й недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану провів С. С. Аскеров [14]. О. М. Ригіна здійснила дослідження діяльності Верховного суду США та його ролі у формуванні конституційного ладу держави (1787 – кінець ХХ ст.) [484]. У науці судоустрою слід відмітити дослідження Є. Ю. Полянського щодо специфіки призначення покарання за кримінальним правом США [442].

Значний вклад у розробку питань судових систем інших держав здійснив О. О. Шевченко. Результати його досліджень викладено, крім іншого, в авторських академічних навчальних курсах [633].

Розвиток інституту судочинства європейських держав та країн близького зарубіжжя досліджувався і зарубіжними науковцями. Зокрема, особливості судових систем англосаксонської та континентальної правових традицій досліджено в праці О. В. Бахновського [31] та в науковій роботі Т. Г. Мінеєвої, зокрема щодо судової системи Англії [348]. К. Н. Холіков здійснив комплексне дослідження конституційного судочинства в Таджикистані [610].

В останні роки було суттєво активізовано розвиток доктрини судової влади в частині положень, що пов'язані з сучасними державотворчими процесами, реформуванням системи органів судової влади тощо. Це, зі свого боку, зумовило появу великої кількості досліджень щодо спеціальних питань функціонування різних складових судової влади.

Варто зазначити, що наявним науковим працям притаманна певна повторюваність досліджуваних питань, подекуди крізь призму відмінних наукових шкіл, різних спеціалізацій (конституційного права, судоустрою, цивільного, кримінального, адміністративного, господарського права тощо). Проведений науковий аналіз дав змогу систематизувати їх у певні напрями [64, с. 11–14].

Насамперед в якості такого напрямку досліджень слід відзначити комплекс питань щодо принципів організації судової влади та судової системи. У цьому контексті варто відмітити, що істотний внесок у розробку положень про принципи судової влади та порівняльно-правовий аналіз сучасних судових систем здійснив І. В. Назаров. Результати його досліджень узагальнено, зокрема, у праці «Судові системи країн Європейського союзу та України» [368]. Комплексними дослідженнями у цьому напрямі є також праці У. А. Мірінович [357; 358] та В. В. Городовенка [131; 133] щодо принципів судової влади. Серед новітніх досліджень варто відмітити наукову

працю О. М. Каплі щодо теорії та практики реалізації принципів адміністративного судочинства України [222]. Аналізуючи цей напрям, необхідно також зазначити, що одним із перших дослідження щодо реалізації відповідних принципів, а саме принципу гласності в діяльності суду першої інстанції, у вітчизняній юридичній науці здійснив М. І. Сірий [516]. Згодом В. В. Кривенко дослідив питання демократизації судової системи України [287], а питання обов'язковості судових рішень як конституційну засаду судочинства дослідила О. З. Хотинська [612]. Принцип доступності правосуддя та гарантій його реалізації опрацьовано в дослідженні О. М. Овчаренко [389], а принцип змагальності сторін як конституційної гарантії справедливого судочинства дослідив С. В. Лунін [315]. О. Б. Прокопенко розкрив правову природу права людини на справедливий суд [467]. Принцип єдності судової влади досліджено в роботі І. В. Юревич [660]. А. В. Лужанський опрацював питання конституційно-правових засад доступу до правосуддя в Україні [312]. Основні конституційні засади судочинства в Україні досліджувала і В. В. Федоренко [598], а легітимність судової влади вивчав у межах окремого дослідження С. В. Гладій [113]. І. В. Камінська здійснила наукове дослідження незалежності судової влади [220]. Питання єдності правозастосування судами України (як складової принципу правової визначеності) досліджено в роботі М. О. Борисенко [43].

Серед важливих питань у цьому напрямі – принципи організації системи судів (територіальність, інстанційність, спеціалізація тощо). Розпочав розробку аспектів адміністративно-юрисдикційної діяльності суду В. М. Скавронік [518], а дослідження питання юрисдикції судів здійснив В. В. Сердюк [509]. Аспект інстанційності побудови судової системи опрацьовано в праці С. П. Штелик [646]; О. В. Закропивний дослідив питання територіальності, як принципу побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні [189]. У галузі цивільного права одним із перших здійснив дослідження судової підвідомчості П. М. Тимченко [582].

Специфіку судів першої інстанції розкрито у науковій роботі С. Г. Штогуна [647]. Дослідження питань становлення й розвитку апеляційних судів в Україні здійснив В. М. Коваль [247, с. 20–24]. Організаційні питання функціонування апеляційного суду висвітлено в праці О. М. Курило [294]. Практичні питання специфіки апеляційного оскарження досліджували Є. А. Чернушенко – щодо цивільного процесу [624] та О. Ю. Костюченко – щодо кримінального [276].

Варто зазначити також, що дослідження практичних питань функціонування судів загальної юрисдикції здійснено науковцями і в країнах близького зарубіжжя, зокрема С. В. Александровим [6], А. Р. Каітовою [216], В. М. Нестеровим [379], Р. О. Рябзіним [496]. Питання інституційності судової влади висвітлені в роботі Б. В. Сангаджиева [502].

Питання правового статусу та повноважень Верховного Суду України було предметом дослідження В. В. Сердюка [510], а надалі актуалізовано О. І. Поповим [447]. Також варто відмітити наукові роботи С. В. Глущенко з питань функціонування касаційної інстанції в Україні [114; 115].

Ще одним напрямом наявних досліджень у доктрині є питання щодо місця органів судової влади в системі державних органів, їх статусу та співвідношення із суспільними інститутами. Так, деякі аспекти взаємодії судових органів та органів прокуратури досліджено в роботах Ю. Є. Полянського [441] та В. В. Долежана [165].

Варто зазначити також про методологічність положень, що розроблені О. В. Скрипнюком щодо співвідношення держави та громадянського суспільства [522–524]. Тоді як дослідження співвідношення діяльності органів судочинства та громадянського суспільства фактично було розпочато І. Є. Марочкіним [335] та продовжено в пізніші періоди, спочатку в окремих політологічних та соціологічних дослідженнях. Так, Л. В. Вінокурова дослідила політологічну експлікацію місця та ролі судової влади в процесі діалектичної взаємодії громадянського суспільства та держави [95]. Пізніше відповідні питання були комплексно проаналізовані в працях

С. В. Прилуцького, який зосередив увагу на практичних аспектах функціонування судової влади в умовах формування громадянського суспільства [456] та М. Й. Вільгушинського, який звернувся до питання про систему взаємовідносин судів загальної юрисдикції із суб'єктами владних повноважень та громадськістю [94]. Вивченням питань відповідальності суддів та комплексного реформування судоустрою й суміжних правових інститутів в Україні займалася Н. Д. Квасневська [228–230]. Крім того, нині існує цілий пласт статейних викладів із цих питань [140, с. 241–249; 150, с. 29–30].

Досить дослідженими є питання забезпечення функціонування судових органів державою. Так, адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України було предметом дослідження М. П. Запорожець [190]. Питання статусу суддів опрацьовано в кількох монографічних дослідженнях, зокрема Л. М. Москвич [364]. А. А. Стрижак зосередив увагу на проблемах державного управління під час забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції [541]. Комплексно систему організаційного забезпечення судової влади України досліджено в наукових роботах І. Є. Марочкіна [337] та В. Д. Бринцева [48]. Цим питанням приділяли увагу і науковці країн близького зарубіжжя, як приклад можна відзначити роботу Д. М. Лукоянова щодо статусу голови суду [314]. Надзвичайно актуальним є видання за редакцією М. В. Оніщука про новели законодавчого регулювання у сфері здійснення правосуддя [193].

Важливим напрямом доктрини є також спеціальні наукові розробки з питань судової практики та її вдосконалення, а також специфіки здійснення судочинства в окремих категоріях справ. У цивільній спеціалізації це, наприклад, дослідження Д. Д. Луспеника з питань судочинства в справах про захист честі, гідності та ділової репутації [316] та О. С. Ткачука – щодо реалізації судової влади у цивільному судочинстві [585; 706]. А також комплексні праці з питань специфіки цивільного судочинства, наприклад, В. В. Комарова [619].

У кримінальній спеціалізації – комплексне дослідження Ю. М. Грошевого щодо теоретичних питань формування переконання судді в кримінальному судочинстві [142]. Цю тему на сучасному етапі актуалізовано в дослідженні Н. Л. Дроздович [166]. Реалізацію основних конституційних засад судочинства в кримінально-процесуальному законодавстві України та перебудову кримінального процесу України в контексті європейських стандартів досліджено в роботах В. Т. Маляренка [329; 330], а кримінальне законодавство європейських держав – М. І. Хавронюка [606]. Вагомий вклад у розробку питання пізнавальних процесів у кримінальному судочинстві здійснив І. І. Котюк, зокрема в дослідженні судової гносеології [279]. П. В. Куфтирєв дослідив питання суддівського розсуду в теорії права [295]. Ю. А. Ліхолєтова розглянула суд як суб'єкт запобігання рецидивній злочинності молоді [309]; окремі питання кримінальної відповідальності досліджено в роботі Н. Ю. Алексєєвої [7].

Серед комплексних питань у цьому напрямі досліджень можна виокремити ті, що стосуються специфіки адміністративної юстиції в різних наукових спеціальностях. Так, питання становлення та здійснення адміністративного судочинства досліджували Ю. В. Георгієвський [111] та А. В. Руденко [489] з позицій адміністративного права, а О. Г. Свида в межах науки судоустрою [503].

У свою чергу, вагомий вклад у розробку питань господарської спеціалізації здійснив В. С. Щербина, зокрема у праці «Правове становище учасників арбітражного процесу» [654]. Знаковим є дослідження Д. М. Притики з питань організаційно-правових засад становлення і діяльності господарських судів України [463]. Організацію та функціональні засади діяльності касаційної інстанції господарської юрисдикції досліджено в науковій роботі А. Й. Осетинського [408]. Питання правового статусу місцевих господарських судів в Україні опрацював І. Б. Шицький [645]. Також слід відмітити спеціалізоване дослідження В. В. Радзивілюк щодо

судових процедур банкрутства [478] та наукову роботу В. В. Калініченко щодо правового статусу Вищого господарського суду України [218].

Наступним напрямом наукових досліджень є питання щодо функціонування різних складових системи органів судової влади. До них відносять наукові роботи І. О. Русанової щодо суду присяжних в Україні [494] та С. О. Іваницького про формування складу народних засідателів [205]. Важливе значення для доктрини судової влади мають дослідження О. В. Білової [39] та О. М. Коротун [273] щодо організації і діяльності суддівського самоврядування; А. М. Хливнюк – про правовий статус Державної судової адміністрації України [609]; А. В. Шевченко [634] та А. В. Маляренка [328] – з питань дисциплінарної відповідальності суддів; О. Л. Польового – щодо гарантій суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності [443]; Б. О. Прокопенка з питань добору кандидатів на посаду судді [466].

В окрему групу в межах напряму досліджень щодо складових системи органів судової влади можна виділити наукові роботи про судові органи з позицій міжнародного права, наприклад, Г. Г. Шинкарецької щодо судових засобів вирішення міжнародних спорів [643] та права на справедливий суд у контексті Європейської конвенції з прав людини С. Ф. Афанасьєва [16].

Отже, унаслідок проведеного наукового аналізу щодо стану вітчизняної доктрини судової влади можна відмітити, що теоретико-правові основи наразі є найменш дослідженим її аспектом і потребують подальшого вивчення. Наявні історико-правові дослідження зазвичай зосереджені навколо окремих періодів розвитку державності або конкретних територій. Найбільш опрацьовані питання можна умовно систематизувати у такі напрями: судові органи Лівобережної України в період Гетьманщини; судові органи Півдня України кінця XVIII – початку XX століть; судові органи на землях Західної України кінця XVIII – початку XX століть; судові органи УНР, Гетьманату, окремих періодів УРСР; розвиток та реформування судових органів сучасної України (після 1991); питання судової влади в

інших державах. Галузеві, кроссекторальні дослідження різних правничих спеціалізацій із питань практичного функціонування судової влади можна умовно систематизувати у такі напрями: принципи організації судової влади та судової системи (системи судів); місце органів судової влади в системі державних органів, їх статус та співвідношення із суспільними інститутами; складові системи органів судової влади; спеціалізовані юрисдикційні дослідження, зокрема з питань судової практики та її вдосконалення.

1.3 Генеза розвитку судочинства, судової влади на теренах України: вихідні положення

Питання про історичний розвиток, еволюційні та цивілізаційні трансформації інституту судочинства досліджувалися як істориками, так і правознавцями.

Значний внесок у розробку багатьох питань історичного розвитку судових інституцій у загальносвітовому контексті здійснив О. О. Шевченко [633], а питань щодо вітчизняної системи судоустрою – В. В. Молдован [361] та І. Б. Усенко [551]. Водночас одними зі знакових для історико-правового розуміння розвитку судових органів на теренах сучасної України залишаються дослідження Я. М. Падоха: «Ґрунтовий процес Гетьманщини XVII – XVIII ст.» [416], «Нарис історії українського карного права» [417], «Боротьба України-Гетьманщини за незалежне судівництво» [414, с. 20–26], «Суди й судовий процес старої України» [418], «Ґрунтове судочинство на Лівобережній Україні в другій половині XVII – XVIII столітті» [415] та багато інших.

Крім того, є низка сучасних вітчизняних історичних досліджень з окремих питань еволюції інституту судочинства на теренах сучасної України, зокрема Л. В. Городницької [126] та Л. А. Кушинської [226]. Також варто звернути увагу й на інші вітчизняні історико-правові роботи, зокрема щодо:

– окремих етапів розвитку судоустрою на землях сучасної Лівобережної України – у період Гетьманщини – О. І. Бирковича [37], Л. С. Гамбурга [107], І. М. Паньонко [420], Н. П. Сизої [514], О. В. Сокальської [532];

– деяких аспектів поступу судових органів Півдня сучасної України – В. С. Балуха [23], Б. В. Змерзлого [197], І. І. Полякова [440], К. І. Ревіна [481];

– питань еволюції судової системи на землях сучасної Західної України – С. Г. Ковальнової [248], О. В. Кондратюка [260], М. В. Никифорака [382], Л. Т. Присташ [462].

Слід відзначити й історико-правові дослідження у сфері трансформації судових органів радянського періоду, зокрема В. Т. Окіпнюка [394] та І. М. Скуратовича [525], а також щодо сучасного етапу їх реформування та розвитку – В. Д. Бринцева [49], Р. О. Куйбіди [292], В. О. Сердюк [512], О. З. Хотинської-Нор [614].

Також заслуговують на увагу вітчизняні дослідження з питань розвитку судових інституцій на теренах інших держав. До цих питань зверталися С. С. Аскеров [14], Б. В. Малишев [327], О. В. Липитчук [304], І. Є. Переш [425], Є. Ю. Полянський [442], О. М. Ригіна [484] та інші. Серед робіт відповідного спрямування, виконаних науковцями близького зарубіжжя, заслуговують на увагу дослідження О. В. Бахновського [31], Т. Г. Мінєєвої [348], К. Н. Холікова [610] та багатьох інших.

Отже, варто відзначити достатньо високий рівень опрацювання історико-правових питань щодо трансформацій та розвитку судових органів у науковій думці. Водночас для формування комплексного підходу до розуміння теоретико-правових засад функціонування та розвитку судової влади варто акцентувати увагу на деяких вихідних положеннях.

Так, стан здійснення судочинства в додержавному суспільстві досить влучно описано в наукових роботах М. О. Чельцова-Бебутова. Представники кримінальної юридичної спеціалізації донині використовують положення його досліджень. Водночас, варто зауважити, що науковець вивчав розвиток

судочинства в межах величезних територій колишнього СРСР, а іноді, зокрема в процесі викладення матеріалів щодо вирішення конфліктів у додержавному суспільстві, він звертався й до прикладів з історії племен Північної Америки [622].

Серед новітніх наукових розвідок варто звернути увагу на підхід І. В. Камінської, у роботі якої викладено результати аналізу раннього періоду розвитку судових органів на теренах сучасної України [220]. Науковець звернулася до характеристики судоустрою в організованих спільнотах стародавніх племен. Як зазначає авторка, процесуальний порядок та призначення судочинства були пов'язані з встановленням або відновленням «божественної справедливості», «божого милості». Отже закономірно, що судові функції у додержавних суспільних формуваннях, як правило, виконували духовні служителі – жерці.

Також науковці відмічають, що в процесі формування ранніх суспільств на цих територіях визначну роль було відведено старійшинам. Як і жерці, вони висловлювали свою думку під час здійснення правосуддя, яку обов'язково враховували у ході прийняття остаточного рішення.

Варто зауважити й про певні особливості способів вирішення конфліктів, які виникали всередині роду. Так, наприклад, на початковому етапі старшини не здійснювали жодних каральних функцій. Серед перших санкцій суспільно-каральної влади науковці зазначають вигнання члена родової громади, який вчинив особливо тяжке порушення загальноприйнятих правил співіснування цієї громади. Рішення про таке вигнання приймалося зборами роду й негайно виконувалося.

У цьому контексті варто зазначити цитату з історії судочинства в підході М. О. Чельцова-Бебутова: «яка чудесна організація цей родовий лад за усієї її наївної простоти! Без солдатів, жандармів і поліцейських, без дворянства, королів, намісників, префектів або суддів, без в'язниць, без процесів – все відбувається згідно встановленого порядку. Будь-які суперечки і непорозуміння вирішуються колективом тих, кого вони

стосуються, – родом чи племенем, або окремими родами між собою; і лише як крайній засіб, зрідка застосовується кровна помста» [622].

Загалом, функціональне призначення суду та судочинства в додержавний період досить докладно описано в наукових розвідках вітчизняних авторів. Разом із тим, існують і деякі специфічні аспекти історичних досліджень щодо розвитку судочинства в додержавний період.

Так, коли йдеться про історіографічний аналіз (дослідження філософсько-правових підходів) у додержавний період зазвичай науковці звертаються до праць Платона, Арістотеля та інших відомих мислителів. Натомість пам'яток практики судочинства (його генези) збереглося значно менше.

Наприклад, фахівці зазначають, що в наш час віднайдена лише певна кількість лапідарних пам'яток права, які дають змогу досить поверхово проаналізувати характерні риси судоустрою та судочинства в державах, що існували в Північному Причорномор'ї в другій половині I тис. до н. е. – на початку нової ери. Основну частину цих джерел було опубліковано у численних збірках документів і наукових працях істориків та окремих правознавців [551, с. 41]. Водночас науковці зауважують, що лапідарні написи юридичного змісту, попри всю їхню об'єктивність, нерівнозначні за інформативністю й лишають суттєві прогалини в уявленні про судочинство в державах античного часу. Тому для історико-правової реконструкції доцільно залучати й інші джерела або непрямі дані, що особливо характерні для архаїчного періоду [551, с. 41–42].

Такий підхід видається надзвичайно вдалим у контексті виконання кроссекторальних досліджень. Їх методика передбачає можливість залучення «нетипових» знань (у цьому випадку – археологічних здобутків) для формування обґрунтованих положень у правничих дослідженнях. Наприклад, щодо історико-правової характеристики ранніх періодів розвитку судочинства.

Водночас він має й певні недоліки. Так, у попередній період розвитку вітчизняної правничої науки переважна більшість науковців під час характеристики ранніх етапів розвитку судочинства зверталася до текстів Велесової Книги. Чи не найбільш цитованими положеннями Велесової Книги були такі: «...здавна правимося родами, і староотцове всякого роду йдуть судити родичів біля Перунових дерев» [219, с. 144–145]. Проте, наразі залишається відкритим питання щодо автентичності відповідних першоджерел. Походження «Велесової книги» також дискусійне й неодноразово ставилося під сумнів відповідними фахівцями [568]. З огляду на зазначене надзвичайно важливо використовувати вивірені результати археологічних досліджень у подальших історико-правових роботах із питань генези розвитку судочинства.

Попри це можна констатувати, що суд (як організаційна форма вирішення конфліктів) на територіях сучасної України виник на ранніх етапах розвитку суспільства, задовго до появи «писаного права» та формування багатьох інших державних механізмів. Судочинство здійснювалося на основі первісних норм-звичаїв та колективної моралі жерцями та старійшинами. У сучасних спеціалізованих дослідженнях аргументовано, що судочинство в Україні має багатовікову історію, яка сягає корінням середини першого тисячоліття до н. е. [228, с. 11].

Згодом, із розвитком «протодержавних» та ранніх державних утворень, характерними ознаками здійснення судочинства стали централізоване концентрування влади (зокрема щодо здійснення судочинства) та поява відповідних регуляторних норм.

Так, у період так званої Скіфської держави вже склалось уявлення про божественне походження царської влади. До речі, у науковому виданні з історії судової влади в Україні за редакцією І. Б. Усенка цей період розвитку судочинства віднесено до формування «судової влади в ранньодержавних утвореннях» [551, с. 35].

Як відомо, основним джерелом права у скіфів був звичай, перетворений із деякими змінами на звичаєве право. При цьому науковці зазначають, що скіфська культура протягом усієї історії залишалася безписемною, тому й фіксація норм звичаєвого права не могла бути здійснена. Поряд зі звичаєм доволі рано з'явилося й інше джерело права – правила, встановлені царською владою [551, с. 45–46].

В. Д. Гончаренко зауважив, що в багатьох випадках правитель сам виконував як обов'язки жерця, так і судові функції [214, с. 14]. З огляду на централізацію верховної влади найнебезпечнішими у скіфів вважалися злочини проти царя, замах на життя правителя, непокоря царському наказу [214, с. 16].

Водночас науковці вважають, що найбільша кількість справ у скіфський період стосувалася майнових суперечок. Під правовим захистом перебувала власність на рабів, худобу, вози з наметом, які слугували пересувним житлом, а також речі побутового вжитку. Знаними були й справи про порушення зобов'язань, що виникали як зі спричинення шкоди, так і з договорів міни, купівлі-продажу, дарування, поклажі тощо. Особливо ретельно розглядали випадки порушення угод, що були закріплені присягою, оскільки, порушуючи присягу, скіфи, за тогочасними уявленнями, водночас здійснювали і злочин проти богів, іменами яких вони клялися. На підтвердження зазначених положень науковці звертаються до спадщини Геродота, який описав процедуру присягання: «У великий глиняний ківш наливають вина та примішують до нього кров тих, що укладають договір, зробивши укол шилом або невеликий надріз ножом на тілі, потім занурюють у чашу меч, стріли, сокиру та дротик. Після здійснення цього обряду вони довго моляться, а згодом п'ють суміш, як ті, що домовляються, так і найдостойніші з присутніх» [551, с. 45–46].

У подальшому з розвитком державності та писаного права на теренах українських земель було суттєво вдосконалено як судові процедури, так і відповідні механізми. Крім того, до сьогодні дійшла більша кількість

пам'яток, на які спираються положення історико-правових досліджень генези судочинства цього періоду.

Як зазначають науковці, від самого початку існування Київської Русі на її теренах діяли норми права, що регулювали порядок здійснення судочинства. Так, судовий процес частково описаний у відомих русько-візантійських договорах 911 і 944 рр. Зокрема, у них згадується найдавніший із відомих збірників давньоруського права – «Закон Руський» [277, с. 455]. Давньоруський судовий процес «не був хаотичним нагромадженням суперечливих процесуальних дій, а спирався на цілу низку основоположних правових ідей: презумпція невинуватості; здійснення «суду» на основі змагальності й відносної рівноправності сторін; обов'язковість виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної небезпеки злочинного діяння призначеному покаранню» [219, с. 143].

Як слушно зазначила І. В. Камінська, із подальшою еволюцією східнослов'янського суспільства влада вождів набула публічного характеру й поступово трансформувалася в державну. Із виникненням та розвитком державних інститутів «владу авторитету» жерців та старійшин остаточно було ретрансльовано у світську владу племінних вождів-князів. Судочинство відтоді здійснювалося князем при дворі [219, с. 145–146].

Структуру державних судових органів періоду Київської Русі можна охарактеризувати як ієрархічну будову князівських (державний рівень), вічових та громадських (вервних) судів.

Уявлення про вищий суд у цей період розвитку державності пов'язувалося з владою князя. Як зазначив І. Я. Терлюк, установлені князем норми були втіленням «правди» або «справедливого суду» (значення цих термінів у давньоруський період було однаковим). Князь володів усіма правами вищого судді й за реальними повноваженнями, і за уявленнями давньоруського суспільства [558].

Судова влада належала до основних прерогатив князівської влади, а функція здійснення судочинства вважалась одним із головних його обов'язків.

Як зазначено в підході до викладу історії судової влади за редакцією І. Б. Усенка, аналіз наявних літературних джерел дає змогу припускати, що для жителів Давньої Русі, щонайменше в другій половині XI – XII ст., саме судова функція влади стояла чи не на першому місці. На підтвердження відповідних положень науковці спираються на тексти Повісті временних літ, де зазначено про таке: Рюрика запросили на княжіння для того, щоби він вирішував спори між племенами, що утворювали союз із центром у Ладозі, а згодом у Новгороді [551, с. 72].

При цьому князь здійснював судочинство у столиці, номінально для всіх жителів (за окремими винятками, наприклад, «церковні люди»). Так, князь «судив» своїх васалів, дружинників, бояр, справи за їх участю не були підсудні місцевим судам. До нього могли звертатися також люди, незадоволені здійсненням судочинства в місцевих судах. Існував також «об'їздний суд» князя.

Судочинство на місцях здійснювали «посадники» – у містах, волостях і селах. Крім того, князь міг призначати своїх урядовців для розгляду тієї чи іншої судової справи, які, проте, не мали такої судової компетенції на постійній основі. Найважливішим урядовцем із судовими повноваженнями був княжий тіун.

Поряд із системою державних судів у період Київської Русі існували і приватні суди (панські), які проводили феодали-землевласники над своїми «залежними» людьми.

Як зазначають науковці, у цей період розвитку державності громади вже намагалися обмежити повноваження князя та його урядників у сфері судочинства. Серед формально-юридичних засобів, спрямованих на це, фахівці виокремлюють договори, відомі також під назвою «ряди». Їх укладали віча стольних міст із князем під час «посаження на стіл». У

договорах, зокрема, містилися обмеження сваволі князя та його адміністрації в розгляді судових справ. Так, у ряді Ігоря Ольжича з киянами 1146 р. серед іншого висувалася вимога, щоб князь особисто судив киян, а також запроваджувалося обмеження княжого права на призначення тіунів, які мали бути поставлені «по волі киян». Згодом розширення цих норм можна побачити в текстах договорів Новгороду з князями, укладених у другій половині XIII – XV ст., а також у реконструкціях договорів XIV ст. полоцьких князів із вічем їхнього стольного міста [551, с. 76].

Крім того, досить відокремленою системою органів судочинства того періоду були церковні (духовні) суди, які існували в єпископствах, що були підпорядковані та очолювались єпископами. Юрисдикція церковного суду охоплювала справи за участю духовенства та їхніх родин, церковної обслуги (правопорушення як проти релігії, так і цивільні та карні), а також вирішення всіх питань християн-віруючих, якими опікувалася церква (релігійні правовідносини, сімейне право тощо). Судочинство здійснювалося при монастирях на основі актів церковних установ та «Номоканону» (візантійського канонічного права) [171, с. 668].

Отже, для судочинства періоду Київської Русі характерна (як для феодальних держав відповідного етапу розвитку державності) система повноважень адміністрації, санкціонованих абсолютною центральною владою вищої посадової особи держави [55, с. 13].

Водночас, як слушно відзначає О. С. Ткачук, подібний стан можна фіксувати не лише в період Київської Русі (кінець IX – середина XIII ст.), коли суд не був відділений від адміністрації, а суддями були князі, посадники тощо, а й у Литовсько-Польську добу (середина XIV – середина XVII ст.), та за часів Гетьманщини (кінець XVII – середина XVIII ст.) [584, с. 12].

Як відомо, із втратою незалежності землі сучасної України опинилися в межах Королівства Польського та Великого Князівства Литовського, а згодом їх об'єднаної держави – Речі Посполитої.

Як зазначають науковці за всього багатоманіття моделей організації судової влади на українських теренах визначальними видаються ті судово-владні відносини, які склалися в період Королівства Польського, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої. Саме в цей час, на думку багатьох дослідників, давньоруські традиції збагатилися європейським досвідом і як наслідок стали основою так званого західноруського права, що згодом цілком природно трансформувалося в українське право козацько-гетьманської доби [551, с. 96].

Отже, українське судочинство в цей період поступово набувало характерних рис зазначених держав та їх правових традицій.

Так, на початковому етапі входження українських земель до складу Королівства Польського виконання судових функцій залишалося майже без змін [171, 665–670]. Було запроваджено адміністративно–управлінські механізми, за допомогою яких здійснювалися функції судочинства, – уряд королівських намісників, старост, що виконували судові функції, поєднуючи їх з адміністративною роботою.

У середині XIV століття судоустрій на цих територіях було змінено у зв'язку з «адаптацією» до польської триланкової системи станово-шляхетських судів: земських, гродських і підкоморних (в деяких джерелах – підкоморських [551, с. 97]).

Міські суди у своїй роботі спиралися на право і практику німецького міського права, однак суттєво «здеформованого», обмеженого шляхетським станом. Апеляційною інстанцією для цих судів був суд «старшого» міста Львова (вищий міський суд мало також м. Сянік). Юрисдикцію сільських судів було поширено на цивільні й деякі кримінальні справи, у яких сторонами було місцеве населення. Домініяльні суди розглядали справи як перша інстанція або як друга інстанція від вироків у сільських судах. У них засідав пан-землевласник або визначена ним особа і представники села.

Як зазначив Я. М. Падох [418, с. 17], «еволюція» судових установ на українських землях у Великому Князівстві Литовському мала дещо інші особливості. Умовно можна виокремити кілька основних етапів.

До 1386 року на українських землях у Великому Князівстві Литовському було збережено попередню систему органів виконання судових функцій. Однією із нечисленних змін було запровадження суду великого князя над удільними.

Однак з укладенням Кревської унії Литва, а з нею й українські землі у її складі підпали під західноєвропейські й польські впливи в питаннях державної організації. У судовій системі в цей період було кілька типів судів. Державні суди поділялися на провінційні та центральні. Фактично судочинство в них здійснювалось у поєднанні з адміністративними функціями, перебуваючи у віданні великого князя і його урядовців. До провінційних судів належали суди державних намісників, а згодом суди старостинські й воєводські. Розгляд справ у цих судових органах був одноособовим, а їх юрисдикцію було поширено на справи вільного населення та населення, підпорядкованого владі великого князя.

Із 1529 року під час вирішення питань здійснення судочинства засідали ще по два шляхтичі. А з 1542 року воєводські суди стали судами вищої інстанції, а над ними – соймові суди кожної землі.

Варто зауважити, що центральні органи, які здійснювали судочинство, уже були спеціалізованими і склалися з господарського, комісарського, асесорського, маршалківського і судів панів-ради. Князь перевіряв їх вироки й затверджував або скасовував чи змінював.

У зв'язку з цим можна відмітити низку позитивних аспектів західноєвропейського впливу на судочинство на українських землях у складі польсько-литовської держави цього періоду. Так, у привілейованих містах було утворено міські суди, справи у яких вела виборна лава присяжних. Зазвичай вона складалася з 12 членів. Головою був війт, який брав участь у цивільних і кримінальних справах, де сторонами були міщани. Поступова

трансформація судочинства в колегіальний процес є досить прогресивним здобутком для цього періоду розвитку державності.

Водночас на цих територіях продовжували діяти «традиційні» для українських земель копні суди, що були інституціями звичаєвого права. За своєю природою вони були наступниками старокиївських вервних судів. Це були неперіодичні збори широких громад – копних околиць. Копу збирав скривджений або місцева старшина чи власник маєтку, інколи – засуджений, щоб мати змогу реабілітуватися. Копи зберігала давній безстановий характер.

Важливою подією для подальшого розвитку судочинства стало прийняття Литовських статутів [235; 538-540]. Згідно з їх нормами виконання центральних судових функцій залишилося незмінним (крім скасування суду панів-ради), однак було закріплено суттєві новели місцевого судочинства. Так, поступово було скасовано провінційні суди й запроваджено триланкову систему, характерну для польської державності, – земські, замкові й підкоморні суди.

Ще одним знаковим документом, важливим для поступу судочинства на українських землях є Люблинська унія (1569 р.). У результаті її прийняття відбулось формування відносно уніфікованої структури державних судових органів. Так, для українських воєводств Волинського, Брацлавського й Київського короткий час за вищу інстанцію був луцький трибунал, який складався з депутатів цих воєводств, а після його скасування вони були підпорядковані загальному трибуналу.

Винятковим явищем цього часу було виникнення автономного, станового козацького судівництва, яке виконував гетьман над підлеглими йому козаками.

Наступною віхою розвитку судочинства й судоустрою на українських землях була доба Гетьманщини. Як зазначають науковці це були складні часи абсорбції Російською імперією, що неухильно наступала широким фронтом, обмежуючи українську автономію та поглинаючи й уніфікуючи атрибути її державності – законодавство, адміністрацію, судові установи. Спротив

українського суспільства набув особливої форми обстоювання власних цінностей, окремішності української спільноти та зрештою залишків автономії, саме в правовій сфері – через кодифікаційний процес та судову систему [551, с. 149–150].

Я. М. Падох умовно поділив судоустрій доби Гетьманщини на два періоди: козацьких і «статутних» судів (запроваджених великою судовою реформою гетьмана К. Г. Розумовського в 1760 – 1763 рр.) [414–416].

У період козацьких судів судова система складалася із державних (козацьких), міських, громадських, духовних і деяких особливих судів. У свою чергу козацькі суди утворювали чотириланкову структуру, яка поділялась на провінційні та центральні.

Провінційні суди мали ієрархічну систему підпорядкованих один одному судів: сільських, сотенних і полкових. Сільські суди отаманів вирішували менш важливі цивільні і кримінальні справи місцевих і були колегіальними. Сотенні суди існували в містах сотенних урядів, були колегіальними із сотником на чолі, розглядали цивільні і кримінальні справи козацтва сотенної округи. Полкові суди існували в центрах полкових округів і діяли як суди першої інстанції для козацької старшини, сотенної та полкової, і як другої інстанції – для апеляцій від сотенних судів.

Центральні суди – це Генеральний Військовий Суд, Генеральна Військова Канцелярія та Гетьманський суд. Генеральний Військовий Суд існував при гетьманській резиденції, а функції здійснення судочинства виконували генеральний суддя та інші члени генеральної старшини, знатного товариства. Він діяв як суд першої інстанції у справах генеральної старшини, полковників тощо і як апеляційна установа для вироків нижчих судів. Наприкінці XVIII ст. у структурі центральних судів було створено Суд Генеральної Військової Канцелярії як додаткову апеляційну інстанцію. Слід зазначити, що одним з основних позитивних аспектів розвитку судочинства цього періоду є саме колегіальність майже всіх судових установ Гетьманщини (крім суду гетьмана).

Найвищим судом на українських землях цього періоду був Гетьманський суд із необмеженою компетенцією. Гетьман міг кожну справу взяти на власний розгляд на будь-якому етапі розгляду, його вирок був остаточний.

Водночас надзвичайно важливим здобутком цього періоду стало створення «Договорів і постанов прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорозьким» – «Конституції Пилипа Орлика 1710 року» [164].

У нормах цього документа фактично використано демократичну, правову теорію поділу державної влади. У шостому параграфі закладено основи її функціонування: законодавча влада належить Раді, членами якої є полковники зі своєю старшиною, сотники, «генеральні радники від усіх полків» та «посли від Низового Війська Запорозького для слухання і обговорення справ, щоб взяти активну участь». Суд також мав діяти незалежно: «якщо б хтось із генеральних осіб, полковників, генеральних радників, значного товариства чи інших військових урядників, особливо з черні, образив гетьманську честь чи в чомусь іншому провинився, то Ясновельможний гетьман не має права сам покарати їх, а повинен буде подати до генерального військового суду кримінальну чи некримінальну справу. І яким би лицемірним чи облудним не здавався вирок, кожен, хто винен, повинен прийняти його» [689, с. 130–131].

«Конституція Пилипа Орлика» є одним із перших документів Європи, у якому закріплено практичні шляхи впровадження демократично-правової теорії поділу державної влади, функціонування судової влади. Науковці вважають її «найпередовішим державницьким актом» у тогочасному європейському суспільстві, де панували переважно абсолютистські монархії, який визначав Україну як станову республіку з виборною гетьманською владою на чолі [261].

У цьому контексті варто зазначити й те, що на українських землях норми зазначеного акту, на жаль, так і не було запроваджено. Гетьманщина перебувала під постійним тиском сусідніх держав і не мала ресурсу для становлення демократичної, правової держави.

Разом із тим, у цей період Гетьманщини можна відмітити й деякі позитивні здобутки на шляху розвитку судочинства. Так, у тогочасній державі було збережено систему магістратських і ратушних судів, функціонування яких ґрунтувалося на магдебурзькому праві [56, с. 4].

Крім того, протягом цього періоду поступово було обмежено діяльність копних судів, які за своєю природою не відповідали новому підходу щодо колегіальності судочинства. Компетенцію духовних судів також було суттєво обмежено. Церковні особи поступово були підпорядковані світським судам.

На окрему увагу заслуговує судочинство Запорозької Січі. Його основою була загальна адміністративна організація, бо й на Січі судову владу не було відокремлено від адміністративної. До нижчих органів, що здійснювали судочинство, належали суди курінних отаманів і паланкових полковників, а до вищих – суди військового судді, кошового отамана й січової ради. Військовий суддя самостійно здійснював судочинство. На його вироки йшла апеляція до кошового отамана або січової ради. Кошовий отаман вважався верховним суддею, вироки якого були остаточними, він мав право засуджувати на смерть і милувати. Але в мирний час і на його вироки можна було апелювати до січової ради.

Після формування статутних судів, тобто судів, сформованих на основі норм Литовських статутів [538–540], основу судової системи Гетьманщини – козацькі суди було замінено судами земськими, гродськими (полковими) і підкоморними. Головна цінність реформи полягала в тому, що вона обмежила число апеляційних інстанцій (до двох) і де-факто заклала основи відокремлення судочинства та відповідних органів від адміністративної влади.

Як зазначив О. І. Путро, у зв'язку із судовою реформою гетьмана К. Г. Розумовського в 1760 – 1763 рр. уся територія Гетьманщини була поділена на 20 повітів (по два в кожному полку), де й розташувалися новостворені судові установи. Вищою апеляційною установою над створеними судами за судовою реформою згідно з Литовським статутом став Головний трибунальний суд. До його складу з кожного судового повіту обиралися по два депутати, а також вводилися 4 духовні особи. Рішення цього суду вважалося остаточним і не підлягало оскарженню. Виняток становили вироки про позбавлення шляхетської честі та смертну кару. У таких випадках останнє слово належало російському монархові. Результатом судових реформ, здійснених гетьманом К. Розумовським, стала нова, спрощена, система судів, у якій уже розмежовувалися цивільні і кримінальні справи [471].

Наступний етап розвитку судових органів на теренах України можна пов'язувати зі скасуванням Катериною II у 1764 році інституту гетьмана та перетворенням Гетьманщини на Малоросійську губернію в складі Російської імперії.

Як зазначив І. Я. Терлюк, судоустрій в українських губерніях Російської імперії початку ХІХ ст., порівнюючи із загальноросійською судовою системою, мав місцеві особливості. Структура й підсудність судів у губерніях Правобережної України та Лівобережжя визначалися, крім імперських актів, місцевим правом (Литовськими статутами). І лише в губерніях Південної України (Слобідсько-Українській, Катеринославській, Херсонській і Таврійській) судову систему було приведено у відповідність до судової системи російських земель [560].

Разом із тим, в 1864 році в Російській імперії запроваджено судову реформу з урахуванням здобутків наукової доктрини розвинених європейських держав та їх демократичної державно-правової практики. Правовою основою проведення судової реформи стали Судові статuti, прийняті 1864 року [595]. Статтями 1 – 5 було закріплено, що судова влада

належить мировим суддям, з'їздам мирових суддів, судовим палатам і Сенату в якості верховного касаційного суду й поширюється на осіб усіх станів та на всі категорії справ. Водночас було встановлено, що мировий суддя є «одноосібною владою», а з'їзди мирових суддів, окружні суди, судові палати й Сенат – колегіальними органами. Ця реформа за своєю суттю фактично опосередкувала формування відокремленої судової системи, відносно незалежної та з виразними ознаками окремої складової державної влади.

Значення цієї судової реформи для розвитку державності та судової влади на території України важко переоцінити, її специфіку описано у відповідних дослідженнях [84; 346; 347; 448; 631; 652; 655].

Варто зауважити, що наприкінці XIX століття була спроба контрреформи (1889 р.), яка мала негативний вплив на розвиток фактично сформованої судової системи. Однак її основи та запроваджені стандарти переважно зберігалися на територіях Російської імперії аж до встановлення радянської влади.

На противагу цьому в період української національної державності 1917–1920 рр. (Української Народної Республіки (УНР), Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) тощо) здійснено низку прогресивних напрацювань щодо практичного впровадження демократично-правової теорії поділу державної влади, забезпечення функціонування судової влади.

Нині існує кілька підходів до розуміння цього періоду розвитку української державності та судочинства, судоустрою, судової влади. Домінантним серед вітчизняних правників є підхід щодо створення української національної державності в період 1917–1920 рр. [215, с. 43–133; 551, с. 310–339]. Його прихильники звертаються до положень так званої концепції транзитивності. Головна її теза полягає в можливості розгляду історико-правової реальності, що склалася на Наддніпрянських українських етнічних землях, як єдиної держави перехідного періоду, у межах якої функціонували різні владні режими [551, с. 310]. Крім того, у концепції транзитивності своєрідним чином вирішено питання щодо легальності влади

в державах перехідного періоду (транзитивних державах). Ці положення ґрунтуються на теоретичних напрацюваннях дослідників, які не вважають легальність та легітимність обов'язковими ознаками влади перехідної держави [551, с. 312].

Загальні засади функціонування судової влади в цей період було закріплено у III Універсалі Української Центральної Ради (УЦР) від 07 (20) листопада 1917р.: «Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідальний духові народу». При цьому науковці зазначають, що після повернення УЦР до Києва в березні 1918 р. українізацію було поширено на всі сфери судочинства. Так, 1 березня 1918 року було видано циркуляр № 2 про мову, який зобов'язував суди «в 7-денний строк усунуть вивіски, написи, оповіщення і т. п. російською мовою і замінити українською; так само на бланках, штемпелях, печатях, діловодних книгах замінити російську українською; приступити до вивчення української мови; вивісити на виднім місці 4-й Універсал під склом та герб УНР на синьо-жовтому полі. Оповіщення російської влади зняти і змінити на розпорядження влади української» [551, с. 319].

Крім того, було суттєво змінено і систему судоустрою. Однак чи не найбільшим здобутком у процесі боротьби за незалежність Української держави є прийняття 29 квітня 1918 року Конституції Української Народної Республіки (Статуту про державний устрій, права і вільності УНР). Розділ III «Органи влади УНР» передбачав поділ державної влади між трьома складовими: вища законодавча влада була надана Всенародним Зборам, вища виконавча влада – Раді Народних Міністрів, а вищим органом судової влади встановлено Генеральний Суд УНР [266].

Також у цей період було розроблено низку проектів інших конституційних актів демократичного, правового спрямування, зокрема і щодо судової влади. Вони не набули практичної зреалізованості, однак залишаються надзвичайно прогресивними для свого часу пам'ятками доктрини судової влади [161].

Із встановленням радянської влади на українських землях подальший розвиток судочинства відбувався під впливом комуністичних ідей. Демократично-правові стандарти в цей період не використовувались.

Так, після проголошення радянської влади розпочалося поширення декретів та інших законодавчих актів більшовиків. У цей період на підконтрольних радянській владі територіях було запроваджено особливі військові трибунали, які перебували в безпосередньому підпорядкуванні військових структур виконавчої влади. Як і революційним, військовим трибуналам надавалося необмежене право визначення міри покарання [219, с. 150–153].

Як зазначила І. В. Камінська, описуючи цей період розвитку судочинства [219, с. 143–154], у 1919 р. було створено два типи судових установ – народні суди та революційні трибунали. Паралельно було започатковано «квазісудові» органи – надзвичайні комісії, що діяли у складі Наркомату внутрішніх справ УРСР. Їх юрисдикція поширювалася на вирішення справ про контрреволюцію, саботаж, спекуляцію. Надзвичайним комісіям надавалося право виносити вироки та доводити їх до відома революційного трибуналу. Отже, на території УРСР було легалізовано діяльність «квазісудового» органу, який мав повноваження призначати таку міру покарання, як розстріл.

Пізніше в УСРР було сформовано певну систему судів. Однак, закономірно, що в основі її функціонування не було використано демократично-правову теорію державної влади. Так, у найбільш авторитетних профільних енциклопедичних виданнях радянського періоду відсутні навіть дефініції судової влади, натомість запропоновано такі визначення:

– суд – орган держави, який охороняє від різних посягань інтереси пануючого класу шляхом здійснення правосуддя, застосування методів державного примусу до осіб, які порушують установлений правопорядок. Суд виникає разом із державою, але виокремлюється в самостійний орган із

розвитком державного механізму й утворенням спеціального державного апарату [542, с. 359];

– судова система – сукупність усіх судів СРСР (союзних і республіканських), які мають спільні завдання, організовані та функціонують відповідно до єдиних принципів, пов'язані між собою відносинами щодо здійснення правосуддя.

Радянська судова система, по-суті, була «дволанковою». Кримінальна чи цивільна справа, розглянута судом першої інстанції, могла бути за скаргою або протестом внесена для перевірки законності й обґрунтованості вироку чи рішення до суду вищої інстанції, що діяв як друга інстанція. Перевірка справ у «порядку нагляду» й поновлення справ за нововиявленими обставинами, як форми наглядової діяльності, були винятковими, тому вважати їх наступними судовими інстанціями недоцільно [547, с. 361].

Пізніше в Українській радянській енциклопедії узагальнено визначення судової системи та судового управління:

– судова система – сукупність судів, заснована на єдиних принципах організації й діяльності, цілях і завданнях, які визначаються класовою суттю держави, де вони діють. Судова система невіддільна від суду, який в історії розвитку суспільства завжди був у центрі політичної боротьби як один із важелів зміцнення політичної влади пануючого класу.

– судове управління – у СРСР одна з галузей державної діяльності, що полягало в розв'язанні питань адміністративно-організаційного, фінансового та господарського забезпечення судів. Воно здійснювалось відповідно до закону Радами народних депутатів, Міністерством юстиції СРСР, міністерствами юстиції союзних і автономних республік, відділами юстиції обласних (крайових) Рад народних депутатів. Органи судового управління були відмежовані від органів, що здійснюють правосуддя. Процесуальне керівництво судами належало вищестоящим судам. Нагляд за судовою діяльністю судів здійснювався Верховним Судом СРСР, а за судовим управлінням – Міністерством юстиції СРСР [554, с. 51].

Отже, у радянській державі судову владу не виокремлювали як складову державної влади, адже політично доцільним було визначено інший підхід до державної розбудови, який передбачав систему «галузей державної діяльності», зокрема в судовій сфері [51, с. 19].

Відомий український радянський діяч М. О. Скрипник зазначав, що Жовтнева революція зламала цілком і до кінця старий судовий устрій, поставила суду інші завдання, збудувала його на інших основах, дала йому інший соціальний зміст і значення. Головною відмінністю радянського суду було відкрите визнання його класовим судом, прямим знаряддям диктатури пролетаріату [551, с. 357].

Отже, генезу судочинства на теренах сучасної України до періоду утворення незалежної, демократичної, правової держави й повернення до стандартів формування трискладової державної влади європейського зразка можна умовно систематизувати в кілька основних періодів: додержавний; ранніх державних утворень та Київської Русі; входження українських земель до складу Королівства Польського, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої; Гетьманщини; входження українських земель до складу Російської імперії; період української національної державності 1917–1920 рр.; радянський період.

1.4 Співвідношення історичного розвитку судочинства, судової влади та доктрини судової влади

Звертаючись до досліджуваного питання, варто зауважити, що результати наукового аналізу основних етапів розвитку та фундаментальних досліджень генези (історичного поступу, еволюційних та цивілізаційних трансформацій) судочинства, а згодом – судової влади дають змогу констатувати достатньо високий рівень опрацювання відповідних історико-правових питань.

Водночас результати здійсненого наукового аналізу щодо стану розвитку доктрини судової влади в межах вітчизняної правничої науки засвідчили недостатній рівень опрацювання окремих засадничих теоретико-правових положень.

Тому дотепер залишаються актуальними та дискусійними питання, які перебувають у площині теоретико-правової науки.

Серед питань, що потребують вирішення, та є суттєвими для дослідження як положень доктрини судової влади, так і генези судочинства і судової влади – загальне розуміння їхнього співвідношення [62, с. 111]. Потребу у визначенні зазначеного співвідношення було встановлено в результаті обговорення на наукових конференціях останніх років [60, с. 7].

Так, можна виокремити одразу кілька підходів до розуміння такого співвідношення:

- ототожнення процесів історичного розвитку судочинства, судової влади та поступу доктрини судової влади;
- розуміння поступу доктрини судової влади як частини релігійної доктрини (відносно незалежної від процесів розвитку юридичної науки та практики державотворення);
- розуміння розвитку доктрини судової влади та судочинства, судової влади як відносно автономних процесів поступу державно-правової практики та відповідної доктрини.

Щодо першого із зазначених підходів варто зауважити, що його «ретранслявання» у вітчизняній правовій науці досить поширене. Почасти в наукових дослідженнях об'єднано питання історичного розвитку судочинства (генези), поступу законодавства й наукових праць про судочинство, судоустрій, судову владу (історіографії). Про розмежування відповідних понять зазвичай не йдеться.

Очевидно, що в науковому контексті такий стан призводить де-факто до ототожнення історичного розвитку судочинства (а згодом – судової влади) та процесу розвитку доктрини судової влади. Це можна було б вважати

рівнем особистого «володіння» науковим інструментарієм та юридичною термінологією кожного автора.

Водночас викликають занепокоєння більш категоричні «версії» такого підходу, які пов'язані здебільшого із підміною понять. На кшталт тверджень, що «з моменту створення держави та її органів влади повноваження та функції правосуддя здійснювались окремими органами влади» [198, с. 4], а також, що ідеї поділу державної влади та функціонування судової влади Арістотеля, Платона, Полібія, Епікура та інших видатних мислителів Античності було реалізовано в практичній діяльності судових органів Стародавньої Греції та інших держав [198, с. 9].

Дійсно, підхід щодо домінантної ролі судочинства в державно-правовій практиці надзвичайно раціональний і бере початок у найдавніших відомих науці джерелах, зокрема періоду Античності. Значну роль у становленні цих положень в площині вітчизняної доктрини судової влади відведено також дореволюційним науковим працям. Так, М. М. Коркунов описував природу правителя давньої держави як найвищого судді, а також обґрунтовував судові рішення як основні прояви державної влади початкового періоду розвитку державності [268, с. 18].

Підхід наукового «фіксування» значення судочинства крізь призму влади правителя щодо ранніх етапів розвитку держави підтриманий і у працях інших видатних істориків М. М. Карамзіна [224], В. О. Ключевського [244], М. І. Костомарова [275], С. М. Соловйова [533].

Крім того, у сучасний період поступу юридичної науки значна частина вітчизняних правників, серед них І. Є. Марочкін та Д. М. Притика, а також визнані фахівці у питаннях щодо судової влади В. С. Бігун і В. С. Смородинський, наголошували на тому, що виокремлення судової діяльності з переліку інших видів державної діяльності відбулося в стародавніх державах і було одним з основних атрибутів влади [38, с. 29; 198, с. 4; 289, с. 37–41; 381, с. 228; 464, с. 58]. Деякі науковці прямо зазначають,

що судова функція була чи не найпершим атрибутом влади в стародавньому світі.

Однак твердження про те, що «функції правосуддя» в давні періоди розвитку державності здійснювались «окремими органами», і були обґрунтовані у відповідних наукових працях, значно перебільшені. Так, викладені в попередніх розділах результати дослідження доктрини та практики розвитку судочинства на теренах України засвідчили дещо іншу динаміку еволюції цих процесів.

Щодо найдавніших держав світу також варто зазначити, що відповідна діяльність дійсно реалізовувалася протягом усього періоду формування та функціонування ранніх держав, однак різними суб'єктами здебільшого не відокремленими від абсолютної влади правителя та його адміністрації.

Загальновідомо, що в Стародавньому Єгипті повноваження вищої судової інстанції здійснював фараон, який одночасно очолював усі інші державні механізми та напрями діяльності, у разі потреби призначав судові колегії, а в пізніші періоди – визначав візира. У період Нового царства для здійснення судочинства фараон визначав кенбет-округи: центральний, окружний, міський. Також протягом усього періоду існування Стародавнього Єгипту діяли храмові суди, а суддя будь-якої судової інстанції вважався духовним служителем богині Істини [323, с. 7–15].

Аналогічні процеси розвитку відомі й щодо Стародавнього Вавилону, де судочинство тривалий період здійснювали релігійні особи, а після судових реформ царя Хаммурапі та створення нормативних основ судочинства було фактично утворено державні органи, які, крім іншого, здійснювали й судочинство. Призначав суддів до цих судових органів (общинних судів під головуванням старостів) цар, який традиційно виконував функції вищої судової інстанції та мав необмежену владу в усіх інших сферах державної влади [323, с. 16–23].

Не є винятком і відомі процедури здійснення судочинства в Стародавній Індії. Функції вищого судового органу цар здійснював особисто,

частіше – призначав трьох брахманів від свого імені. Судочинство здійснювалося на основі системи норм змішаного (релігійного, морального, звичаєвого та правового) змісту – Законів Ману, створених жерцями [323, с. 24–29].

У Стародавньому Китаї функцію здійснення судочинства також не було відокремлено від інших видів державної управлінської діяльності. Цар (імператор) уособлював вищу судову інстанцію, а чиновники державного апарату виконували судові функції за його дорученням [323, с. 30–36].

Якісно відмінну динаміку розвитку судочинства в контексті запровадження відповідних спеціалізованих суб'єктів можна умовно відмітити на основі історичних та історико-правових досліджень, які стосуються Стародавньої Греції. У них описано більш-менш чітку систему державних органів від початку утворення міст-держав. Під керівництвом колегії архонтів діяв вищий орган, який здійснював судочинство – геліея, а також інші органи – ареопаг, чотири колегії ефетів, колегія сорока. Однак функції зазначених органів також не були обмежені повноваженнями щодо здійснення судочинства. Так, геліея одночасно була законодавчим і вищим судовим органом, а також здійснювала функції контролю за іншими органами державної влади (тобто функції вищого виконавчого органу) [151; 323, с. 37–55].

Отже, органи та суб'єкти, які здійснювали судочинство в ранніх державах, не були спеціалізованими й поєднували виконання різних видів діяльності. Тобто можна стверджувати, що виокремлення судової діяльності з переліку інших видів державної діяльності відбулося в стародавніх державах у тому значенні, що її реалізація була обумовлена визнанням судочинства як суспільно необхідного та важливого виду діяльності держави. Однак фактичне утворення та функціонування «спеціальних», відокремлених судових органів та установ, формування їх системи, а тим більше судової влади держави відбувалося у значно пізніші періоди розвитку державності як на теренах України, так і інших держав.

Отже, формулювання щодо «існування певних органів, які, крім іншого, здійснювали судочинство» та «виконання функції здійснення правосуддя окремими органами влади» (у нинішньому розумінні її змісту) є відмінними за своїм змістом. Коли йдеться про додержавний та період ранніх держав варто використовувати перше формулювання. Водночас, ведучи мову про період утворення демократичних, правових держав можна стверджувати, що функцію здійснення правосуддя в них реалізують органи судової влади.

Також неоднозначним можна вважати твердження про наявність наукових обґрунтувань діяльності суб'єктів здійснення судочинства на ранніх етапах розвитку державності.

Фактично відповідно до такого підходу пропонується ототожнювати процеси розвитку доктрини судової влади та практики державотворення – еволюції держави, судочинства, судової влади.

У цьому контексті треба звернути увагу на кілька аспектів. Їх можна розглянути на прикладі кореляції наукових ідей та обґрунтувань античних філософів у період Стародавньої Греції та відповідної державної практики. Так, варто зауважити, що вказані ідеї та погляди здебільшого стосувалися загальних категорій, зокрема «ідеальних» понять справедливості та правосуддя. Останні, безумовно, слід враховувати як давні першоджерела філософсько-правової думки в доктрині судової влади. Однак державно-правова практика Стародавньої Греції, зокрема функціонування гелієї як законодавчого, судового та органу контролю за діяльністю виконавчих органів, засвідчує поєднання адміністрування зі здійсненням судочинства, характерне для цього періоду. Питання використання саме наукових ідей античних філософів у діяльності суб'єктів здійснення судочинства Стародавньої Греції досить дискусійне.

Іншими словами, суб'єкти та органи, які фактично здійснювали судочинство на ранніх етапах розвитку держави (фараони, царі, імператори; на територіях України – жерці, старійшини, князі), очевидно, не завжди використовували спектр ідей філософсько-правової думки під час цієї

діяльності. У цьому контексті слушно зазначив В. С. Нерсисянц, що внаслідок абстракції та абсолютизації влади політичної держави в стародавній час про будь-який її розподіл доцільно вести мову лише в період Нового часу [378, с. 99].

Тобто розвиток наукових ідей про судочинство відбувався постійно, але чи були вони враховані та використані саме в державно-правовій практиці конкретними суб'єктами здійснення судочинства на ранніх етапах розвитку державності – дискусійне питання.

Про це також влучно зазначив і А. О. Мішин: «Коли Шарль Монтеск'є обґрунтував принцип розподілу влади, дещо віддалено схоже на її судову складову існувало лише в Англії, завдяки історичній традиції централізації її судової системи і прецедентному характеру права. Водночас, суди здавна існували скрізь. Однак їх наявність не можна прирівнювати до існування судової влади. Самостійна судова влада за своєю природою несумісна із самодержавством, тоталітарними державами, авторитарними режимами тощо» [262].

Крім того, треба врахувати, що наукові трактування понять «здійснення судочинства», «правосуддя» та інших на кожному етапі розвитку наукової думки були сформовані через призму стану розвитку науки. Отже, зазначені поняття мали різний зміст на кожному етапі історичного розвитку, вони трансформувалися та вдосконалювалися протягом багатьох століть з огляду на розвиток юридичної науки та правової дійсності. Тож поняття й розуміння ідей справедливості та правосуддя в наукових підходах кожного історичного етапу розвитку певної державності суттєво відрізняються.

Саме тому вести мову про існування концепцій судової влади (у сучасному їх розумінні) на ранніх етапах розвитку наукової думки є дещо недоречним.

Тобто використання термінів «судова влада» та «ідеї судової влади» з посиланням на праці античних філософів спричинене певною підміною понять. В античний період розвитку філософсько-правової думки існували

«ідеї та погляди на правосуддя, справедливість, судочинство тощо». Значно пізніше, через багато століть розвитку юридичної науки, було сформовано підходи до розуміння судової влади як складової державної влади.

Отже, коректним розумінням співвідношення процесів формування доктрини судової влади, історичного розвитку, еволюції держави та судочинства вбачається підхід, за яким певні ідеї та обґрунтування наукових розумінь інституту судочинства, його призначення, окреслення суб'єктів реалізації функцій у суспільстві та державі тощо – існували на різних етапах розвитку наукової думки. Однак вести мову про повне співпадіння розвитку наукової думки і практики здійснення судочинства не зовсім коректно. Процеси розвитку доктрини судової влади та державної практики (зокрема, судочинства) недоцільно ототожнювати. Їх необхідно розмежовувати.

Стосовно другого із зазначених підходів – розуміння поступу доктрини судової влади як частини релігійної доктрини (відносно незалежної від процесів розвитку юридичної науки та практики державотворення) варто зазначити, що він більшою мірою опрацьований науковцями близького зарубіжжя. Так, Р. Р. Абдулліна свого часу зазначила про наявність «божественного» підходу до пояснення процесів формування інституту судочинства [1].

Серед досліджень, у яких представлені результати аналізу питання «божественного» походження судочинства, відомими є монографії та статті П. Д. Баренбойма, зокрема «Божественна природа судової влади» [26, с. 21-23], «Перша конституція у світі. Біблійні основи незалежного суду» [28], «3000 років доктрини розподілу влад. Суд Сьютера» [27] та інші. У цих роботах описано підхід, відповідно до якого здійснення судочинства було відокремлено від інших видів діяльності саме в притчах Біблії як особливо важливий захисний механізм кожного народу, який уособлює волю Бога. До речі, П. Д. Баренбойм як один із найбільш відомих прихильників цього підходу зазначив, що «доктринальне життя» теорії поділу влади починається саме із біблейських текстів.

Варто зауважити, що одним з основних аргументів такого підходу є тексти «Книги Суддів» [245] – частини Біблії, Старого Заповіту, в якій описаний період так званої Епохи Суддів. Ця частина Біблії описує події, які відбувалися з обраним Богом народом у Святій землі. По суті, це сукупність епічних історій, де Судді – це правителі обраного Богом народу (Девора, Геден, Самсон та інші), які послані Господом для його спасіння. Вони виконують різні функції, у тому числі (як і правителі усіх відомих науці ранніх держав) здійснюють судочинство.

Очевидно, що такий підхід щодо домінантної ролі релігійної доктрини у формуванні наукових положень щодо судової влади складно співвіднести із результатами досліджень правничої думки.

До речі, одним з аргументів у підході щодо розуміння наукових обґрунтувань судової влади як частини релігійної доктрини є звернення її прихильників до наукових праць того періоду розвитку філософсько-правової думки, який відзначено релігійним приматом. Це, на їх думку, засвідчує безперервність поступу релігійної доктрини судової влади.

У таких працях суттєво наближено, адаптовано до відповідних релігійних учень, зрівняно поняття суспільної справедливості та Божої милості. Їх прикладом може бути творча спадщина Аврелія Августина, який свого часу обґрунтовував, що політична та соціальна складові діяльності держави покликані слугувати реалізації Божої милості та волі [201, с. 115].

У цьому контексті треба відмітити, що проникнення релігійних текстів та концептів у філософсько-правову думку є характерним для конкретного історичного періоду її розвитку й засвідчує динаміку перебігу дещо інших процесів.

Так, у сучасних вітчизняних історико-правових дослідженнях віднайдено досить вдалі формулювання щодо періоду поєднання релігійно-правових положень. Зокрема, в історії судової влади за редакцією І. Б. Усенка влучно відмічено, що ототожнення судді з особою, яка веде судове засідання, походить із християнської традиції, згідно з якою Бога нерідко величають

суддею, адже він судитиме християн на Страшному суді. Науковці зазначають, що саме в такому контексті автор Життя Михайла Ярославича Тверського переробив слова з книги Пророка Ісаї, щоб наблизити її до давньоруських уявлень: «Поставлю властеля, ругателя ихъ и судию, немилующа ихъ». В оригіналі йшов перелік різних осіб: судді, пророка, старійшини, мудрого правителя тощо, у «Житті» ж дається характеристика однієї особи: жорсткого правителя та безжального судді [551, с. 72].

Як зазначають фахівці, після прийняття християнства на теренах сучасних українських земель підвищилося суспільне значення княжого суду. При цьому серед причин такої соціальної популяризації науковці зазначають сакралізацію цього суду. В її основі – уявлення про поставлення князя від Бога, а також утвердження в суспільній свідомості подібності Божого суду (так званого Страшного суду) із судом земним, який здійснює Божий ставленик (князь). На підтвердження цього підходу дослідники посилаються на положення збірника норм і канонів для світських і церковних суддів Мірила праведного, датованого в чинному вигляді XIII–XIV ст., але, вірогідно, створеного ще на початку XII ст. Вони зазначають, що в повчальній частині загального характеру вміщено окрему статтю, яка містить вимоги до судді щодо неупередженого розгляду справи й завершується словами: «яко суд Божий єсть» [551, с. 73].

Науковці зазначають, що така сама сакралізація мала місце й стосовно запровадженого князями церковного суду. У політичних і релігійних трактатах справедливе судочинство відзначається як одна з найважливіших чеснот князя, поряд із захистом землі й християнської Церкви. Особливо звертається увага на те, що це є особистим обов'язком князя [551, с. 73–74]. Для обґрунтування цих положень ахівці звертаються до Слова о полку Ігоревім, де однією із чеснот Всеслава називається його діяльність як судді: «Князь людемъ судяше». А також до Повчання Володимира Мономаха, де підкреслюється обов'язок князя особисто проводити суд. Цей обов'язок був закріплений і в договорах князів із вічем, причому він наявний уже в

найдавнішому з відомих рядів (договорів) киян з Ігорем Ольжичем 1146 р. [551, с. 73–74].

Отже, можна зауважити, що ототожнення повноважень правителя щодо здійснення судочинства із божою владою у період ранніх держав на теренах українських земель було проявом абсолютизаційних тенденцій, тяжінням до утвердження необмеженої влади князя. У свою чергу формулювання в історіографічних джерелах відповідного періоду є «продуктом» цієї мети – становлення та легітимізації необмеженої влади правителя. Вважати їх положення належним науковим обґрунтуванням тези щодо божественного походження судової влади або визначати наукові обґрунтування судової влади як елементи релігійної доктрини було б неправильним.

Що ж стосується альтернативи зазначеним підходам, то варто відмітити виваженість, наукову обґрунтованість та доцільність розуміння двох паралельних процесів поетапного формування доктрини судової влади та історичного розвитку судочинства, а згодом – судової влади.

Так, у випадках, коли йдеться про еволюцію наукових ідей щодо судочинства, судоустрою, а згодом – судової влади, варто використовувати термінологічне позначення «розвиток доктрини судової влади».

У цьому контексті термін «доктрина» позначає усю сукупність ідей, вчень, поглядів та теорій про судову владу. Водночас словосполучення «розвиток доктрини» дає змогу стисло сформулювати темпоральний вимір поетапної еволюції цієї сукупності ідей, вчень, поглядів та теорій про судову владу.

Крім того, за результатами дослідження історіографічних джерел та щоб уникнути плутанини, використання терміну «концепція судової влади» також можна обмежити. Його варто використовувати тоді, коли йдеться про виникнення і формування системних знань, які відповідають поняттю концепції.

Наприклад, використання термінів «концепція» та «теорія» у значенні складових доктрини судової влади слід хронологічно обмежити періодом

формування комплексних наукових підходів, зокрема в працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є та інших.

До речі, як зазначають науковці в дослідженнях генези розвитку судочинства, приблизно в цей же період відбулося і розмежування видів державної влади в державно-правовій практиці багатьох тогочасних європейських держав [289, с. 37-38]. Однак не всі процеси державотворення та розвитку судочинства «віддзеркалювали» стан розвитку доктрини судової влади. І навпаки, не всі наукові концепції відображають державно-правову дійсність, особливо в державах, різних за природою своєї влади. Це ще один аргумент для визначення розвитку цих процесів як паралельного.

Такий підхід до розуміння співвідношення розвитку доктрини судової влади та інституту судочинства передбачає розуміння двох уявних «прямих»:

- історичного розвитку (генези) судочинства, а згодом – судової влади – від здійснення відповідної діяльності на ранніх етапах розвитку державності до реалізації судових функцій різними суб'єктами в ранніх державах, утворення судових органів та судових систем, а також судової влади в демократичних, правових державах;

- розвитку доктрини судової влади – від стародавніх форм до наукових праць про ідеї справедливості, розуміння судочинства, трактування, гіпотези, підходи щодо судоустрою до формування наукових концепцій судочинства, судоустрою, судової влади, обґрунтування теорії судової влади, заснованої на положеннях демократично-правової теорії трискладового поділу державної влади.

У процесі дослідження сформульовано дефініції, які прогнозовано сприятимуть усуненню наукових прогалин, підміни понять під час дослідження судової влади:

- історичний розвиток (генеза) судочинства, судової влади – процес еволюційної трансформації судочинства в темпоральному вимірі: від здійснення відповідної діяльності на ранніх етапах розвитку державності до реалізації судових функцій різними суб'єктами в ранніх державах, а згодом –

до утворення судових органів та судових систем, а також судової влади в демократичних, правових державах;

– розвиток доктрини судової влади – процес удосконалення всіх наявних знань про судочинство, судоустрій, судову владу в різних формах: від стародавніх джерел до наукових праць, від ідей справедливості і правосуддя, розумінь, трактувань, гіпотез, підходів щодо судочинства та судоустрою до створення концепцій судочинства, судоустрою, судової влади, формування теорії судової влади, що ґрунтується на демократично-правовій теорії трискладового поділу державної влади;

– концепція судової влади (як елемент доктрини судової влади) – узагальнений підхід до наукових знань про судочинство, судоустрій, судову владу в демократичній, правовій державі, об'єднаний загальною аргументованою ідеєю, який потребує подальшого обговорення, удосконалення, наукового обґрунтування, практичної верифікації;

– теорія судової влади (як елемент доктрини судової влади) – сукупність наукових знань (конструкцій і висновків) щодо судочинства, а також судоустрою, судової влади у демократичній, правовій державі, яку верифіковано застосуванням до об'єктивної дійсності (державно-правової практики). Наприклад, теорія судової влади, що ґрунтується на теорії поділу державної влади в демократичній, правовій державі.

Треба зазначити, що на сучасному етапі розвитку доктрини судової влади для уникнення плутанини варто використовувати поняття «теорія судової влади» саме під час характеристики теорії судової влади, що ґрунтується на теорії трискладового поділу державної влади в демократичній, правовій державі (Ш. Монтеск'є та ін.). Вона набула достатнього наукового обґрунтування та верифікації в державно-правовій дійсності багатьох європейських держав.

Водночас, будь-яка концепція щодо судочинства чи судоустрою, теоретично може бути розвинена, обґрунтована науковими засобами,

верифікована державно-правовою практикою й, як наслідок, трансформована в наукову теорію.

Висновки до розділу 1

1. За результатами дослідження вітчизняної доктрини судової влади встановлено, що одним з основних її недоліків є недостатня увага до методологічної складової значної частини наукових робіт, повторюваність (копіювання) або формальне зазначення подібних методологічних систем з інших наукових сфер.

З метою усунення зазначених недоліків у ході проведеного дослідження запропоновано методологічний алгоритм для наукового опрацювання різних питань судової влади. Його можна умовно сформулювати так: дослідження теоретико-правових засад судової влади; наукове опрацювання (можливо в межах галузевих, «прикладних» юридичних спеціальностей) питань практичного функціонування судової влади, її структури та окремих органів (обґрунтування найбільш ефективних механізмів реалізації); розробка пропозицій щодо законодавчого регулювання діяльності судової влади в заданій об'єктивній дійсності (конкретній державі в певний період) із використанням результатів фахових наукових досліджень.

Основним методологічним підходом цього теоретико-правового дослідження визначено реалізм, відповідно до якого правильний вибір методології значною мірою опосередковує відповідний до наукових потреб та практичних цілей результат. Спосіб застосування методології цього дослідження можна узагальнено сформулювати як «спосіб оптимальної доцільності».

Крім того, методологічна складова дослідження відповідає загальним підходам до наукового пізнання – діалектичному, метафізичному, ідеалістичному та матеріалістичному, а досягнення ефективних результатів

ґрунтується на поетапному застосуванні юридичних методів, зокрема загальних та конкретно-наукових (теоретико-правових):

– на всіх етапах дослідження застосовано метод наукового аналізу: у широкому розумінні – як позначення всіх сукупних методологічних дій щодо вивчення та комплексного узагальнення наявних теоретико-правових положень про судову владу з метою їх подальшої уніфікації, удосконалення, доопрацювання та прогнозування можливих тенденцій розвитку; у спеціальному розумінні – як основний метод цього дослідження, який дає змогу вивчити предмет (теоретико-правові засади функціонування судової влади), розуміючи кожне поняття (ознаки, функції, принципи організації судової влади тощо) у його складі окремо та в сукупності їх значень, тобто через уточнення відповідних наукових формулювань;

– на різних етапах теоретико-правового дослідження судової влади застосовані такі загальні методи пізнання: абстрагування, аксіоматичний метод, аналогія, дедукція, індукція, історичний метод, класифікація, логічний метод, метод сходження від абстрактного до конкретного, моделювання, опис, синтез, узагальнення;

– для забезпечення всебічно обґрунтованих результатів дослідження теоретико-правових положень судової влади використано деякі конкретно-наукові (теоретико-правові) методи – порівняльно-правовий, соціологічний, формально-догматичний, формально-юридичний тощо.

Теоретико-правовою тематикою дослідження опосередковано необхідність приділення особливої уваги дотриманню принципів наукового пізнання: верифікації, конкретності, науковості, об'єктивності, обґрунтованості пізнання, раціональності, фальсифікації.

Використання та поєднання зазначених методологічних інструментів відповідає «традиційним» для теоретико-правової наукової галузі принципам наукового пізнання, серед яких принципи всебічності дослідження, історизму, комплексності тощо.

2. Для розуміння процесу історичного поступу доктрини судової влади можна умовно виокремити такі основні етапи її розвитку: перший – формування наукової ідеї щодо розуміння соціального призначення суду як «інституту справедливості» (наприклад, праці Платона, Арістотеля, Цицерона та ін.); другий – наукове опрацювання організаційно-правових питань судочинства та судоустрою. Обґрунтування «приналежності» судових функцій державним органам та структурам, зокрема системі церковних органів, споріднених із державним апаратом (наприклад, праці Аврелія Августина, Фоми Аквінського); третій – формування науково обґрунтованих підходів до структури та системи судоустрою, як складової відокремленого (від церкви) механізму держави, згодом – концепцій судочинства, судоустрою, судових систем (наприклад, праці Марсилія Падуанського, Нікколо Макіавеллі, Максима Грека, Федора Івановича Карпова, Зиновія Отенського, Жана Бодена, Івана Семеновича Пересвєтова, Гуго Гроція, Юрія Крижанича, Бенедикта Спінози, Томаса Гоббса, Джона Локка); четвертий – обґрунтування судової влади як складової державної влади та опрацювання питань щодо шляхів практичного впровадження цієї демократично-правової теорії на теренах різних держав та правових систем (наприклад, праці Шарля-Луї Монтеск'є, Жан-Жака Руссо, Михайла Михайловича Щербатова, Чезаре Беккарія, Семена Юхимовича Дєсницького, Олександра Миколайовича Радищева, Михайла Михайловича Сперанського, Гната Миколайовича Даниловича, Костянтина Олексійовича Неволіна, Миколи Дмитровича Іванишева, Олександра Федоровича Кістяківського, Євгена Миколайовича Трубецького, Миколи Карловича Ренненкампа, Михайла Флегонтовича Владимирського-Буданова); п'ятий – продовження наукового вдосконалення та практичної апробації теорії поділу державної влади та її функціонування в демократичних, правових державах. На теренах сучасної України такий період тривав недовго, у період української національної державності 1917–1920 рр. (зокрема УНР, ЗУНР). Серед вітчизняних науковців слід відзначити праці Станіслава Севериновича Дністрянського та Отто Оттовича

Ейхельмана. Неоціненний вклад у справу державотворення та формування наукової думки цього періоду здійснив Михайло Сергійович Грушевський та його однодумці. При цьому подальшу розробку теорії судової влади як складової влади в державах із комуністичними, тоталітарними режимами практично було зупинено. Так, на теренах сучасної держави-України в радянський період відповідно до комуністичної ідеології було запропоновано лише розуміння суду та судового управління як галузей державної діяльності. Теорія поділу державної влади не була застосована і в державно-правовій практиці СРСР; шостий – повернення до розробки наукових питань щодо функціонування судової влади у вітчизняній правовій науці.

3. Проведений науковий аналіз вітчизняної доктрини судової влади дав змогу виокремити деякі проблемні аспекти щодо системності, які можна умовно узагальнити так:

- відсутність уніфікованого, узгодженого плану дослідження теоретико-правових та практичних питань функціонування судової влади;
- певна повторюваність досліджень з однорідних наукових питань, подекуди крізь призму різних наукових шкіл, юридичних спеціалізацій;
- відсутність комплексних узагальнень стосовно наявних наукових досліджень, інформативної правової аналітики щодо стану доктрини судової влади.

4. Теоретико-правові основи наразі є найменш дослідженим аспектом доктрини судової влади й потребують подальшого вивчення, зокрема в частині науково обґрунтованих, узагальнених, системних підходів до розуміння природи її поняття, функцій, а також конфігурації структури судової влади сучасної держави й тенденцій її розвитку. Водночас значний пласт сучасної вітчизняної доктрини становлять історико-правові дослідження та наукові роботи, присвячені кроссекторальним, «практичним» питанням функціонування судової влади.

5. Історико-правові дослідження у вітчизняній юридичній науці зазвичай зосереджені навколо окремих періодів розвитку державності або

конкретних територій. Найбільш опрацьовані питання можна умовно систематизувати у такі напрями:

- судові органи Лівобережної України в період Гетьманщини; судові органи Півдня України кінця XVIII – початку XX століть;
- судові органи на землях Західної України кінця XVIII – початку XX століть;
- судові органи УНР, Гетьманату, окремих періодів УРСР; розвиток та реформування судових органів сучасної України (після 1991);
- питання судової влади в інших державах.

Комплексні наукові дослідження з історико-правової тематики розвитку судової влади в Україні мають надзвичайне значення для розвитку доктрини. Наприклад, колективна наукова робота «Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку» за редакцією І. Б. Усенка.

6. Наявні галузеві, кроссекторальні дослідження різних правничих спеціалізацій із «практичних» питань функціонування судової влади можна умовно систематизувати в такі напрями:

- принципи організації судової влади та судової системи (системи судів);
- місце органів судової влади у системі державних органів, їх статус та співвідношення із суспільними інститутами;
- складові системи органів судової влади;
- спеціалізовані юрисдикційні дослідження, зокрема з питань судової практики та її вдосконалення.

7. Генезу судочинства на теренах сучасної України до періоду утворення незалежної демократичної правової держави можна умовно систематизувати у кілька основних періодів:

- додержавний період. Характеризується наявністю судочинства як організаційної форми вирішення конфліктів на основі первісних норм-

звичаїв і колективної моралі релігійними лідерами (жерцями) та авторитетними представниками суспільства (старійшинами);

– період раних державних утворень та Київської Русі. Характеризується розвитком державних механізмів, що зумовило «ретрансляцію» функцій здійснення судочинства від жерців та старійшин до державних утворень – племінних вождів-князів. Судочинство періоду Київської Русі було характерною (для феодальних держав відповідного етапу розвитку державності) системою повноважень адміністрації, санкціонованих абсолютною центральною владою вищої посадової особи держави;

– входження українських земель до складу Королівства Польського, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої. Характеризується суттєвим впливом західноєвропейської правової доктрини на судочинство. У цей період фактично одночасно відбувалося формування кількох систем державних органів із функціями здійснення судочинства, що мали різну територіальну та юрисдикційну компетенцію. Одним із найбільш прогресивних здобутків цього періоду є поступова трансформація процесу здійснення судочинства у колегіальний спосіб, запровадження «спеціалізації» центральних органів, які здійснювали судочинство, формування системи «категоріальності» судових справ, обмеження юрисдикції церковного судочинства, створення системи магістратських і ратушних судів тощо. Водночас у цей період фактично продовжено виконання функцій здійснення судочинства державними посадовцями та їх підпорядкування владі великого князя;

– період Гетьманщини. Характеризується становленням спеціалізованого судочинства – козацького, а також формуванням складної системи органів, що здійснювали судочинство, значною кількістю апеляційних інстанцій, які дублювали повноваження, надзвичайно складним періодом реформування. Найвищим судом на українських землях цього періоду був Гетьманський суд із фактично необмеженою компетенцією. Найбільш позитивними аспектами цього періоду можна вважати збереження

системи магістратських і ратушних судів, основа функціонування яких ґрунтувалась на магдебурзькому праві та реформи в період «статутних» судів на основі прогресивних для тогочасного державного управління норм Литовських статутів. Головною цінністю запровадження «статутних» судів стало обмеження кількості апеляційних інстанцій і становлення ґрунтовних основ відокремлення органів судочинства від органів управління та адміністрування. Надзвичайно важливим здобутком цього періоду було створення «Конституції Пилипа Орлика», норми якої не було запроваджено в державно-правовій практиці, однак її значення важко переоцінити для розвитку демократичних держав;

– період входження українських земель до складу Російської імперії. Характерними особливостями стало запровадження після реформи 1864 року комплексної системи судових органів, орієнтованої судові системи європейських держав. Відбувся частковий перехід функцій здійснення судочинства від посадовців адміністративно-управлінської системи до конкретних суб'єктів судочинства, характерний для структури європейських держав. Було адаптовано систему демократичних засад та принципів судочинства, гарантій суддівської діяльності, структуровано суб'єктний та об'єктний склад судочинства тощо. Водночас наприкінці XIX століття відбулися спроби контрреформ у сфері судочинства, які мали негативний вплив на розвиток судочинства;

– період української національної державності 1917–1920 рр. Характеризується використанням прогресивних засад та спробами реалізації трискладової демократично-правової теорії поділу державної влади, забезпечення функціонування судової влади на теренах України. У ході боротьби за незалежність Української держави, а саме 29 квітня 1918 року, Українською Центральною Радою було прийнято Конституцію Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). Її нормами було передбачено поділ державної влади між трьома складовими: вища законодавча влада надана Всенародним Зборам, вища виконавча

влада – Раді Народних Міністрів, а вищим органом судової влади було встановлено Генеральний Суд УНР;

– радянський період. У радянській державі судову владу не виокремлювали як складову державної влади, адже політично доцільним було визначено інший вектор державного розвитку, який передбачав систему «галузей державної діяльності», зокрема в судовій сфері.

8. Співвідношення процесів поступу доктрини судової влади та історичного розвитку судочинства, судової влади передбачає розуміння двох уявних паралельних «прямих»:

– історичного розвитку (генези) судочинства, судової влади – від здійснення відповідної діяльності на ранніх етапах розвитку державності до реалізації судових функцій різними суб'єктами у ранніх державах, а згодом – до утворення судових органів та судових систем, а також судової влади у демократичних, правових державах;

– розвитку доктрини судової влади – від стародавніх форм до наукових праць про ідеї справедливості, розуміння судочинства, трактування, гіпотези, підходи щодо судоустрою до формування наукових концепцій судочинства, судоустрою, судової влади, обґрунтування теорії судової влади, заснованої на положеннях демократично-правової теорії трискладового поділу державної влади.

9. У процесі дослідження сформульовано дефініції, які прогнозовано сприятимуть усуненню наукових прогалин, підміни понять під час дослідження судової влади:

– історичний розвиток (генеза) судочинства, судової влади – процес еволюційної трансформації судочинства в темпоральному вимірі: від здійснення відповідної діяльності на ранніх етапах розвитку державності до реалізації судових функцій різними суб'єктами у ранніх державах, а згодом – до утворення судових органів та судових систем, а також судової влади у демократичних, правових державах;

– розвиток доктрини судової влади – процес удосконалення всіх наявних знань про судочинство, судоустрій, судову владу в різних формах: від стародавніх джерел до наукових праць, від ідей справедливості і правосуддя, розумінь, трактувань, гіпотез, підходів щодо судочинства та судоустрою до створення концепцій судочинства, судоустрою, судової влади, формування теорії судової влади, що ґрунтується на демократично-правовій теорії трискладового поділу державної влади;

– концепція судової влади (як елемент доктрини судової влади) – узагальнений підхід до наукових знань про судочинство, судоустрій, судову владу в демократичній, правовій державі, об'єднаний загальною аргументованою ідеєю, який потребує подальшого обговорення, удосконалення, наукового обґрунтування, практичної верифікації;

– теорія судової влади (як елемент доктрини судової влади) – сукупність наукових знань (конструкцій і висновків) щодо судочинства, а також судоустрою, судової влади у демократичній, правовій державі, яку верифіковано застосуванням до об'єктивної дійсності (державно-правової практики). Наприклад, теорія судової влади, що ґрунтується на теорії поділу державної влади в демократичній, правовій державі.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

2.1 Правова природа поняття судової влади

Питання правової природи поняття судової влади, як засаднича основа відповідних правових положень, безумовно, знаходиться в площині дослідження теорії держави і права.

Як відомо, еволюція наукових положень щодо розуміння судової влади відбувалася з урахуванням досвіду становлення різних держав, громадянського суспільства, із поступом правової науки. Відповідні трансформаційні процеси можна простежити і крізь призму використаних прийомів у дослідженнях різних етапів розвитку доктрини судової влади.

Саме тому в контексті дослідження правової природи поняття судової влади надзвичайно актуальним видається використання кроссекторального підходу до аналізу наукової інформації. Тобто узагальнення різних, подекуди нетипових для правової науки, знань про предмет дослідження.

У цьому контексті видається слушним твердження видатного німецького юриста Л. Еннекцера про те, що однобічне прочитання тексту веде до буквоїдства і формалізму, які є «ворогами» правової науки, надмірна увага до системних та історичних елементів – до стагнації, а орієнтування винятково на висновки – до непевного і складно-прогнозованого застосування таких наукових результатів на практиці. Тому справжнє мистецтво тлумачення базується на виваженій оцінці всіх науково-обґрунтованих тверджень, які тільки можна отримати [656, с. 13].

Отже, основою наукового розуміння судової влади є різні аргументовані характеристики щодо природи цього державно-правового явища та його поняття. Вбачається, що умовно їх можна систематизувати у кілька основних аспектів, які в сукупності опосередковують можливість

формування науково обґрунтованого уявлення про правову природу поняття судової влади.

Перший із них можна умовно позначити як мовознавчий (лінгвістичний) аспект. Другий – філософсько-правовий аспект щодо смислового значення наукових категорій «справедливості», «рівності», «законності», «правосуддя» у формуванні поняття судової влади. Третій – кроссекторальний аспект змістовних тлумачень понять «влада», «держава», «державна влада», як первинних відносно визначення судової влади. Четвертий – щодо взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади, як частини цілого. Їх аналіз у сукупності забезпечить можливість сформувати науково обґрунтоване уявлення про правову природу судової влади – лексичну форму відповідної дефініції, її значення, розкриє зміст поняття та наукову систему координат, у якій вона перебуває.

Так, однією з основ для розуміння поняття судової влади є мовознавчий (лінгвістичний) аспект щодо етимологічної та морфологічної природи понять в її основі, зокрема слова «влада» у світовій мовній практиці [53, с. 99]. Для цього слід звернути увагу на відповідний категоріально-понятійний апарат.

У німецькій мові слово «macht» одночасно означає «сила» і «держава», а в певних контекстах, на кшталт «an der Macht sein» – влада («бути при владі») [695]. Воно походить від готського кореня «magen» (vermögen), що означає «мати змогу».

Англійське «power» серед значень теж можна виокремити – «влада», «сила», «міць», «могутність» [701], і походить від французького «pouvoir», яке, у свою чергу, походить від латинських слів «potestas» і «potentia», що означають «здатність» (обидва утворені від дієслова «potere» – «бути здатним»). Для римлян слово «potentia» означало здатність чи спроможність однієї особи або речі впливати на іншу. Слово «potestas» мало більш вузький, політичний зміст, означало особливі можливості яких набували люди, спілкуючись і діючи спільно [97].

Також необхідно зазначити, що у французькій мові, крім «*pouvoir*», може використовуватись і його синонімічний ряд – «*autorite*» (влада, авторитет); *puissance* (влада, держава, міць, могутність) [700].

Для розуміння специфіки лексичного позначення терміна «влада» в українській мові слід, насамперед, дослідити довідкову наукову літературу. Згідно з Етимологічним словником української мови слово «влада» є запозиченим із чеської або польської мови та відоме з XVI– XVII століть [98, с. 409]. Його суть полягає в можливості керувати, розпоряджатися чимось або кимось.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови запропоновано чотири значення слова «влада»: 1) право керувати державою, політичне панування; 2) керівні державні органи; 3) право та можливість розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь; 4) сила чого-небудь, могутність [96, с. 193].

Вбачається, що найбільш доцільним у контексті спеціально-юридичного застосування мовних розумінь слова «влада» для дослідження поняття судової влади є врахування всіх вищенаведених значень.

Використовуючи саме такий підхід, можна констатувати етимологічну особливість входження мовних та семантичних характеристик (значень) слова «влада», зокрема таких, як «сила» та «змога (можливість)», до всіх похідних понять включно із терміном «судова влада». Контекст використання слова «влада» у цьому понятті передбачає наявність права, відповідних повноважень та керівних органів.

Також слід відмітити, що складові державної влади у європейській мовній групі мають різне лексичне позначення. Так, виконавча влада у французькій мові зазвичай позначається «*pouvoir exécutif*», тоді як судова – пов'язана із поняттям «справедливості» і позначається як «*judiciaire (pouvoir judiciaire)*». Аналогічний стан можна спостерігати і в англійській мові, де судова влада позначається як «*judicial power (branch)*», в іспанській – «*poder Judicial*».

У цьому контексті необхідно звернути увагу також на смислове наближення загальновідомих англійських термінів «judicial» («судовий») та «justice» («справедливість», «юстиція») у різних європейських мовах [691, с. 238].

При цьому значення понять, що позначають у правничій науці словом «справедливість» для розуміння правової природи судової влади, важко переоцінити. Воно є одним із «вихідних» понять в юриспруденції, коли йдеться про формування змісту поняття судової влади.

Як зазначено в енциклопедичних джерелах, слово «юстиція» (французьке – justice, англійське – justice; німецьке – Justiz; голландське – justitie) [507] походить від латинського justitia – «справедливість», «правосуддя», від justus – «справедливий», «законний», «правильний», «добросовісний», від jus – «право».

В європейській мовній групі кількість слів, які позначають поняття «справедливість» у контексті судочинства, досить велика. Так, в англійській мові слово justice позначає «справедливість», «правосуддя» та «юстицію». При цьому існують й інші слова, синонімічні значенню українського слова «справедливість»: fairness – справедливість як «чесність», equity – справедливість від equality – «рівність», rightness із коренем right – «праота», «правильність», від нього ж утворено поняття righteousness – «праведність». У німецькій мові одне слово може також передавати два значення: Gerechtigkeit позначає одночасно «справедливість» і «правосуддя», а слово Justiz – «юстиція», «правосуддя» [38, с. 32].

Варто зазначити, що в слов'янській групі аналогічні слова походять із європейських мов, зокрема, французької та німецької, тобто також від латинського аналога: російське слово «юстиція»; білоруське – «юстыцыя»; болгарське – «юстиція»; чеське – justice; польське – jusycja (sprawiedliwosc).

Як відомо, у слов'янській групі мов слово «юстиція» перебуває у вжитку ще з початку XVIII століття. Проте його значення кардинально відрізнялося в різні історичні періоди. Якщо спочатку воно означало

«страта», «шибениця» [625, с. 462], то згодом набуло значення «судочинство», «правосуддя».

Специфіку вжитку слова «юстиція» викладено в Історико-етимологічному словнику сучасної російської мови П. Я. Черних, який зауважив, що юстиція має кілька смислів: «судочинство», «правосуддя», «сукупність державних органів, які пов'язані із судочинством та/або здійснюють відповідну функцію» [625, с. 462].

Отже, наведені результати аналізу семантичних та морфологічних показників змістовно наближених слів «юстиція», «судочинство», «судовий» та «справедливість» опосередковують можливість відзначити їх спільну природу слововживання та внутрішнього сенсу. Судова влада, за етимологічною та морфологічною характеристикою складових у її основі, є спорідненим, можливо, похідним поняттям відносно слів «справедливість», «юстиція».

Наступним аспектом у контексті розуміння правової природи поняття судової влади є філософсько-правовий, який опосередковує можливість визначити смислове значення наукових категорій «справедливість», «рівність», «законність», «правосуддя» у формуванні поняття судової влади.

Звертаючись до характеристики змісту поняття «справедливість», слід зазначити, що її дослідженням як філософської та юридичної категорії докладно займався С. П. Погребняк [454], а питання сучасного уявлення про справедливість у правовому контексті підняв В. П. Горбатенко [123, с. 150-153]. Серед зарубіжних джерел із цього питання варто звернути увагу на працю Дж. Ролза [486].

Як свідчать енциклопедичні джерела, справедливість – це соціально-етична та морально-правова категорія, що означає наявність у соціальному житті правових засад і виражає їх правильність, імперативність і необхідність [124, с. 604].

В інших наукових джерелах справедливість визначено також як загальне співвідношення цінностей, благ і конкретний їх розподіл між

індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини і її права [588, с. 350].

У зв'язку з цим слід зауважити, що сучасних визначень поняття «справедливість» у правничій науці надзвичайно багато, а формування наукового уявлення про нього, безперечно, було розпочато ще в працях античних філософів.

Так, вітчизняні дослідники зазначають про нерозривність наукових категорій справедливості й судочинства від початку формування наукових ідей. Відомим є крилатий вислів Арістотеля із «Нікомахової етики»: «йти до судді – означає звертатися до справедливості» [454, с. 71]. Мислитель виокремив два види справедливості:

– що врівноважує, означає відплату рівним за рівне й базується на принципах еквівалентності, «співрозмірності»;

– що допускає нерівний розподіл благ з урахуванням «властивостей» суб'єктів (їх походження, віку, статі, суспільного становища, заслуг, здібностей тощо) [92].

Узагальнюючи обидва зазначені види, можна сформулювати зміст поняття справедливості за Арістотелем як рівномірність, середину між надлишком і нестачею.

До речі, варто зазначити, що у різні періоди розвитку державності та правової науки обґрунтовувалися відмінні розуміння поняття справедливості, почасти з огляду на ментальні, релігійні, культурні особливості кожного суспільства та державності, а також на відповідну правову систему, стан розвитку юридичної науки тощо.

При цьому необхідно зауважити, що обґрунтовані визначення справедливості дістали свій розвиток у працях науковців Нового часу, зокрема в період розвитку буржуазних демократій через обґрунтування ідеї правової держави.

Разом із тим, у радянський період це поняття також досліджували, однак у контексті соціалістичної парадигми. Серед науковців, які займалися

проблематикою поняття справедливості, слід відзначити Г. В. Мальцева [332], В. В. Похмелкіна [450], А. Ф. Черданцева [623] та інших.

Натомість для сучасного етапу державно-правового розвитку характерне опрацювання поняття справедливості як одного з визначальних аспектів доктрини правової держави. Серед новітніх вітчизняних напрацювань слід відмітити дослідження щодо змісту категорії справедливості в різних галузях права В. М. Венедіктової [92] та О. М. Костенка [274, с. 146-162].

Так, О. М. Костенко обґрунтував розуміння соціальної справедливості на основі принципу натуралізму, зокрема як прояв волі і свідомості людей у формі діянь, що відповідають законам соціальної природи. На думку науковця, саме ці закони слід визначати першоджерелом соціальної справедливості. Виходячи з цього, відповідність людських діянь законам соціальної природи є мірилом їхньої справедливості [274, с. 146–150].

Тоді як у енциклопедичних джерелах принцип справедливості визначено як основоположний принцип нормативного регулювання в правовій державі та у відносинах між державами. У міжнародних відносинах загальне демократичне поняття принципу справедливості узгоджується з основними принципами міжнародного права. А реалізація принципу справедливості можлива лише за умови забезпечення рівноправності держав, незалежно від їхніх особливостей, визнання і поваги законних прав та інтересів усіх сторін. При цьому нерідко принципи міжнародного права містять конкретні нормативні положення, які спираються на загальні філософські ідеї справедливості [185].

Використання зазначеного розуміння в доктрині судової влади вдало обґрунтовано в дослідженнях С. П. Погребняка [433; 434]. Зокрема, у частині того, що поняття «справедливе судочинство» має два аспекти: 1) матеріальна справедливість, яка полягає в тому, що кожне судове рішення має бути справедливим по суті (тобто при вирішенні спірного питання повинні бути

справедливо визначені права й обов'язки тих, хто звернувся до суду, або завдяки судовому рішенню має бути відновлена порушена справедливість); 2) процедурна справедливість, яка передбачає розгляд справи відповідно до певних судових процедур [454, с. 73–78].

Також одним із «базових» для розуміння природи поняття судової влади є поняття «рівність». Як свідчать наукові джерела, рівність – «принцип, що передбачає однакове ставлення до подібних ситуацій, стверджує тотожність індивідів як суб'єктів моралі. Підставою для всіх видів рівності є формальна визначеність, шляхом введення певних правил поведінки і створення основ для внесення в діяльність індивіда певної безумовної послідовності» [588, с. 321].

При цьому рівність як принцип формування суспільних відносин передбачає захищений законом чи моральними нормами доступ кожного члена суспільства до матеріальних і моральних благ [459, с. 45].

Історично уявлення про формальну рівність вперше дістало вираження в правилі таліона: принцип покарання-відплати «рівним за рівне», який виник у додержавному суспільстві і був прийнятий давніми рабовласницькими системами права. Згідно з цим принципом у випадках завдання якоїсь шкоди винуватцю завдають таку ж саму («око за око», «зуб за зуб»).

Натомість демократично-правові стандарти спеціально-юридичного розуміння «рівності», безумовно, ґрунтуються на суттєво скоригованих положеннях, зокрема принципі «не нашкодь». Зміст поняття рівності є близьким до «ідеального» значення в доктрині правової держави – визнання рівної гідності, прав і свобод осіб як представників людського роду (фундаментальне правило моралі та демократично-правових стандартів).

Надзвичайно цікаву концепцію «рівності» через категорію «свободи» запропонувала О. П. Васильченко. Науковець, спираючись на праці Е. Ю. Соловйова [534, с. 146], стверджує, що взаємодія між свободою й рівністю в процесі правового регулювання має ґрунтуватися на базовій

моделі «рівності в свободі». Ця вимога міри свободи трансформується в певний логічний ланцюг: свобода (у правовому і соціальному розумінні) – право (як міра свободи) – рівноправність (рівна міра щодо кожного) [89]. Вдало доповнив цю схему з урахуванням «диференційованої рівності у свободі з можливістю позитивних дій» С. П. Погребняк: 1) у праві має втілюватися міра свободи, що однаково застосовується до кожного, хто перебуває в однаковому становищі; 2) міра свободи є різною, коли а) право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами або б) створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб із метою компенсації існуючої фактичної нерівності [433, с. 125].

Ще одним важливим поняттям, зміст якого лежить в основі розуміння природи поняття судової влади, є соціальне (суспільно корисне) значення «законності». Зокрема, у науковій праці В. В. Самохвалова [501] сутнісні властивості законності згруповано у принципи законності; вимоги законності; способи зміцнення законності; ознаки, що характеризують зв'язок законності з іншими соціальними інститутами. Серед основоположних аспектів, спрямованих на підвищення рівня законності й справедливості у сфері правореалізації, науковець виокремив підвищення професійних знань юристів та рівня їх правової культури; неупередженість суб'єкта правозастосування; обґрунтованість та об'єктивність правових рішень; рівність всіх суб'єктів права перед законом; «співрозмірність» правопорушення і покарання; відповідність мети права і засобів її досягнення.

Очевидно, що зазначені складові правового поняття законності перебувають також у площині реалізації функцій судової влади, яка є одним з основних «суб'єктів» реалізації положень змісту поняття «законність» у державно-правовій практиці.

Окремим питанням, яке потребує врахування для розуміння правової природи поняття судової влади, є дослідження її співвідношення із поняттям «правосуддя». Визначний вклад у розроблення наукового уявлення про таке

співвідношення здійснено В. С. Бігуном, Б. В. Малишевим, С. П. Погребняком, С. П. Рабіновичем, В. С. Смородинським та багатьма іншими видатними вітчизняними правознавцями.

Як слушно зазначив О. В. Стівба, «аналізуючи етимологію слова «правосуддя», дослідники завжди чомусь звертали увагу, насамперед, на «право». Натомість друга складова частина цього слова – «-суддя» – залишалася поза увагою. Вона пов'язувалася у вітчизняній теорії з державним посадовцем, який має певну компетенцію відповідно до «права» (норм закону). Проте, якщо зупинити цю інерцію мислення, можна побачити дещо інше. «Правосуддя» є не що інше, як «право-суддя» – право судити» [454, с. 98].

У цьому контексті слід відмітити, що в сучасній юриспруденції такий підхід уже є надзвичайно поширеним і зміст «правосуддя», як правило, науковці ототожнюють саме із поняттям «судочинство», розуміючи як «діяльність, що здійснює суд шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ» [453; 446].

Однак, як влучно зауважив В. С. Бігун, «не будь-яка діяльність суду є правосуддям, а натомість є судочинством» [454, с. 18].

У цьому контексті варто звернутися до семантичних значень слова «правосуддя». Як стверджують українські мовознавці, слово «правосуддя» – це запозичення «з церковнослов'янської мови; церковнослов'янське, утворене з основ прикметника «правий, правильний, справедливий». Відповідно етимологія слова правосуддя – правильно, справедливо робити, говорити, судити. Якщо пов'язувати ці смисли з явищем правосуддя в «судовому контексті», його можна визначити як «правильний, справедливий суд» чи «суд за правом», «суд за справедливістю» [38, с. 31]. В. С. Бігун зазначив, що поняття «правосуддя» та «судочинство» є різними за змістом, їх слід розмежовувати [38, с. 33].

Вочевидь, коли основи процесу здійснення судочинства відповідають значенню категорій справедливості, рівності, законності, то відбувається його якісна трансформація в правосуддя. «Реалізатором правосуддя» є судова влада, як складова демократичної правової державної влади. Тобто зміст поняття «правосуддя» формується на основі категорій справедливості, рівності, законності.

Наступним аспектом, необхідним для формування комплексного уявлення про правову природу поняття судової влади (у пропонованому підході), є кроссекторальний аспект змістовних тлумачень понять «влада», «державна влада», як первинних відносно визначення судової влади.

Щодо смислових значень (контекстів) «вихідного поняття» – влади необхідно зазначити, що в різних сферах наукового обігу склалися змістовно різні визначення феномена влади. Найбільш поширеними є такі:

– «авторитетне (впливове)» розуміння терміна «влада». Зміст «впливу» у цьому розумінні полягає в здатності змінювати поведінку інших. Така взаємодія описується формулою: влада А над Б є здатністю домагатися того, що Б ніколи не зробив би без впливу А. Прикладом такого смислового тлумачення є розуміння, запропоноване в словнику В. І. Даля [99]. Свідченням входження цього смислу влади до природи поняття «судова влада» є наявність його імперативних характеристик;

– «силове» значення терміна «влада», як панування і примус, підкорення. Безумовно, зміст юридичного поняття «судової влади» «ввібрало» в себе це значення з позиції домінанти в суспільстві закону та його реалізації (судової влади), санкціонованих державою, – його легітимних характеристик;

– «вольове» значення терміна «влада» – як «здатності» нав'язувати «свою волю» всупереч опору. Яскравим прикладом саме такого трактування є наукові погляди М. Вебера, який визначив владу як вірогідність того, що один діяч у суспільних взаєминах проявить власну волю всупереч опору

інших [97]. Варто зазначити, що таке змістовне значення також увійшло до змісту спеціально-юридичного поняття судової влади через принципи її функціонування, зокрема щодо невідворотності покарання згідно із законом, іноді всупереч іншим суспільним важелям, моралі тощо – характеристики легальності;

– «телеологічне» розуміння влади, відповідно до якого влада – це інструмент досягнення певної мети. У цьому контексті судова влада спрямована на встановлення загальносуспільних благ – істини та верховенства Закону;

– «інструменталістське» значення влади, що трактує владу як здатність до мобілізації ресурсів для досягнення певних цілей. Дійсно, у змісті поняття «судова влада» передбачено функціонування системи її органів як реалізаторів відповідних положень;

– «конфліктне» розуміння терміна «влада» зводить її до позиції панування, пов'язаної зі здатністю окремих груп чи індивідів контролювати розподіл суспільних цінностей. При тлумаченні поняття «судова влада» в контексті демократично-правової доктрини йдеться про певний вплив змісту загального суспільного поняття «блага» на його значення;

– «структуралістське» розуміння характеризує владу як особливі відносини між керівником і керованим [665]. Це тлумачення також є адаптивним до змісту поняття «судова влада» крізь призму положень про єдність вертикалі державних судових органів у межах цієї складової влади. Натомість, враховуючи характеристики незалежності в змісті поняття «судова влада», імовірніше можна вести мову про специфічний вид підпорядкування в питаннях адміністрування, ніж про типові відносини між керівником і керованим;

– «поведінкове, або біхевіористське» розуміння, згідно з яким влада є певним типом поведінки, заснованим на можливості зміни поведінки інших людей [438]. Це розуміння поняття влади, насамперед, можна вважати

характеристикою змісту судової влади в контексті обов'язкової наявності санкціонованих державою повноважень, її імперативного характеру.

Отже, наведені результати аналізу розуміння щодо терміну «влада» у різних наукових сферах свідчать про поліструктурність, багатогранність цього поняття. Тому під час формування уявлення про внутрішній зміст поняття «судова влада» можна говорити про «перехрещення» різних смислів та підходів до розуміння влади, кожен із яких певною мірою є складовою спеціально-юридичної дефініції судової влади.

Серед інших аспектів розуміння природи поняття судової влади – значення понять «держава», «державна влада».

Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови містяться тлумачення термінів «держава» як апарату політичної влади в суспільстві; країни з таким апаратом політичної влади та «державний» – прикметник до слова «держава» має два значення: 1) який має важливе значення для держави, може впливати на стан її справ; 2) який бере безпосередню участь у керівництві державою [155, с. 286]. У Політичній енциклопедії «державність» визначено як якісну характеристику, властивість державноорганізованого суспільства, що розкриває взаємодію органів державної влади і суспільства, направлену на забезпечення існування та функціонування держави; окреслює характерні риси та особливості його перебування на конкретно-історичному етапі розвитку [41, с. 205].

Зазначені розуміння поняття держави опосередковують визначення природи поняття судової влади як невід'ємної складової влади в державі певного типу – демократичного, правового.

З огляду на зазначене важливим для розуміння природи поняття судової влади є зміст терміна «державна влада». У цьому контексті слід зауважити, що «точкою відліку» для його розуміння є положення про структуру публічної влади. Так, у дослідженні М. Й. Вільгушинського обґрунтовано висновок, що поняття «публічна влада» є комплексним «утворенням», яке складається з елементів більш низького системного рівня,

зокрема державної влади; політичної влади; влади народу України та муніципальної влади. Водночас окремим підвидом державної влади є судова влада [94, с. 19]. Такий підхід опосередковує можливість комплексного розуміння державної влади як складової публічної влади.

У свою чергу, в енциклопедичних виданнях державну владу також визначено як вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами; здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території; як владу такої організації домінуючої частини населення, яка (організація), забезпечуючи цілісність і безпеку суспільства, здійснює керівництво ним в інтересах цієї його частини та організовує задоволення загальносоціальних потреб [472, с. 86]. До речі, у сучасній правничій науці державну владу визначено як одну з основоположних ознак держави [21, с. 56].

У контексті зазначеного варто окремо зауважити про соціальну та політичну природу поняття державної влади. Так, у науковій літературі на теоретичному рівні достатньо опрацьовано питання соціальних характеристик державної влади. Зокрема, І. М. Гомеров сформулював низку функцій державної влади щодо акумуляції, узгодження, інтеграції, представництва, вираження та захисту особистих, соціально-групових, класових, етнічних, загальнодержавних та загальнолюдських прав та інтересів у різних сферах суспільного життя [121, с. 581–582].

З урахуванням наведеного підходу можна констатувати, що для державної влади характерні ознаки соціальної влади, однак у поєднанні зі специфічними її положеннями (апаратом примусу, територіальною визначеністю тощо). Можливо, саме тому під час дослідження співвідношення понять «влада» – «державна влада» переважна більшість сучасних правників зауважують, що остання за своїм змістом наближена до соціальної влади.

Із цього приводу слушно зазначив П. М. Рабінович, що «здатність» державної влади виражати ті чи інші інтереси відображається поняттям її

соціальної сутності [472, с. 86]. Причому тією мірою, якою держава є «виразником і реалізатором» інтересів домінуючої частини населення в соціально неоднорідному суспільстві, вона є передусім владою цієї частини населення, засобом, інструментом задоволення її специфічних групових інтересів.

Крім того, науковець обґрунтував твердження, що тією ж мірою, якою державна влада є «виразником і реалізатором» спільних інтересів усіх суб'єктів суспільства (наприклад, забезпечує цілісність і безпеку суспільства, реалізує функцію судочинства), вона і є засобом задоволення загальносоціальних потреб. У цьому полягає двоїста, діалектично суперечлива соціальна сутність будь-якої державної влади.

Тобто з урахуванням наведеного співвідношення інтересів конкретної соціальної групи та загальносуспільних інтересів і розрізняються види державної влади за соціальною сутністю.

Дещо інше співвідношення можна відмітити щодо державного та політичного видів публічної влади. Так, М. Й. Байтін зауважив про тотожність правової природи понять державної та політичної влади, обґрунтовуючи цетим, що термін «політика» в перекладі з грецької мови означає «державний» [20, с. 5].

На противагу такому підходу існує твердження про те, що організаційним призначенням державної влади є функціонування держави, її механізмів, тоді як політична влада поширює свою дію на ті сфери громадянського суспільства, що перебувають поза державним регулюванням [160, с. 34].

Важливим положенням у контексті розуміння співвідношення державної і політичної влади є змістовні аспекти доктрини правової держави. Так, очевидно, що демократично орієнтована державна влада має на меті забезпечення загальносоціальних інтересів і потреб, тоді як політична влада де-факто «ретранслює» інтереси групи населення певних політичних поглядів.

Тобто зміст державного, соціального, політичного видів влади, як складових одного, більш загального, поняття – публічної влади, має взаємний вплив на формулювання кожного із понять. Його результатом є наявність певних характеристик інших у змісті кожного.

Отже, зазначені результати проведеного наукового аналізу поняття державної влади та її співвідношення із соціальною та політичною владою засвідчують наявність у змісті судової влади (як похідної складової державної влади) відповідних соціальних та політичних характеристик.

Так, зміст судової влади (як складової державної влади) має характеристики соціальної влади у складі державної, адже вона спрямована на забезпечення загальносуспільних потреб (як соціальна влада).

Водночас судова влада має певні характеристики політичної влади, адже «поширює» свою дію на різні сфери життєдіяльності громадянського суспільства, зокрема ті, що перебувають поза державним регулюванням. Прикладом цього може бути регуляторна дія результатів функціонування судової влади на моральні засади суспільства (які також перебувають поза державним регулюванням).

Разом із тим, державна влада має певні особливості (і судова влада як її складова), які опосередковують її відокремлення від інших видів влади (не тільки соціальної та політичної, а й сімейної, корпоративної влади тощо). Їх системно узагальнено в науковій літературі. Зокрема, П. М. Рабінович виокремив такі:

- у кожній країні існує тільки одна державна влада, а інших різновидів влади – чимало;
- державна влада поширюється на всіх членів суспільства в межах її території, а інші види влади – лише на певну його частину;
- тільки державна влада має на меті розв’язання загальносуспільних питань, потреб та проблем, інші види влади спрямовано на вирішення справ, які стосуються зазвичай тільки частини суспільства;
- державна влада має специфічний апарат (механізм) для здійснення

своїх завдань і функцій, якого не мають інші види влади;

– державна влада встановлює формально обов'язкові для всього населення загальні правила поведінки – юридичні (правові) норми;

– лише державна влада характеризується суверенністю, тобто верховенством, повнотою, неподільністю, самостійністю, незалежністю від влади будь-якої організації (або особи) як у даній державі, так і за її межами [472, с. 86]. У контексті зазначеного необхідно зауважити, що загальні характеристики державної влади притаманні й судовій владі як її складовій.

Ще одним аспектом, який безпосередньо впливає на усвідомлення правової природи поняття судової влади, є теоретико-правова характеристика її взаємодії з іншими складовими державної влади, як частини цілого в конкретній державі.

Загальновідомо, що судова влада є складовою державної влади в розумінні доктрини правової держави. Основи наукових уявлень про співвідношення різних видів влади в державі були поступово сформовані у вже «класичних» для правової науки працях Арістотеля, Платона, Ш. Монтеск'є, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, А. Гамільтона, Дж. Медісона, І. Канта, Г. Гегеля та багатьох інших. Варто зауважити, що кожен підхід запропонований мислителями, філософами, юристами щодо взаємодії видів влади, опосередкований ступенем розвитку правової науки, державно-правовою практикою певного історичного періоду або конкретної держави.

Так, на нинішньому етапі розвитку правової доктрини питання демократично-правової трискладової теорії державної влади є вельми опрацьованими у юридичній науці різних країн [29; 35; 42; 83; 85; 203; 285; 250; 290; 313; 333; 342; 350; 468; 480; 621; 632; 657].

У сучасній вітчизняній правовій доктрині питання цієї теорії вельми досліджені в галузі конституційного права (їх аналіз зазначено в попередньому розділі). Водночас теоретико-правові положення щодо співвідношення складових державної влади в демократичній, правовій

державі залишаються малодослідженими. Одним із небагатьох їх науковий аналіз здійснив В. В. Ладиченко [298; 299], який у межах комплексних досліджень звернувся до питання специфіки поділу державної влади. Науковець обґрунтував доцільність подальшого розвитку трискладової демократично-правової теорії поділу влади в українській державницькій моделі.

Крім того, узагальнюючи наявні підходи до цього питання, В. В. Ладиченко виокремив дві основні, по суті альтернативні одна до одної ідеї щодо поділу державної влади: 1) триланкового, тригілкового або трьохскладового поділу влади (законодавча, виконавча та судова влади повинні взаємно доповнювати, стримувати та контролювати одна одну) та 2) єдиної влади (мандат на здійснення тих чи інших функцій надає представницька влада, тобто виконавча та судова влада діють від імені влади, не будучи її суб'єктами) [299, с. 11–12].

Серед новітніх досліджень, які стосуються окремих правничих аспектів співвідношення складових державної влади, можна також відмітити наукові підходи О. Н. Євтушенко [175], В. В. Забарського [178], В. М. Лаговського [297] та інших.

Варто зазначити також, що розвиток ідеї про «владний характер» судової діяльності одним із перших у вітчизняній юридичній науці аргументовано показав В. С. Смородинський. На основі дослідження генези розвитку судової влади та її призначення на різних етапах розвитку суспільства науковець обґрунтував визначення влади в сучасному демократичному суспільстві не як панування, а як суспільно корисний ефективний вплив уповноважених суб'єктів на свідомо уповноважуючих їх на такий вплив інших суб'єктів на основі спільних інтересів [530, с. 16].

У цьому контексті В. С. Смородинський запропонував розуміння судової влади як вирішального впливу на підвладних суб'єктів, що має легальний, легітимний і правовий характер і здійснюється з метою захисту прав і свобод громадян або інших суспільних цінностей. Найважливішою

характеристикою судової влади В. С. Смородинський визначив її легітимність (наявність позитивного сприйняття влади з боку підвладних).

Також серед влучних визначень судової влади в контексті її «вихідних положень» про публічність та державність варто звернути увагу на дефініцію, запропоновану в дослідженні М. Й. Вільгушинського. Під судовою владою науковець запропонував розуміти засновану на нормах права можливість і здатність окремої складової державної влади, представлені відповідними органами, впливати на поведінку (волю) фізичних і (або) юридичних осіб у формі правосуддя [94, с. 19].

Зазначені положення опосередковують можливість аргументовано констатувати, що судова влада за своєю правовою природою є складовою державної влади, має публічний, владний характер, спрямований на реалізацію визначених суспільно корисних функцій.

Ще одним питанням, яке потребує визначення в контексті розуміння демократично-правової теорії державної влади і стосується судової влади, є термінологічне позначення «частин цілого» у державній владі.

Як відомо, серед вітчизняних науковців відсутній єдиний підхід до формулювання різних термінів у доктрині демократично-правової державної влади. Так, складові державної влади часто позначають як «гілки державної влади», рідше – «ланки державної влади» тощо. У цьому дослідженні використано термін «складові державної влади», і ось чому.

Ймовірно, використання таких «нетипових» для юридичної мови слів як «гілки» у численних вітчизняних правничих джерелах [152] відбувається через звичку або нерозуміння специфіки науки мовознавства (лексикології), мови права, а саме слововживань, термінів та перекладів. Крім того, одним із можливих варіантів вжитку зазначеного вище слова у вітчизняній науковій полеміці може бути «узвичаєне» з радянського періоду копіювання російськомовних джерел [285; 313; 621], де також використовується словосполучення «ветви власти».

До речі, це питання вже порушують деякі фахівці теорії держави і права. Вони зазначають, що широко вживана категорія «гілка влади» в оригіналі тексту праці Ш. Монтеск'є «Про дух законів» позначає «галузь влади» і стосується положень Ш. Монтеск'є щодо «*separation des pouvoirs*» – «поділу влади» [519].

Безперечно, для встановлення витоків цього питання треба звернутися до першоджерел використання зазначених понять. Як відомо, основні доктринальні визначення демократично-правової теорії державної влади було сформовано в юридичній науці європейських держав. На це існували об'єктивні та суб'єктивні причини, зрозумілі з результатів історіографічного аналізу, наведеного в попередньому розділі. Тож традиційним для вітчизняної правової науки в опрацюванні зазначених положень є використання першоджерел із їх подальшим перекладом.

Серед них і вищезазначений французький термін «*separation des pouvoirs*», однак більш вирогідними саме для вітчизняної доктрини видаються ті першоджерела, що ґрунтуються на англійській доктрині «природної справедливості» та на перекладах відповідного терміна з англійської мови. Остання, за твердженням фахівців у сфері історіографії, в усьому світі вважається однією з основ розвитку доктринальних положень про правову державу, відповідну державну владу та судову владу (як її складову). Крім того, відповідні англомовні тексти у вітчизняній доктрині традиційно найбільш опрацьовані.

Так, у Британській енциклопедії дано таке визначення трискладового поділу державної влади: «*Separation of powers, division of the legislative, executive, and judicial functions of government among separate and independent bodies*» [703]. Українською мовою його можна перекласти так: «Поділ влади – розподіл законодавчих, виконавчих та судових функцій управління між окремими та незалежними органами».

При цьому коректним синонімічним науковим терміном для «separation of powers» у енциклопедичному виданні зазначено «division of powers» (розподіл влади). Тобто розподіл, очевидно, між складовими частинами.

Тоді як у повсякденному використанні, особливо в американських джерелах, розповсюджені словосполучення щодо складових державної влади «branches of Power», «branches of Government» [679]. У контексті цих термінів «branches», очевидно, коректним науковим перекладом є «складові» або інший український відповідник «галузі». Слово «branches» має багато значень в англійській мові: від «гілка» (branch, rame, ramus) до «галузь» (branch, area, domain, realm, direction, territory), рукав (sleeve, arm, branch, hosepipe), «філіал» (branch, filiation, wing). Тому вибір можна зупинити на різних варіантах. Однак цей термін не зовсім науковий.

Справа в тому, що у численних побутових, шкільних, соціальних американських та європейських матеріалах із питань функціонування державної влади використано саме «branches of Power», «branches of Government», як порівняння складових державної влади із гілками дерева [705]. Така метафоричність, безперечно, зрозуміла з огляду на загальнодоступний соціальний діалог та пояснення державно-правових положень спрощеною мовою. Однак навряд чи її можна назвати характерною і відповідною в контексті термінології юридичної науки.

Вочевидь під час перших перекладів подібних понять на українську мову було використано тексти не з енциклопедичною термінологією («separation of powers», «division of powers»), а зі словосполученням «branches of Power», і здійснено вибір на користь побутового значення «branches» – «гілка», яке й набуло поширення у вітчизняній правничій науці.

Водночас згідно з даними словників української мови слово «гілка» не має такого значення як «складова частина державної влади». Так, типові, найбільш характерні смислові значення слова «гілка» – «невеликий боковий відросток, пагін дерева, чагарника або трав'янистої рослини» [112, с. 285].

Аналогічні значення цього слова наведено і в етнографічних джерелах: «гілка, вітка, віта (мн. віти) – 1) відгалуження дерева, куща або трав'янистої рослини; якщо дерево в народній поезії постає як родина, то гілка – це дитина в цій родині; 2) оливна гілка – гілка оливкового дерева як символ миру, згоди, злагоди» [176, с. 135].

Закономірно, що у фахових вітчизняних енциклопедичних джерелах юридичних термінів також відсутній термін «гілка влади» [526; 527; 691; 663].

Разом із тим, правознавці охоче використовують метафору гілки дерева для відображення змісту поняття складових державної влади. Однак такі художні порівняння не завжди допустимі, і ось чому.

У науковій мовознавчій літературі метафорою (грец. перенесення) називається слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з ним рисами подібності. Сенс метафори в тому, щоб посилити емоційну виразність мови. Саме тому її вважають надзвичайно влучним прийомом літературної мови і «матір'ю поезії».

Натомість юридична мова має дещо іншу специфіку. Так, науковці зазначають, що словниковий склад української юридичної термінології формується з різних джерел, які умовно можна систематизувати в п'ять основних груп: запозичення латинських термінів і правових понять, які стали підґрунтям для термінології різних правових систем (апеляція, алібі, документ, реформа); використання термінів із нормативно-правових актів Київської Русі (закон, суддя, свідок, карати); надходження термінології з розвинених сучасних правових систем (контрабанда, бартер, монополізм); термінологія нормативно-правових актів України (Конституції), міжнародних документів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; діяльність у сфері перекладання юридичних текстів [243, с. 225].

Саме остання із зазначених груп походження, ймовірно, є джерелом використання терміна «гілки влади» у вітчизняному науковому обігу. Втім

мовознавці наголошують, що перекладач може утворити термін двома способами: а) передати іншомовний термін, якого немає в українській мові, засобами українського алфавіту або б) дати описову конструкцію правового поняття українськими словами, які утворюють терміносполучення [22, с. 33]. Отже, перекладач несе велику відповідальність, оскільки термін, створений ним, стає частиною юридичної науки і в подальшому продовжує існувати. У цьому процесі важливо уникати помилкового слововживання, а тому в пошуках адекватного еквівалента орієнтиром мають бути саме офіційні тексти іншими мовами.

Як влучно відзначено в наукових мовознавчих джерелах, здебільшого якість перекладу залежить від рівня кваліфікації перекладача: перекладачі-лінгвісти та галузеві юридичні фахівці мають різні підходи. Саме це часто стає причиною невдалого перекладу з точки зору його відповідності мові права. З огляду на це перекладачі юридичних текстів повинні володіти певними юридичними знаннями – у даному випадку йдеться про специфіку юридичної термінології, а творці права – не ігнорувати правила мовознавства. Досягнення високої якості, ідентичності та адекватності перекладу – першочергове завдання та ознака подолання лінгвоетнічного бар'єра [243, с. 227].

До речі, в адміністрації Європейського Союзу (ЄС) щодо юридичних текстів поширена практика, коли юристи перевіряють перекладені тексти, а в Суді ЄС перекладацькою діяльністю взагалі займаються виключно юристи [243, с. 227].

Як зазначають фахівці юридичної лінгвістики, ця наука вивчає природу, функції та специфіку мови права, її різновиди і жанри. Серед основних напрямів досліджень і відповідно підрозділів цієї наукової сфери є такі: історія юридичної мови; юридичне термінознавство; лексикографія; текстологія; стилістика; порівняльне юридичне мовознавство; судова лінгвістика [12; 13; 145; 188; 241; 233; 629; 664; 699].

Варто зазначити, що юридична мова має свої специфічні риси, правила, особливості логіки та функцій. Вони складаються під впливом відповідної сфери застосування. Так, право, правова доктрина та практика значно впливають на мову, що використовується в кожній правовій системі. Зокрема, істотний вплив на юридичну мову справляє висока абстрактність права, офіційність, обов'язковість, притаманна нормативно-правовим актам. Тому мова права має такі характерні ознаки: точність, чіткість, визначеність, ясність та зрозумілість, розумна стислість, інформаційна насиченість, конкретність, інформативно-зобов'язальний характер, системність, логічність, об'єктивність, нейтральність, сталість, нормативність мовних засобів тощо [586].

Так, у юридичному мовознавстві розроблено низку вимог щодо використання термінології, а саме:

– вживання термінів у буквальному та звичайному усталеному значенні, прийнятому в загальнонаціональному мовному стандарті. Не слід використовувати терміни не у своєму прямому значенні;

– точність юридичних термінів, однозначність у змісті – обов'язкові умови правової визначеності та справедливості;

– недопустимість синонімії, омонімії, багатозначності при створенні та використанні юридичної термінології;

– ієрархічна узгодженість термінології, слідування термінології Основного Закону, законів загалом тощо;

– відсутність експресивності, емоційності тощо [608, с. 69].

Отже, не вдаючись до глибокого аналізу положень юридичного мовознавства в межах цього дослідження, можна констатувати, що метафоричні порівняння однозначно нехарактерні для юридичної термінології. Тобто словосполучення «гілка влади», безперечно, є вдалим художнім прийомом. Однак його використання варто обмежити відповідним побутовим, художнім контекстом.

З огляду на це для наукового вжитку в доктрині судової влади можна запропонувати інший термін, наприклад, «складова державної влади».

По-перше, термін «складова державної влади» змістовно відповідає первинним поняттям «separation of powers», «division of powers» (розподіл влади). Очевидно, що розподіл влади відбувається між її складовими частинами. По-друге, словосполучення «складова державної влади» морфологічно обґрунтоване з точки зору наукового позначення «частин цілого» у державній владі. Так, за даними академічного тлумачного словника української мови перше зі значень слова «складовий, а – частина, елемент і т. ін., який входить у склад чого-небудь» [520, с. 278]. Тобто за основним значенням воно відповідає змістові юридичного поняття, при цьому його стилістичні характеристики слововживання засвідчують можливість універсального використання: як у науковій термінології, так і в побутовій сфері.

Водночас варто зауважити, що в українській мові крім іменника «складова» почасти використовують його аналог «складник». Цей вибір є справою смаку. Слово «складник» нині поширене в розумінні «інгредієнтів чого-небудь», тому для позначення «частин цілого» у державній владі іменник «складова» видається більш органічним.

Таким чином, у процесі проведеного дослідження сформульовано теоретико-правові положення, спрямовані на удосконалення наукових знань про правову природу поняття судової влади. Запропоноване використання кроссекторального підходу до аналізу наукової інформації стало запорукою реалізації поставлених завдань.

2.2 Поняття ознак судової влади та їх система

Для формування комплексного наукового розуміння та характеристики поняття судової влади необхідно дослідити систему її основних ознак.

Передусім варто зазначити, що питання ознак судової влади досить

маловивчене. У вітчизняній юридичній науці досі остаточно не сформульовано поняття «ознаки судової влади» як правової категорії, а також критерії її відмежування від інших, суміжних дефініцій.

Вбачається, що це зумовлено увагою здебільшого до «традиційних» проблемних питань вивчення наукових аспектів судової влади, зокрема практичних питань функціонування судової влади та судової системи «у відриві» від її теоретико-правових основ. За таких умов, безумовно, породжується низка системних недоліків, таких як ототожнення понять, недостатню обґрунтованість у питаннях групування ознак відповідного наукового поняття тощо [70, с. 106].

У процесі формування дефініції «ознаки судової влади», як правового терміна, надзвичайно важливо врахувати континуум досвіду використання «ознак» для відмежування дещо схожих понять в інших наукових сферах.

Так, у точних науках поняття «ознаки» протягом тисячоліть застосовується як критерій диференціації. Наприклад, у математичній науці ознака Абеля – один зі способів доведення збіжності числового ряду; теорема Лейбніца – дає достатні умови збіжності ряду, у якому знаки біля послідовних елементів чергуються; ознака Дедекінда – ознака збіжності числових рядів; ознака Діріхле – один із методів визначення збіжності ряду.

Натомість переважна більшість підходів до розуміння ознак судової влади у вітчизняній науковій доктрині не містить термінологічного тлумачення і становить певні переліки без уточнення правової природи, ґрунтується здебільшого лише на чинному законодавстві (на момент здійснення того чи іншого дослідження). Серед поширених нині підходів можна зазначити найбільш типові:

- «судова влада здійснюється виключно спеціальними державними органами – судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається;
- судова влада належить судам, які становлять єдину судову систему;
- суди є правозастосовними органами. Вирішення справи означає, що

суд застосовує норми матеріального права (кримінального, цивільного, адміністративного тощо) до конкретного правовідношення, яке було предметом розгляду в судовому засіданні та виносить на їх основі мотивоване рішення (вирок);

– судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону, яким детально регламентовано порядок розгляду справ, законодавчо закріплено гарантії дотримання прав та законних інтересів усіх учасників судового засідання;

– участь представників народу в здійсненні правосуддя;

– владний характер повноважень суду – одна з обов'язкових ознак судової влади. Вимоги та розпорядження суддів під час здійснення ними своїх повноважень обов'язкові для всіх без винятку державних органів, організацій, інших юридичних осіб, громадян. Вироки, рішення, постанови суду є актами застосування норм права і повинні виконуватися на всій території України, є обов'язковими для всіх осіб, що беруть участь у судовому процесі;

– виконання вимог суду і виконання його рішень забезпечуються державою. У разі необхідності відповідні органи та посадові особи можуть застосовувати відповідні заходи для реалізації рішень та вимог суду. У державному механізмі функціонують спеціальні органи та посадові особи, обов'язком яких є виконання судових рішень;

– самостійність та незалежність судової влади. Під незалежністю судової влади слід розуміти те, що суди здійснюють свої функції без будь-якого втручання у свою діяльність. При здійсненні правосуддя вони не залежать від органів законодавчої та виконавчої влади; від інших органів, організацій, партій та рухів, посадових осіб; від позицій сторін у судовому процесі; від висновків органів досудового слідства і прокурора; від будь-яких інших осіб. Рішення суду не потребують подальшого ухвалення» [400; 559, с. 31–38].

У контексті наведеного слід зауважити певну непослідовність у

систематизації ознак судової влади в подібних підходах. Наприклад, такі правові поняття, як «незалежність та самостійність», частково віднесено до останньої з ознак (перелічених у наведеному підході). Проте вони є первинними для судової влади в контексті її демократично-правової суті, формують її внутрішній зміст.

Крім того, такі ознаки, як «судова влада здійснюється виключно судами» та «судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону, саме процесуальний закон детально регламентує порядок розгляду справ у суді» [400], а також їх аналоги в подібних підходах зумовлюють досить обмежене розуміння судової влади та її суб'єктів-носіїв. Зрозуміло, що такі характеристики можна застосовувати до суду як одного з органів судової влади. Вочевидь вони ґрунтуються на певних нормах спеціалізованого законодавства, що стосується судової системи. Однак щодо судової влади в цілому їх використання не вбачається доцільним.

Дещо інший науковий підхід до розуміння цих понять відображено в системах так званих «сутнісних характеристик». Так, Є. В. Завражнов серед сутнісних характеристик судової влади виокремив: самостійність, винятковість, підзаконний характер, повноту, що, згідно з підходом науковця, передбачає наступне: а) самостійність судової влади виражається в тому, що вона здійснюється судами автономно від інших державних органів, реалізується у властивих саме судовій владі організаційних і процедурних формах; самостійність судової влади виключає підпорядкованість судів будь-якому зовнішньому управлінню; б) винятковість судової влади полягає в тому, що жодний інший орган держави, жодна посадова особа не має права переймати на себе функції і повноваження судів; в) підзаконність судової влади знаходить своє вираження в тому, що суди і судді діють на основі закону, її носії не мають права відступати у своїй діяльності від вимог закону; г) повнота судової влади визначається обсягом компетенції її органів, остаточністю рішень, прийнятих судовою владою, їх обов'язковістю для

виконання державними органами й посадовими особами [180, с. 20–22].

Варто зазначити, що Ю. К. Орлов запропонував принципово інший підхід до виокремлення ознак судової влади, поділяючи їх на загальні та специфічні. Його суть полягає в системному тлумаченні правової природи судової влади – від понять «влада – державна влада» (загальні ознаки) – до поняття «складова державної влади» (специфічні ознаки) [562, с. 47]. Щодо системи характеристик судової влади в підході Ю. К. Орлова слід зазначити, що її виражено в понятті «свойство» (якість, властивість, «quality») судової влади.

Науковець обґрунтував перелік загальних властивостей судової влади: соціальний характер, регуляторний і організаційний вплив влади, цілеспрямованість, вольовий характер, об'єктивність, легітимність, примусовий характер. Серед специфічних властивостей (характеристик) Ю. К. Орлов виокремив: особливу предметну сферу реалізації судової влади, ситуативність, нормативно-правовий характер тощо. До речі, підхід Ю. К. Орлова щодо наявності «свойств» (якостей, властивостей, «quality») судової влади широко використовується в правовій науці країн близького зарубіжжя [444].

Також необхідно відмітити, що в країнах близького зарубіжжя є кілька спеціальних досліджень із цього питання, наприклад, Л. А. Воскобітової щодо «сутнісних характеристик» судової влади [106; 561]. Серед них науковець виокремила й описала об'єктивність, легітимність і нормативність, а також предметну сферу та ситуативний характер судової влади. Подібні підходи можна віднайти і в деяких інших публікаціях, зокрема у Н. А. Колоколова [257, с. 129–138].

Серед «дворівневих» підходів до розуміння системи ознак судової влади у вітчизняній юридичній науці слід звернути увагу на підхід І. Є. Марочкина, який запропонував виокремлювати загальні ознаки судової влади й такі, що виражають її специфіку [552, с. 12–16].

Що ж стосується наукових підходів учених Західної Європи та

Сполучених Штатів Америки, можна відмітити, що їх основою є «абстрактна академічна теорія незалежності судової влади (judiciary)» як складової державної влади. Цю ознаку в європейській та американській доктрині судової влади науковці називають чи не найважливішою для розуміння судової влади та її органів у демократичній державі.

Так, на думку Гар Єна, вона покликана «компенсувати недосконалість законодавства або свавілля органів виконавчої влади» [686, с. 13].

Як свідчать наукові джерела, походження цієї ознаки у європейській та американській доктрині судової влади слід пов'язувати із науковими основами демократично-правової теорії трискладової державної влади, а саме її обґрунтованими аспектами щодо взаємоконтролю складових влади та незалежності у виконанні своїх функцій – «система стримувань і противаг у балансі складових державної влади» [702, с. 220; 707, с. 22–23].

Ще як одну з найбільш досліджених ознак судової влади в західноєвропейській правовій доктрині можна зазначити «ситуативність». Вона співвідноситься із принципом неупередженості судової влади під час виконання покладених на її органи функцій. Також серед ознак судової влади в демократичній державі американські науковці, зокрема Кейт Малесон, зазначають її «підзвітність громадянському суспільству», яке є «споживачем послуг» судової влади [696, с. 183–210].

Отже, у західноєвропейській та американській правовій доктрині при характеристиці ознак судової влади значну увагу зосереджено на її правовій природі як складової влади демократичної держави. При цьому «ознака» в західній доктрині судової влади розглядається як невід'ємна характеристика її правової природи.

Такий підхід до використання обґрунтованих наукових аспектів демократично-правової теорії судової влади в основі розуміння її ознак видається достатньо аргументованим.

Водночас, як засвідчили результати аналізу досліджень, основну увагу в підходах представників вітчизняної юридичної науки зосереджено на

виокремленні чинних норм законодавства, якими імплементовано певні характеристики судової влади в державно-правову практику. Вочевидь за такого стану порушено послідовність зв'язків між теоретичним обґрунтуванням та практичною реалізацією. У зв'язку з цим чи не найактуальнішим питанням, яке потребує вирішення, є формування уніфікованого підходу до розуміння дефініції «ознака судової влади», змісту її поняття і тільки потім – системи ознак судової влади як «відображення» правової природи судової влади.

Так, для позначення відповідного юридичного терміна українські правники наразі використовують різні слова та словосполучення: ознаки, сутнісні ознаки, іманентні ознаки, сутнісні характеристики, якості, властивості, особливості тощо.

Вбачається, що першочерговим питанням, яке потребує дослідження в цьому контексті, є визначення доцільності використання тих чи інших термінологічних позначень. Зокрема, під час формування дефініції «ознака судової влади», як державно-правового та наукового поняття, надзвичайно важливо врахувати різні наукові положення.

Насамперед для вирішення цього завдання необхідно звернути увагу на лінгвістичні значення відповідних термінів в українській мові.

У тлумачному словнику «ознаку» визначено як «1. рису, властивість, особливість кого-, чого-небудь. 2. предмет, зображення, що є знаком, символом, емблемою чого-небудь. 3. за народними повір'ями, уявленнями – прикмета, що знаменує або провіщає що-небудь. 4. рух (перев. головою, рукою), яким виражається воля, наказ, бажання, попередження кого-небудь про щось» [392, с. 655].

Серед підходів до формулювання змістовних значень цього поняття у філософсько-правовій сфері можна виокремити визначення, наведене В. І. Шинкаруком: «Ознака – це особливість предмета або явища, яка визначає подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них. Сукупність ознак (яка може зводитися і до однієї єдиної ознаки)

дозволяє відрізнити предмет (явище) від інших предметів (явищ)» [393, с. 445].

Як відомо, науковці різних галузей виокремлюють багато видів ознак. Найбільш поширеними класифікаціями є характерні та нехарактерні ознаки, що відповідають головним і другорядним властивостям, а також постійні (необхідні) і тимчасові (випадкові) ознаки.

При цьому постійні ознаки в науковій сфері почасти позначаються як «атрибути» – предикати (якості, ознаки) субстанції, речі, явища, поняття, достатні для ідентифікації (розпізнавання) і необхідні для існування. Інакше кажучи, атрибут – це те, що в науці логіки називають відмітною ознакою речі, явища, поняття (*differentiae*). У наукових джерелах, які оперують відповідною термінологією, наголошено, що коли йдеться про атрибути субстанції, речі, явища, поняття, мається на увазі не видова, а субстанційна відмінність [383].

Крім того, серед інших важливих особливостей виокремлення ознак (щодо яких наголошено в спеціальній довідковій літературі) варто виокремити процес абстрагування. Він полягає в тому, що суб'єкт мислення «відволікається» від нехарактерних (другорядних) і тимчасових ознак предмета (субстанції, речі, явища, поняття), розглядаючи лише його характерні (суттєві) і постійні характеристики. Виявлення в такий спосіб ознак одразу в багатьох предметах (субстанціях, речах, явищах, поняттях), опосередковує можливість здійснити узагальнення, тобто визначити їх тип (класифікувати) і скласти узагальнену характеристику кожного.

У цьому контексті варто зауважити, що переважне використання норм чинного законодавства для виокремлення ознак судової влади призводить до значної кількості несуттєвих, змінних, тимчасових характеристик. Тобто до неправильного розуміння і ознак, і поняття, що вони характеризують.

Наступним питанням, яке потребує визначення в цьому контексті, є співвідношення ознак та їх носіїв. Як зазначають науковці, ознаки невіддільні від свого носія і не можуть існувати самотійно. Натомість

множина ознак кожного об'єкта пізнання потенційно невичерпна, що свідчить про принципову неповноту всякого пізнання, зокрема про неповноту, неточність і незавершеність будь-якого наукового поняття. У зв'язку з цим К. Твардовський свого часу запропонував називати ознаками не будь-які властивості об'єкта пізнання, а лише ті, які відображаються в пізнанні, фіксуються як частини змісту поняття чи уявлення [567, с. 147–149].

У контексті зазначених наукових положень, питанням, яке потребує особливої уваги, є використання термінів «ознака судової влади» та «ознаки судової влади». Водночас варто зауважити, що лише ознаки в сукупності відображають сутність поняття судової влади та відповідають його правовій природі, тоді як окрема ознака поза межами системи не має самостійного «прикладного» змістовного значення. Можна відмітити, що її визначення у більшій мірі необхідне для формування теоретико-правових положень у доктрині судової влади.

Таким чином, з урахуванням зазначених підходів щодо слововживань та термінологічної специфіки різних наукових сфер можна запропонувати відповідні теоретико-правові визначення:

– ознака судової влади – сутнісна характеристика судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, з урахуванням значення відповідних первинних понять, які формують її зміст;

– ознаки судової влади – сукупність сутнісних характеристик судової влади, що відображають її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, з урахуванням значення відповідних первинних понять, які формують її зміст.

Наступним питанням, яке потребує визначення в контексті запропонованих дефініцій, є виокремлення первинних понять, які формують зміст ознак судової влади. Проведений теоретико-правовий аналіз правової природи судової влади як складової державної влади опосередкував

можливість визначення тих понять, які впливають на формування її внутрішнього змісту.

Тож для обґрунтування логіки формування ознак судової влади та структурної будови їх системи слід насамперед звернутися до відповідних понять.

Як було зазначено в попередньому підрозділі, первинною категорією стосовно судової влади є зміст загальнонаукових понять «справедливість», «рівність», «законність» та «правосуддя». А також розуміння кроссекторальних значень понять «влада», «держава», «державна влада». Серед понять, важливих для розуміння змісту «ознак судової влади», варто звернути увагу на такі як «функції держави», «система ознак функцій держави».

Як показало дослідження питань розвитку судочинства, наукової складової доктрини судової влади та її правової природи, поняття «справедливість» має власну еволюцію змісту та значення протягом усього розвитку державності – від давнини до сьогодення.

Тобто «ретрансляція» ідеї справедливості – загальнонаукова ознака судочинства як «уособлення» відповідних потреб суспільства. Зокрема, призначення судової влади загалом відповідає значенню категорії справедливості в демократично-правовій доктрині.

У цьому контексті слід зазначити застереження Ентоні Флоу, який звернув увагу на поширене нині використання понять «справедливість» та «соціальна справедливість» без розуміння їх значення в конкретному контексті [685]. Тобто під час формулювання ознак судової влади необхідно «звіряти» їх значення зі змістом правової природи судової влади конкретної держави та поняття «справедливість» у її основі. Як відомо, демократичні, правові держави, які використовують трискладову теорію державної влади, також можуть мати певну специфіку і відмінності.

Крім того, як було обґрунтовано вище, для формування комплексного уявлення про систему ознак судової влади варто враховувати також

іманентні характеристики інших первинних відносно неї понять. Насамперед у цьому контексті доцільно зауважити про зміст та співвідношення понять «влада», «держава», «державна влада». Їх значення, безумовно, є «формотворчими» відносно поняття «ознаки судової влади» конкретної держави.

Отже, із використанням усіх зазначених науково обґрунтованих положень можна сформулювати основні завдання, які «виконують» ознаки в правничій сфері, а саме:

- характеристика державно-правового поняття;
- відмежування державно-правового поняття від інших наукових категорій;
- формування властивостей (якостей) державно-правового поняття на основі системи ознак.

Наступним питанням, яке потребує визначення з огляду на останнє із зазначених завдань, є з'ясування співвідношення понять «ознака судової влади» і «властивість судової влади».

Так, в енциклопедичній літературі синонімами слова «ознака (те, що характеризує кого-, що-небудь, відрізняє від інших)» визначено «властивість, особливість, рима, прикмета» [391].

Тобто за загальними мовними правилами синонімом слова «ознака» є, серед інших, і «властивість». Проте наукова специфіка опосередковує необхідність виокремлення чіткого значення кожного терміна. З огляду на це можна запропонувати певний авторський алгоритм для їх розмежування.

Зокрема, «властивість» (як наукова категорія) – багатозначний термін, який залежно від контексту, може означати «прояв притаманної об'єкту якості («quality», «свойства», «качества») у взаємодії» [103, с. 95].

Зазначене розуміння є відображенням змісту поняття «властивості» («quality», «свойства», «качества»), як певної якості предмета в його взаємодії із зовнішнім світом. За такого підходу слід розуміти, що судова влада має багато властивостей, єдність яких виражається її взаємодією із

різними державно-правовими поняттями та явищами.

Зважаючи на викладене, для аналізу положень теоретико-правової доктрини судової влади можна запропонувати тезу про те, що терміни «ознака судової влади» і «властивість судової влади» в науковій доктрині судової влади не тотожні. Наприклад:

– ознака – судова влада є складовою державної влади в демократичній, правовій державі;

– властивість («quality», «свойство», «качество») – судова влада є відносно незалежною у взаємодії з іншими складовими державної влади.

Тобто ознака за такого підходу відображає правову природу судової влади як державно-правового поняття, а властивість – її характеристику щодо інших об'єктів, предметів, явищ, у взаємодії з ними.

У межах зазначеного твердження слід розуміти й лінійну залежність понять «ознака судової влади» і «властивість судової влади». Для того щоб державно-правове явище набуло якоїсь властивості, воно повинно мати певну ознаку. І навпаки: коли державно-правове явище втрачає певну ознаку, воно втрачає і відповідні властивості, які опосередковано виражали сутність цієї ознаки в структурі співвідношення державно-правового явища з іншими об'єктами. Наприклад, можна припустити, що:

– поняттям судової влади під час певного періоду розвитку держави втрачено ознаку «судова влада є складовою державної влади в демократично-правовій державі». Тобто судова влада за своєю правовою природою перестала бути складовою державної влади;

– через втрату ознаки відбувається і втрата відповідної властивості – судова влада більше не є відносно незалежною у взаємодії з іншими складовими державної влади.

Застосування зазначеного підходу до положень доктрини судової влади опосередковує можливість сформулювати відповідний юридичний термін:

– властивість судової влади – сутнісна характеристика судової влади відносно інших державно-правових об'єктів, що відповідає системі її ознак

як державно-правового поняття.

Наступним питанням є окреслення системи ознак судової влади. Так, у вітчизняній науковій літературі є досить велика кількість підходів до розуміння системи ознак судової влади. Натомість певну стурбованість викликають їх якісні характеристики. Як відзначалось у попередньому підрозділі, найбільш поширеним серед них є підхід із визначення певних переліків без уточнення правової природи, який ґрунтується переважно на виокремленні норм чинного законодавства (на момент здійснення того чи іншого дослідження).

Тому для формування деталізованого уявлення про систему ознак судової влади в процесі цього дослідження здійснено науковий аналіз значної кількості наявних підходів, який дав можливість їх групування.

Першу із таких груп умовно можна позначити як «нормативну» [74, с. 18]. Систематизацію ознак судової влади в цій групі здійснено здебільшого на основі чинного законодавства, а характеристику системи ознак – на основі конкретних норм.

Наприклад: «Судова влада здійснюється виключно спеціальними державними органами – судами ... 2. Судова влада в Україні належить судам, які складають єдину судову систему. Судова система, згідно з положеннями Конституції України представлена судами загальної юрисдикції та Конституційним Судом України. 3. Суди є правозастосовчими органами. Вирішення судом справи означає, що суд застосовує норми матеріального права (кримінального, цивільного, адміністративного та ін.) до конкретного правовідношення, яке було предметом розгляду в судовому засіданні, та виносить на їх основі мотивоване рішення (вирок). 4. Судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності вимогам процесуального закону. 5. Участь представників народу в здійсненні правосуддя – важлива риса судової влади ... тощо» [559, с. 31–42].

У цьому контексті слід відмітити, що ця група підходів найбільш поширена і ґрунтується на ототожненні різних наукових понять – «система

ознак судової влади» як державно-правове явище та її регулювання чинним законодавством. У деяких наукових підходах, наприклад запропонованому С. Л. Дегтярьовим, виокремлено підгрупу ознак судової влади – «ознаки судової влади, які містяться у нормативних актах» [146, с. 111–112; 147, с. 99–108].

Іншою групою підходів, які можна об'єднати за спільними рисами, є визначення ознак судової влади на основі положень про державну владу. Умовно цю групу можна позначити як «владну». Відповідно до таких підходів основними ознаками судової влади є: 1) державний характер; 2) незалежність, самостійність та відокремленість; 3) виключність; 4) єдність; 5) здійснення на основі і відповідно до вимог процесуального закону та певних принципів; 6) належність функції контролю; 7) забезпечення виконання вимог суду і рішень силою держави [356, с. 20–23].

Очевидно, що наведені характеристики судової влади, як складової державної влади, є досить узагальненими і неповною мірою відображають власну специфіку та відповідну систему ознак. У зв'язку з цим слід зазначити про доцільність формування підходу, який би поєднав особливості характеристики судової влади, як складової державної влади, демократичної, правової держави та її власну специфіку.

Вбачається, що основу такого підходу до комплексного розуміння системи ознак судової влади можуть становити праці І. Є. Марочкіна, який запропонував виокремлювати «дворівневу» систему ознак – загальні ознаки судової влади та такі, що виражають її специфіку [552, с. 12–16]. Концепція, запропонована І. Є. Марочкіним, досі залишається чи не найбільш уживаним і науково-обґрунтованим підходом у вітчизняній науковій складовій доктрини судової влади.

Водночас, зважаючи на активізацію державотворчих процесів, розвиток вітчизняної теорії держави і права, положень про судову владу сучасної держави, наразі є обґрунтована потреба у формуванні оновлених теоретико-правових положень щодо системи ознак судової влади сучасної

держави, орієнтованої на демократично-правові цінності.

Для цього слід звернутися до вищенаведених тверджень про специфіку формування змісту ознак судової влади, зокрема на основі значень первинних понять, що становлять розуміння правової природи судової влади.

Серед первинних понять, значимих для формування змісту ознак судової влади, варто окремо зосередити увагу на значенні поняття «функції держави». Як було зауважено вище, під час формування ознак судової влади необхідно «звіряти» їх значення зі змістом первинних понять (зокрема функцій держави), які є основою правової природи судової влади конкретної держави [61, с. 9–11].

Водночас варто наголосити на ще одній особливості їх співвідношення – наявності в науковій складовій доктрини демократичної, правової держави двох систем: ознак функцій держави та ознак судової влади. Як засвідчив аналіз їх наукових положень, за своєю правовою природою ці системи дещо подібні. Однак питання специфіки структури системи ознак функцій держави є, безперечно, більш вивченим відносно системи ознак судової влади. Отже, можна застосувати достатньо обґрунтовані положення щодо структури ознак функцій держави в контексті окреслення системи ознак судової влади, безумовно, адаптуючи їх.

Для цього слід звернутися до наявних наукових обґрунтувань щодо «системи ознак функцій держави».

Варто зазначити, що сучасні науковці досить часто звертаються до питання множинного визначення ознак державних функцій через їх групування. Нині існує велика кількість наукових підходів щодо визначення та групування (систематизації) ознак, властивих системі державних функцій. Серед найбільш вдалих видається тривірневий підхід до їх розуміння.

Так, перша група – внутрішні ознаки, які характеризують сутність держави, тобто розуміння її функцій як основних (важливих) напрямів діяльності. За такого підходу основну увагу акцентовано на ознаках тривалості (постійності), предметно-політичній характеристиці,

синтезуючому (комплексному) характері функцій держави.

Друга група – співвідносні ознаки, у яких відображено взаємозв'язок таких пов'язаних між собою понять, як «ціль (мета) держави», «функції держави», «завдання держави», «функції окремих органів держави», «форми діяльності (реалізації) функцій державних органів» тощо. До таких ознак належить об'єктивний характер функцій держави, їх зв'язок із сутністю держави тощо.

Третя група – сукупність «супутніх» ознак, які дають змогу точніше й повніше відмежувати поняття функцій держави від суміжних понять. Наприклад, від функцій її політичної системи, видів діяльності держави тощо [36, с. 8].

Безперечно, має право на існування й інший підхід до систематизації ознак державних функцій, заснований на характеристиці їх внутрішнього змісту, а саме:

- усі функції держави мають комплексний характер. При цьому як основні напрями діяльності держави вони не ототожнюються з діяльністю держави чи окремими аспектами її діяльності;

- за характером, змістом і призначенням жодна функція держави ніколи не може бути соціально ідеалізованою, нейтральною, адже завжди відображає соціальну суть і зміст конкретної держави;

- в усіх функціях держави простежується зв'язок із безпосередніми завданнями, що стоять перед нею на тому чи іншому етапі розвитку, основними цілями та завданнями [10, с. 22–26].

Ще одним підходом до дослідження цього питання є зосередження уваги на двох основних ознаках, характерних для всіх державних функцій:

- спрямованість на досягнення відповідних цілей і завдань держави;
- комплексний характер діяльності держави в межах певних напрямів [293, с. 33–34].

Крім того, іноді науковці акцентують увагу на ознаках функціонального призначення держави у співвідношенні з політичною

владою. Так, В. В. Анцупов визначив особливості функцій сучасної пострадянської держави:

– відбувся перехід від сприйняття взаємовідносин з іншими країнами на рівні «братерської взаємодопомоги» до етапу «рівноправного партнерства»;

– відбулася зміна політичної та ідеологічної орієнтації відносно «цивілізованих» країн;

– змінилося ставлення політичних та владних лідерів до західних країн [10, с. 38–39].

Варто зауважити, що подібні підходи стосуються здебільшого особливостей функцій держав пострадянського простору, ніж їх ознак.

Найбільш прийнятним вважається підхід, згідно з яким система державних функцій перебуває під впливом багатьох факторів, адже вона виникає, постійно розвивається, змінюється внаслідок дії зовнішніх та внутрішніх чинників. Це радикальні соціальні зміни в суспільстві; зміни сутності держави та її соціального призначення, форми держави; завдання і цілі, що стоять перед державою; особливості національних чинників – мови, культури, традицій; рівень науково-технічного, інтелектуального розвитку; процеси інформатизації суспільства, створення глобального інформаційного простору; екологічний чинник; інтеграція світової економіки; міжнародне середовище тощо [184, с. 92].

Як слушно зазначив А. Б. Венгеров, на появу нових функцій у державі впливають самоорганізаційні, суб'єктивні, навіть випадкові (синергетичні) процеси, а не лише той чи інший ступінь залежності функцій від зміни основних ознак, насамперед форми [91, с. 145].

Крім того, для дослідження системи ознак функцій держави важливе питання їхнього відокремлення від суміжних понять. Так, С. Л. Лисенков для відмежування системи ознак функцій держави від переліку їх характерних властивостей запропонував низку сутнісних відмінностей ознак функцій держави, а саме:

- у них безпосередньо міститься конкретний вияв сутності держави;
- конкретні державні функції виникають, здійснюються і змінюються відповідно до завдань держави на певному історичному етапі її розвитку;
- у функціях держав різних історичних типів відображаються історичні особливості, закономірності розвитку та динаміка соціально-економічних, політичних та духовних перетворень суспільства;
- у функціях сучасної демократичної держави виявляється її роль у суспільстві;
- у функціях держав різних історичних типів виявляються як особливості, так і закономірності розвитку соціально-економічних, політичних та інших умов суспільного життя [305, с. 73–74].

У цьому контексті слід зазначити, що наявні положення щодо розмежування ознак та властивостей функцій держави можуть бути використані в якості методологічної основи для розуміння співвідношення ознак та властивостей судової влади, як складової державної влади, що, по суті, й було здійснено під час дослідження цього питання, результати якого викладено у попередньому підрозділі роботи.

Таким чином, узагальнивши положення щодо системи ознак функцій держави, підходи до обґрунтування системи ознак судової влади, а також враховуючи дослідження правової природи судової влади як державно-правового поняття, характеристики первинних (відносно судової влади) категорій та їх ознак, можна запропонувати розуміння відповідного поняття. Система ознак судової влади – науково обґрунтована сукупність сутнісних характеристик судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, та має відповідну структуру.

У цьому контексті треба додатково зазначити про співвідношення двох дотичних термінів у доктрині судової влади – система і структура. У цьому контексті систему слід розуміти як певну організовану сукупність однорідних об'єктів, понять, явищ (система ознак судової влади, система

функцій судової влади, система принципів судової влади, система органів судової влади). Тоді як структура – це організаційна характеристика відповідної системи, що відображає сукупність рівнів та зв'язків у ній. Вбачається за доцільне розуміти їх як частину та ціле.

Використовуючи зазначені положення, систему ознак судової влади можна уявити у вигляді трирівневої структури.

Так, первинною характеристикою природи судової влади як державно-правового явища та відповідного наукового поняття є відображення напрямів діяльності держави в конкретно-визначеній сфері, з урахуванням конкретизованих, аутентичних цінностей та орієнтирів, що корелюється із розумінням мети цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в суспільстві (державних функцій), завданнями, поставленими суспільством перед державою на кожному етапі її розвитку. У структурі ознак судової влади її можна охарактеризувати як комплексну «ознаку призначення» державно-правового явища та відповідного юридичного поняття.

Суть цієї ознаки стосовно судової влади можна сформулювати як «відображення змісту теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі». Первинність зазначеної ознаки є логічно обґрунтованою з огляду на те, що призначення судової влади як «регулятора» справедливості в конкретній демократичній державі відображає зміст встановлених первинних понять (відносно судової влади) – «справедливість», «рівність», «законність» та «правосуддя». А також розуміння кроссекторальних значень правничих понять – «влада», «держава», «державна влада», «функції держави». Ця ознака є відображенням положень про демократичну, правову державу та її призначення.

До речі, такий підхід відтворює положення західноєвропейської та американської доктрини щодо існування «абстрактної академічної теорії незалежності судової влади (judiciary)» як основної характеристики судової влади. Як уже було зазначено, цю ознаку в європейській та американській

доктрині судової влади науковці називають чи не найважливішою для розуміння судової влади та її органів у демократичній державі. Так, на думку Гар Єна, вона покликана «компенсувати недосконалість законодавства або свавілля органів виконавчої влади» [686, с. 13].

Отже, ця комплексна ознака займає окремий перший рівень у структурі. Що ж стосується її можливого поділу на групу складових ознак щодо розмежованого відображення змісту конкретних теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі – питання неоднозначне.

З одного боку, такий підхід сприяв би конкретизації розуміння різних теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі. З іншого боку, складність засадничих основ природи судової влади, що в основі цієї ознаки, може призвести до переобтяження системи ознак судової влади. Тож на даному етапі розвитку доктрини видається доцільним зберегти її комплексну форму на окремому рівні, на кшталт американо-європейського підходу щодо «абстрактної академічної теорії незалежності судової влади (judiciary)» як основної характеристики судової влади.

Наступним рівнем є ознаки судової влади, що характеризують її як складову державної влади.

У цьому контексті слід звернути увагу на питання співвідношення судової влади з іншими складовими державної влади. Саме в такому співвідношенні визначається єдність кожної складової державної влади, як частини цілого.

Окреслюючи цей рівень, варто зауважити, що він досліджений у межах лише однієї з умовно систематизованих груп вітчизняних підходів до розуміння системи ознак судової влади.

Так, у положеннях, запропонованих І. Є. Марочкіним, виокремлено «загальні» ознаки судової влади. Серед них: «цілеспрямованість, вольовий характер, регулююче й організаційне призначення влади, примусовий характер тощо» [552, с. 12–16]. Зазначені ознаки, безперечно,

характеризують судову владу як складову державної влади. Водночас до групи «загальних» ознак, згідно з цим підходом, віднесено й інші, наприклад, «структура правовідносин».

Із цим не можна повністю погодитися, адже структура правовідносин судової влади відображає її власну специфіку. Тоді як серед ознак, що характеризують власну специфіку судової влади, у підході І. Є. Марочкина виокремлено легітимність та нормативність [552, с. 12–16], які, вочевидь, на сучасному етапі розвитку доктрини демократично-правової держави, більш характерні для розуміння рівня ознак судової влади як складової державної влади.

Отже, ґрунтуючись на зазначених положеннях, серед основних ознак судової влади, що характеризують її як складову державної влади, варто звернути увагу на наступні.

Однією з основних ознак судової влади цього рівня є її державно-владний характер. Так, судову владу, як і будь-яку іншу складову державної влади, «санкціоновано» державою та структурою демократично-правової державної влади, яку використано в конкретній державно-правовій практиці. Тобто судова влада (як поняття трискладової теорії державної влади) не може існувати поза межами демократично-правової державної влади. З огляду на це у значенні основної ознаки судової влади другого рівня враховано загальні характеристики державної влади правової держави, зокрема ті, що запропоновані у розуміннях М. І. Козюбри [256, с. 4–13], В. Ф. Погорілка [398], П. М. Рабіновича [472, с. 86], Ю. О. Фрицького [604, с. 22–30], Ю. С. Шемшученка [640] та деяких інших вчених [339; 399; 401; 437].

Крім того, слід зазначити, що в існуючих «дворівневих» підходах до розуміння системи ознак судової влади зазвичай наявна така ознака, як «відображення соціальної сутності». Вочевидь вона характерна для розуміння судової влади як складової державної влади та конкретизується соціальною сутністю кожної держави та влади окремого періоду.

Тобто соціальна сутність держави, безумовно, характеризує судову

владу. Водночас зміст «соціальної сутності держави», згідно із пропонуваним підходом, дістає відображення в науковому тлумаченні інших ознак судової влади другого рівня, наприклад, таких як її «державно-владний характер» та «легітимність».

Наступною ознакою цього рівня можна виокремити відносну самостійність судової влади. Для її характеристики слід звернути увагу на кілька аспектів, які потребують уточнення.

Одним із них є відсутність уніфікованого підходу до позначення цієї ознаки у вітчизняній правовій науці. Для її фіксування наразі використовуються різні слова та словосполучення – «незалежність судової влади», «самостійність судової влади», «незалежність та самостійність», «відокремленість судової влади» тощо.

Так, у підході І. Є. Марочкина серед загальних ознак судової влади (як складової державної влади) не визначено «незалежність» чи «самостійність» [552, с. 12–13], натомість інші вчені її зазначають серед первинних [356, с. 20–23]. Наприклад, У. А. Мірінович запропонувала позначати цю ознаку як «незалежність, самостійність та відокремленість судової влади». Згідно з підходом науковця незалежність судової влади – це принцип ефективної діяльності суду, а принцип незалежності суддів має на меті забезпечити суддів від протизаконного впливу органів і осіб, покликаний підвищити самостійність та відповідальність суддів при вирішенні будь-якого правового питання. Самостійність означає відсутність будь-якого підпорядкування судів (органів) та потреби затверджувати їх рішення. У свою чергу, відокремленість судової влади впливає з її незалежності та самостійності. Автор тлумачить це положення у тому значенні, що суди утворюють досить автономну систему, що включає й інші підрозділи, які забезпечують їх діяльність [356, с. 21]. Очевидно, що під час подібного дефініціювання ознаки судової влади використано авторське розуміння структури та органів судової влади, однак таке визначення видається дещо переобтяженим.

Для вирішення питання щодо наукового позначення цієї ознаки судової влади було здійснено аналіз використання відповідних слововживань. Етимологічне значення термінів «незалежний» та «самостійний» згідно з Академічним тлумачним словником є тотожним: незалежний – «1. від когочого і без додатка. Який не залежить від кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь. // Самостійний, рішучий у поведінці, діях і т. ін. (про вдачу, характер людини). // Який виражає або свідчить про самостійність у поведінці, вчинках і т. ін. 2. Самостійний у міжнародних відносинах та у внутрішніх справах; суверенний» [377, с. 308]; самостійний – «1. Який не перебуває під чийюсь владою; не підпорядкований, не підлеглий кому-, чому-небудь (про держави, політичні організації тощо). // Вільний, незалежний. // Здатний діяти сам, без сторонньої допомоги або керівництва; здатний на незалежні дії, вчинки і т. ін. // Власт. незалежній людині. 2. Відособлений від інших; який у ряді інших має значення сам по собі; окремий. 3. Який здійснюється своїми силами чи з власної ініціативи, без сторонньої допомоги або керівництва. // Позбавлений сторонніх впливів; оригінальний» [500, с. 46].

З огляду на зазначене, надання всіх однорідних характеристик у назві відповідної ознаки судової влади прогнозовано переобтяжить понятійний апарат теоретико-правових положень судової влади. У цьому сенсі вбачається доцільним обмежитись однією – визначальною, яка повною мірою відображає відповідні характеристики судової влади та рівень ознак, як складової державної влади.

Крім того, як засвідчив науковий аналіз юридичних значень, поняття «незалежний», «самостійний» та «суверенний» в юридичній науці можуть мати різні контексти слововживання, тоді як у науково-довідковій літературі їх, як правило, визначено синонімами [376]. У цьому контексті імпонує точка зору П. Афанасьєва, який обґрунтував концепцію щодо доцільності застосування терміна «незалежний» стосовно держави в цілому [15]. Застосовуючи таке «бачення» до теоретичних положень судової влади можна

підтримати використання терміна «незалежний» щодо держави загалом, водночас стосовно характеристики ознак складових державної влади (зокрема, судової) – використання терміна «самостійний».

Вбачається, що термін «самостійний» найбільш повно і вдало відображає правову природу судової влади як складової державної влади і його використання опосередковує можливість уникнути плутанини із характеристиками «незалежності», яку варто співвідносити із науковим розумінням суверенітету держави.

Проте, очевидно, що таку ознаку, як «самостійність», завжди обмежено конкретною структурою державної влади. Так, під час застосування трискладової демократично-правової теорії державної влади в державній практиці, «самостійність» судової влади співвідноситься з іншими складовими державної влади (механізми «стримувань та противаг»). Таким чином, щодо цієї ознаки судової влади можна вживати термін «відносна самостійність».

Ще одним з аспектів, який потребує визначення в цьому контексті, є ототожнення ознаки відносної самостійності судової влади із подібним принципом її функціонування.

Слід зазначити, що останній неодноразово був предметом дослідження у вітчизняній правовій науці. Варто відмітити дослідження В. В. Городовенка щодо принципів судової влади [131; 132]. До цієї теми звертався і Р. В. Ігонін [207]. Також питання самостійності судової влади комплексно висвітлено в дисертаційному дослідженні В. І. Потапенка [449]. Однак і досі спостерігається певне ототожнення систем ознак судової влади та принципів її організації.

Так, аналіз зазначених наукових досліджень опосередкував можливість констатувати, що ефективне розмежування цих систем можливе на основі положень про зміст їх правової природи. За результатами проведеного дослідження можна узагальнити зміст їх правової природи таким чином:

– ознака є фундаментальною характеристикою судової влади як

державно-правового явища та відповідного юридичного поняття;

– принцип – це загальна вимога до будови, організації та функціонування судової влади та її структури.

Очевидно, що «ознака» є первинною категорією відносно «принципу», який уточнює питання функціонування судової влади. Якщо їх порівнювати, то ознака є синтезом щодо статичних характеристик правової природи поняття судової влади, а принцип відображає динаміку її функціонування.

Наступною ознакою судової влади цього рівня є наявність контрольних повноважень відносно інших складових державної влади. Основою для обґрунтування цього є розуміння «механізму стримувань і противаг» складових державної влади в демократичній, правовій державі. Так, суб'єктом судової влади України, для якого така характеристика є найбільш влучною, є Конституційний Суд України, який здійснює функції конституційного контролю. Варто відмітити, що контрольні повноваження за діяльністю інших складових державної влади певною мірою характерні для переважної більшості органів судової влади демократичної держави.

Серед інших ознак судової влади цього рівня можна зазначити так званий «вольовий характер». Одним із варіантів її термінологічного позначення є також «примусовий характер влади» [552, с. 14]. Щодо цього слід зазначити, що серед інших наявних у наукових підходах ознак, які можна віднести до змістовно подібних – «цілеспрямованість влади, регулююче та організаційне призначення» тощо.

Вочевидь природа походження цієї ознаки (з різними термінологічними позначеннями) пов'язана з первинним поняттям (відносно судової влади) – владою.

Як свідчить наведений у попередніх підрозділах аналіз наукових положень стосовно значення первинних понять для формування змісту ознак судової влади, зокрема «влади», «державної влади», вони є такими, що формують її внутрішні положення.

Крім того, у процесі дослідження правової природи судової влади було

обґрунтовано, що, як складова державної влади, судова влада забезпечується «потенційними можливостями» тієї чи іншої держави, необхідними для її реалізації. Тобто має імперативний характер у межах конкретної держави.

Таким чином, можна констатувати наявність зазначених характеристик у змісті правової природи судової влади і необхідність формування відповідної ознаки.

Водночас, з огляду на семантичні особливості та специфіку юридичної термінології, слід зауважити доцільність зміни практики щодо поширеного нині використання термінологічного словосполучення «вольовий характер», зокрема в доктрині судової влади. Так, у попередніх підрозділах цієї роботи йшлося про специфіку юридичної мови та термінології, зокрема щодо вживання термінів у буквальному та звичайному усталеному значенні, використання термінів у прямому значенні, відсутності експресивності, емоційності тощо. Як показує проведений науковий аналіз слова «вольовий», його морфологічна специфіка свідчить про потенційну належність до персоніфікованих суб'єктів.

З огляду на зазначене виникає питання щодо доцільності його використання в юридичній термінології.

Для характеристики відповідної ознаки судової влади можна запропонувати таке термінологічне позначення, як «імперативні характеристики» судової влади, що повною мірою відображає специфіку судової влади як складової державної влади та відповідає правилам формування юридичної термінології.

Крім того, значення прикметника «імперативний», наведене в тлумачному словнику української мови: «який вимагає беззастережного підпорядкування, реагування, виконання; наказовий» [210, с. 20], більш точно відображає природу цієї складової державної влади.

Наступною ознакою цього рівня є легітимність, тобто характеристика, яка виражає співвідношення інтересів суспільства конкретної держави із діяльністю складових державної влади. Її значення відносно різних

складових державної влади свого часу було обґрунтовано Ю. О. Фрицьким [604] і не викликає спірних питань у межах доктрини судової влади.

Крім того, серед ознак судової влади, як складової державної влади, необхідно обов'язково зазначити універсальність, тобто поширення її дії на всю територію конкретної держави, у межах якої функціонує відповідна державна влада та її складова – судова влада. Цю ознаку державної влади описано в деяких сучасних наукових підходах [469]. Її значення в системі ознак судової влади цього рівня важко переоцінити.

До основних ознак цього рівня необхідно також віднести легальність судової влади [75, с. 62]. Найпоширеніший термін для її позначення у вітчизняних наукових роботах - «нормативність». Зміст цієї ознаки можна лаконічно сформулювати так: судова влада, як і будь-яка інша складова державної влади демократичної, правової держави, функціонує в межах юридично-визначених та закріплених норм права.

Водночас варто зауважити, що позитивне вирішення питання стосовно необхідності виокремлення відповідної ознаки в межах другого рівня системи ознак судової влади – як складової державної влади, не викликає жодних сумнівів. Однак слід визначити нюанси термінологічного позначення цієї ознаки.

Так, у тлумачному словнику української мови наведено значення слів:

– легальний – визнаний, дозволений законом; який має законну силу; узаконений [302, с. 460];

– нормативний – який визначає норму, правила чого-небудь [387, с. 443].

Отже, прикметник загального значення «легальний» повною мірою відображає будь-яку регуляторну дію чинних норм законодавства щодо судової влади. Тоді як слово «нормативний», безперечно, має вужчий зміст. У зв'язку з цим вибір термінологічного позначення на користь першого є очевидним.

Наступним (третім) рівнем ознак судової влади є той, що відображає її

власну специфіку («власні» ознаки).

У цьому контексті слід вкотре звернути увагу на питання співвідношення судової влади з іншими складовими державної влади. У такому співвідношенні виражається і специфіка кожної складової відносно інших.

Однією із власних ознак судової влади є єдність. Серед комплексних вітчизняних досліджень із цього питання можна відмітити наукову роботу І. В. Юревич «Єдність судової влади», у якій запропоновано визначити «єдність судової влади» як фундаментальну внутрішню основу, що забезпечує структурно й функціонально завершене об'єднання елементів судової влади у внутрішньо стійку систему. У підході науковця базовими структурно-функціональними компонентами єдності судової влади визначено: а) основи судової влади, б) цілі та завдання її елементів, в) принципи організації й діяльності, г) судову систему і д) статус суддів [659, с. 28–40]. Разом із тим, у даній науковій роботі І. В. Юревич наявні дискусійні положення. Так, правову природу «єдності судової влади» автором визначено як вихідну засаду її організації й діяльності, що поширюється на організацію судової влади в цілому, на функціональний аспект її реалізації, а також на статус суддів як суб'єктів її здійснення. У зв'язку з цим слід відмітити надмірне «тяжіння» до функціонального тлумачення відповідного поняття. По-суті, під час такого визначення ознаки «єдності» переважно охарактеризований відповідний принцип її організації – «єдності судової влади».

Натомість, якщо вести мову про відповідну ознаку статички такого державно-правового поняття, як судова влада, варто зауважити про її характеристики, а саме: єдність правової природи всіх її складових, однорідні цілі та завдання, що ґрунтуються на положеннях демократично-правової доктрини, нерозривність зв'язку складових судової влади. Останню із зазначених характеристик можна обґрунтувати положенням про те, що

суб'єкт-носії судової влади (складовий елемент судової влади) зберігає свою правову природу виключно в межах структури судової влади.

При цьому функціональна єдність, безперечно, містить положення про субординацію, централізацію, кооперацію, єдині основи управління, інститути представництва тощо і виражається у відповідному принципі судової влади.

Також не можна не згадати, що у вітчизняній правничій науці виокремлення ознаки «єдності» пропонується як на рівні ознак складової державної влади (другий рівень), так і на рівні спеціалізованих ознак судової влади (третій рівень). Для обґрунтування авторського підходу щодо віднесення ознаки «єдності» до третього рівня спеціалізованих ознак можна зазначити про таке. Ознаки другого рівня – як складової державної влади наявні в понятті кожної складової державної влади. Натомість ознака єдності не завжди притаманна законодавчій складовій державної влади. Так, у демократичній, правових державах, які мають складну структуру законодавчої влади, можна вести мову про наявність такої ознаки єдності. Однак у державах із єдиним органом законодавчої влади навряд чи варто вести мову про цю ознаку. Таким чином, «єдність судової влади» є її специфічною ознакою. Адже, почасти, нехарактерна для інших складових державної влади.

Варто звернути увагу й на те, що «єдність» судової влади є домінантною ознакою цього рівня. Тоді як інші ознаки цього рівня відображають особливості правовідносин у сфері реалізації судової влади. Тобто їх умовно можна систематизувати в однорідну підгрупу.

Переходячи до характеристики ознак судової влади цієї підгрупи, слід зазначити, що їх основу також можна віднайти у аналізі співвідношення правовідносин у сфері реалізації різних складових державної влади. Як зауважив С. Л. Дегтярьов, предметом діяльності законодавчої та виконавчої складових державної влади є формування та регулювання «майбутніх» відносин [146, с. 76]. У свою чергу, наявність конфлікту, необхідність його

урегулювання та встановлення справедливості означає, що юридичні факти, які переважно є основою правовідносин у сфері судової влади, уже відбулися.

У цьому зв'язку слід зазначити можливість перспективного регулювання відносин у сфері судової влади, зокрема шляхом застосування прецедентного права. Однак це питання залишається дискусійним і наразі суттєво не впливає на основний масив правовідносин у сфері судової влади, наприклад, в Україні. Лише в діяльності окремих органів судової влади можна говорити про певні винятки щодо регулювання та здійснення ними правовідносин у майбутньому. Наприклад, у діяльності органів, які здійснюють організаційні напрями діяльності з метою забезпечення функцій судової влади, зокрема щодо добору суддів. При цьому основою правовідносин у сфері судової влади дотепер залишаються юридичні факти, які відбулися.

Ще однією специфічною ознакою щодо правовідносин у сфері реалізації судової влади є відсутність ініціювання правовідносин у суб'єктаносія судової влади. Вона стосується суддів як суб'єктів-носіїв судової влади в органах, що здійснюють судочинство за певним фактом (судах); суб'єктів-носіїв судової влади, що здійснюють дисциплінарний контроль щодо суддів, які реалізують відповідні напрями за певним фактом та багатьох інших видів правовідносин у сфері судової влади.

Безперечно, стосовно цієї характеристики є винятки, наприклад, щодо суб'єктів-носіїв судової влади в органах, на які покладено реалізацію організаційних напрямів діяльності з метою забезпечення функцій судової влади, зокрема щодо добору суддів, а також спеціалізованої освітньої установи щодо підготовки суддів тощо. Здійснення відповідних повноважень передбачає певні ініціативні характеристики. Однак, аналіз основного масиву правовідносин у сфері судової влади засвідчує нехарактерність ініціювання правовідносин суб'єктами-носіями судової влади, виконання певних функцій «за запитом» інших суб'єктів відповідних правовідносин, зокрема шляхом

«реагування» на юридичні факти, що відбулися.

Ще однією з особливих ознак судової влади є специфічний суб'єктно-об'єктний склад її правовідносин. Суб'єкти судової влади демократичної держави – чітко окреслене коло посадових осіб органів судової влади (суб'єкт-носії) та суб'єкт-адресат, який зазвичай набуває певного процесуального або іншого статусу. При цьому об'єктний склад переважно характеризується наявністю юридичного факту, що відбувся, почасти – конфліктного.

Наступною ознакою судової влади цього рівня є спеціальна предметна сфера. Вона має виключний характер, що виражається в повноваженнях різних органів судової влади. Ця ознака характерна для судів як єдиних органів влади, що здійснюють судочинство, суб'єктів-носіїв судової влади органу конституційної юрисдикції та багатьох інших суб'єктів-носіїв судової влади, що мають виключні повноваження.

Також однією із важливих «власних» ознак судової влади цієї підгрупи є ситуативний характер. Її зміст можна умовно сформулювати так: реалізація судової влади різними її органами здійснюється, як правило, щодо конкретного випадку з урахуванням усіх специфічних обставин. Так, вирішення судом конкретної справи за певним юридичним фактом з урахуванням різних обставин є прикладом цієї ознаки. Ще одним прикладом є реалізація повноважень дисциплінарними органами судової влади, які приймають рішення на основі конкретних юридичних фактів та обставин. Саме в такій діяльності полягає суттєва відмінність судової влади від законодавчої і виконавчої складових державної влади, сфера «поширення» владних рішень яких поширюється на більш загальне коло правовідносин.

Отже, у процесі проведеного дослідження запропоновано розуміння системи ознак поняття судової влади у вигляді трирівневої структури. Першим рівнем такої системи є комплексна «ознака призначення» – «відображення змісту теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі». До другого рівня віднесено ознаки

судової влади, що характеризують її як складову державної влади. До третього рівня – ознаки судової влади, що відображають її власну специфіку.

2.3 Визначення судової влади: теоретико-правова парадигма

Поняття судової влади описане в дослідженнях різних наукових сфер, оскільки кожна з них почасти потребує автентичного визначення.

У сучасній вітчизняній правовій доктрині питання державної влади та судової влади як її складової також досліджувалося в межах положень про державну владу демократичної правової держави. Слід відзначити наукові роботи Л. М. Силенко щодо конституційних основ системи стримувань і противаг як засобу організації та функціонування державної влади в Україні [515]; К. А. Бабенко щодо принципу поділу державної влади та його реалізації в Україні [17]; Т. В. Чехович щодо державної влади України [626]; О. Ю. Бульби, яка здійснила дослідження конституційно-правових аспектів реалізації принципу поділу влади в Україні, зосередивши увагу на питаннях вітчизняної національної традиції та сучасності [80]. Дослідження засад організації державної влади здійснили також Ю. О. Фрицький [604] та С. В. Нечипорук [380].

Щодо вітчизняних загальнотеоретичних досліджень варто відмітити, що їх набагато менше, а існуючі значною мірою опосередковані національним законодавством. Серед них, наприклад, робота Н. А. Жук щодо «стримувань і противаг» у системі поділу влади в Україні [177]; Р. М. Мінченко – щодо питання еволюції державної влади в сучасній Україні [353]; С. В. Матвєєва – щодо юридичного механізму взаємодії органів державної влади в Україні [341].

Питання судової влади в системі поділу влади також досліджувалось у науці судоустрою Ю. О. Ремєсковою [483] та в політологічній науковій сфері, зокрема О. Ю. Мороз щодо вузькоспеціалізованого питання

представницьких інститутів влади в Україні, їх історичної традиції та сучасного розвитку [363].

Здебільшого зазначені дослідження ґрунтуються на ідеях адаптації положень теорії трискладового поділу державної влади та аналізу чинного законодавства України, зокрема конституційних положень. Теоретико-правові положення щодо природи поняття державної влади опрацьовано значно меншою мірою. Їх можна віднайти лише в деяких дослідженнях, наприклад, В. В. Ладиченка [298; 299].

У цьому контексті варто звернутися до розуміння, запропонованого М. В. Цвіком. Він визначив право як міру свободи і рівності, що відображає панівні уявлення про справедливість і потреби суспільного розвитку [618, с. 10-11]. Застосовуючи цю дефініцію для розуміння юридичного поняття судової влади (як складової права в широкому значенні), її основою також можна вважати «панівні уявлення про справедливість», які обумовлені ступенем розвитку кожної наукової сфери, суспільства, держави; потребами політичної кон'юнктури; засобами відповідної наукової галузі; завданнями конкретного наукового дослідження тощо [59, с. 109].

З огляду на зазначене закономірно, що в сучасній юридичній науці немає єдності в питаннях розуміння багатьох правових понять, не тільки судової влади. Так, у правових дослідженнях із практичних питань, які так чи інакше стосуються судової влади або аспектів її функціонування, описаних та проаналізованих у попередніх підрозділах цієї роботи, запропоновано цілу низку авторських визначень поняття судової влади. Загалом можна відзначити, що процес дослідження теоретико-правового поняття судової влади значною мірою ускладнений «традиційною» для переважної більшості юридичних дефініцій проблематикою, а саме множинністю наукових підходів, концепцій та поглядів на його вираження (зовнішню форму).

Такий стан подібний до експерименту, проведеного відомим французьким журналом *Droits*, про який свого часу зазначав М. І. Козюбра. Експеримент засвідчив, що навіть серед 50 найбільш авторитетних

представників французького правознавства єдиного визначення права немає. До того ж, запропоновані трактування виявилися настільки різноплановими, що журналу не вдалося синтезувати їх навіть у декілька основних напрямів [252, с. 11].

З огляду на зазначене в процесі проведеного дослідження враховано значний перелік дефініцій судової влади.

Так, В. М. Савицький ще на початку 1990-х років стверджував, що судову владу як одну з основних структур правової держави не можна розуміти в контексті розгляду конкретних справ, передбачених нормами цивільного або кримінального права. Такий підхід є застарілим і вичерпав себе [497, с. 29]. Цю точку зору свого часу підтримав І. Л. Петрухін [427, с. 131].

В. Т. Нор, обґрунтовуючи зазначений підхід, визначив судову владу «як самостійну і незалежну гілку державної влади, яка створюється для вирішення на основі закону соціальних конфліктів, що виникають між державою і громадянами, між громадянами, юридичними особами, а також для здійснення контролю за відповідністю законів Конституції, для захисту прав громадян у їх стосунках з органами виконавчої влади та їх службовими особами, для контролю за дотриманням прав і свобод громадян під час розслідування злочинів та проведення правоохоронними органами оперативно-розшукової діяльності, а також для встановлення найбільш важливих юридичних фактів і станів» [384, с. 9].

У свою чергу, В. С. Смородинський запропонував дефініціювати судову владу як суспільно корисний ефективний вплив уповноважених суб'єктів на свідомо уповноважуючих їх на такий вплив інших суб'єктів на основі спільних інтересів [530, с. 16].

Також серед визначень судової влади в контексті її «вихідних положень» про публічність та державність слід відмітити дефініцію, запропоновану у дослідженні М. Й. Вільгушинського. Під судовою владою науковець запропонував розуміти засновану на нормах права можливість і

здатність окремої складової державної влади, представленої відповідними органами, впливати на поведінку (волю) фізичних і (або) юридичних осіб у формі правосуддя [94].

У зв'язку з цим варто відмітити ще більш лаконічний підхід, який запропонувала У. А. Мірінович, згідно з яким під судовою владою необхідно розуміти «специфічну гілку державної влади, що має виключну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ та здійснення судового контролю і яка здійснюється незалежними та самостійними судами відповідно до нормативно-визначених принципів» [356, с. 22].

Водночас, викликають занепокоєння наявні визначення судової влади, що не відповідають її правовій природі. Так, у деяких джерелах сферу діяльності судової влади зведено до «встановлення юридичних фактів» [492, с. 32].

У цьому контексті варто зазначити, що дискусійні питання дефініціювання судової влади не обмежено лише аспектами сфери її діяльності. Так, проведене методологічне дослідження, результати якого викладено в попередньому розділі роботи, опосередкувало можливість достатньо достовірно узагальнити «псевдометодологічний» алгоритм, використання якого, на жаль, досить поширене у вітчизняній науці, а саме:

– констатація існування окремих складових у структурі судової влади, як державно-правовому явищі заданої об'єктивної дійсності (при цьому до уваги переважно взято аспект чинного законодавчого регулювання). Наприклад, констатація існування тих чи інших судових органів, посадових осіб або процесуальних складових, які передбачені чинним законодавством;

– «наукова легітимізація» норм чинного законодавства з питань судової влади – їх опис та пояснення засобами юридичної науки, порівняння із законодавчим регулюванням відповідних аспектів у зарубіжних країнах тощо.

Як було аргументовано вище, нормативне урегулювання тих чи інших сфер у державах, які перебувають на етапі становлення, піддається постійній

апробації практикою й перманентному коригуванню, вдосконаленню, частковій або повній зміні згідно із потребами розвитку конкретного суспільства і держави. Очевидно, що дослідження, які у своїй основі «спираються» на законодавчі норми, постійно втрачають актуальність. Натомість наукові положення за своєю суттю покликані «пояснити» природу того чи іншого наукового поняття, його суть і зміст, «запропонувати» шляхи адаптації до державно-правової практики конкретної держави і мають стати основою для подальшого законодавчого урегулювання і практичної апробації.

Ще одним негативним аспектом у багатьох сучасних наукових дослідженнях щодо визначення судової влади є відсутність уваги до розуміння правової природи цього поняття. Можливо, такий стан пов'язаний саме із проблемою надмірного «тлумачення», «коментування» чинного законодавства. Простіше кажучи, коли наукове дослідження ґрунтується на результатах діяльності законодавчого органу держави.

З одного боку, у таких випадках правова наука перетворюється на доктринальний «легалізатор» діяльності законодавчого органу держави. З іншого боку, її результати «компрометуються» рівнем компетентності законодавчого органу, обумовлюються стабільністю або мінливістю його підходів до розвитку та регулювання досліджуваного державно-правового явища. Тобто цінність дослідження втрачається з кожною зміною законодавства.

У цьому контексті варто зауважити, що в переважній більшості сучасних держав постійно відбувається не лише зміна політичних кон'юнктур, а загалом усіх тимчасових змістовних характеристик складових публічної влади – політичної, соціальної та державної.

Концентрування правничої науки на зазначених положеннях призводить до існування численних наукових робіт, у яких із періодичністю 3 – 5 років запропоновано та описано суперечливі одне одному розуміння судової влади, три-, чотириланкові структури судової системи, періодично

обґрунтовується необхідність або недоцільність одних і тих самих спеціалізованих органів та установ у системі органів судової влади та багато іншого. Здебільшого такий стан обумовлений «рівнянням» на «політичну кон'юнктуру необхідність», чинне (на момент проведення дослідження) законодавство, різні за змістом проекти потенційних змін до нього тощо.

У подібних випадках «залежності» правової науки від законодавчої практики втрачається прогностична функція науки права – один із її визначних потенціалів.

Отже, значна кількість запропонованих сучасною наукою підходів до розуміння судової влади актуальна виключно на момент їх створення, не має значного прогностичного потенціалу, перестає відповідати суспільним потребам та темпам розвитку державно-правової практики у короткі терміни, втрачає свою актуальність та цінність із кожною зміною законодавства.

У цьому контексті слушною є точка зору про те, що нинішній стан розвитку науки відзначено численними галузевими дослідженнями, які стосуються окремих практичних питань функціонування держави і права. Їх аналіз почасти засвідчує нагальну потребу в доктринальних наукових працях, які є основою, «дороговказом» дослідження практичних аспектів повинні їм передувати.

У цьому контексті визначення судової влади – не виняток. Як і будь-яке інше наукове поняття, воно потребує вдосконалення, перегляду на відповідність сучасному стану розвитку юридичної науки.

Так, у сучасній юридичній науці продовжують використовуватися дефініції судової влади, які взагалі не позначають її складовою державної влади. Зокрема, В. Т. Маляренко визначив судову владу як діяльність усієї судової системи, яка здійснюється завдяки засобам, які притаманні лише їй та закріплені на законодавчому рівні, які забезпечують вплив на процеси, які відбуваються в суспільстві та на поведінку людини [258].

У свою чергу, О. Ф. Волков запропонував під судовою владою розуміти систему незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя [104, с. 20].

У науковій статті І. С. Гриценка та М. А. Погорецького судову владу визначено як «самостійну гілку влади, яка належить судам, що утворюють єдину судову систему, єдність якої забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, головними завданнями якої є вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою та громадянами, самими громадянами, громадянами та юридичними особами; юридичними особами між собою; контроль за конституційністю законів; захист прав громадян у їх відносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами, контроль за додержанням прав громадян при розслідуванні злочинів та проведенні оперативно-розшукової діяльності, встановлення найбільш значущих юридичних фактів» [141, с. 27].

У підході В. Д. Бринцева судову владу визначено як одну з головних, самостійних функцій державної влади, яка реалізується через діяльність створеної на основі конституції системи судів і органів організаційного (кадрового та допоміжного) забезпечення, покликаних шляхом виконання функцій, покладених на кожний із цих органів, забезпечити дотримання (захист) прав і законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб, суспільства та держави; усунення наслідків правопорушень (злочинів), покарання винних, захист потерпілих; вирішення соціальних конфліктів і правових спорів на підставі загальнообов'язкового характеру судових постанов [46, с. 50].

Зазначені положення підтримано і в підході В. В. Сердюка, який визначив судову владу як належне судам виключне владне повноваження вирішувати конфлікти правового характеру, що виникають у суспільстві, шляхом здійснення в межах спеціальної процесуальної форми правосуддя і прийняття рішень, обов'язкових для виконання всіма членами суспільства [552, с. 383].

У контексті зазначеного варто зазначити, що до формування дефініції судової влади слід підходити як до комплексного відображення її внутрішнього змісту, особливостей та структури цього поняття. Для цього, безумовно, слід застосовувати результати дослідження правової природи поняття судової влади.

Як було обґрунтовано, базовими, первинними, вихідними поняттями для судової влади є «влада», «державна», «державна влада». Тому розуміння судової влади в кожному випадку повинно ґрунтуватися на їх основі, відповідати їм, корелюватися з їх значенням.

Так, співвідношення зазначених понять можна умовно сформулювати в наступному порядку: влада (що відображає різні розуміння її узагальненого призначення) – державна влада (як деталізоване розуміння процесу регулювання в конкретному суспільстві, окресленому геополітичними межами) – державна влада демократичної, правової держави (як вид державної влади) – судова влада, що одночасно має характеристики всіх зазначених розумінь влади, державної влади та державної влади демократичної, правової держави.

Отже, загальне поняття влади (для цілей цього дослідження) можна визначити як сукупність усіх видів (систем, алгоритмів, варіантів, механізмів, підходів) регулювання суспільних відносин, відповідно до різних правових цінностей та орієнтирів.

У контексті наведеного співвідношення та запропонованої дефініції варто зазначити, що поняття влади, як загального явища (із розумінням її «усередненого» значення – від наукових положень демократично-правової доктрини до альтернативних концепцій функціонування держави з іншими ціннісними орієнтирами) почасти по-різному корелюється із розумінням державної влади у кожній відокремленій суспільній формації світу, сукупність яких є вельми неоднорідною. Крім того, їх співвідношення може змінюватися під впливом багатьох факторів розвитку світової спільноти та конкретного суспільства і його держави.

Слід враховувати, що крім домінантної для правової науки та практики багатьох європейських держав – трискладової теорії державної влади, яка закономірно посіла чільне місце у відповідній доктрині та відповідає демократично-правовим положенням, існує цілий пласт інших підходів до розуміння понять влади та державної влади.

Дійсно, почасти ці підходи не сформовані в цілісну теорію влади, альтернативну трискладовій, іноді їх наукова аргументація в доктринальному розумінні викликає дискусії, однак вони також отримують верифікацію в сучасних державах, правових системах. Деякі їх аспекти використовуються у державно-правовій практиці сучасних держав, а отже, мають вплив на зміст загального поняття влади.

Для розуміння цього феномена можна звернутися до тлумачень відповідних понять у недалекій ретроспективі, навіть вітчизняної науки права. Так, у юридичному словнику 1984 року запропоновано поняття «влада державна» – це політичне керівництво суспільством за допомогою державного апарату; виступає у якості засобу реалізації загальнообов'язкової волі пануючого класу чи всього суспільства. ... Державна влада в експлуаторському суспільстві – організоване насилля експлуатуючих класів над тими, що експлуатуються, з метою утримання їх у підкоренні... Державна влада в соціалістичному суспільстві – державне керівництво суспільством із боку робітничого класу, що здійснюється спільно з усіма трудящими» [100, с. 40].

З деякими складовими цього визначення можна не погодитися з огляду на суспільно-правову дійсність та демократично-правові цінності – з ототожненням понять державної влади та державного апарату, із визначенням фактичного суб'єкта здійснення державної влади – «панівного класу» тощо. Водночас воно також відображає певний підхід, дещо втрачений юридичною наукою в сьогоденні. Здається, що це той випадок, коли розвінчання негативних явищ попередніх періодів розвитку науки та державно-правової практики зумовлює втрату їх позитивних здобутків.

Йдеться про можливість різного тлумачення державної влади залежно від цінностей суспільства, що її формує, наукових підходів, які домінують у правничій науці конкретної держави тощо.

Як відомо, у радянський період поняття судової влади не виокремлювали. Натомість правовою наукою було сформульовано поняття судового управління (в СРСР) – як однієї з галузей державної діяльності, що полягає в розв'язанні питань адміністративно-організаційного, фінансового та господарського порядку щодо судів [554, с. 51]. Вочевидь зазначена дефініція відображала правову природу державної влади, корелювалася з її розумінням, що наведене вище.

Отже, відмінності в правовій природі понять державної влади для цілей доктрини судової влади умовно можна сформулювати так:

– державна влада – система регулювання правовідносин у суспільстві конкретної держави, сферу дії якої окреслено геополітичними межами, за допомогою сформованих державних механізмів, відповідно до визначених у ньому конкретизованих, аутентичних правових цінностей та орієнтирів;

– державна влада в демократичній, правовій державі – система регулювання правовідносин у суспільстві конкретної держави, сферу дії якої окреслено геополітичними межами, за допомогою сформованих на основі доктринальних положень про правову державу механізмів, відповідно до демократично-правових цінностей та орієнтирів [71, с. 10–11].

У зв'язку з цим слід зазначити, що поняття судової влади як складової державної влади корелюється з положеннями трискладової теорії державної влади в демократичній, правовій державі.

Так, у правовій доктрині сучасних європейських держав визначення судової влади апріорі є складовими положеннями трискладової теорії державної влади (законодавча, виконавча та судова складові влади повинні взаємно доповнювати, стримувати та контролювати одна одну).

З огляду на наведене, для формулювання дефініції судової влади варто використати положення про правову природу поняття судової

влади (основою для теоретико-правового визначення є зміст понять «влада», «держава», «державна влада» та інші домінанти трискладової теорії державної влади в демократичній, правовій державі). Крім того, невід'ємною складовою визначення судової влади є система ознак, що опосередковує можливість виокремлювати її з-поміж інших правничих понять. Першим рівнем такої системи є комплексна «ознака призначення» як узагальнене відображення змісту теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі. До другого рівня віднесено ознаки судової влади, що характеризують її як складову державної влади: державно-владний характер, відносну самостійність, контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, імперативні характеристики, легітимність, універсальність, легальність. До третього рівня – ознаки судової влади, що відображають її власну специфіку. У цій групі запропоновано виокремлювати домінантну ознаку «єдності» та підгрупу ознак, які виражають особливості відповідних правовідносин.

Отже, наведені результати наукового аналізу теоретико-правових основ формування поняття судової влади опосередковують можливість запропонувати для використання в правовій науці наступну дефініцію: *судова влада – відносно самостійна, легітимна, універсальна, легальна складова державної влади, що має імперативні характеристики та контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, і забезпечує регулювання визначеного кола суспільних відносин на основі сформованих доктринальних положень про правову державу та трискладову теорію державної влади у відповідних формах та конкретно встановленими методами, що ґрунтуються на змісті ознак її єдності та особливості правовідносин.*

Висновки до розділу 2

1. У процесі проведеного дослідження сформовано підхід, згідно з яким кілька аспектів у сукупності дають науково обґрунтоване уявлення про

правову природу поняття судової влади. Перший із них можна умовно позначити як мовознавчий (лінгвістичний) аспект. Другий – філософсько-правовий аспект щодо смислового значення наукових категорій «справедливості», «рівності», «законності», «правосуддя» у формуванні поняття судової влади. Третій – кроссекторальний аспект змістовних тлумачень понять «влада», «держава», «державна влада», як первинних відносно визначення судової влади. Четвертий – щодо взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади, як частини цілого.

2. Під час дослідження мовознавчого (лінгвістичного) аспекта, зокрема етимологічної та морфологічної природи понять та їх слововживань в основі терміна «судова влада», встановлено:

- етимологічну особливість входження мовних та семантичних характеристик (значень) слова «влада», зокрема таких, як «сила» та «змога (можливість)», до всіх похідних понять, включно із поняттям «судова влада». Контекст використання слова «влада» в терміні «судова влада» передбачає реальну наявність відповідних повноважень, характеристики її легітимності;

- смислову спорідненість термінів «справедливість», «юстиція», «судовий», «судочинство» у європейській та слов'янській мовних групах. Проведений аналіз семантичних та морфологічних показників цих змістовно близьких слів опосередкував можливість відзначити спільну природу їх внутрішнього змісту та слововживання.

3. За результатами проведеного наукового аналізу філософсько-правового аспекта щодо смислового значення наукових категорій «справедливості», «рівності», «законності», «правосуддя» у формуванні поняття судової влади сформульовано такі положення:

- смислове значення категорії «справедливість» є первинним, основним відносно юридичного поняття судової влади. Зміст судової влади загалом відповідає значенню категорії справедливості в доктрині правової держави;

- спеціально-юридичні розуміння змісту категорій «рівності» та «законності» в контексті демократично-правової доктрини ґрунтуються на

суттєво скоригованих положеннях, відносно їх загальних значень. Змістовні складові правничих понять законності та рівності перебувають у площині функціонування судової влади, яка і є одним з основних «суб'єктів» правореалізаційного використання (впровадження) їх змісту в державно-правовій практиці.

- поняття «правосуддя» та «судочинство» є різними за змістом, їх необхідно розмежовувати;

- поєднання змісту трьох наукових категорій в основі судочинства (справедливість, рівність, законність) опосередковує можливість його якісної трансформації у правосуддя, реалізатором якого є судова влада як складова демократичної, правової державної влади.

4. У процесі дослідження кроссекторального аспекта змістовних тлумачень понять «влада», «державна», «державна влада», як первинних відносно визначення судової влади, встановлено:

- значення та сенс терміну «влада» в різних наукових сферах засвідчують поліструктурність, багатогранність цього поняття. Під час формування уявлення про внутрішній зміст поняття «судова влада» можна стверджувати про «перехрещення» різних смислів та підходів до розуміння загальнонаукового поняття влади в його основі, кожне з яких певною мірою є складовою спеціально-юридичного поняття судової влади;

- публічна влада є комплексним науковим поняттям, яке складається з елементів нижчого системного рівня, зокрема державної влади, політичної влади, соціальної влади. Судова влада є складовою державної влади демократично-правової держави, різновидом публічної влади;

- результати проведеного наукового аналізу понять державної влади та її співвідношення з іншими видами публічної влади засвідчують наявність у змісті судової влади (як похідної складової державної влади) відповідних характеристик. Так, судова влада має характеристики соціальної влади, адже спрямована на забезпечення загальносуспільних потреб (як соціальна влада). Водночас судова влада має характеристики політичної влади, позаяк

«поширює» свою дію на різні сфери життєдіяльності громадянського суспільства, зокрема ті, що перебувають поза державним регулюванням. Прикладом цього може бути регуляторна дія результатів функціонування судової влади на моральні засади суспільства (які перебувають поза державним регулюванням).

5. За результатами проведеного наукового аналізу теоретико-правового аспекту взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади, як частини цілого:

– обґрунтовано необхідність вивчення питання, яке належить до сфери юридичної лінгвістики щодо термінологічного позначення складових державної влади у вітчизняній правничій науці, перегляду практики, що склалася (зокрема, використання метафоричних прийомів, перенесення узвичаєних слів побутового значення в юридичну термінологію тощо);

– досліджено усталені вітчизняні підходи щодо використання словосполучення «гілка влади». Запропоновано використання терміна «складова державної влади», в якому іменник «складова» за основним, первинним значенням відповідає змісту цього терміна, узагальненим мовознавчим вимогам до юридичної термінології, вживається в прямому значенні, його стилістичні характеристики слововживання свідчать про можливість універсального використання: як у науковій термінології, так і побутовій та інших сферах мовного використання;

– встановлено, що судова влада за своєю правовою природою є складовою державної влади у демократичній, правовій державі, має публічний владний характер, соціальні та політичні характеристики і спрямована на реалізацію визначених суспільно корисних функцій.

6. У процесі дослідження поняття «ознака судової влади» сформульовано основні завдання, які «виконують» ознаки в правничій науці, а саме:

– характеристика державно-правового поняття;

– відмежування державно-правового поняття від інших наукових

категорій;

– формування властивостей (якостей) державно-правового поняття на основі системи ознак.

7. Запропоновано теоретико-правові визначення:

– ознака судової влади – сутнісна характеристика судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, з урахуванням значення відповідних первинних понять, які формують її зміст;

– ознаки судової влади – сукупність сутнісних характеристик судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, з урахуванням значення відповідних первинних понять, які формують її зміст.

8. У процесі виконання дослідження встановлено співвідношення понять ознака і властивість судової влади. Запропоновано тезу про те, що ці терміни в науковій доктрині судової влади не тотожні. Наприклад:

– ознака – судова влада є складовою державної влади в демократичній, правовій державі;

– властивість – судова влада є відносно незалежною у взаємодії з іншими складовими державної влади.

Ознака за такого підходу відображає правову природу судової влади як державно-правового поняття, а властивість – її характеристику відносно інших об'єктів, предметів, явищ, у взаємодії з ними. У межах зазначених положень варто розуміти лінійну залежність понять «ознака судової влади» і «властивість судової влади». Для того щоб державно-правове явище набуло якоїсь властивості, воно повинно мати певну ознаку. І навпаки: коли державно-правове явище втрачає певну ознаку, воно втрачає і відповідні властивості, які опосередковано виражали сутність цієї ознаки у структурі співвідношення державно-правового явища з іншими об'єктами.

Застосування зазначеного підходу до положень доктрини судової влади опосередкувало можливість сформулювати відповідний спеціально-юридичний

термін:

– властивість судової влади – сутнісна характеристика судової влади відносно інших державно-правових об'єктів, що відповідає системі її ознак як державно-правового поняття.

9. Наявні підходи до розуміння системи ознак судової влади систематизовано в кілька основних груп, а саме:

– «нормативна» група. Систематизацію ознак судової влади здійснено здебільшого на основі чинного законодавства, а характеристику системи ознак – з використанням конкретних норм. Цей підхід є найбільш поширеним у вітчизняній правовій науці й ґрунтується на ототоженні наукового поняття «система ознак судової влади» та нормативного регулювання діяльності окремих її систем, органів у чинному законодавстві. Характеризується підміною понять, наявністю несуттєвих, змінних характеристик, які не відповідають значенню поняття «ознака судової влади»;

– «владна» група. Характеризується формуванням системи ознак судової влади на основі уявлення про ознаки державної влади. Відзначається узагальненими положеннями, які не можуть повною мірою відобразити власну специфіку та відповідну систему ознак судової влади;

– «дворівнева» група. Характеризується наявністю загальних ознак судової влади і таких, що виражають її специфіку.

10. Серед первинних понять, значимих для формування системи ознак судової влади, відзначено систему ознак функцій держави. Як свідчать результати проведеного наукового аналізу, обидві системи ознак: функцій держави та судової влади за своєю правовою природою є дещо подібними. Водночас питання специфіки системи ознак функцій держави більш вивчене у порівнянні з положеннями, які стосуються системи ознак судової влади. У зв'язку з цим обґрунтовано підхід щодо можливості методологічного використання наукових тез про ознаки функцій держави під час дослідження системи ознак судової влади, відповідно адаптуючи їх.

11. У ході проведеного дослідження сформульовано дефініцію «система ознак судової влади» – науково обґрунтована сукупність сутнісних характеристик судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави та має відповідну структуру.

12. Під час формування дефініції поняття «система ознак судової влади» досліджено співвідношення двох дотичних термінів у доктрині судової влади – система і структура. У цьому контексті систему треба розуміти як певну організовану сукупність однорідних об'єктів, понять, явищ (система ознак судової влади, система функцій судової влади, система принципів судової влади, система органів судової влади). Тоді як структура – це організаційна характеристика відповідної системи, що відображає сукупність рівнів та зв'язків у ній. Вбачається за доцільне розуміти їх як частину та ціле.

13. Запропоновано розуміння системи ознак судової влади у вигляді трирівневої структури. Першим рівнем такої системи є комплексна «ознака призначення» – «відображення змісту теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі». До другого рівня віднесено ознаки судової влади, що характеризують її як складову державної влади. До третього рівня – ознаки судової влади, що відображають її власну специфіку.

14. Суть комплексної «ознаки призначення» – «відображення змісту теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі», обумовлює її первинність у структурі ознак. У її змісті акумульовано положення про правову природу судової влади як «регулятора» справедливості у конкретній демократичній державі: значення встановлених первинних понять (відносно судової влади) – «справедливість», «рівність», «законність» та «правосуддя», а також розуміння кроссекторальних значень правничих понять «влада», «державна влада», «функції держави» тощо. Такий підхід відтворює положення західноєвропейської та американської доктрини щодо існування «абстрактної

академічної теорії незалежності судової влади (judiciary)» як основної характеристики судової влади. Ця комплексна ознака займає окремий перший рівень у структурі і на даному етапі розвитку доктрини видається доцільним зберегти її уніфіковану форму.

15. Серед групи ознак судової влади другого рівня – як складової державної влади, аргументовано необхідність виокремлювати такі: державно-владний характер, відносну самостійність, контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, імперативні характеристики, легітимність, універсальність, легальність.

15.1. У ході дослідження ознаки «відносної самостійності» судової влади запропоновано деякі теоретико-правові положення, зокрема:

– у вітчизняній доктрині відсутній уніфікований підхід до позначення цієї ознаки. Для її фіксування наразі використовуються різні словосполучення («незалежність судової влади», «самостійність судової влади», «незалежність та самостійність», «відокремленість судової влади» тощо). Із використанням результатів морфологічного аналізу відповідних слововживань та дослідження юридичних значень понять «незалежний», «самостійний» та «суверенний» запропоновано наступне. Так, варто здійснювати використання терміна «незалежний» відносно поняття держави у цілому та запровадити практику використання терміна «самостійний» стосовно характеристики ознак складових державної влади (зокрема судової влади);

– відмічено певне ототожнення у вітчизняних наукових підходах ознаки відносної самостійності судової влади із подібним принципом її функціонування. Запропоновано розуміння змісту їх правової природи:

а) ознака є фундаментальною, відносно статичною характеристикою судової влади як державно-правового явища та відповідного юридичного поняття;

б) принцип – це загальна вимога до будови, організації та функціонування судової влади та її структури.

Сформовано підхід до порівняння цих понять, де ознака є синтезом відносно статичних характеристик правової природи поняття судової влади, а принцип відображає динаміку її функціонування.

15.2. Під час дослідження ознаки «імперативних характеристик» здійснено науковий аналіз її відповідників у вітчизняних наукових підходах – «вольовий характер», «примусовий характер влади», «цілеспрямованість влади, регулятивне та організаційне призначення та примусовий характер» тощо. З огляду на специфіку юридичної мови та термінології, зокрема щодо вживання термінів у буквальному та звичайному усталеному значенні, використання термінів у прямому значенні, відсутності експресивності, емоційності тощо, а також з урахуванням результатів лексичного аналізу слова «вольовий», його морфологічної специфіки, яка свідчить про потенційну належність до персоніфікованих суб'єктів, запропоновано її позначення терміном «імперативні характеристики».

15.3. Під час дослідження ознаки «легальність» здійснено морфологічний аналіз її відповідників, таких, як «нормативність». Обґрунтовано, що прикметник загального значення «легальний» повною мірою відображає будь-яку регуляторну дію всіх чинних норм законодавства з питань функціонування судової влади. Тоді як слово «нормативний» має вузький зміст. У зв'язку з цим запропоновано та аргументовано використання терміна «легальність» для позначення відповідної ознаки судової влади.

16. Серед групи ознак третього рівня, які відображають власну специфіку судової влади, запропоновано виокремлювати домінуючу ознаку «єдності» та підгрупу ознак, що відображають особливості правовідносин у сфері реалізації судової влади. Серед цієї підгрупи: нехарактерність ініціювання правовідносин для суб'єктів-носіїв судової влади; специфічний суб'єктно-об'єктний склад; спеціальна предметна сфера; ситуативний характер в основі правовідносин судової влади; їх основою, як правило, є юридичні факти, що відбулися.

17. Базовими, первинними, «вихідними» поняттями для визначення судової влади є «влада», «державна», «державна влада». Співвідношення зазначених понять для цілей доктрини судової влади можна умовно сформулювати в наступному порядку: влада (що відображає різні розуміння її узагальненого призначення) – державна влада (як деталізоване розуміння процесу регулювання в конкретному суспільстві, окресленому геополітичними межами) – державна влада демократичної, правової держави (як вид державної влади) – судова влада, що одночасно має характеристики всіх зазначених розумінь влади, державної влади та державної влади демократичної, правової держави. Для цілей доктрини судової влади сформульовано відповідні дефініції:

– влада – сукупність усіх видів (систем, алгоритмів, варіантів, механізмів, підходів) регулювання суспільних відносин, відповідно до різних правових цінностей та орієнтирів;

– державна влада – система регулювання правовідносин у суспільстві конкретної держави, сферу дії якої окреслено геополітичними межами, за допомогою сформованих державних механізмів, відповідно до визначених у ньому конкретизованих, аутентичних правових цінностей та орієнтирів;

– державна влада в демократичній, правовій державі – система регулювання правовідносин у суспільстві конкретної держави, сферу дії якої окреслено геополітичними межами, за допомогою сформованих на основі доктринальних положень про правову державу механізмів, відповідно до демократично-правових цінностей та орієнтирів.

19. Результати дослідження опосередкували можливість удосконалити теоретико-правове визначення судової влади з урахуванням відповідної системи ознак:

– судова влада – відносно самостійна, легітимна, універсальна, легальна складова державної влади, що має імперативні характеристики та контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, і забезпечує регулювання визначеного кола суспільних відносин на основі

сформованих доктринальних положень про правову державу та трискладову теорію державної влади у відповідних формах та конкретно встановленими методами, що ґрунтуються на змісті ознак її єдності та особливості правовідносин.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІЙ ТА ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

3.1 Функції судової влади: концептуалізація поняття

Проведений аналіз вітчизняних наукових підходів до розуміння функцій судової влади засвідчив, що це поняття є чи не найменш дослідженим питанням у доктрині судової влади.

Так, останнім часом у правничій науці основну увагу було зосереджено на вивченні наукових положень про принципи судової влади та поняття, які стосуються організації системи її функціонування у конкретних державах. Можливо, зазначена тенденція пов'язана з нагальною необхідністю вирішення практичних питань становлення та функціонування окремих органів судової влади. Як наслідок, вітчизняні дослідження обумовлено суттєвим впливом норм національного законодавства. Наприклад, достатньо опрацьованими нині є практичні питання організації системи судових органів у різних аспектах [94; 131; 371; 456]. Крім того, наразі продовжується дослідження принципів організації судової системи [227; 357; 648].

Водночас, така тенденція домінування інтересу до організаційних питань судової влади має й негативні прояви. Зокрема, це почасти призводить до ототожнення понять «органи судової влади» та «система судів», а також «функції судової влади» та «законодавчо визначені повноваження суб'єктів-носіїв судової влади». Наприклад, розуміння судової влади «як специфічної гілки державної влади, яка має виключну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ і яка здійснюється незалежними та безсторонніми судами відповідно до нормативно визначених принципів» [356, с. 23].

Тобто теоретико-правові положення щодо функцій судової влади залишаються маловивченими, а наявні підходи щодо їх визначення

«пропонують» різні розуміння змісту цього поняття, характеризуються певним ототожненням, а почасти підміною наукових термінів та їх значення.

Так, розуміння функцій судової влади в працях вітчизняних науковців можна умовно систематизувати в кілька основних напрямів. Серед них – зрівняння поняття «функції судової влади» зі змістом однієї функції – «здійснення правосуддя» («функції вирішення юридично значущих справ, які мають юридичні наслідки», «здійснення судочинства», «судової функції») та іншими її інтерпретаціями [461, с. 10; 508, с. 31]. Вочевидь ця функція за своєю правовою природою є лише частиною системи функцій судової влади і реалізується в сучасних демократично-правових державах судовою системою (як елементом у структурі органів судової влади).

Дослідження та аналіз підходів, у яких значною мірою ототожнено поняття «функції судової влади» зі змістом однієї – «здійснення правосуддя», дає змогу виявити природу походження таких положень.

Вочевидь вони є «продовженням традиції» розуміння позитивного права в юридичній науці періоду радянської держави, коли нормативній складовій відводилася провідна роль.

Так, у найбільш авторитетних профільних енциклопедичних виданнях цього періоду, зокрема «Юридичній енциклопедії» та «Українській радянській енциклопедії», відсутні дефініції судової влади, натомість запропоновано такі визначення:

– суд – орган держави, який охороняє від різних посягань інтереси панівного класу шляхом здійснення правосуддя, здійснює застосування методів державного примусу до осіб, які порушують установлений правопорядок. Суд виникає разом із державою, але виокремлюється в самостійний орган із розвитком державного механізму й утворенням спеціального державного апарату [542, с. 359];

– судова система – сукупність усіх судів СРСР (союзних і республіканських), які мають спільні завдання, організовані та функціонують

відповідно до єдиних принципів, пов'язані між собою відносинами з приводу здійснення судочинства [547, с. 361];

– судова система – сукупність судів, заснована на єдиних принципах організації й діяльності, цілях і завданнях, які визначаються класовою суттю держави, де вони діють. Судова система невіддільна від суду, який в історії розвитку суспільства завжди був у центрі політичної боротьби, як один із важелів зміцнення політичної влади пануючого класу [553, с. 51];

– судове управління – у СРСР одна з галузей державної діяльності, що полягає у розв'язанні адміністративно-організаційних, фінансових та господарських питань щодо судів. Здійснюється Радами народних депутатів, Міністерством юстиції СРСР, міністерствами юстиції союзних і автономних республік, відділами юстиції обласних (крайових) Рад народних депутатів. Органи судового управління відмежовані від органів, що здійснюють судочинство. Процесуальне керівництво судами належить вищим судам. Нагляд за судовою діяльністю здійснюється Верховним Судом СРСР, а за судовим управлінням – Міністерством юстиції СРСР [554, с. 51]. Судова система є «дволанковою» [547, с. 361].

Із наведених тлумачень та з огляду на результати проведеного історіографічного аналізу, дослідження генези судочинства вбачається, що в період радянської держави судову владу не виокремлювали як складову державної влади, оскільки політично доцільним було визначено інший підхід до державного розвитку, який передбачав систему «галузей державної діяльності». Так, у сфері здійснення судочинства цього періоду можна виокремити наступні галузі діяльності: «необхідність охороняти від різних посягань інтереси пануючого класу шляхом здійснення правосуддя», «застосування методів державного примусу до осіб, які порушують установлений правопорядок, органами спеціального державного апарату» та «судове управління» (здійснювалося переважно виконавчими органами) [58, с. 41]. Як відомо, такий стан відображав державно-правову дійсність

відповідного періоду, був закріплений у законодавстві та підтриманий науковою спільнотою, положеннями відповідної доктрини.

З огляду на зазначену систему галузей державної діяльності в науковий обіг було введено поняття «функції радянського суду», яке використовувалося протягом усього цього періоду. Зокрема, Б. М. Бабій охарактеризував це положення так: «радянське правосуддя – специфічна форма діяльності держави. Іменем радянської держави цю функцію виконує суд» [18].

Очевидно, що такий стан був закономірним і ось чому. Так, запропоноване у попередньому розділі цієї роботи розуміння державної влади – «як системи забезпечення регулювання в конкретному суспільстві, окресленому геополітичними межами, за допомогою сформованих державних механізмів відповідно до визначених у ньому конкретизованих, аутентичних правових цінностей та орієнтирів», свідчить про формування її змісту на основі аутентичних правових цінностей та орієнтирів конкретного суспільства. Тобто суспільна легітимізація державної моделі та політичного режиму в радянській державі, по суті, не передбачала використання моделі трискладової теорії державної влади (як демократично-правової теорії за своєю природою) та формування положень про функції судової влади, їх реалізацію в державно-правовій практиці.

Заразом, справедливим буде зазначити й альтернативні підходи в радянській науці. Вони полягали у визначенні інших (крім судової) функцій радянського суду [644, с. 124–129], а також функцій цивільного, кримінального права, які, по суті, мали реалізовувати судові органи [627]. Однак природа держави відповідного періоду та її законодавче регулювання значною мірою опосередковували поступ доктрини і до розвитку концепції судової влади та її функцій у радянській юридичній науці не дійшло.

Водночас слід відзначити і деякі позитивні здобутки цього періоду в контексті розвитку державно-правових положень. Серед них – впровадження у науковий обіг деяких дефініцій, наприклад, «судова функція», «функція

вирішення юридично значущих справ». Їх можна використовувати для наукового аналізу під час дослідження різних питань судочинства у державах іншої (недемократичної) природи, які також реалізують певну судову функцію.

Разом із тим, викликає занепокоєння збереження певних «застарілих» положень доктрини радянського періоду в сучасних дослідженнях судової влади, сформованої на основі положень демократично-правової теорії трискладового поділу державної влади. Зокрема, використання підходу щодо виокремлення єдиної функції судової влади. У сучасних дослідженнях її термінологічне позначення здебільшого трансформовано у функцію «здійснення правосуддя». Вочевидь цей підхід є поєднанням положень радянської доктрини про державні галузі та функцію радянського суду з положеннями демократично-правової трискладової теорії державної влади (поняттям правосуддя). Тут варто наголосити, що термін «здійснення правосуддя» (із трискладової теорії державної влади) необхідно використовувати у контексті характеристики демократичної, правової держави. Зміст цього терміна утворений саме на основі доктринальних положень демократично-правової держави і не може бути відокремлений від наукового розуміння системи функцій судової влади. Очевидно, що функція здійснення правосуддя поза системою функцій судової влади демократичної, правової держави втрачає свій зміст. Однак вона може бути трансформована в судову функцію іншої природи (недемократичної).

Як було обґрунтовано в попередньому розділі, правове значення понять «судочинство» та «правосуддя» є різним. Поєднання змісту трьох наукових категорій в основі судочинства (справедливість, рівність, законність) опосередковує його якісну трансформацію в правосуддя, реалізатором якого є судова влада як складова демократично-правової державної влади.

Тобто наявність функції «здійснення правосуддя» передбачає високий рівень кореляції змісту процесу судочинства з усіма демократично-правовими положеннями, серед яких самостійність судової влади, що його

реалізує. Тобто, функція здійснення судочинства (судова) може бути реалізована через систему відповідних органів у будь-якій державі. Тоді як забезпечення реалізації функції «здійснення правосуддя» опосередковано існуванням судової влади в демократичній, правовій державі, відповідної системи функцій судової влади тощо.

Таким чином, поєднання змісту понять радянської правової доктрини щодо судової галузі державної діяльності з поняттями теорії демократично-правової влади, такими як «судова влада», «здійснення правосуддя», видається «симбіозом» некорелятивних положень.

Характерним напрямом розвитку подібних підходів щодо зрівняння понять «функції судової влади» із функцією «здійснення правосуддя» у деяких сучасних наукових роботах є зазначення про «можливість» існування й «інших функцій судової влади» [552, с. 17–19].

У цьому контексті варто зауважити, що базові положення про теоретико-правові основи формування поняття судової влади (як елемента трискладової теорії державної влади) у конкретній державі апріорі передбачають її відповідність загальним демократично-правовим поняттям справедливості, рівності, законності, а також наявність відповідних цілей держави, а відтак – формування корелятивних функцій держави та приблизно однакових функцій кожної зі складових державної влади. Такий підхід забезпечує логічне обґрунтування структури судової влади в конкретній демократичній, правовій державі, її функцій, функцій систем та органів у структурі судової влади, їх компетенції та законодавчо визначених повноважень.

При цьому формування функцій кожної складової демократичної, правової влади відбувається з урахуванням положень про «стримування і противаги». Тобто обґрунтованої необхідності виконання приблизно однакового (за значенням) переліку функцій складовими державної влади, що необхідно для підтримання балансу в суспільстві та державі з демократично-правовими цінностями. Водночас, для забезпечення реалізації

судової функції (у державах недемократичної природи) достатньо державного механізму. Іншими словами, правова природа судової влади в демократичній, правовій державі обумовлює виконання відповідної системи функцій, зокрема спрямованих на збалансування складових влади з метою забезпечення реалізації демократичних цінностей.

До речі, деякі сучасні науковці в цьому контексті пропонують розглядати функції та складові влади держави як спосіб дослідження її природи [513, с. 69]. З огляду на це відповідні положення, сформовані під час дослідження наукового підходу щодо «зрівняння» поняття «функцій судової влади» зі змістом однієї – «здійснення правосуддя», є надзвичайно цінними для подальшого розуміння правової природи функцій судової влади.

Ще одним напрямом, який можна виокремити в сучасних наукових дослідженнях функцій судової влади, є їх певне ототожнення з іншими правничими поняттями (цілями, завданнями держави, функціями держави, функціями органу судової влади тощо) [208, с. 167–169; 488, с. 133–137; 490, с. 141–147].

Так, серед підходів цього напрямку розповсюдженим є виокремлення «системи функцій, що виконуються органами судової влади, шляхом їхнього поділу на: 1) основну: здійснення правосуддя як єдина форма реалізації судової влади; 2) другорядні: нормотворча, представницька, управлінська, організаційна тощо, реалізація яких регулюється переважно нормами адміністративного права і належить не до судової, а до виконавчої влади» [94, с. 5]. Вочевидь зазначений підхід стосується не характеристики функцій судової влади, а функцій або компетенційних повноважень деяких її органів. Ці поняття різного змісту. Безумовно, вони відрізняються.

Як вбачається із результатів проведеного дослідження, аргументованою основою для розуміння співвідношення функцій судової влади та функцій органів судової влади може бути характеристика відносної постійності. Досі продовжується наукова полеміка навколо черговості зміни

цілей, функцій держави, функцій складових державної влади (зокрема, судової), функцій органів державної влади (зокрема, судових) тощо.

У цьому контексті вкотре слід зазначити, що основоположними категоріями для функцій судової влади в конкретній державі є зміст природи державної влади та поняття функцій держави, у кореляції з якими ця складова державної влади формується. Щодо функцій держави науковці також зазначають, що вони відрізняються від інших понять та одна від одної характером об'єкта, безпосередньої мети, матеріально-технічних засобів, методів і, як наслідок, «продуктом» діяльності [10, с. 15]. Такі показники можна застосувати і для характеристики функцій судової влади, що відповідають функціям конкретно-визначеної держави.

Так, за твердженнями фахівців, з переходом на кожний новий етап розвитку держави відбувається повна або часткова заміна її функцій, так би мовити, відмирання застарілої системи [217, с. 15]. За такої умови може скластися уявлення, що функції держави, як основа функцій складових державної влади (зокрема, судової) постійно змінюються. Тому необхідно розуміти, що поняття «перехід на новий етап розвитку держави», як правило, тривале, складне і потребує суспільної легітимізації на всіх рівнях. Отже, уявлення про «мінливість» функцій держави в цьому підході перебільшене.

Також існує підхід, згідно з яким у межах тієї ж функції держави та функцій державної влади можуть вирішуватися різні соціально-політичні завдання, тобто особливості функцій зумовлені потребами панівного політичного класу в даний історичний період [10, с. 16]. Варіацією цього підходу є твердження про те, що перехідний період розвитку держави завжди характеризується зміною її цілей та завдань, проте зміст функцій держави (а отже і функцій складових державної влади) зазнає лише часткових змін, водночас їх суть залишається сталою [293, с. 32].

З огляду на зазначені положення вбачається, що основоположним елементом у розумінні співвідношення та взаємовпливу функцій держави та функцій складової державної влади (наприклад, судової влади) є правова

природа конкретної держави та її державної влади. Тобто, якщо держава за своєю правовою природою є демократичною, правовою, із відповідними характеристиками державної влади в ній, – це апріорі забезпечує формування відповідних цілей та завдань, функцій держави, орієнтованих на демократично-правові цінності та ідеали (справедливості, рівності, законності), використання трискладової теорії державної влади в державно-правовій практиці та формування відповідної системи функцій складових державної влади, зокрема судової. Тобто первинним поняттям є природа держави та влади у ній, розуміння її призначення (мети), а далі зміст наукових категорій формується за закономірністю «по низхідній»: цілі держави; функції держави; функції складових державної влади; функції систем та органів у структурі кожної складової державної влади (зокрема, судової).

Отже, наведені результати наукового аналізу опосередковують можливість обґрунтовано розмежовувати поняття функцій судової влади із суміжними.

Ще одним напрямом, який можна виокремити під час наукового аналізу наявних підходів до розуміння функцій судової влади в сучасних дослідженнях, є хибне уподібнення змісту їх поняття із законодавчо закріпленими повноваженнями органів у судової влади [116, с. 37; 402, с. 32; 508, с. 171].

Для розуміння недоліків цього напряму можна використати зазначені вище положення про розмежування функцій судової влади із суміжними поняттями та за їх урахуванням окреслити межі таких наукових дефініцій як: «повноваження державного органу», «компетенція державного органу», «функції державного органу», «функції системи державних органів», «функції складової державної влади», «функції держави».

Так, для розуміння співвідношення поняття функцій судової влади із законодавчо закріпленими повноваженнями конкретних органів у структурі судової влади варто використовувати загальні підходи до розмежування

державних функцій та функцій і повноважень органів у структурі складових державної влади [9; 86; 321; 413; 429].

Як відомо, функції державного органу сформовано з огляду на їх місце в структурі кожної зі складових державної влади. Крім того, функції державного органу зазнають суттєвих змін під впливом трансформаційних процесів різних внутрішніх складових державної влади та мають значно спрощений порядок легітимізації (порівняно з функціями держави, функціями складової державної влади) – як правило, закріплюються спеціальним законодавчим актом. Тоді як функції держави (як первинна категорія для визначення функцій судової влади, функцій органів судової влади) визначаються не лише волею законодавця, а і правовою природою держави; обумовлені розумінням призначення (мети) цієї держави в суспільстві (ознака легітимізації); скориговані цілями та завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на конкретному етапі розвитку в межах кожного напрямку діяльності; обумовлені сутнісними міждержавними процесами та загальними потребами всього соціуму.

Поряд із цим функції державного органу окреслюють межі його компетенції як владних правоспроможностей (сукупності прав і обов'язків) певного змісту та обсягу. Складовою компетенції державного органу є його повноваження.

Отже, поняття повноважень державного органу повинно почергово корелюватися із його компетенцією, а також змістом функцій державного органу, функцій судової влади, функцій держави. Зважаючи на викладене, можна зауважити, що уподібнення функцій судової влади із законодавчо закріпленими повноваженнями органів у структурі судової влади є проявом некоректного розуміння правничих понять.

За результатами проведеного наукового аналізу можна умовно узагальнити наявні напрями розуміння поняття «функції судової влади» в сучасній вітчизняній доктрині права та окреслити деякі їх недоліки, а саме:

зрівняння поняття функцій судової влади зі змістом однієї функції – судової (здійснення правосуддя); ототожнення з іншими правничими поняттями (цілями, завданнями (задачами) держави, функціями держави, функціями органу судової влади тощо); уподібнення змісту їх поняття із законодавчо закріпленими повноваженнями органів у структурі судової влади.

З огляду на зазначене можна констатувати, що теоретико-правові положення щодо функцій судової влади залишаються недостатньо дослідженими, а наявні підходи до їх визначення містять різні розуміння, характеризуються певним ототожненням, почасти підміною наукових понять.

Вбачається, що для визначення поняття функцій судової влади особливу увагу варто приділити його теоретико-правовим основам, а саме:

– науковому аналізу доктринальних підходів до визначення правової природи поняття демократичної, правової держави та її функціонального призначення;

– історико-правовому дослідженню специфіки розвитку та трансформації функціонального призначення судочинства;

– теоретико-правовому аналізу зміста первинних понять відносно функцій судової влади.

Так, емпіричною базою дослідження теоретико-правових основ функцій судової влади (як державно-правового поняття) є вчення про призначення держави, правову природу її поняття. Водночас доцільно врахувати якнайбільшу кількість наукових положень – від першооснов формування наукових підходів до розуміння призначення держави, сформованих у працях Арістотеля [11], Платона [428], Цицерона [620], до філософсько-правових досліджень Г. В. Ф. Гегеля [109], Т. Гоббса [117], Дж. Локка [311], Ш.-Л. Монтеск'є [362], Ж. Ж. Руссо [495]. А також положення про функціональність держави, зокрема в працях Л. Дюгі [684] та Г. Еллінека [170].

Для розуміння специфіки функціонального призначення судочинства на теренах сучасної України також варто звернути увагу на доктринальні

положення, розроблені вітчизняними правниками. Зокрема, видатним українським правознавцем С. Оріховським [167], який, за твердженнями фахівців, у системності та глибині осмислення різних державних явищ більш як на півстоліття випередив Г. Гроція. Серед вагомих доктринальних положень щодо специфіки розуміння функцій Української держави варто звернутись і до наукової спадщини О. Д. Градовського [136; 405; 406], І. В. Михайловського [301], О. Ф. Кістяківського [238; 240], С. А. Котляревського [278] та інших. Також варто згадати вагомий внесок у розуміння функцій держави, який здійснив Г. Ф. Шершеневич [641].

У контексті другої із зазначених основ дослідження поняття функцій судової влади необхідно врахувати специфіку розвитку та трансформації функціонального призначення судочинства в загальному контексті еволюції державності в науковому підході О. О. Шевченка та історико-правових дослідженнях із питань розвитку державності, судочинства та його функціонального призначення [633; 211; 212].

Варто зауважити, що формування функцій судочинства відбувається під впливом історичних, національних, ментальних факторів, «дієвої сторони», що притаманна кожній державі. Це пов'язано із тим, що в державності кожного народу зберігається певна правонаступність поступу її правовідносин в усіх сферах. Тобто саме в працях вітчизняних науковців відображено розуміння саме тих функцій судової влади, які традиційно були притаманні українській державності в кожний період розвитку. Це показав і аналіз історико-правового становлення функцій судочинства, як елемента української державності [213–215; 224; 244; 275; 533; 580].

Важливим аспектом історико-правового дослідження розвитку та трансформації розуміння щодо призначення судочинства є положення щодо функціонального призначення сучасної демократичної, правової держави та складових її влади. Зокрема, їх викладено в дослідженнях М. І. Козюбри [255] та Ю. С. Шемшученка [156].

Щодо третьої із зазначених основ формування поняття функцій судової влади – теоретико-правового аналізу змісту первинних категорій, необхідно зауважити необхідність комплексного відображення його результатів у значенні та структурі відповідного поняття, дефініції. Для цього варто використати «традиційний» прийом теоретико-правового дослідження: аналіз природи первинної категорії відносно досліджуваного предмета.

Так, очевидно, що первинними категоріями щодо поняття функцій судової влади є «влада», «державна влада», «функція», «функція держави». Результати теоретико-правового аналізу кореляції змісту поняття судової влади із першими двома зазначеними категоріями вже викладено в цій роботі, тому доречно зосередити основну увагу на висвітленні результатів його «взаємодії» із поняттям «функція».

Як відомо, поняття «функції» дістало широке застосування в різних наукових сферах, зокрема, як «1) явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін [603]; 2) робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось. Призначення, роль чого-небудь; 3) специфічна діяльність кого-, чого-небудь; 4) величина, яка змінюється зі зміною незалежної змінної величини (аргумента)» [601].

У зв'язку з зазначеним під час формування відповідного поняття необхідно враховувати, що юридичний термін «функція судової влади» сформований з огляду на зміст усіх тлумачень слова «функція».

Так, перше з наведених розумінь поняття «функція» – «явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін», застосовується в багатьох наукових сферах. Поняття «функції судової влади» також містить цю загальнонаукову характеристику, адже його зміст, крім іншого, залежить від значення первинних категорій та понять («справедливості», «рівності», «законності», «демократичної, правової держави», «демократично-правової влади» тощо). У цьому контексті варто зазначити, що саме ці аспекти змісту поняття функцій судової влади за своїми теоретико-правовими характеристиками є

найбільш стійкими. Їх значення зазвичай піддається незначним змінам, які тривають довго з огляду на завдання та цілі конкретної держави.

Друге із вищезазначених тлумачень поняття «функція» найбільш поширене в повсякденному вжитку й отримує змістове значення залежно від контексту. Однак воно також було «асимільовано» поняттям функцій судової влади в процесі формування.

Так, більшість дефініцій функцій судової влади, запропонованих у вітчизняних дослідженнях, ґрунтуються саме на їх конкретно-практичному розумінні як «роботи кого-, чого-небудь, обов'язку, кола діяльності когось, чогось». Водночас, беззастережне використання цього значення «функції» у розумінні змісту терміна «функції судової влади» призводить до їх хибного ототожнення із повноваженнями окремих органів, закріплених у національному законодавстві, про що було зазначено вище.

Вбачається, що основним акцентом у розумінні впливу цього тлумачення на зміст поняття функцій судової влади є друга його частина – «призначення, роль чого-небудь». Таке трактування дозволяє розуміти функції судової влади як складову функцій конкретно-визначеної держави, у яких відображено скориговане, уточнене розуміння призначення держави та демократично-правової категорії справедливості з огляду на специфіку відповідної державно-правової дійсності.

Третє значення слова «функція» характеризується «спеціалізованістю», яка, вочевидь, притаманна і юридичному поняттю функцій судової влади.

Останнє із зазначених тлумачень поняття «функція» є математичним значенням. Традиційно воно визначається як «позначення дій над кількістю» [602]. Як відомо, у математиці та фізиці поняття функції виражає залежність однієї змінної величини від іншої, тобто при зміні однієї величини інша також змінюється певним чином. Цю властивість термін «функція судової влади» також зберігає, як і будь-яке інше державно-правове поняття.

Так, залежно від правової природи конкретної держави трансформується і зміст її функцій, що закономірно позначається на

функціях складових влади, зокрема судової. У розвиток цього залежно від значення функцій судової влади надалі формуються положення щодо функцій органів судової влади та інших похідних понять.

Отже, кожне із наведених наукових розумінь загальнонаукового поняття «функція» має опосередкований вплив на зміст поняття функцій судової влади.

Наступним аспектом теоретико-правового аналізу змісту первинних категорій для формування поняття функцій судової влади є філософсько-правові та соціологічні значення «функції».

Так, застосування категорії «функція» у філософії права здебільшого відбувається із зазначенням положень про поєднання трьох основних її аспектів: діяльнісного (специфічний спосіб взаємодії з навколишнім світом), сутнісного (розкриття іманентних властивостей та природи системи) та цільового (призначення даної системи в контексті збереження та розвитку системи вищого порядку) [9, с. 43].

Що ж стосується соціологічної дефініції поняття «функція», варто зауважити, що в цій науковій сфері його визначають як роль, яку виконує певний соціальний інститут або приватний соціальний процес відносно потреб суспільної системи більш високого рівня організації чи інтересів складових її класів та соціальних груп [321, с. 68].

Отже, поняття функцій судової влади знаходиться під впливом розвитку положень багатьох наукових сфер, і досліджувати його природу потрібно із урахуванням усіх наявних положень. Адже різні властивості поняття «функція» можуть відображатися в похідному спеціально-юридичному понятті та дефініції функцій судової влади.

З огляду на зазначене наступним кроком до об'єктивного фіксування теоретико-правової природи поняття «функції судової влади» має бути розуміння його співвідношення із функціями держави.

Так, в енциклопедичних джерелах запропоновано різні визначення поняття «функції держави», наприклад, як основні напрями або види

діяльності держави, які виражають її суть і призначення, роль і місце в суспільстві [432, с. 313].

Звертаючись до юридичних дефініцій функцій держави, запропонованих сучасними науковцями, варто відмітити поліструктурність відповідних положень та множинність наукових підходів до їх визначення.

Серед учених-юристів досить поширений підхід до виокремлення функцій держави як комплексного поєднання предмета та змісту її діяльності в певному напрямі, що забезпечується відповідними засобами та способами [91, с. 94].

Ще одним підходом для формування терміна функцій держави є позначення їх сукупності як основних напрямів державної діяльності, які відображають зміст та соціальне призначення, цілі та завдання держави щодо управління суспільством [574, с. 146].

Такі тлумачення трапляються в різних інтерпретаціях, зокрема розуміння функцій держави як основних напрямів діяльності, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства [184, с. 89].

Можливо, витoki таких дефініцій потрібно шукати в наукових підходах С. С. Алексєєва та П. М. Рабіновича. Останній визначив функції держави як основні напрями діяльності держави, які розкривають її соціальну сутність і призначення в суспільстві [475, с. 46].

З огляду на це на тлі різноманітних підходів до формулювання поняття «функції держави» найбільш універсальними видаються ті дефініції, що містять основоположні властивості без уточнення їх характеристик з огляду на конкретну державно-правову дійсність. Наприклад, В. Ф. Погорілко визначив функції держави як основні напрями або види її діяльності, що виражають суть і призначення держави, її роль і місце в суспільстві [429, с. 9].

Як видно із зазначених дефініцій, уявлення про функції держави ґрунтуються на поняттях «видів» та «напрямів» діяльності. У зв'язку з цим

варто зауважити, що узагальнивши наукові підходи до визначення функцій держави, їх можна систематизувати в такі основні групи тлумачень щодо функцій держави:

- як «основні види» її діяльності;
- як «сукупність видів її діяльності та додаткових складових», наприклад, механізму державного впливу на них;
- як «основні напрями» її діяльності, що виражають її суть;
- як «сукупність напрямів її діяльності».

У цьому контексті варто застерегти стосовно певного ототожнення понять «напрями» та «види» діяльності. Так, звертаючись до енциклопедичних джерел, можна етимологічно розмежувати ці поняття. Зокрема, «напряма – це шлях діяльності, розвитку кого-, чого-небудь, спрямованість якоїсь дії, явища» [374, с. 731], тоді як «вид – це окрема галузь роботи, заняття, різновид у ряді предметів, явищ» [93, с. 132].

Зазначене необхідно враховувати і під час формування теоретико-правової дефініції функцій судової влади, які доцільно розглядати як напрями діяльності держави у відповідній сфері, що реалізуються в конкретно визначених видах, формах, методах, способах її діяльності.

Серед інших характерних особливостей у дефініціях функцій держави можна відмітити їх розуміння в якості «засобу управління справами суспільства» та їх «призначення в суспільстві». Ці положення всебічно обґрунтовані у вищеназваних наукових дослідженнях. Тож юридичне вираження змісту таких «відносин» суспільства та держави варто застосовувати і до розуміння поняття функцій судової влади (як похідного від функцій держави в конкретній сфері її владного регулювання).

Для цього варто поетапно враховувати різні рівні зазначених «відносин» суспільства та держави, а саме:

- співвідношення понять держави і суспільства, яке виражається в розумінні призначення демократично-правової влади (та судової влади як її складової);

– співвідношення змісту функцій держави в цій конкретно визначеній сфері владного регулювання та функцій судової влади як складової державної влади;

– кореляцію положень про правову природу судової влади, ознаки та функції судової влади, а також принципи її організації, повноваження різних складових у структурі відповідних органів, які реалізують функції судової влади в конкретній державі, зокрема засобами законодавчо закріплених повноважень.

У контексті зазначених положень щодо співвідношення суспільства і держави окремо варто зауважити про наявність у багатьох дефініціях функцій держави характеристик стосовно її «соціальної природи», «соціальної сутності» тощо. Тому необхідно вирішити питання доцільності їх використання в дефініції «функції судової влади».

Безумовно, загальносоціальний аспект державних функцій по праву вважається науковцями найбільш стабільною складовою їх змісту [91, с. 145]. В цілому можна погодитися з наявністю соціальної складової і в понятті функцій судової влади, проте з поправкою на рівноправну роль інших складових змісту цього поняття. Крім того, необхідно враховувати, що розуміння «соціального» в кожному суспільстві та державі (зокрема, демократичних, правових державах) може відрізнятися, а корелятивних понять, які виражають специфіку конкретної ідеї «соціального», – надзвичайно багато.

Також варто врахувати положення про те, що поняття судової влади є елементом трискладової теорії державної влади демократичної, правової держави. Тому питання визначення змісту функцій судової влади поза межами доктринальних положень цієї теорії втрачає сенс. Тобто характеристики «соціальної природи», «соціальної сутності» поняття «функції судової влади» відповідають загальним положенням про «соціальне» у розумінні теорії правової, демократичної держави і не потребують додаткового відображення у відповідній дефініції.

Водночас у змісті поняття функцій судової влади конкретно-визначеної демократичної, правової держави може бути відображено скориговані, уточнені розуміння призначення (мети) держави та державної влади, її складових (зокрема, судової), а також категорій справедливості, рівності, законності з огляду на специфіку ментальності, релігії, традицій, звичаїв цієї держави [680, с. 7]. Однак ці «коливання» розумінь допустимі лише в межах доктринальних положень про демократичну, правову державу.

Отже, з урахуванням наведених положень, розроблених у процесі застосування запропонованого авторського алгоритму формування відповідних дефініцій, можна сформулювати теоретико-правові поняття:

– функція судової влади – напрям діяльності складової державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюється із розумінням призначення цієї держави у суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами;

– функції судової влади – сукупність напрямів діяльності складової державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюються із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами.

3.2 Система функцій судової влади:

основні підходи та доктринальні новели

Теоретико-правове розуміння системи функцій судової влади в сучасних демократичних, правових державах має виняткове наукове та практичне значення. Як було обґрунтовано в попередньому підрозділі, під

час становлення судової влади в державі, орієнтованій на демократично-правові цінності, процес формування системи її функцій має відповідати певним характеристикам.

І навпаки, дослідження системи функцій, що виконує судова влада, опосередковує можливість розуміння істинної природи кожної держави, її цілей та мети у відповідних напрямках діяльності. Іншими словами, система функцій судової влади є певним «індикатором» її відповідності стандартам демократичної, правової держави [57, с. 8].

Водночас, у наукових підходах до розуміння системи функцій судової влади існує певний перелік проблемних аспектів, які, до речі, подібні тим, що були виявлені у визначеннях поняття «функції судової влади». Основними серед них є:

– концентрування уваги під час дослідження функцій судової влади на понятті однієї з них – «здійснення правосуддя» («функції вирішення юридично значущих справ, які мають юридичні наслідки», «судової функції» та інших інтерпретаціях) [446; 546, с. 13-27]. У подібних класифікаціях іноді зазначають і деякі «інші функції судової влади», «додаткові» (варіанти назви – різні) [223, с. 35]. Також поширене виокремлення системи функцій судової влади у вигляді основної та «адміністративних» функцій [94, с. 5];

– ототожнення систем функцій судової влади, функцій судової системи, функцій органу судової влади [180, с. 5–17; 208, с. 167–169; 226, с. 87–90; 242, с. 131–151; 419, с. 76–81; 427, с. 17–20; 488, с. 133–137];

– дослідження функцій певних органів судової влади у відриві від загального контексту системи функцій судової влади, що почасти призводить до опису їх законодавчо-закріплених повноважень [116, с. 37–51; 508, с. 232].

У зв'язку з цим можна відмітити, що у вітчизняній правовій науці наразі відсутнє комплексне розуміння системи функцій судової влади як наукового питання. Водночас у деяких джерелах запропоновані положення, які можна використати для розуміння стану дослідження цієї системи

функцій. Так, наразі функції судової влади запропоновано класифікувати за такими критеріями:

- «за суб'єктами здійснення правосуддя»: функції різних ланок судової системи;
- «за об'єктами правосуддя»: цивільне правосуддя, господарське правосуддя, адміністративне правосуддя, кримінальне правосуддя;
- «за способами забезпечення правосуддя»: правозастосовна функція, нормотворча функція, правозахисна функція, представницька функція та функції організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції;
- «за формою здійснення судочинства»: функція кримінального судочинства, функція цивільного судочинства, функція спеціалізованого судочинства;
- «за терміном (часом) здійснення функцій»: постійні та тимчасові функції;
- «за територією здійснення функцій»: загальнодержавні та місцеві функції [223, с. 28].

На тлі наведених вище класифікаційних критеріїв, важливим здобутком у вітчизняній доктрині видається підхід до систематизації функцій судової влади, запропонований В. С. Смородинським. Науковець обґрунтував конструкцію із трьох основних груп функцій: перша група (захист прав і свобод людини і громадянина, охорона конституційного ладу) – визначає спрямованість судової влади, призначення судової діяльності. Другу групу (правосуддя, судовий контроль, тлумачення Конституції) визначено як похідну від першої, а саме як таку, що визначає легальну процедуру здійснення функцій першої групи. Третю групу, згідно з підходом В. С. Смородинського, становлять функції судового управління [531, с. 34].

Водночас, визначення поняття «система функцій судової влади» залишається чи не найбільш нагальним питанням у відповідній доктрині. З

огляду на це та з урахуванням запропонованих положень про зміст понять «функція судової влади» та «функції судової влади» можна сформулювати основи для теоретико-правового розуміння поняття «система функцій судової влади», зокрема, як сукупності функцій судової влади, що повно та об'єктивно відображає всі напрями діяльності цієї складової влади демократичної, правової держави, має логічно обґрунтовану структуру.

Запропонована дефініція є «ключем», який дає змогу сформулювати логіку дослідження системи функцій судової влади.

Питання загальних закономірностей формування системи функцій судової влади перебуває в площині науки теорії держави і права. Тож для його дослідження треба застосовувати відповідні «класичні» прийоми, зокрема метод класифікації. У його основі – загальноприйняті наукові підходи до поділу напрямів діяльності. До речі, метод класифікації вважається найбільш ефективним для пізнання будь-яких державно-правових явищ [571, с. 108].

У зв'язку з цим необхідно використовувати весь можливий потенціал зазначеного методу для забезпечення відповідного результату – розуміння закономірностей формування системи функцій судової влади.

Зокрема, для реалізації зазначеного завдання необхідно врахувати наукові напрацювання, що стосуються використання зазначеного методу. Так, учені стверджують, що він спрямований на систематизацію однорідних понять, створених на основі загальних ознак та закономірних зв'язків між ними [293, с. 42]. Також аргументованим є положення, згідно з яким класифікація має практичне значення для вироблення рекомендацій з удосконалення певних напрямів діяльності держави [184, с. 93]. Також доречним видається застосування підходу, згідно з яким кожен функцію варто розглядати як елемент єдиної системи, адже поза системою її поняття не має реального значення [10, с. 16].

У цьому контексті потрібно зауважити доктринальне розуміння цього наукового прийому відомим вітчизняним фахівцем у галузі державознавства

С. А. Котляревским. Науковець слушно зазначив, що коли ми маємо справу з явищами на зразок держави та її функцій, які можна досліджувати у багатьох аспектах, то можна говорити лише про суб'єктивну доцільність класифікації. Цінність такої класифікації зумовлена ознакою, що знаходиться в її основі; у виборі цієї ознаки відображено науковий смак і такт науковця, але визначених, об'єктивно обов'язкових правил тут не може бути [278, с. 29].

З огляду на зазначене варто відмітити, що серед основних завдань цього дослідження – пошук загальних закономірностей формування системи функцій судової влади. Тому обґрунтованим є застосування класифікаційних ознак (критеріїв), які характеризують предмет дослідження та розкривають його взаємозв'язок із різними державними категоріями, місце в загальній системі функцій складових державної влади, державних функцій.

Так, у процесі проведення наукового аналізу було встановлено, що рівень дослідження класифікаційних критеріїв функцій судової влади наразі є недостатнім та «обтяжений» зазначеними характерними аспектами. У зв'язку з цим можна застосувати загальні підходи до класифікації понять і їх систем, які найбільш опрацьовані у сфері державознавства. Наприклад, «система функцій держави» як первинне поняття відносно системи функцій судової влади.

Загальновідомо, що в юридичній науці існує низка критеріїв, за якими класифікують функції держави. Водночас критерії класифікації можуть бути абсолютно різними, кожен науково обґрунтований підхід має право на існування, а вибір критерію залежить від мети дослідження. Тож для виявлення закономірностей формування системи функцій судової влади на основі теоретико-правового дослідження доцільно врахувати якомога більше класифікацій функцій держави.

Щодо цього А. Б. Венгеров зазначив, що класифікаційні критерії, тобто ознаки (їх сума), які дають змогу віднести ті чи інші функції до певного класу чи групи, мають різний характер. Науковець виокремив об'єкти і сфери державної діяльності, територіальний масштаб, спосіб

державного впливу на суспільні відносини, міждержавну взаємодію, зміст функцій тощо [91, с. 152].

Для розуміння системи функцій держави вітчизняними науковцями застосовуються такі критерії: «за змістом і завданнями», «за спрямованістю функцій», «за методами їх здійснення», «за сферами діяльності держави», «за соціальним значенням функцій», «за їх дією в часі» тощо.

Щоб зрозуміти суть використання різних класифікаційних критеріїв у будь-якій системі, варто звернутися до положень про зміст предметів, явищ, понять як елементів, що класифікуються. В цьому випадку – до понять державної влади у демократичній, правовій державі, складових державної влади тощо.

Закономірно, що однією з основ розуміння системи функцій судової влади як складової державної влади є безпосередньо сам принцип поділу державної влади та відповідний критерій.

До речі, нині існують певні напрацювання щодо класифікації функцій держави (як первинного поняття щодо функцій судової влади) із застосуванням критерію «за принципом поділу влади». Відповідно до таких підходів функції держави поділяються на законодавчі (правотворчі), функції управління, правоохоронні (зокрема судові) та інформаційні [91, с. 152]. Не можна назвати подібну класифікацію функцій держави вдалою. Однак необхідно врахувати позитивний досвід використання цього критерію, зокрема у сфері наукового опрацювання питань класифікації форм реалізації функцій держави [373, с. 3].

Водночас, одним із застережень до застосування такого поділу, на думку окремих державознавців, є те, що він може призвести до змішаного розуміння понять функцій держави та функцій складових державної влади, окремих органів державної влади [91, с. 153]. Тому потрібно «контролювати» отримані результати такої класифікації, звіряючи її із системами вищого та нижчого рівня.

З огляду на це доцільно здійснювати класифікацію функцій демократичної, правової держави за критерієм «поділу влади» в «класичному» його розумінні. Тобто з урахуванням змісту положень трискладової теорії державної влади, поділяючи функції держави на законодавчі, виконавчі, судові.

Водночас необхідно згадати і про поширений у радянський період розвитку вітчизняної теорії держави і права критерій «в залежності від типів держав». У результаті його використання науковці розглядали функції держави з позиції того, яким державам вони належать: рабовласницьким, феодальним, капіталістичним чи соціалістичним. Згодом, назву цього критерію було «модернізовано» – «від обумовленості природи будь-якого суспільства». У процесі його застосування правники виокремлювали функції держав експлуаторських типів, функції держав демократичних типів і функції, що витікають із природи будь-якого суспільства [10, с. 31].

Однак, класифікуючи функції держави за критерієм «поділу влади» в розумінні доктрини демократичної, правової держави, доцільно виокремлювати функції законодавчої, виконавчої та судової влади. Останні, у свою чергу, становлять певну систему, основи якої описано нижче.

Як було аргументовано, система функцій кожної складової влади в демократичній, правовій державі має бути приблизно однаковою, відобразити взаємозв'язок усіх складових, взаємоконтроль, взаємовплив, а також об'єктивно узагальнювати ті завдання, які виконує у державі та суспільстві кожна складова державної влади з огляду на обов'язкову наявність функції контролю щодо інших складових. Водночас, система функцій судової влади різних демократичних, правових держав не тотожна, може мати свою специфіку з огляду на скориговані, уточнені розуміння призначення держави та державної влади, її складових (судової влади), а також категорій справедливості, рівності, законності; з урахуванням специфіки ментальності, релігії, традицій, звичаїв конкретної держави. Водночас ці «коливання»

розумінь допустимі лише в межах положень демократично-правової доктрини.

З огляду на це наступним етапом здійснення систематизації функцій судової влади є вивчення можливих критеріїв «внутрішньої» класифікації їх системи (знову ж таки, із застосуванням відомих положень про класифікацію функцій держави).

Так, досить поширеним є використання критерію «за об'єктом». Його затребуваність ґрунтується на твердженнях про те, що кожна функція має свій об'єкт впливу та зміст. Об'єкт – певна сфера суспільних відносин (економіка, культура та інші), на яку спрямовано державний вплив [574, с. 148].

Натомість прихильники іншого підходу вважають, що основною класифікаційною ознакою функцій у державі є критерій «за сферою діяльності».

Переважною більшістю державознавців до основної класифікації віднесено поділ функцій саме за критерієм «сфер діяльності держави». Із його застосуванням функції поділено на внутрішні та зовнішні. Цей поділ є однією з основ розуміння їх системи.

Нині поширеним варіантом формулювання цього критерію є «сфери політичного напрямку» (зовнішня та внутрішня політика), де внутрішні функції відображають діяльність всередині країни, закріплюють її роль у суспільстві, а зовнішні – діяльність за її межами, у якій проявляється значення держави у взаємовідносинах з іншими державами [91, с. 152; 571, с. 108–109].

Іншим прикладом застосування подібного критерію є формулювання «за сферами суспільного життя», що є основою поділу функцій держави на гуманітарні, економічні, політичні та інші у внутрішній та зовнішній сферах [576, с. 38–39]. Водночас варто відмітити, що, вірогідно, основи такої класифікації обґрунтував свого часу П. М. Рабінович у контексті розуміння функцій держави соціально-демократичної орієнтації [475, с. 46].

Прихильники наукових підходів щодо соціальної природи держави використовують також критерій «зовнішніх та внутрішніх напрямів її діяльності щодо суспільства», особливою організацією яких є держава всередині (внутрішні функції) і стосовно інших держав ззовні (зовнішні функції) [575, с. 72]. Можливо, вихідним положенням такого підходу є твердження про те, що поділ функцій держави на зовнішні та внутрішні – позитивний, неоціненний спадок попередніх етапів розвитку теорії держави і права, де внутрішні функції являли собою класову сутність держави, наприклад, «господарсько-організаційна» [91, с. 153], а зовнішні функції відігравали роль загальносоціального наповнення держави: боротьба за мир в усьому світі, забезпечення міжнародного співробітництва тощо.

Отже, «об'єкт» як критерій класифікації функцій держави протлумачено державознавцями по-різному – як зовнішня чи внутрішня сфери діяльності держави, як певні суспільні відносини (економічні, політичні, екологічні тощо) або як сфера реалізації зовнішньої та внутрішньої політики.

Усе це дає змогу констатувати, що в розумінні критеріїв класифікації функцій держави також немає єдності. Вони мають певні варіації тлумачення й застосування. У зв'язку з цим для фіксації об'єктивного значення їх змісту під час використання в класифікації функцій судової влади доцільно врахувати їх етимологічні значення. Так, у тлумачному словнику української мови наведено такі значення слова «сфера»: район дії, межа поширення чого-небудь; сфера впливу: а) територія залежної країни, яка фактично перебуває в економічній або політичній залежності від імперіалістичної держави, б) область дії, границі поширення чого-небудь; сукупність умов, середовище, у яких що-небудь відбувається [565, с. 876].

З огляду на це вбачається прийнятним розуміння етимології критерію «за сферою діяльності» – як межі поширення або області діяльності суспільства в загальному значенні (в розумінні меж держави). Застосування

критерію «за сферою діяльності» у такому значенні до системи функцій судової влади дає змогу поділяти їх на зовнішні та внутрішні.

Аналогісний підхід варто використати і для розуміння змісту критерію «за об'єктом». Етимологічні значення слова «об'єкт» такі: явище, предмет, особа, на які спрямовано певну діяльність, наукове або інше дослідження, спеціальну зацікавленість, компетенцію [388, с. 495]. Це дає змогу розуміти значення класифікаційного критерію «за об'єктом» як умовні межі подібних суспільних відносин. Тобто за своєю суттю об'єкт функції – це сукупність однорідних напрямів діяльності.

Отже, обґрунтоване використання критеріїв із урахуванням етимології їх походження і смислового значення видається вельми логічним і опосередковує можливість комплексного розуміння системи функцій судової влади. Водночас співвідношення функцій, отриманих із застосуванням критеріїв «за сферою діяльності» та «за об'єктом», доцільно розуміти в контексті загального та особливого: у зовнішній та внутрішній групах функцій можна виокремити по кілька напрямів «за об'єктом».

Отже, застосовуючи вищеописані положення для класифікації функцій судової влади, необхідно зазначити, що первинною для їх системи є класифікація за критерієм «за сферою діяльності» (на зовнішні та внутрішні). За такої умови основний зміст функцій судової влади, як складової державної влади, у внутрішній сфері повинен корелюватися зі значенням внутрішніх – функцій держави тощо. Тоді як основний зміст функцій судової влади в зовнішній сфері має відповідати напрямам зовнішніх функцій держави.

Аналогічний підхід треба застосувати і для розуміння поділу з використанням критерію «за об'єктом». Основними об'єктами судової влади у внутрішній сфері є взаємодія з іншими складовими державної влади та власні функції (виключні для кожної складової державної влади).

Тобто, функції судової влади у внутрішній сфері, які виокремлено застосуванням критерію «за сферою діяльності», мають градацію на основні напрями діяльності – об'єкти діяльності судової влади. Умовно їх можна

поділити такі групи: «взаємодії з іншими складовими державної влади» та «власну». Перша група, вочевидь, має бути приблизно однаковою у кожній складовій державній владі демократичної, правової держави. Водночас друга група відображає специфіку правової природи кожної складової державної влади, зокрема судової влади.

Функції судової влади в зовнішній сфері також можна умовно поділити «за об'єктом» на групи: «міжнародного співробітництва (взаємодії), у межах компетенції органів судової влади» та «власну».

Для здійснення подальшої класифікації функцій судової влади, виокремлених застосуванням критерію «за об'єктом», варто використати критерій «за предметом».

Так, кожен з основних функціональних напрямів, виокремлених за спільним об'єктом, можна умовно поділити на однорідні напрями, що опосередковані більш деталізованим предметом, на який спрямована їхня діяльність. У цьому контексті предмет діяльності треба розуміти як складову об'єкта діяльності. В її основі згруповано споріднені, специфічні види правовідносин.

Наприклад, особливістю групи «взаємодії з іншими складовими державної влади» внутрішніх функцій судової влади є їх зміст – правовідносини щодо діяльності відносно незалежної складової державної влади. На основі застосування критерію «за предметом» у їх складі можна виокремити представницьку функцію (функцію співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами); контрольну функцію (функцію контролю) за діяльністю інших складових державної влади в межах повноважень судової влади тощо [78, с. 203].

Специфікою групи «власних» функцій судової влади, яку виокремлено в системі функцій судової влади почерговим застосуванням критеріїв «за сферою діяльності» та «за об'єктом», є правовідносини, що стосуються виключної специфіки цієї складової державної влади. По-суті, майже всі наукові підходи до розуміння функцій судової влади стосуються саме цього

рівня в їх системі. Традиційно науковці виокремлюють функцію здійснення правосуддя та «усі інші», без особливого уточнення їх природи, значення, місця в загальній системі.

Натомість серед «власних» функцій судової влади, крім здійснення правосуддя, на сьогодні можна виокремити інформаційну (комунікативну), наукову функції тощо. Безумовно, кожна із зазначених функцій має відповідний зміст та суспільне значення, однак їх детальне дослідження є предметом окремих наукових робіт.

Аналогічний підхід можна використати і щодо зовнішніх функцій судової влади. Наприклад, застосовуючи до зовнішньої групи «власних» функцій (отриманої з використанням критерію «за об'єктом») критерій «за предметом», можна виокремити функцію участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ, а також інформаційну (комунікативну) функцію тощо.

Отже, застосування критерію «за принципом поділу влади» до функцій держави опосередковує можливість виокремлення системи функцій судової влади. У свою чергу, використання критеріїв «за сферою діяльності», «за об'єктом», «за предметом» дозволяє сформулювати основи системи функцій судової влади як складової державної влади.

Крім того, використання такого підходу опосередковує можливість вирішення деяких інших наукових питань. Одним із них є встановлення співвідношення функцій судової влади з організаційними напрямками діяльності її органів.

Так, у деяких сучасних наукових дослідженнях крім функції здійснення правосуддя запропоновано виокремлювати управлінську функцію органів судової влади, функцію здійснення господарської діяльності, стратегічного планування, організаційну функцію тощо.

Ймовірно, зазначені підходи походять із наукових положень теорії управління. Як відомо, вперше управлінські функції сформулював А. Файоль, засновник класичного (адміністративного) напрямку в теорії

управління. Науковець запропонував виокремлювати п'ять основних складових видів діяльності в управлінні: планування, організацію, розпорядження, координацію і контроль [493, с. 15]. Водночас, очевидно, ці положення є складовими теорії адміністрування і не мають власного змісту за об'єктним або предметним класифікаційними критеріями.

У цьому контексті треба вкотре акцентувати увагу на тому, що функція складової державної влади – це системний напрям діяльності, який має власний зміст та суспільну значимість (призначення). Навряд чи можна говорити про власний зміст зазначених організаційних напрямів діяльності органів судової влади. Закономірно, що результатом реалізації цих напрямів діяльності є забезпечення виконання функцій судової влади. Тому сукупність організаційно-господарських напрямів діяльності і спрямована на забезпечення реалізації системи функцій судової влади в цілому та кожної окремої її функції зокрема. У свою чергу, теорія адміністрування і функції управління є ефективними інструментами реалізації функцій судової влади (як однорідних за змістом напрямів діяльності).

Ще одним питанням, яке потребує вирішення в площині доктрини судової влади, є визначення потреби в застосуванні інших, крім вищеописаних, критеріїв класифікації до системи функцій судової влади.

Так, для здійснення наукового аналізу щодо можливості використання критерію «значення» («за значенням») у класифікації функцій судової влади необхідно звернутися до верифікованих теорією держави і права методологічних прийомів, які вже розроблено для класифікації первинного поняття щодо функцій судової влади – функцій держави.

Варто зауважити, що підґрунтям застосування цього критерію є класифікація функцій на загальносоціальні та класові, що була поширена в радянський період розвитку вітчизняної теорії держави і права. Пізніше цей критерій «еволюціонував» та був трансформований державознавцями в критерій «за причинами виникнення», застосовуючи який, функції держави

поділяли на ті, що обумовлені «класовою боротьбою» і на ті, що відповідають потребам суспільства в цілому [574, с. 151].

У науковій літературі можна віднайти інтерпретацію цього критерію – «залежно від того, у чийх соціальних інтересах здійснюються функції держави» з їх поділом на загальносоціальні функції та функції захисту групових інтересів [184, с. 93]. За цією класифікацією загальносоціальні функції реалізуються в інтересах усього суспільства, тоді як функції захисту групових інтересів реалізуються в інтересах певної соціальної групи.

Проте, оскільки в сьогоденні науковий підхід до «жорсткої класовості» функцій нівельовано зміною цілей та завдань демократичних, правових держав, вищезазначені інтерпретації цього критерію втрачають свою актуальність.

З огляду на зазначене використання підходу щодо змішаного змісту функцій держави (загальносоціального (глобального), класового та національного) до системи функцій судової влади дає можливість їх класифікації за загальним критерієм «значення», не обтяжуючи його соціальними та іншими характеристиками.

Водночас варто враховувати, що одним із невирішених у методиці застосування критерію «значення» є питання про специфіку співвідношення основних (головних, пріоритетних) та додаткових (неосновних, похідних) функцій, які виокремлено на його основі.

Так, у сучасних наукових підходах поширеною є тенденція до застосування різних юридичних термінів для позначення основних функцій. Найчастіше вітчизняні державознавці звертаються до терміна «головні функції» [184, с. 80].

Також однією з інтерпретацій назви основних функцій є термін «пріоритетні». Він ґрунтується на підході, згідно з яким у системі функцій завжди можна виділити кілька пріоритетних, які обумовлені важливістю певних завдань на конкретному етапі існування держави [293, с. 44].

Отже, можна відзначити плюралізм термінологічного позначення основних функцій у вітчизняних наукових класифікаціях. Проте питання щодо доцільності використання цих термінів є дискусійним.

Також у цьому контексті варто звернутися до положень про співвідношення основних та додаткових функцій. У правовій науці існує велика кількість різних тлумачень такого співвідношення. Наприклад, існує точка зору, що для основної функції (як для системи) характерний зв'язок і відносини між її елементами, якими є неосновні функції. Іншими словами, основні функції – це сукупність однорідних неосновних функцій. Тобто неосновна функція виступає як складова системи більш високого рівня – основної функції [575, с. 72].

За твердженнями інших науковців, неосновні функції (як складовий елемент основних) самі по собі не розкривають сутності держави. Так, С. Л. Лисенков навів приклад, де в складі основної зовнішньооборонної функції держави можна виділити цілу низку її «неосновних» функцій: зміцнення збройних сил, розвиток науково-технічного прогресу для забезпечення їх озброєнням тощо [305, с. 78]. Ймовірно, зазначені підходи беруть свій початок у положеннях, обґрунтованих П. М. Рабіновичем. Науковець здійснив поділ функцій на основні та неосновні за критерієм соціального значення державної діяльності, де основні характеризують соціальну сутність і призначення держави, а неосновні не розкривають її соціальної сутності безпосередньо [475, с. 46].

Іноді правники визначають основні функції як напрями діяльності держави щодо здійснення завдань і цілей, які стоять перед державою в конкретний історичний період. Наприклад, у теоретико-правових положеннях, розроблених за участю О. Л. Копиленка, зазначено, що в роки війни перше місце займає функція оборони (зовнішньозахисна), а решта функцій держави їй «підкорені» і є додатковими [269].

Деякі представники вітчизняної юридичної науки застосовують цей критерій на основі ступеня важливості напрямів діяльності держави, що

входять до складу цієї функції. У виданні за редакцією В. В. Копейчикова неосновні функції (додаткові) визначено як напрями діяльності держави зі здійснення конкретних завдань в умовно другорядних сферах суспільного життя [578, с. 87]. В інших джерелах із подібним підходом серед додаткових функцій виокремлено такі: управління персоналом; матеріально-технічне забезпечення та управління майном; забезпечення реалізації бюджетної справи та бухгалтерського обліку; правосуддя і юридичні функції; пошук, збирання й розповсюдження необхідної для системи управління інтелектуальної інформації [445].

Синтезом двох попередніх підходів є об'єднання їх положень. У цьому підході визначено основні функції як найбільш загальні та важливі комплексні напрями діяльності держави зі здійснення стратегічних завдань і цілей, що стоять перед нею в конкретний історичний період (наприклад, підхід О. Л. Копиленка). А до неосновних функцій віднесено систему умовно «другорядних сфер суспільного життя» (наприклад, підхід В. В. Копейчикова): управління персоналом; матеріально-технічне забезпечення та управління майном; забезпечення реалізації бюджетної справи і бухгалтерського обліку; правосуддя і юридичні функції; пошук, збирання і розповсюдження потрібної для управління інтелектуальної інформації [576, с. 38].

Доречно зазначити, що в описаних підходах класифікації функцій держави до організаційно-господарських напрямів діяльності держави, безперечно, помилково віднесено одну з основних функцій судової влади (як складової державної влади) – здійснення правосуддя.

Повертаючись до питання про співвідношення основних та додаткових функцій, слід звернути увагу і на термінологічне позначення додаткових функцій у вітчизняній правничій науці. У цьому контексті варто зауважити багатоманітність термінів і їх використання. Насамперед, необхідно вести мову про найпоширеніший термін – «неосновні» функції в класифікації за цим критерієм.

Деякі науковці тлумачать додаткові функції як «похідні», що мають супроводжувальний, допоміжний та обслуговуючий характер [184, с. 94]. Однак подальше використання терміна «похідні функції» вбачається недоцільним, адже його етимологічне значення передбачає, що ці функції обов'язково повинні мати зв'язок з основною, а це не завжди так.

Загалом, розуміючи необхідність (в окремих випадках) класифікації функцій за критерієм «значення», доцільно відмовитися від застосування термінів «неосновні», «похідні», «усі інші» функції. Натомість варто застосовувати критерій «значення», розподіляючи функції на «основні» та «додаткові», розуміючи цей критерій як градацію суспільного призначення тих чи інших напрямів діяльності в межах функціонування судової влади в цілому чи окремих її органів зокрема.

Прикладом такої класифікації є застосування критерію значення до «власних» функцій судової влади. Серед основних функцій можна виокремити функцію здійснення правосуддя, а серед додаткових – інформаційну (комунікативну), наукову тощо.

Треба розуміти, що зазначена класифікація стосується всієї системи функцій судової влади. Тоді як застосування цього критерію до системи функцій окремих органів у структурі судової влади зумовить отримання різних результатів. Так, класифікація функцій такого органу судової влади, як Конституційний Суд України, за критерієм «значення», прогнозовано опосередкує серед основних функцію контролю. Тоді як «усереднено» у системі функцій судової влади основною, безперечно, є здійснення правосуддя. У такому випадку обидва підходи є правильними. Однак вони демонструють результати класифікації функцій різних рівнів – судової влади та окремого її органу.

Ще однією загальновідомою класифікацією функцій, про яку варто зазначити в контексті розуміння системи функцій судової влади, є поділ за критерієм «за часом здійснення» (іноді цей критерій називають «залежно від тривалості дії», «за часом виконання»). Згідно із ним функції держави

традиційно поділяють на постійні та тимчасові [331, с. 46; 475, с. 46; 571, с. 108; 576, с. 38].

Варто відмітити, що серед недоліків використання згаданого класифікаційного критерію необхідно звернути увагу на невідповідність його змісту одній з основних ознак як функцій держави, так і судової влади – відносній постійності. Тому доцільність його застосування до системи функцій судової влади залишається вельми дискусійною.

Ще одним питанням, яке потребує вирішення в межах положень про систему функцій судової влади, є застосування класифікаційного підходу, який досить поширений у сучасних західноєвропейських правових школах. У його основі – класифікація функцій держави та складових державної влади, заснована на «реалізації потреб людини та суспільства». Зокрема, найчастіше визначають чотири категорії функцій:

– функції держави (або «функції мінімальних стандартів життя»). Їх реалізація є виключною компетенцією держави та складових державної влади. Вони не можуть здійснюватися іншими структурами, крім державних;

– «функції, для виконання яких держава адаптована добре». Вважається, що ці функції держава може реалізувати ефективніше, ніж будь-яка інша організаційна форма;

– «функції, для здійснення яких держава пристосована недостатньо». Прийнято вважати, що їх реалізація приватними організаціями ефективніша. До цієї категорії можна віднести функцію культурного співробітництва;

– «функції, які держава та складові державної влади не повинні реалізувати», втручатися в їх реалізацію. Переважно вони стосуються контролю або зміни традицій, звичаїв, релігії народів [677].

Вочевидь, йдеться про суб'єктну класифікацію функцій. Так, під час застосування критерію «за суб'єктами діяльності» вітчизняні державознавці, як правило, виокремлюють загальнодержавні функції, функції регіонів, функції державних органів тощо.

Дійсно, значний перелік суб'єктів реалізації державних функцій почасти опосередковує розуміння критерію «за суб'єктами діяльності» саме в такому «географічному» його значенні, виокремлюючи функції на рівні держави, її регіонів, органів.

Водночас з урахуванням положень західноєвропейської доктрини можна запропонувати класифікацію системи функцій судової влади, застосувавши поняття «суб'єкт реалізації» у поєднанні зі змістом предмета діяльності судової влади і сформувавши подібний об'єднаний тип класифікації, наприклад:

- реалізація функцій судової влади системою органів судової влади – загальнодержавний рівень (наприклад, функція здійснення правосуддя);
- реалізація функцій судової влади окремим органом судової влади в межах визначених повноважень (наприклад, представницька функція);
- реалізація функцій судової влади з використанням інших інструментів, залученням інститутів громадянського суспільства (наприклад, інформативно-комунікативна функція).

Таким чином, для класифікації функцій судової влади можна використовувати значну кількість критеріїв, залежно від конкретизованих завдань кожного дослідження. Однак основою розуміння їх системи залишається почергове використання критеріїв «за сферою діяльності», «за об'єктом», «за предметом».

3.3 Принципи судової влади: новий сутнісний контекст

Розуміння принципів судової влади тісно пов'язане з її практичним функціонуванням та розвитком у кожній конкретній державі. Можливо, саме з огляду на зазначене, принципи судової влади є чи не найбільш вивченим аспектом вітчизняної доктрини судової влади, особливо в дослідженнях представників, так би мовити, «практичних» наукових спеціалізацій.

Так, питання про систематизацію принципів судової влади опрацьовано в наукових працях В. В. Городовенка [127–132; 134; 135]. До цієї теми звертався і Р. В. Ігонін [207].

Аналізуючи цей напрям досліджень, необхідно також згадати про те, що одним із перших дослідження щодо реалізації відповідних принципів, а саме принципу гласності в діяльності суду першої інстанції, у вітчизняній юридичній науці здійснив М. І. Сірий [516]. Принцип обов'язковості судових рішень як конституційну засаду судочинства дослідила О. З. Хотинська [612]. Принцип доступності правосуддя та гарантій його реалізації опрацьовано в дослідженні О. М. Овчаренко [389], а принцип змагальності сторін як конституційної гарантії справедливого судочинства дослідив С. В. Лунін [315]. Принцип єдності судової влади досліджено в роботі І. В. Юревич [660]. У свою чергу, А. В. Лужанський опрацьовував питання конституційно-правових засад доступу до правосуддя в Україні [312]. Питання принципів судової влади в контексті основних конституційних засад судочинства в Україні опрацьовано В. В. Федоренко [598]. Питання забезпечення принципу незалежності суддів в українській національній правовій системі висвітлено Л. А. Луць [317, с. 5–6]. Легітимність судової влади вивчав у межах окремого наукового дослідження С. В. Гладій [113], а принцип самостійності судової влади висвітлено в одному із новітніх дисертаційних досліджень В. І. Потапенка [449].

Також у якості окремого напрямку наявних досліджень з цієї тематики варто виокремити роботи щодо принципів організації системи судів (територіальність, інстанційність, спеціалізація тощо). Одним із перших розпочав розробку аспектів адміністративно-юрисдикційної діяльності суду В. М. Скавронік [518]. Комплексне дослідження питання юрисдикції судів здійснив В. В. Сердюк [509]. Аспект інстанційності побудови судової системи опрацьовано в науковій роботі С. П. Штелик [646]. У свою чергу, О. В. Закропивний досліджував питання територіальності, як принципу

побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні [189]. У галузі цивільного права одним із перших здійснив дослідження судової підвідомчості П. М. Тимченко [582].

Всебічний аналіз зазначених досліджень опосередкував можливість виокремити певні характерні ознаки наукових робіт відповідної тематики. Серед них варто відмітити ґрунтовний аналіз чинного (на момент проведення кожного дослідження) вітчизняного законодавства. Водночас безпосередньо теоретико-правові положення щодо принципів судової влади залишаються малодослідженими, значна частина теоретичних положень є дискусійною, а відтак потребує уточнення або перегляду. Для вирішення зазначеного питання необхідно насамперед здійснити комплексний аналіз наявних наукових напрацювань щодо теоретико-правових положень, які стосуються поняття принципів судової влади.

Так, згідно з підходом І. Є. Марочкіна, поняття про принципи судової влади де-факто прирівнюється до законодавчо закріплених норм щодо її функціонування. Згідно із запропонованими ним науковими положеннями «усі сторони організації та діяльності суду регулюються нормами права. Але серед цих норм необхідно вирізнити такі, що визначають не окремі особливості устрою суду та його діяльності, а загальні і найбільш важливі їх сторони, які завдяки таким властивостям набувають значення принципів судової влади» [461].

У зв'язку з цим варто зазначити, що концепція, запропонована науковцем щодо розуміння поняття принципів судової влади, донині залишається чи не найбільш використовуваною в сучасній юридичній науці.

Під принципами судової влади І. Є. Марочкін запропонував розуміти «норми загального керівного значення, які відповідно до призначення інституту судової влади визначають як місце судової влади серед інших державних, недержавних органів та установ, так і зміст її основних засад та спрямовані на досягнення завдань, що стоять перед цією владою» [461].

У свою чергу, у дослідженні В. В. Городовенка зазначено, що

принципи судової влади «здолали довгий еволюційний шлях, починаючи від радянських «декоративно-демократичних» принципів судочинства, які за змістом віддзеркалювали процедурні аспекти реалізації судових повноважень. Оскільки суд тоді не розглядався як самостійна складова влади, виокремлення специфічних принципів організації судової системи і статусу суддів не передбачалось» [131, с. 10-11].

Перехідний період становлення принципів судової влади, на думку науковця, пов'язаний із прийняттям Конституції України у 1996 році. Як зазначено в дослідженні В. В. Городовенка, в Основному Законі було здійснено виокремлення двох груп принципів судової влади – побудови судової системи і правосуддя. Попри те, що в тексті Конституції 1996 року низку положень не віднесено до принципів судової влади, їх виокремлено в нормах спеціального законодавства, а саме: здійснення правосуддя виключно судами й заборона делегування цих функцій іншим органам або посадовим особам; незалежність і недоторканність суддів, їх підкорення лише закону; участь народу у відправленні правосуддя; колегіальний та одноособовий розгляд справи [131, с. 11].

Вочевидь зазначений підхід є певним продовженням розробки наукових положень, запропонованих І. Є. Марочкіним, – від «норм керівного значення» до їх «конкретизації» в нормативно-правових актах.

У цьому контексті треба зауважити, що такий підхід є домінантним у вітчизняній правовій науці. Зокрема, Р. В. Ігонін запропонував перелік «визначальних для судової влади принципів на основі правової матерії» (норм чинного законодавства України), проте без уточнення змісту їх поняття та дефініції [207]. У свою чергу, В. М. Коротун зазначив, що «в основу дослідження принципів покладено функціональне призначення і об'єкт відображення», не вдаючись при цьому до тлумачення їх загального розуміння, термінологічного позначення [272]. Аналогічні підходи можна зустріти і в інших публікаціях [563].

Отже, слід відмітити домінування нормативістських тенденцій у

розумінні поняття принципів судової влади. Вони характеризуються суттєво посиленними позиціями правових норм у питанні їх співвідношення із положеннями саме наукової складової доктрини.

Разом із тим, у процесі аналізу наявних теоретико-правових положень щодо принципів судової влади було відмічено помітну активізацію їх розвитку. Зокрема, щодо розуміння поняття принципів судової влади, відмежування від суміжних наукових понять, а також логіки формування їх системи [72, с. 128].

З огляду на це варто звернути увагу на альтернативні підходи, які спрямовано на формування нового сутнісного контексту щодо розуміння поняття принципів судової влади.

Серед таких підходів необхідно відмітити той, що відзначено приматом доктринальних положень, наукових ідей під час формування поняття принципів судової влади.

Як слушно зауважено О. І. Махніцьким, «визначаючи принципи судової влади, слід виходити з того, що їх можна назвати «витоками», основами організації судової влади, «першими» в її русі, функціонуванні. Ці принципи – основна, «несуча» конструкція судової влади, своєрідна система координат, у межах якої вона має розвиватися, й одночасно вектор, який визначає напрям цього розвитку. Вони мають забезпечити стійкий і поступальний розвиток судової системи, а також є базовими нормативними основами функціонування органів судової влади» [343, с. 79].

Почасти науковці розуміють положення щодо принципів судової влади як безпосередню складову системи правових принципів (наприклад, Н. В. Охотницька).

Тобто, у наукових колах обговорюється питання про те, що поняття принципів як складової наукового знання про судову владу, не є похідним від норм права конкретного періоду, які, до речі, піддаються перманентним змінам. Натомість принципи є «дороговказами» для формування відповідного нормативно-правового регулювання судової влади.

Таким чином, основною тезою альтернативного підходу щодо розуміння поняття принципів судової влади є положення про те, що його зміст ґрунтується на загальних доктринальних положеннях, зокрема щодо принципів права.

Отже, стрижневими елементами доктрини принципів права є положення щодо верховенства права, які є основою теорії та практики демократичних, правових держав. Визнаними фахівцями із цих питань є Ю. С. Шемшученко [458] та С. П. Головатий. Наукові погляди останнього викладено в трьохтомному виданні «Верховенство права» (2006) [118], комплексному дослідженні «Верховенство права: ідея, доктрина, принцип» (2008) [119], збірці лекцій «Про людські права» (2016) [120] тощо. Займались дослідженням відповідних питань і М. І. Козюбра [253], І. Є. Марочкін [403], Н. М. Оніщенко [380; 395–397; 459], С. П. Погребняк [434], І. В. Спасибо-Фатєєва [596] та інші.

Також актуальні підходи до вирішення зазначених питань можна віднайти у дослідженнях О. О. Уварової [592] і Т. І. Фулей [597]. Водночас як слушно відмічають науковці, зокрема О. Л. Богініч, взаємозв'язок принципів права з атрибутивними властивостями права та їх цінність для суспільства почасти залежить від ефективності функціонування конкретних правових систем, що діють «на базі» таких принципів [40, с. 114].

З урахуванням зазначених підходів доктрини принципів права та з метою обґрунтування тези щодо їх домінанти у формуванні поняття принципів судової влади, варто звернути увагу на особливості співвідношення понять «принципи права» та «принципи судової влади».

У цьому контексті треба відмітити, що питання правових принципів достатньою мірою вивчено в межах загальнотеоретичних юридичних наук. Так, Л. А. Луць запропонувала розуміння принципів права як основних нормативних засад позитивного права, що визначають сутність та спрямованість правового регулювання [318].

На думку П. М. Рабіновича, принципи права – це керівні засади (ідеї), які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування й розвитку людини та суспільства і визначають зміст і спрямованість правового регулювання [476, с. 102].

У свою чергу, М. С. Кельман та О. Г. Мурашин запропонували розуміння принципів права як керівних ідей, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – це загальні норми, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всі суб'єкти. Ці норми або чітко сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів [232, с. 204].

Розуміння принципів права як основоположних загальноприйнятих норм, які виражають властивості права та наділені найвищою імперативною юридичною силою, не викликають жодних заперечень з боку дослідників. Як слушно зазначила О. Ф. Скакун, принципи права за своєю сутністю є узагальненими відображеннями об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, людства в цілому [519, с. 281].

Як слушно зазначив Ю. С. Шемшученко, принцип верховенства права – це принцип головним чином природного права, як сукупності ідеальних, духовних і найвищою мірою справедливих уявлень про право. Але в державі реально діє не ідеальне, а позитивне право, виражене в законах та інших його джерелах. Воно є результатом державної правотворчої діяльності [638, с. 76].

Отже, принципи права за своєю природою є складним поняттям, яке відтворює змістовні аспекти природного правоврозуміння та визначає функціональний вектор розвитку суспільного та державного регулювання. У такому випадку принципи судової влади (як похідне поняття) є регуляторними теоретико-правовими положеннями судової влади, що формують вектор її нормативного регулювання.

Щодо зазначеного варто зауважити, що принципи права за своєю природою є надзвичайно складним правовим поняттям «як сукупність ідеальних, духовних і найвищою мірою справедливих уявлень про право», про що зазначають провідні фахівці у сфері теорії держави і права [638, с. 73]. Однак у переважній більшості сучасних підходів, присвячених практичним дослідженням, їх представлено позитивістським поняттям, яке, вочевидь, обмежується вектором розвитку нормативної складової суспільного та державного регулювання – чинним законодавством.

Можливо, саме з огляду на такий підхід до розуміння принципів права, положення щодо системи принципів судової влади на основі законодавства держави набули такого поширення у вітчизняній доктрині.

Так, у монографічному дослідженні судової влади за редакцією І. Є. Марочкіна висловлено думку про те, що принципи судової влади виокремлюються двома шляхами: закріплені в чинному законодавстві або виводяться зі змісту положень законодавства шляхом правотлумачення. На думку прихильників цього підходу, існування принципу-ідеї поза змістом положень закону можливе лише на етапі правотворення. Для аргументації наведено положення про те, що держава зобов'язана закріплювати у своєму законодавстві загально визнані принципи і норми міжнародного права [552, с. 77].

У зв'язку з цим варто відмітити, що судова влада – складне поняття, яке відображає процеси захисту та регулювання «свого предмета» (встановлення справедливості, захисту прав людини, реалізація виховної функцій тощо) різними методами. У цьому сенсі нормативна складова діяльності судової влади (поточне законодавство держави) є лише одним з елементів у переліку регуляторних впливів.

Так, міжнародний досвід свідчить про переважне закріплення доктринальних положень про принципи судової влади у філософсько-правових працях та на найбільш загальному державно-правовому рівні – у пактах, хартіях, конституціях.

Вбачається, що вихідними положеннями для формування принципів судової влади є англійська доктрина «природної справедливості». Уперше її основи було закріплено у Великій хартії вольностей 1215 року. Зокрема, одним із її положень було визначено: «жодна вільна людина не буде арештована або ув'язнена, або позбавлена володіння, або оголошена поза законом, або вигнана, або в який-небудь (інший) спосіб знедолена, і ми не підемо на неї й не пошлемо на неї інакше, як за законним вироком, рівних їй (її перів) і за законом країни» [90]. Пізніше це положення набуло доктринального обґрунтування і було сформовано у відповідний принцип судової влади демократичної, правової держави.

Згодом Хабеас Корпус Акт, ухвалений у Великій Британії у 1679 році, також «увібрав» низку положень прогресивного правового спрямування. Зокрема, про те, що особи, затриманні за вчинення злочину, мають право на апеляцію. Крім того, цим документом було введено в державну практику поняття судового контролю за затриманням і триманням під вартою [688].

Як слушно відзначив С. В. Шевчук, англійська доктрина «природної справедливості» включає гарантії судового захисту будь-якого порушеного права, вимоги гласності та право бути заслуханим у судовому процесі [636, с. 344].

Наразі різні рівні принципів функціонування судової влади у демократичній, правовій державі текстуально закріплено в таких актах:

– Загальній декларації прав людини (1948 р.). Наприклад, стаття 8 встановлює, що кожен має право на поновлення у правах компетентним судом [181];

– Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Зокрема, стаття 6 встановлює право на справедливий судовий розгляд [259];

– Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.). Наприклад, стаття 14 встановлює право на справедливий і публічний розгляд компетентним незалежним і безстороннім судом [352];

– Основних принципах незалежності судових органів (1985 р.) [409] та інших документах.

Окремо варто виділити положення, що стосуються «стримувань і противаг» трьох складових державної влади, зокрема закріплені в Конституції Сполучених Штатів Америки (1787 р.) [264]. По-суті, вони відображають доктринальні положення про певний рівень принципів діяльності судової влади демократичної, правової держави – щодо її взаємодії з іншими складовими державної влади.

Отже, науково обґрунтоване теоретико-правове розуміння системи принципів судової влади не може бути обмежено описом законодавчих норм. У свою чергу, принципи права є теж багатозначним поняттям, що формує загальні вимоги до правового регулювання. З урахуванням такого підходу можна зауважити можливість співвідношення принципів права із принципами судової влади, відображаючи перші як «надбудову», спільну для кожної системи державно-правового регулювання.

Таким чином, серед теоретико-правових положень такого підходу щодо доктринальної, наукової природи принципів судової влади можна виокремити такі:

– принципи права як регуляторна основа будь-якого законодавства і «вихідні» положення для формування принципів судової влади відрізняються стійкістю (відносно норм права), мають загальний характер і можуть застосовуватись як неписані (не мати законодавчого закріплення в конкретній державі);

– принципи судової влади зазвичай закріплені в міжнародних документах, однак не завжди повно відображені в національному законодавстві. Разом із тим, їх сформовано в науковій доктрині демократичних, правових держав та дотримано в державно-правовій практиці;

– принципи судової влади в науковій доктрині конкретної держави за своїм змістом можуть бути уточненими відносно їх усталених значень у

міжнародно-правовій науковій доктрині права. Вони корелюються зі змістом цінностей та орієнтирів відповідної демократичної, правової держави; розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілей, змісту функцій, які виконує держава у суспільстві (державних функцій); завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку; змістом ознак та функцій судової влади конкретної держави;

– принципи судової влади як обґрунтовані доктринальні положення можуть застосовуватися для формування законодавства новоутворених держав демократично-правового спрямування (як це відбулося в Україні).

Для узагальнення зазначених положень і подальшого формування дефініції принципів судової влади необхідно звернутися до наукових знань про зміст правової природи поняття принципів судової влади та їх термінологічного позначення.

У цьому контексті надзвичайно цінним є розуміння самого поняття «принцип» в інших наукових сферах. Так, «принцип відносності» використовується як основоположне твердження і в Ньютонівській механіці, і в теорії відносності Ейнштейна.

З цього приводу англійський вчений Джон Харріс в енциклопедії «Lexicon Technicum» зазначив: «Слово це зазвичай використовується в дуже загальних смислах; інколи воно означає теж саме, що і «максима», «аксіома» або «зручне правило», згідно з якими слід діяти ... Інколи воно означає «очевидне правило», «загальновідоме»... Інколи вживається в значенні «рудименти» або «елементи», як, наприклад, коли ми говоримо «принципи геометрії»... І в хімії воно також означає «первинні складові» [693].

Необхідно відмітити також, що вагомий внесок у розробку питання щодо змісту філософської категорії «принцип» свого часу здійснив В. М. Дьомін, досліджуючи принцип як форму пізнання [148; 149]. Науковець запропонував визначати принцип як особливу форму наукового пізнання, яка забезпечує цілісний зв'язок між фактами, поняттями, законами і

теоріями, що спрямовує процес пізнання і практичного перетворення дійсності. В. М. Дьомін виокремив близько двох десятків загальних визначень «принципу», що розглядаються як першооснова, підстава, аксіома, центральне поняття, основне теоретичне знання тощо [148, с. 7].

У свою чергу, С. Є. Зак визначив принцип як основоположне поняття, що дає змогу об'єднати закони і категорії тієї чи іншої наукової дисципліни в єдину систему знань [186, с. 11].

У цьому контексті слушним є також твердження В. М. Спіцнадея про те, що принципи є узагальненими даними спостережень. Тому їх істинність підтверджується науковими фактами, а не домислами [537, с. 176].

Крім того, тлумачення принципу запропоновано і в значенні елемента теорії управління. Наприклад, З. П. Румянцева слушно зазначила, що принципи становлять основу для вирішення таких важливих проблем управління як розробка стратегії організації будь-якої системи [493, с. 13].

Варто зазначити і визначення поняття принципів у науці етики, яке запропонував М. Г. Тофтун: як вихідні фундаментальні положення, на яких ґрунтується теоретична модель науки про мораль [588, с. 307].

Водночас науковець акцентував увагу на таких аспектах щодо принципів: більшість положень етики дедуктивно (прямо чи опосередковано) виводяться із її принципів; жодне положення етики не повинне суперечити її принципам; ці положення (про принципи) завжди осмислені й чітко окреслені. Крім того, М. Г. Тофтун слушно зауважив, що, формулюючи принципи, науковці здебільшого вдаються до метамови (мови про мову). Надзвичайно цінними є також його аргументовані положення про специфіку формування принципів етики в сьогоденні (як зазначено автором – «в умовах узаконеного плюралізму»). Науковець обґрунтував, що принципами етики необхідно вважати такі положення, які були б прийнятними як для матеріалістів, так і для ідеалістів, як для віруючих, так і для невіруючих, як для християн, так і для мусульман. Людство не може з цим не рахуватися.

Водночас людство не може собі дозволити абсолютного свавілля, насамперед людиноненависницькі принципи, а тим більше – дії [493, с. 307–308].

Отже, у різних наукових сферах поняття принципу визначено як об'єднуюче, узагальнююче, невід'ємне від основного предмета поняття, що становить підґрунтя для функціонування певних його (предмета) структур. Крім того, це вихідні фундаментальні положення, на яких ґрунтується теоретична модель основного предмета.

У цьому контексті вбачається доречним звернути увагу і на мовленнєві значення слова «принцип». У тлумачному словнику його визначено як: «1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; Основний закон якої-небудь точної науки. 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; Правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. 3. Переконавання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці» [460, с. 693].

До речі, теоретичні положення демократично-правової теорії трискладового поділу державної влади також почасти називають «принципом поділу влади». Вочевидь мається на увазі саме значення цього терміну як керівного положення, вихідної засади для функціонування державної влади в демократичних, правових державах.

Таким чином, семантичні значення слова «принцип» відображають його керівне, основне, вихідне значення саме для наукового знання про функціонування конкретного предмета.

Ще одне важливе положення про зміст поняття «принцип» стосується його відмежування від інших понять у науковій сфері. Так, К. Ліст та Л. Валентіні запропонували положення про розмежування понять «принцип» та «концепція» на основі змісту судження. Науковці аргументували, що зміст судження і є головною відмінністю принципу від концепції, яка лише пропонує спосіб категоризації об'єктів. У цьому підході зміст судження – це сукупність усіх логічних висновків, що випливають із судження. Іноді він

може залежати від додаткових припущень, які були зроблені для аргументації «основного тіла» принципу [694]. Таким чином, зміст принципу (судження в його основі) може бути визначений правдивим (істинним) або неправдивим (хибним). Натомість концепція лише категоризує об'єкти, її наукова необхідність полягає в тому, щоб використовуватися під час формулювання принципу.

У цьому контексті науковці запропонували приклад, у якому описано концепцію (процес) використання прикметників «червоного», «зеленого» або «трикутного». Сам по собі зміст (значення) цих прикметників і такої концепції не може вважатися істинним або хибним. Натомість наукові положення, у яких зустрічаються обґрунтування тверджень, що містять прикметник і певний предмет або явище (принцип використання прикметника) – набувають самостійного змісту. Цей зміст уже може бути істинним або хибним. Іншими словами, на думку науковців, концепція – це «будівельний матеріал», з якого створюються наукові принципи [694].

Отже, співвідношення поняття «принцип» із загальнонауковими категоріями засвідчує його високі теоретико-прикладні характеристики як узагальнюючого, змістовно-аргументованого положення.

Наступним питанням є розмежування поняття «принципу судової влади» із суміжними. Серед дотичних понять у доктрині щодо «принципу судової влади» необхідно звернути увагу на терміни «засади», «ознаки» та «функції» судової влади. Проте варто зауважити, що розмежування цих понять можливе з урахуванням положень комплексного дослідження їх правової природи.

Так, першим питанням можна розглянути співвідношення поняття принципів судової влади із категорією «засади». Зокрема, В. Т. Нор у своїх наукових підходах де-факто ототожнював поняття принципів та засад судочинства [386]. У свою чергу, О. З. Хотинська уточнила тезу про те, що, коли йдеться про засади судочинства, під ними розуміють його принципи, однак саме «принцип» є первинним відносно поняття «засади» [612, с. 16].

Вбачається, що для розуміння співвідношення цих понять можна використати їх первинні мовні значення. Так, у тлумачному словнику української мови визначено «засаду» як «вихідне, головне положення, принцип; основу світогляду, правило поведінки» [191, с. 325]. Дещо уточнене значення можна віднайти в інших довідкових джерелах, де засаду визначено як «основу чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь» [192, с. 300]. У свою чергу, значення терміна «принцип» – основне вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось [460, с. 693].

Отже, початкові мовленнєві значення понять засади і принципу є фактично тотожними і відрізняються, по-суті, лише певними стилістичними характеристиками. Так, поняття засади здебільшого можна використовувати під час характеристики найбільш загальних положень щодо функціонування наукового предмета будь-якої природи – нормативні засади, історичні засади, ті, що ґрунтуються на політичних або наукових підходах тощо. Тоді як слово «принцип» повною мірою відображає зміст юридичного терміна як державно-правового поняття в доктрині судової влади, може ефективно застосовуватися як щодо загальних, так і спеціальних принципів функціонування судової влади.

Під час дослідження поняття «ознака судової влади», результати якого викладено в попередньому розділі цього дослідження, було аргументовано, що її слід розуміти як сутнісну характеристику судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, з урахуванням значення відповідних первинних понять, які формують її зміст. Її основним призначенням є характеристика державно-правового поняття; відмежування державно-правового поняття від інших наукових категорій; формування властивостей державно-правового поняття на основі системи ознак.

Тобто, поєднуючи зазначені положення про поняття принципу та

запропоновану (у попередньому підрозділі) дефініцію ознаки судової влади, можна стверджувати, що принцип – це ідея, яка містить загальні вимоги до побудови, організації та функціонування судової влади та її структури, тоді як ознака є фундаментальною характеристикою судової влади як державно-правового явища та відповідного юридичного поняття. Очевидно, що ознака є первинною відносно принципу, яким уточнено питання функціонування судової влади конкретної держави. Якщо порівнювати ці категорії, то ознака є статичною характеристикою предмета дослідження, а принцип відображає положення щодо динаміки його властивостей, функціонування.

У свою чергу, під час дослідження поняття функцій судової влади було сформовано дефініцію «функція судової влади» – як напрям діяльності окремої складової державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання відповідно до цінностей та орієнтирів, що корелюється із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава у цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами.

Тобто теоретико-правові основи поняття «функція судової влади» необхідно розуміти як «напрямок діяльності окремої складової державної влади в конкретній сфері її владного регулювання». Очевидно, що функції судової влади як складової державної влади визначено відповідно до функцій конкретної держави, тобто вони є основою «вимог» до судової влади, її принципів. Тоді як принципи судової влади характеризує специфіку її функціонування в конкретній демократичній державі, державна влада якої заснована на теорії трискладового поділу державної влади.

Отже, результати проведеного наукового аналізу щодо теоретико-правової природи поняття принципу судової влади засвідчили, що принцип має керівне, основне, вихідне значення для наукового знання про функціонування конкретного предмета. Ці положення є основою, сутнісним контекстом для формування уніфікованих понять, а саме:

– принцип судової влади – фундаментальна, вихідна ідея, покладена в основу функціонування судової влади відповідно до цінностей та орієнтирів держави, корелюється із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в суспільстві, завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку, відповідає ознакам та функціям судової влади конкретної держави;

– принципи судової влади – сукупність фундаментальних, вихідних ідей, покладених в основу функціонування судової влади, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, корелюється із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в суспільстві, завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку, відповідає ознакам та функціям судової влади конкретної держави.

3.4 Система принципів судової влади: проблеми класифікації

Система принципів судової влади, як основа її функціонування в кожній державі, є однією із вельми досліджених складових доктрини у вітчизняній науці, особливо щодо «прикладних» наукових спеціальностей [132; 455]. Також можна відмітити наявність значної кількості наукових положень про систему принципів організації судової системи [369; 371].

Водночас дотепер залишається кілька дискусійних питань, зокрема в теоретико-правовій площині.

Так, досі у вітчизняній юридичній науці панує тенденція ототожнення деяких понять, зокрема «ознака», «принцип», «функція» [77, с. 4], що почасти представлені як однорідні складові в пропонованих науковцями системах.

Ще одна характерна особливість вітчизняних наукових підходів до розуміння системи принципів судової влади – певна підміна понять «судова влада» та її функції – «здійснення правосуддя». У результаті можна зустріти таке тлумачення як «поняття та класифікація принципів здійснення правосуддя», у якому частково висвітлено принципи судової влади [355, с. 209–211].

Характерною ознакою вітчизняних наукових розумінь системи принципів судової влади є також їх виокремлення на основі норм чинного (на момент проведення дослідження) законодавства. У результаті в наукових підходах до питання принципів судової влади можна зустріти такі тлумачення як «визначальні для судової влади принципи на основі правової матерії» [207], «принципи судової влади, закріплені у Конституції» [357].

У зв'язку з цим для всебічного окреслення наявних підходів до структури принципів судової влади необхідно здійснити їх комплексний аналіз. Так, деякі результати дослідження наукових питань щодо структури та системи принципів судової влади висвітлено у роботі В. В. Городовенка, який виокремив кілька основних підходів щодо розуміння системи принципів судової влади. Науковець зазначив, що «прихильники першого вважають, що треба виокремити принципи безпосередньо судової влади і принципи її діяльності; другого – що варто диференціювати їх на 2 групи – принципи організації судової влади і її діяльності; третього – що поділ принципів судової влади є умовним» [131, с. 12–13].

У свою чергу, інші правники, які також займаються вивченням принципів судової влади, відзначають специфіку їх класифікації у межах зазначених підходів. Наприклад, В. М. Коротун зауважив, що найпоширенішою є ситуація, коли в основу дослідження системи принципів судової влади покладено її функціональне призначення і об'єкт відображення. Як зазначив науковець, найвідоміший поділ, в основу якої покладено класифікаційну ознаку призначення – на організаційні та функціональні [272].

Натомість, здійснивши аналіз різних розумінь системи принципів судової влади у вітчизняній юридичній науці, можна виокремити два основні структурні підходи щодо її формування: моноструктурний та поліструктурний.

Прикладом використання моноструктурного підходу до розуміння є підхід, запропонований Р. В. Ігоніним. Серед принципів судової влади науковець пропонує виокремлювати такі: «1. поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі; 2. звернення до суду безпосередньо на підставі норм Конституції; 3. оскарження до суду рішень чи дій (бездіяльності) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; 4. конституційного контролю; 5. здійснення правосуддя виключно судами; 6. здійснення судочинства виключно Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції; 7. обов'язковість рішень судів; 8. незалежність і недоторканість суддів; 9. принцип територіальності та спеціалізації судів загальної юрисдикції» [207, с. 24–29].

Вочевидь зазначений перелік є сукупністю положень різного змісту – характеристик, ознак, функцій та принципів судової влади, що загалом є типовим для таких підходів. У цьому контексті варто зауважити, що проведений науковий аналіз наявних моноструктурних підходів до розуміння системи принципів судової влади засвідчив їх особливість – зрівняння різних складових положень доктрини судової влади у запропонованих «системах принципів».

Натомість дещо інший стан спостерігається під час застосування поліструктурного підходу до розуміння системи принципів судової влади. Так, у поліструктурних підходах, запропонованих представниками вітчизняної правової науки зазвичай враховано розуміння деяких понять різного значення – судової влади, судоустрою, здійснення судочинства. Як відомо, серед таких систем однією із найбільш відомих у правничій науці є та, що запропонована І. Є. Марочкіним.

У попередньому підрозділі наведено аналіз наукового підходу І. Є. Марочкіна щодо поняття принципів судової влади, який відзначено домінуванням нормативістських положень. З огляду на це обґрунтовано необхідність формулювання нового сутнісного контексту поняття принципів судової влади. Водночас підхід науковця щодо конструювання системи принципів судової влади відзначено влучним обґрунтуванням і високим ступенем актуальності.

І. Є. Марочкін виокремив три підсистеми принципів судової влади, а саме:

- інституціональну (загальні принципи судової влади);
- функціональну (принципи відправлення судочинства);
- організаційну (принципи організації системи судових органів або судоустрійні принципи).

Згідно із запропонованим підходом принципи судової влади пов'язані між собою і утворюють відносно самостійні галузеві підсистеми, кожна з яких відрізняється сферою поширення і призначенням.

Так, у межах інституціональної (загальної) підсистеми принципів, на думку науковця, має бути закріплено положення про відносини, що виникають під час запровадження функціонування судової влади в суспільстві, визначення її місця в системі поділу влади, а також загальні засади взаємовідносин з іншими державними та приватними інститутами. Серед них І. Є. Марочкін виокремив такі: паритетності судової влади; справедливості судової влади; законності судової влади; здійснення судової влади тільки судом; доступності судової влади; незалежності судової влади; безсторонності судової влади; процедурності судової влади [461].

У свою чергу, функціональна підсистема принципів стосується відносин, які виникають безпосередньо під час судового розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних та інших справ. Як зауважив науковець, на відміну від специфічних принципів, на яких будується окремий процес судочинства, функціональні принципи судової влади розкривають

загальні засади його здійснення. Вони є «відображенням» стану реалізації повноважень судової влади та характерні для будь-якого процесу розгляду судової справи, усіх видів судочинства. Серед них І. Є. Марочкін виокремив такі принципи: державної мови судочинства; гласності судочинства; участі народу при здійсненні судової влади; здійснення судочинства на засадах рівності учасників процесу перед законом і судом; змагальності в судочинстві; презумпції невинуватості; забезпечення обвинуваченому (підозрюваному, підсудному) права на захист; права на оскарження судового рішення; обов'язковості судового рішення [461].

Згідно з таким підходом, організаційна (судоустрійна) підсистема принципів, звернена до регулювання відносин, які виникають з приводу організації судової системи, структури її органів, статусу судді, тобто у зв'язку з організаційними відносинами. Серед принципів цієї підсистеми науковець виокремив такі: єдність судової системи та статус суддів; незалежність суддів; недоторканність суддів; незмінюваність суддів; професіоналізм суддів [461].

У цьому контексті слід зазначити, що вищеописаний підхід є чи не найбільш поширеною основою, «методологічним зразком» для наукових розвідок щодо системи принципів судової влади. Наприклад, В. М. Коротун, вочевидь підтримуючи положення, розроблені І. Є. Марочкіним, також запропонував поділяти систему принципів судової влади на три підсистеми: інституціональні (загальні принципи судової влади), функціональні (принципи відправлення судочинства) й організаційні (принципи організації системи судових органів, або судоустрійні принципи). При цьому вчений наголосив, що всі вони, хоча і пов'язані між собою, але утворюють самостійні галузеві підсистеми, кожна з яких відрізняється сферою поширення і призначенням [272].

Вочевидь такий підхід до розуміння структури принципів спирається на структуру органів судової влади і відповідає різним рівням її організації. Однак система принципів судової влади є однорідною сукупністю

узгоджених положень, що неоднозначно корелюється із поняттям «самостійні галузеві підсистеми». Тому деякі положення зазначеного підходу доцільно суттєво уточнити.

Втім варто зазначити, що з урахуванням підходу І. Є. Марочкина розроблено низку положень, які засновані на особливостях конфігурації структурних елементів відповідної системи принципів судової влади з огляду на стан її формування та рівень розвитку. Так, у дослідженнях В. В. Городовенка запропоновано положення щодо виокремлення «принципів більш загального порядку». Серед них: верховенство права, законність, справедливість, гуманізм, рівність громадян перед законом і судом, незалежність, самостійність, повнота, транспарентність, заборона свавілля тощо [127–130]. Науковець консолідував їх у підсистему «основоположних принципів судової влади» [131, с. 14–15]. Напевно, такий підхід обумовлений розумінням системи принципів судової влади як специфічного різновиду правових принципів.

В. В. Городовенко аргументував ці положення так: «місце принципів судової влади у загальній системі принципів права зумовлюється тим, що сфера їх дії поширюється на організацію судової системи й на регламентацію процедури судового розгляду справ. Більшість із них є міжгалузевими, оскільки обов'язок їх забезпечення з боку держави випливає з конституційного положення про судовий захист прав і свобод людини, а значить, поширюється він на весь процес реалізації судової влади» [131, с. 13].

Зокрема, у наукових працях В. В. Городовенка акцентовано увагу на системоутворюючій та системоспрямовуючій ролі цих принципів. Науковець відзначив, що «основоположні принципи» впливають на склад і зміст усіх правовідносин, які виникають у процесі здійснення правосуддя, а також відображають сутнісні риси судової влади, «пронизують собою майже всі основи організації й функціонування судової влади» [131, с. 13].

Водночас у роботі В. В. Городовенка приділено значну увагу положенню про те, що принципи цієї підсистеми («основоположні») мають різну сферу дії. Такий підхід, безумовно, викликає низку дискусійних питань.

Науковцем аргументовано «особливий» статус частини принципів у групі «основоположних», таких, як верховенство права, законність, справедливість, гуманізм, рівність громадян перед законом і судом. Вони, за твердженням науковця, є загальноправовими, характерними для права в цілому і визначають якісні особливості всіх правових норм національної правової системи незалежно від специфіки регульованих ними суспільних відносин. Тобто діють в усіх галузях права демократичної, правової держави, віддзеркалюють загальновизнані ідеї та цінності.

У свою чергу, такі принципи, як незалежність, самостійність, повнота і транспарентність, на думку В. В. Городовенка, поширюють свою дію переважно на правовідносини, що виникають, змінюються і розвиваються у сфері реалізації повноважень судової влади.

У цьому контексті треба зазначити, що рівень «основоположних принципів», пропонованих у такому підході, загалом відповідає системі принципів права. Натомість виокремлення більш чи менш значущих принципів саме в цій групі вочевидь є дискусійним.

До речі, наразі вже можна зустріти різні варіації такого підходу. Наприклад, Н. В. Охотницька звернулася до характеристики «принципів побудови судової системи» із виокремленням основоположних [411, с. 12–20; 412, с. 62].

Переходячи до характеристики наступних рівнів у системі принципів судової влади, варто відмітити, що їх розуміння у вітчизняній юридичній науці також відзначено «традиційними» підходами.

Так, однією із підгруп принципів у системі, запропонованій В. В. Городовенком, є «базові організаційні принципи побудови органів судової влади» [131, с. 14]. На думку науковця, вони є системно-структурними характеристиками судової влади, а їх використання є умовою

забезпечення: доступності правосуддя (насамперед через територіальну доступність); компетентності суду (через спеціалізацію суду й суддів та вимоги щодо їх високого професійного рівня); права особи на перегляд судового рішення, винесеного в її справі (в організації судової влади це забезпечується через ієрархічність побудови судової системи й інстанційність судового провадження).

У третій підгрупі принципів цього підходу – «процедурні принципи» судової влади. Згідно з положеннями роботи В. В. Городовенка в них містяться основні ознаки судового провадження, а саме: змагальність, гласність, розумність строків судового провадження, державна мова судочинства, колегіальний і одноособовий судовий розгляд, участь народу у відправленні правосуддя, забезпечення права особи на правову допомогу, обов'язковість і вмотивованість судових рішень [131, с. 14].

З огляду на проведений аналіз зазначених положень можна відмітити, що три рівні принципів судової влади, запропонованих у підході В. В. Городовенка, у цілому кореспондуються з трьома підсистемами, запропонованими І. Є. Марочкіним: основоположні принципи – інституціональна підсистема (загальні принципи судової влади); процедурні принципи – функціональна підсистема (принципи відправлення судочинства); базові організаційні принципи побудови органів судової влади – організаційна підсистема (принципи організації системи судових органів або судоустрійні принципи). В основі розуміння їх правової природи – теза про первинність принципів права відносно принципів складових державної влади.

Натомість для розвитку та подальшого вдосконалення правничих положень корисним видається розроблення альтернативних підходів до розуміння системи принципів судової влади. Для їх обґрунтування можна звернутися до методу наукового аналізу.

Так, застосовуючи зазначений метод, потрібно звернути увагу на те, що «вихідним» положенням під час дослідження теоретико-правових основ

кожної системи є відповідні дефініції. У процесі проведеного наукового дослідження понять «принцип» та «принципи судової влади» встановлено їх характерні ознаки та сформовано визначення. З їх урахуванням можна запропонувати відповідне поняття:

– система принципів судової влади – науково обґрунтована сукупність принципів судової влади, що повно та об’єктивно відображає фундаментальний доктринальний базис, покладений в основу функціонування цієї складової державної влади, та має відповідну структуру.

Як засвідчив проведений науковий аналіз правової природи поняття принципів судової влади, їх зміст (а отже, структура їх системи) повинен почергово корелюватися із положеннями щодо:

- цінностей та орієнтирів відповідної демократичної, правової держави;
- розуміння призначення цієї держави у суспільстві, її цілей, змісту функцій, які виконує держава у суспільстві (функцій держави);
- завдань, поставлених суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку;
- змісту ознак та функцій судової влади конкретної держави.

Безперечно, зазначене уточнення може відбуватися виключно в межах наукових положень доктрини демократичної, правової держави.

Також результати проведеного наукового аналізу опосередковують можливість виокремити низку характерних аспектів для «конструювання» системи принципів судової влади, зокрема:

- знання про структуру принципів судової влади є складовими відповідної наукової доктрини;
- принципи права за своєю природою є загальними «векторами» розвитку всієї правничої сфери, зокрема принципів судової влади. Водночас норми законодавства щодо судової влади формуються на основі принципів судової влади, а не навпаки;
- поширене у вітчизняній доктрині розуміння системи принципів судової влади в якості узагальнених норм чинного (на момент проведення

дослідження) законодавства не відображає правової природи поняття принципів судової влади. Втім принципи судової влади можуть бути закріплені на законодавчому рівні як усталені вектори нормативного регулювання. Водночас брак закріплення або конкретизації певного принципу судової влади демократичної, правової держави на законодавчому рівні не означає його відсутності у державно-правовій практиці;

– у процесі формування системи принципів судової влади співвідношення дотичних понять треба розуміти так: принципи права, доктринальні положення про судову владу (її правову природу, ознаки, функції тощо) є основами нового сутнісного контексту для розуміння принципів судової влади. Натомість зміст принципів судової влади є основою відповідного законодавчого регулювання.

Варто зауважити, що нехтування зазначеними положеннями і поширене розуміння принципів судової влади як узагальнених норм чинного законодавства спричиняє низку проблем у наукових розуміннях структури принципів судової влади, а також у логіці формування їх системи.

Отже, як було встановлено в попередньому підрозділі, основою для формування поняття принципів судової влади є принципи права. Отже, система принципів права є «надбудовою» системи принципів судової влади, спільною для кожної системи державно-правового регулювання.

Продовжуючи «конструювання» системи принципів судової влади необхідно звернутися до положень щодо відкритих самоорганізованих систем, якою, зокрема, є судова влада,

Слід враховувати, що будь-який об'єкт, незалежно від ступеня його складності, завжди є елементом більш загальної системи і повинен розглядатися з позиції його місця та ролі в більш загальній системі. У цьому випадку мається на увазі судова влада як складова в системі поділу влади демократичної, правової держави.

Для подальшої «побудови» логіки формування системи принципів судової влади необхідно використовувати горизонтальні та вертикальні

прийоми методу системного аналізу. Вони передбачають дослідження специфіки правовідносин судової влади на декількох рівнях. По-перше, це відносини з навколишнім середовищем, зі складовими інших системних об'єктів, наприклад, з іншими складовими державної влади. По-друге, безпосередньо взаємовідносини між елементами системи, у даному випадку між органами судової влади. По-третє, це взаємовідносини між елементами в різних структурах системи органів судової влади як по вертикалі, так і по горизонталі, зокрема між різними судовими інстанціями.

Як зазначають науковці, розгляд відповідного кола взаємодії в кінцевому підсумку дає змогу встановити всі можливі зміни судової влади і створити рекомендації для підвищення ефективності функціонування як її системи в цілому, так і окремих її елементів [326, с. 31].

Отже, структуру системи принципів судової влади можна розуміти як конструкцію різних рівнів, яка відображає функціональні співвідношення і взаємодію судової влади як ззовні, так і всередині. Такий підхід прогнозовано забезпечить розуміння її правової природи як державно-правового явища із різновекторним функціональним наповненням.

Характеризуючи перший рівень принципів судової влади, слід звернутися саме до розуміння її як складової в системі поділу влади демократичної, правової держави. При цьому враховуючи відповідні зовнішні взаємодії судової влади.

Як зазначають науковці, властивості об'єкта і властивості його елементів обумовлені їх місцем у структурі цілого і багато в чому корелюються з властивостями цілого. Крім того, для системи ключове значення мають зв'язки (горизонтальні й вертикальні), що забезпечують її цілісність і характеризують ефективність. При цьому в силу складності системних об'єктів можна створювати безліч моделей систем, кожна з яких буде описувати лише окремий її аспект (принцип множинності систем) [563, с. 74].

Так, основою формування першого рівня принципів судової влади є зміст її співвідношення з іншими складовими державної влади, що відображено і в системі функцій судової влади сучасної демократичної, правової держави. Як було встановлено, функції судової влади за критерієм «сфери діяльності» поділяються на зовнішні та внутрішні; у внутрішній сфері із застосуванням критерію «за об'єктом» мають градацію на такі основні групи: щодо взаємодії з іншими складовими державної влади та «власні» функції судової влади.

З огляду на зазначене, до першого рівня необхідно віднести загальні принципи судової влади, які відображають природу її взаємодії з іншими складовими державної влади, суспільством, зовнішніми складовими та чинниками тощо. Серед них принцип незалежності судової влади (паритетності), здійснення судової влади визначеними органами (а правосуддя – виключно судами), принцип доступності судової влади – можливість громадян звернутися до будь-якого органу судової влади з питань, що належать до його компетенції та до суду за захистом своїх прав тощо.

У контексті характеристики другого рівня принципів судової влади варто звернутися до її функціонального призначення та положень про внутрішню взаємодію у системі органів судової влади. Як було аргументовано під час дослідження поняття принципів судової влади, їх зміст (а отже, система) повинен почергово корелюватися із положеннями щодо: цінностей та орієнтирів відповідної демократичної, правової держави; розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілей, змісту функцій, які виконує держава в суспільстві (державних функцій); завдань, поставлених суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку; змісту ознак та функцій судової влади конкретної держави.

Отже, для визначення цього рівня системи принципів судової влади варто знову ж таки звернутися до змісту первинних понять, зокрема функцій судової влади – як сукупності базових напрямів діяльності окремої складової

державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання. Зміст цих напрямів діяльності є взаємопов'язаним із другим рівнем – організаційними принципами судової влади, що відображає алгоритми внутрішнього упорядкування системи органів судової влади.

Так, до цього рівня принципів судової влади можна віднести: домінуючий принцип єдності судової влади та підгрупу принципів збалансованості судової влади, яка включає наступні:

– територіальність (принцип використовується як в організації функціонування судової системи, так, наприклад, і відносно органів, які здійснюють організаційне та фінансове забезпечення – територіальних органів (управлінь) Державної судової адміністрації України);

– інстанційність (принцип використовується в організації системи судів);

– спеціалізація (принцип застосовується як відносно системи судів для визначення предметної підсудності, так і стосовно функціонування спеціалізованих органів та установ судової влади, наприклад, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України (компетенційна спеціалізованість).

Окремим, третім рівнем можна визначити принципи, які стосуються функціонування судової системи та процесуальної діяльності: безсторонності суду, процедурності судового розгляду, здійснення судочинства на засадах рівності учасників процесу перед законом і судом, гласності судочинства, участі народу під час здійснення судочинства, змагальності, презумпції невинуватості, забезпечення права на захист, на оскарження судового рішення, обов'язковості виконання судового рішення тощо. Змістовно однорідною підгрупою цього рівня є принципи, які спрямовані на забезпечення статусу судді – незалежності суддів; недоторканності суддів; незмінюваності суддів; професіоналізму суддів тощо.

Таким чином, для формування комплексного уявлення про систему принципів судової влади сучасної демократичної, правової держави можна

застосувати підхід, в основу якого покладено розуміння судової влади як складової державної влади демократичної, правової держави, що відображає її функціональні співвідношення і взаємодію як ззовні, так і всередині.

Такий підхід дає змогу сформулювати уявлення про консолідовану «піраміду», вершиною якої є загальні принципи функціонування судової влади, другим рівнем – організаційні принципи судової влади, які стосуються функціонування усіх органів судової влади, третім рівнем – принципи, які стосуються функціонування судів та їх процесуальної діяльності.

Висновки до розділу 3

1. За результатами узагальнення наукових підходів до розуміння функцій судової влади систематизовано їх основні напрями та окреслено деякі особливості, а саме: зрівняння поняття «функції судової влади» зі змістом однієї – «здійснення правосуддя» («вирішення юридично значущих справ, які мають юридичні наслідки», «здійснення судочинства», «судової функції»); ототожнення з іншими правничими поняттями (цілями, завданнями (задачами) держави, функціями держави, функціями органу судової влади тощо); уподібнення їх змісту із законодавчо закріпленими повноваженнями органів судової влади.

Серед теоретико-правових основ поняття функцій судової влади особливу увагу треба приділити:

– науковому аналізу доктринальних підходів до визначення правової природи поняття демократичної, правової держави та її функціонального призначення;

– історико-правовому дослідженню специфіки розвитку та трансформації функціонального призначення судочинства;

– теоретико-правовому аналізу зміста первинних понять відносно функцій судової влади.

2. У процесі дослідження співвідношення змісту поняття «функції судової влади» із суміжними встановлено певну специфіку, яка є основою для подальшого формування науково-обґрунтованого уявлення про систему функцій судової влади, а саме:

– основоположним елементом у розумінні співвідношення та взаємовпливу функцій держави та функцій судової влади (як складової державної влади) є правова природа конкретної держави та влади. Якщо держава за своєю правовою природою є демократичною, правовою, із відповідними характеристиками державної влади, – це апріорі опосередковує формування відповідних цілей та завдань, функцій, орієнтованих на демократично-правові цінності та ідеали (справедливості, рівності, законності тощо), використання трискладової теорії державної влади в державно-правовій практиці та формування відповідної системи функцій судової влади як її складової;

– формування змісту наукових понять відбувається «по низхідній»: цілі держави; функції держави; функції складових державної влади; функції систем та органів у структурі кожної складової державної влади (судової);

– у змісті поняття функцій судової влади конкретної демократичної, правової держави може бути відображено скориговані, уточнені розуміння призначення (мети) держави та державної влади, її складових (судової влади), а також категорій справедливості, рівності, законності з огляду на специфіку ментальності, релігії, традицій, звичаїв цієї держави. Однак ці «коливання» розумінь допустимі лише в межах доктринальних положень про демократичну, правову державу;

– формування функцій кожної складової демократично-правової влади відбувається з урахуванням положень «стримувань і противаг», тобто обґрунтованої необхідності виконання приблизно однакового (за значенням) переліку функцій складових державної влади, необхідних для підтримання балансу в суспільстві та державі з демократично-правовими цінностями. Натомість для забезпечення реалізації судової функції (у державах іншої

природи) достатньо існування відповідного органу – суду. Іншими словами, правову природу судової влади в демократичній, правовій державі обумовлено виконанням відповідної системи функцій, що спрямована, зокрема, на збалансування складових влади для забезпечення реалізації демократичних цінностей;

– функція здійснення правосуддя поза системою функцій судової влади демократичної, правової держави втрачає свій зміст. Однак вона може бути трансформована в судову функцію іншої природи, зокрема в державах із відмінним підходом до формування державної влади;

– функції судового органу опосередковують формування в нього компетенції як владних правоспроможностей (сукупності прав і обов'язків) певного змісту та обсягу. Складовою компетенції державного органу є його повноваження. Отже, поняття «законодавчі повноваження державного органу» повинно почергово корелюватися зі змістом функцій державного судового органу, судової влади в цілому, держави.

3. У процесі дослідження різних наукових тлумачень загальнонаукового поняття «функція» встановлено, що кожне з них має опосередкований вплив на зміст похідної спеціально-юридичної дефініції.

За результатами наукового аналізу понять «функції держави» та «функції судової влади» обґрунтовано:

– наявність певного ототожнення понять «напрями» та «види» діяльності у вітчизняній доктрині. Аргументовано, що функції судової влади доцільно розглядати як напрями діяльності держави у відповідній сфері, що реалізуються в конкретних видах, формах, методах, способах її діяльності;

– відображення в змісті поняття функцій держави їх основного призначення – як «засобу управління справами суспільства». Позначення змісту таких «відносин» суспільства та держави варто застосовувати і під час формулювання поняття функцій судової влади (як похідного від функцій держави).

4. У ході проведеного дослідження запропоновано такі теоретико-правові дефініції:

– функція судової влади – напрям діяльності складової державної влади демократичної, правової держави у конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюється із розумінням призначення цієї держави у суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава у цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами;

– функції судової влади – сукупність напрямів діяльності складової державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюються із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами;

– система функцій судової влади – сукупність функцій судової влади, що повно та об'єктивно відображає усі напрями діяльності цієї складової влади демократичної, правової держави та має логічно обгрунтовану структуру.

5. Аналіз наукових підходів до розуміння системи функцій судової влади дав змогу виокремити деякі їх характерні особливості. Серед них: концентрація уваги на понятті однієї з них – «здійснення правосуддя»; ототожнення систем функцій судової влади, функцій судової системи, функцій органу судової влади; дослідження функцій окремих органів судової влади у відриві від загального контексту системи функцій судової влади.

6. Основою розуміння системи функцій судової влади є поетапна класифікація функцій у її складі. Такий підхід дозволяє аргументовано окреслити різні групи функцій у цій системі.

Визначальним для розуміння системи функцій судової влади як складової державної влади є принцип поділу державної влади та застосування відповідного критерію. Під час класифікації функцій

демократичної, правової держави за критерієм «за принципом поділу влади» варто виокремлювати функції законодавчої, виконавчої та судової влади.

За результатами дослідження різних критеріїв класифікації аргументовано, що основами для достовірного розуміння системи функцій судової влади є почергове застосування таких класифікаційних критеріїв: «за сферою діяльності», «за об'єктом», «за предметом».

Первинною для системи функцій судової влади є класифікація за критерієм «за сферою діяльності» (з поділом на зовнішні та внутрішні). При цьому основний зміст функцій судової влади як складової державної влади повинен корелюватися зі значенням відповідних внутрішніх та зовнішніх функцій держави.

Почергово застосовуючи до зовнішньої та внутрішньої груп функцій судової влади критерій «за об'єктом», можна виокремити основні напрями – об'єкти діяльності судової влади. Так, функції судової влади у внутрішній сфері мають градацію на такі основні групи «за об'єктом»: «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади» та «власні» функції судової влади. Функції судової влади у зовнішній сфері також можна умовно поділити «за об'єктом» на групи функції «міжнародного співробітництва (взаємодії), в межах компетенції органів судової влади» та «власні».

З метою здійснення подальшої класифікації функцій судової влади, виокремлених застосуванням критерію «за об'єктом», можна використати критерій «за предметом». Так, кожен з основних функціональних напрямів, виокремлених за спільним об'єктом, можна умовно поділити на однорідні напрями, що опосередковано більш деталізованим предметом, на який спрямована їх діяльність. У цьому контексті предмет діяльності треба розуміти як складову об'єкта діяльності, в основі якої згруповано споріднені, специфічні види правовідносин. Так, особливістю групи внутрішніх функцій судової влади «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади» є їх зміст – відповідні правовідносини щодо взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади. На основі застосування критерію «за

предметом» у їх складі можна виокремити представницьку функцію (функцію співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами) та контрольну функцію (функцію контролю) за діяльністю інших складових державної влади в межах повноважень судової влади.

У свою чергу, специфікою «власних» внутрішніх функцій судової влади, які виокремлено в системі функцій судової влади почерговим застосуванням критеріїв «за сферою діяльності» та «за об'єктом», є правовідносини, що відображають виняткову специфіку судової влади. Серед внутрішніх «власних» функцій судової влади, крім здійснення правосуддя, можна виокремити інформаційну (комунікативну), наукову функції тощо. Кожна із них має відповідний зміст та суспільне значення.

Аналогічний підхід можна застосувати і до зовнішніх функцій судової влади. У групі «власних» зовнішніх функцій, виокремлених застосуванням критерію «за об'єктом», із використанням критерію «за предметом» можна виокремити функції участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ, а також інформаційну (комунікативну).

7. Використання критерію «за значенням» для класифікації кожного рівня системи функцій судової влади опосередковує можливість розподілити їх на «основні» та «додаткові». Таку класифікацію можна розуміти як градацію суспільного призначення тих чи інших напрямів діяльності судової влади. При цьому застосування цього критерію для системи функцій судової влади в цілому, а також до груп функцій судової влади або функцій окремих органів у структурі судової влади зумовлює отримання різних результатів. Так, класифікація функцій такого органу судової влади, як Конституційний Суд України, за критерієм «значення» прогнозовано опосередкує серед його основних функцій – функцію контролю. Тоді як «усереднено» в системі функцій судової влади відповідної групи основною, безперечно, є здійснення правосуддя. В такому випадку обидва підходи є правильними. Однак вони демонструють результати класифікації функцій різних рівнів – судової влади та окремого її органу.

8. З урахуванням положень західноєвропейської доктрини можна запропонувати класифікацію системи функцій судової влади, використовуючи поняття «суб'єкт реалізації» у поєднанні зі змістом конкретного предмета діяльності судової влади і формуючи уніфікований тип класифікації:

– реалізація функцій судової влади системою органів судової влади – загальнодержавний рівень (наприклад, група «власних» функцій судової влади);

– реалізація функцій судової влади окремим органом судової влади в межах визначених повноважень (наприклад, функція здійснення правосуддя);

– реалізація функцій судової влади з використанням інших інструментів (наприклад, інформативна (комунікативна) функція).

9. У межах реалізації кожної функції судової влади існують напрями здійснення господарської, управлінської, організаційної, фінансової діяльності, стратегічного планування тощо. Однак вони не мають власного змісту. Тому їх доцільно розуміти як сукупність організаційно-господарських напрямів діяльності в межах кожної функції судової влади, які спрямовані на забезпечення її реалізації.

10. Комплексний аналіз наукових досліджень щодо поняття принципів судової влади опосередкував можливість виокремлення їх певних особливостей. Серед них, насамперед, аналіз чинного (на момент проведення кожного дослідження) вітчизняного законодавства. У зв'язку з цим відзначено домінування «нормативістських» тенденцій у тлумаченнях поняття принципів судової влади. Зокрема, вони характеризуються посиленою увагою до норм законодавства порівняно зі ступенем дослідженням наукових положень.

В якості питань, які потребують доопрацювання, відмічено необхідність формулювання альтернативних підходів, нового сутнісного контексту в розумінні змісту поняття принципів судової влади.

11. У процесі дослідження встановлено дискусійність твердження про нормативність як домінуючу характеристику принципів судової влади. Обґрунтовано підхід щодо доктринальної, наукової природи принципів судової влади, зокрема на основі таких положень:

– принципи права та інші «вихідні» положення, що складають зміст принципів судової влади, відрізняються стійкістю (відносно норм законодавства), мають загальний характер і можуть використовуватись як неписані (не мати законодавчого закріплення в конкретній державі). Принципи судової влади за своєю правовою природою є похідним поняттям із подібними характеристиками;

– принципи судової влади, як правило, закріплені в міжнародних документах, однак не завжди повно відображені у національному законодавстві. Водночас їх сформовано у науковій доктрині демократичних, правових держав та дотримано у державно-правовій практиці;

– принципи судової влади в доктрині конкретної держави за своїм змістом можуть бути уточненими відносно їх усталених значень у міжнародно-правовій доктрині. Вони корелюються зі змістом цінностей та орієнтирів відповідної демократичної, правової держави, розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілей, змісту функцій, які виконує держава в суспільстві (функцій держави), завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку, змістом ознак та функцій судової влади конкретної держави;

– принципи судової влади як доктринальні положення використовуються для формування законодавства новоутворених держав демократичного, правового спрямування (як це відбулось в Україні). Таким чином, вони «існують» поза законодавчим закріпленням.

12. У процесі проведеного дослідження правової природи поняття принципу судової влади, його наукових значень, мовленнєвого змісту слова «принцип» та відмежування від суміжних наукових понять встановлено:

– у різних наукових сферах поняття принципу визначено як об'єднуюче, узагальнююче, невід'ємне від основного предмета, що становить підґрунтя для функціонування певних його (предмета) структур. Крім того, це вихідні фундаментальні ідеї, на яких ґрунтується теоретичне уявлення про функціонування конкретної моделі предмета;

– семантичні значення слова «принцип» відображають його керівне, основне, вихідне значення для наукового знання про функціонування конкретного предмета;

– співвідношення принципу із суміжними загальнонауковими категоріями засвідчує теоретико-прикладні характеристики цього поняття, що уособлює узагальнюючі, змістовно аргументовані положення.

13. За результатами дослідження дотичних термінів у доктрині судової влади встановлено таке:

– принципи права за своєю природою є складним поняттям, яке відтворює змістовні аспекти природного праворозуміння та визначає організаційно-правовий вектор розвитку суспільного та державного регулювання. Принципи судової влади (як похідне поняття) є регуляторними теоретико-правовими положеннями судової влади, що формують вектор її нормативного регулювання;

– ознака поняття судової влади є змістовно первинною в доктрині судової влади відносно принципу, який визначає питання функціонування судової влади. Принцип судової влади – це ідея, яка містить загальні вимоги до її організації та функціонування, тоді як ознака є фундаментальною характеристикою судової влади як державно-правового поняття. Якщо порівнювати ці категорії, то ознака є статичною характеристикою предмету дослідження, а принцип відображає динаміку його властивостей, організацію функціонування;

– функції судової влади як складової державної влади формуються відповідно до функцій конкретної держави, тобто вони є основою для визначення загальних вимог (ідей) щодо організації судової влади. Тоді як

принципи судової влади характеризують специфіку цієї організації в конкретній демократичній, правовій державі.

14. У процесі проведеного дослідження запропоновано відповідні поняття:

– принцип судової влади – фундаментальна, вихідна ідея, покладена в основу функціонування судової влади відповідно до цінностей та орієнтирів держави, корелюється із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в суспільстві, завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку, відповідає ознакам та функціям судової влади конкретної держави;

– принципи судової влади – сукупність фундаментальних, вихідних ідей, покладених в основу функціонування судової влади, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, корелюється із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в суспільстві, завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку, відповідає ознакам та функціям судової влади конкретної держави;

– система принципів судової влади – науково обґрунтована сукупність принципів судової влади, що повно та об'єктивно відображає фундаментальний доктринальний базис, покладений в основу функціонування цієї складової державної влади, та має відповідну структуру.

15. Система принципів судової влади, як основа її функціонування в кожній державі, є однією із найбільш вивчених складових, особливо в межах «прикладних» наукових спеціальностей. Разом із тим, проведений аналіз дав можливість виокремити основні системні недоліки наявних положень, а саме:

– ототожнення деяких понять, зокрема «ознака», «принцип», «функція», що почасти представлені як однорідні складові у пропонованих системах принципів судової влади;

– підміна понять «судова влада» та її функції – «здійснення правосуддя». У результаті поняття «принципи судової влади» та їх систему почасти позначено як «принципи здійснення правосуддя»;

– формування уявлення про систему принципів судової влади на основі норм чинного (на момент проведення дослідження) законодавства.

16. За результатами дослідження наявних підходів щодо системи принципів судової влади у вітчизняній юридичній науці запропоновано умовно розділити їх на дві основні групи: моноструктурну та поліструктурну.

Підходи моноструктурної групи передбачають однорідну структуру у вигляді довільного переліку принципів. Характеризуються зрівнянням різних положень доктрини судової влади (ознак, функцій, принципів), ототожненням понять, високим ступенем впливу норм чинного законодавства на їх формування.

В основі значної кількості вітчизняних поліструктурних підходів – концепція, розроблена І. Є. Марочкіним. Основною особливістю цих підходів є формування кількох рівнів або підсистем принципів судової влади, наприклад: інституціональний (загальні принципи судової влади); функціональний (принципи відправлення судочинства); організаційний (принципи організації системи судових органів або судоустрійні принципи). Характеризуються послідовною логікою конструювання.

17. Для формування комплексного уявлення про систему принципів судової влади сучасної демократичної, правової держави обґрунтовано можливість застосування підходу до логіки її конструювання, в основу якого покладено розуміння судової влади як складової державної влади демократичної, правової держави. Запропоновано тезис, в основі якого положення про те, що принципам права відповідають усі системи принципів функціонування державно-владних структур демократичної, правової держави. Вони є «надбудовою» кожної системи. Систему принципів судової влади можна визначити у формі консолідованої «піраміди», вершиною якої є загальні принципи функціонування судової влади, другим рівнем – принципи

судової влади, які стосуються організації діяльності органів судової влади, третім рівнем – принципи, які стосуються функціонування судів та їх процесуальної діяльності.

До першого рівня (загального) принципів запропоновано віднести ті, які відображають аспект взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади, суспільством, зовнішніми чинниками тощо. Серед них: принцип незалежності судової влади (паритетності); здійснення судової влади визначеними органами (а правосуддя – виключно судами); принцип доступності судової влади (можливість громадян звернутися до будь-якого судового органу з питань, що належать до його компетенції, та до суду за захистом своїх прав) тощо.

До другого (організаційного) рівня принципів судової влади запропоновано віднести: домінуючий принцип єдності судової влади та підгрупу принципів збалансованості судової влади, яка включає наступні:

- територіальність (принцип стосується як організації функціонування судової системи, так, наприклад, і органів, які здійснюють організаційне та фінансове забезпечення – територіальних органів (управлінь) Державної судової адміністрації України);

- інстанційність (у частині організації системи судів);

- спеціалізація (щодо організації системи судів, функціонування спеціалізованих органів судової влади із виключними повноваженнями, наприклад, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (компетенційна спеціалізованість).

До третього рівня запропоновано віднести принципи, які стосуються функціонування судової системи та процесуальної діяльності: безсторонності суду, процедурності судового розгляду, здійснення судочинства на засадах рівності учасників процесу перед законом і судом, гласності судочинства, участі народу під час здійснення судочинства, змагальності, презумпції невинуватості, забезпечення права на захист, на оскарження судового рішення, обов'язковості судового рішення тощо. Змістовно однорідною

підгрупою цього рівня є принципи, які спрямовані на забезпечення статусу судді – незалежності суддів; недоторканності суддів; незмінюваності суддів; професіоналізму суддів тощо.

РОЗДІЛ 4
СИСТЕМА ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА
АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЇЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

4.1 Система органів судової влади: характеристика поняття

Питання щодо цілісної системи органів судової влади нині є одним із недостатньо вивчених у вітчизняній доктрині. Натомість проведене дослідження засвідчило надзвичайну кількість наукових праць щодо організації системи судів та різних конфігурацій її структури. Також поширеними є підходи щодо об'єднаної системи судів та правоохоронних органів. Їх викладено в наукових курсах «судоустрою», «судових і правоохоронних органів» тощо [24; 25; 30; 33; 110; 204; 206; 306; 322; 385; 491; 543–545; 549; 556; 557; 651].

Крім того, можна відмітити деякі вузькоспеціалізовані наукові напрацювання, які стосуються функціонування окремих органів судової влади, зокрема О. В. Гончаренка [122], Р. І. Кирилюка [236], О. В. Красноборова [284], А. М. Хливнюк [609]; управління та організації роботи судової влади, судових органів та третейських судів, зокрема В. Д. Бринцева [45], Ю. В. Георгієвського [111], Н. А. Литвин [307], А. А. Стрижака [541], Л. П. Сушко [564]; а також реалізації напрямів фінансового, господарського, програмного забезпечення судових органів, зокрема Н. В. Добровольської [162], Г. А. Кравчука [281], М. П. Міняйла [354].

Варто зазначити, що наявні дослідження, на жаль, не завжди є результатом наукових пошуків найбільш ефективних системно-структурних підходів до організації цілісної системи органів судової влади. Почасті їх опосередковано однією з характерних особливостей значної кількості вітчизняних наукових робіт, про яку вже зазначалось, а саме – переважним впливом чинного (на момент проведення дослідження) національного законодавства.

У зв'язку з цим «профільні» наукові роботи іноді «зведено» до коментування норм поточного законодавства. Очевидно, що з кожними його змінами втрачається і наукове значення таких досліджень.

Натомість наукова тема стосовно структури та оптимальної «моделі» системи органів судової влади є надзвичайно важливою. Насамперед для розвитку практики державотворення. З цього приводу слушно зазначив І. В. Назаров про те, що наукова невизначеність щодо структурного складу судової влади аж ніяк не сприяє утвердженню її незалежності та самостійності [367].

Стосовно наявних наукових напрацювань, які стосуються поняття «система органів судової влади», варто звернути увагу на наступне. У сучасній науковій літературі всебічно опрацьовано питання щодо таких понять, як «система органів судочинства», «система судів», «судова система» та інших їх аналогів.

Так, М. А. Фоміна запропонувала розуміти судову систему як єдину, взаємозалежну, ієрархічно побудовану сукупність судів у державі [600, с. 68].

Зазначений підхід підтримано і в дослідженні Н. Д. Квасневської, а саме запропоновано такі терміни:

– судовий орган (установа) – це первинна структурна одиниця в системі судової влади, включаючи суди, Державну судову адміністрацію, Вищу кваліфікаційну комісію суддів, органи суддівського самоврядування тощо;

– судова система – зовнішньо та внутрішньо упорядкована, організаційно єдина сукупність усіх судів, утворених відповідно до Конституції та законів України, на які покладаються виключні повноваження щодо здійснення правосуддя [231, с. 112].

Також у вітчизняній правовій науці трапляються підходи щодо «розширеного» тлумачення терміна «судова система».

Так, І. В. Назаров визначив це поняття як систему спеціальних державних органів – судів, які є носіями судової влади, створені для

задоволення потреби у розгляді та вирішенні правових спорів, мають загальні завдання, принципи організації й діяльності, відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства [368, с. 11].

Однак, продовжуючи розроблення зазначених положень, науковець зауважив, що «судова влада не повинна асоціюватися лише із судовою системою, а суди – це не єдині органи судової влади. Судова влада здійснює не тільки правосуддя, тому до її складу мають входити як уся судова система й суддівський корпус, так і апарати судів, будинки, у яких суди розміщуються, елементи суб'єктів організаційного та ресурсного забезпечення» [367].

З цього приводу можна зазначити, що підхід до розуміння конкретних матеріальних об'єктів (будівель тощо) у контексті елементів судової системи викликає обґрунтовані сумніви і передбачає подальше обговорення. Питання про те, чи можуть бути конкретні будинок, стіл, стілець і ручка елементами судової, виконавчої чи законодавчої влади, є вельми дискусійним.

Серед лаконічних розумінь у межах такого підходу заслуговує на увагу визначення, запропоноване Р. О. Куйбідою. Науковець визначив судову систему як сукупність судів, органів та установ, що їх обслуговують [292, с. 6].

Разом із тим, наукова тема стосовно «розширеного» розуміння поняття «судова система» не обмежується вирішенням питання щодо «обслуговуючих» елементів. Так, В. І. Андрейцев зазначив, що суд виконує свою роль та призначення, відправляючи свою виключну юрисдикцію і має чітку конституційну назву, як уповноваженого на здійснення відповідної судової влади від імені держави. Водночас, на думку науковця, в Україні існує «система альтернативного недержавного правосуддя та судочинства відповідно до Закону України про третейські суди» [8, с. 19].

Продовжуючи тему такого «розширеного» розуміння поняття судової системи, О. З. Хотинська-Нор запропонувала тлумачення її змісту в широкому та вузькому значенні. У першому випадку – це цілісний комплекс

правових інституцій, у яких дістає прояв судова влада та їх зв'язків. У вузькому значенні, на думку науковця, слід вести мову не про систему судів із притаманними їй зв'язками та властивостями, а про систему судових органів [613, с. 10].

У цьому контексті варто наголосити, що зазначені «розширені» визначення змісту поняття «судова система» як сукупності різних органів судової влади викликають дискусійні питання. Так, терміни «судова система», «система судів» вочевидь передбачають наукове відображення саме структури судів, органів здійснення правосуддя. Про це свідчать і мовленнєві значення слів у цих термінах, і правова природа їх конструкції.

Очевидно, що всі зазначені поняття є складовими відносно змісту терміна «система органів судової влади», який і має відображати структуру всіх органів цієї складової державної влади. Однак сучасні науковці зазвичай «омінають» питання щодо тлумачення саме цього поняття. Такий підхід є невиправданим.

Так, О. Ф. Скакун у розділі свого підручника «Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої та судової влади» запропонувала два терміни:

– судова влада – незалежна галузь державної влади, що володіє виключним правом здійснювати правосуддя, ухвалювати рішення у процесі судочинства та доводити їх до виконання;

– судочинство – процесуальна форма здійснення правосуддя; установлений законом порядок розгляду і вирішення справ судами; правова форма реалізації судової влади [519].

Вочевидь науковець окреслила суттєво «звужений» підхід до розуміння функціональності судової влади, обмеживши її напрямками щодо здійснення правосуддя та виконання судових рішень. Водночас визначення поняття системи органів судової влади автором не запропоновано.

У свою чергу, В. В. Кравченко, розглядаючи питання судової влади зазначив, що однією з найважливіших ознак правової держави є високий

статус суду в суспільному та державному житті. А «існування самостійної гілки судової влади поряд із законодавчою та виконавчою – це необхідний атрибут будь-якої демократичної держави» [280, с. 372]. Однак визначення поняття системи її органів автором також не запропоновано.

Зазначені підходи обумовлено «традиційною» для відповідних наукових питань проблематикою, а саме підміною таких термінів, як «система органів судової влади», «судова система», «система судів» тощо. А також продовженням «традиції» радянської правничої науки щодо виокремлення «галузей або видів державної діяльності», про яку вже зазначалось у попередніх розділах цього дослідження.

Втім, у вітчизняній доктрині існують й інші підходи, які також передбачають визначення поняття системи органів судової влади в контексті концентрування уваги на одній з функцій судової влади – здійснення правосуддя.

Так, І. Л. Петрухін свого часу зазначив, що робота з кадрового і матеріально-технічного забезпечення судів не пов'язана безпосередньо зі здійсненням правосуддя і не є формою здійснення судової влади [546, с. 85]. Згодом цей підхід було підтримано багатьма правниками країн близького зарубіжжя і використано для визначення системи органів судової влади.

Обстоюючи зазначені положення, науковці зазначають, що організаційною формою судової влади виступає судова система, до складу якої входять сукупність судів, органів управління судовою системою і квазісудових установ, що діють на території конкретної держави [2, с. 35].

У свою чергу І. В. Назаров з цього приводу слушно зауважив, що за такою логікою органи, які здійснюють функції судового забезпечення, не є органами судової влади [367].

Ще одним із варіантів подібного підходу є акцентування уваги на призначенні судової влади в розумінні «захисту прав і свобод громадян, конституційних основ, забезпечення верховенства закону, викорінення правового нігілізму». Прихильники такого підходу зосереджують увагу на

питаннях діяльності судів, яка не може бути «підмінена» діяльністю інших органів. Вони наголошують, що функціонування судів можна визнати ефективним тоді, коли всі судові рішення (які вступили в законну силу) будуть виконуватися без будь-яких винятків. Згідно з положеннями цього підходу, саме такий результат може свідчити про «сформованість самостійної судової влади» [3, с. 7]. Однак, безпосереднього визначення поняття системи її органів у такому підході також, на жаль, не запропоновано.

До речі, зазначені положення підтримано в багатьох спеціалізованих дослідженнях. Можливо, їх витоки можна пов'язувати з науковими роботами Г. Т. Єрмошина щодо проблем дефініціювання органів судової влади та органів правосуддя. Так, науковцем запропоновано два визначення поняття «суд»:

– як орган правосуддя, що є суб'єктом процесу, який здійснюють судді – носії судової влади. У цьому значенні категорія «суд» тотожна поняттю «суддя», адже він виступає єдиним носієм судової влади в цьому розумінні. Діяльність суду як органу правосуддя здійснюється за допомогою конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства;

– як державна установа – це конкретний організаційно відокремлений орган судової влади. Він має організаційну структуру, систему органів управління, відповідні структурні підрозділи, наділяється правоздатністю юридичної особи, очолюється головою, входить у систему органів і установ судової влади. Основна функція суду як держустанови – організаційне, матеріально-технічне та методологічне забезпечення здійснення правосуддя. Повноваження суду як органу судової влади реалізуються в процесуальній формі і зазвичай головою суду або за його дорученням заступниками голови суду та іншими особами [172].

У цьому контексті треба відмітити, що власне дефініції «система органів судової влади» науковцем також не запропоновано. Крім того,

зазначене поняття «суд», безперечно, не охоплює змісту термінів «орган судової влади» або «система органів судової влади», є похідним від них.

Із цього приводу В. В. Сердюк зазначив, що діяльність судової влади не обмежується правосуддям, а потребує здійснення також і додаткових видів діяльності (для кадрового, інформаційно-аналітичного, наукового забезпечення), яку, водночас, не можна ставити на один рівень за значимістю з правосуддям [508, с. 44].

Вбачається, що основою такого розуміння змісту понять «органи судової влади», «система органів судової влади» у значенні суду (як органу державної влади) є концентрування уваги на одній із функцій судової влади – здійснення правосуддя. Вочевидь причиною такої підміни понять, крім іншого, є неповне розуміння правової природи судової влади як складової державної влади демократичної, правової держави.

Отже, питання чіткого визначення терміна «система органів судової влади» у вітчизняній доктрині залишається відкритим.

Таким чином, наявні розуміння системи органів судової влади зазвичай не містять відповідного визначення і характеризуються певним окресленням деяких органів судової влади. Крім того, у процесі проведеного дослідження сформульовано специфіку наявних досліджень, а саме відмічено:

- недостатню увагу до тлумачення змісту поняття цілісної системи органів судової влади. Натомість опис деяких його складових;
- ототожнення із поняттями «суди», «органи здійснення правосуддя»;
- уподібнення із термінами «судова система», «система судових органів»;
- розширене тлумачення терміна «судова система» (як сукупності всіх органів судової влади) [52, с. 7].

Водночас потреба у формуванні уніфікованого розуміння поняття «система органів судової влади».

З огляду на зазначене для достовірного окреслення змісту поняття «система органів судової влади» доречним видається послідовне виконання

наукового аналізу деяких аспектів, які становлять основу його розуміння, а саме:

- визначення морфологічних розумінь слова «система»;
- окреслення загальнонаукових положень про систему, системність, системний аналіз у різних сферах;
- встановлення системоутворюючих факторів щодо державних органів;
- врахування результатів цього дослідження, отриманих у процесі вивчення таких понять, як «судова влада», «функції судової влади», «принципи судової влади» тощо [76, с. 43].

Первинним аспектом під час здійснення такого аналізу є морфологічні тлумачення терміна «система». Переважно її визначають як порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; 2) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; 3) будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин тощо.

Отже, мовленнєві значення слова «система» засвідчують необхідність її розуміння як цілісної однорідної структури, що характеризується визначеним порядком розташування складових елементів, які її утворюють.

Наступним аспектом у розумінні терміна «система» є загальні наукові положення про систему, системність, системний аналіз у різних сферах.

Так, фахівці із зазначених питань відмічають, що «наукові успіхи» пов'язані саме з тим, наскільки структуровано ми підходимо до вирішення проблем, а невдачі викликані відхиленнями від системності в процесі дослідження. При цьому слід враховувати також, що твердження «мислення стало системним у новітній період розвитку людства» є неправильним. З цього приводу науковці зазначають, що процес мислення «системний» завжди, й іншим бути не може. Тобто системність – така якість, яку не можна набути у процесі мислення. Вона є його обов'язковою складовою. Натомість «сигналом» про недостатню системність певної діяльності (мислення,

наукової або практичної діяльності) є поява проблеми. За такою логікою її вирішення здійснюється шляхом переходу на новий, більш високий рівень системності в розумовій діяльності. Тому системність можна розглядати не лише як стан, а й як процес [422, с. 8–12].

У зв'язку з зазначеним фахівцями з питань системного аналізу та формування логічно обґрунтованих конструкцій запропоновано низку термінів, які варто врахувати під час формування поняття «система органів судової влади», а саме:

– вихід системи (output) – 1) зв'язок системи з навколишнім середовищем, що виражає вплив системи на середовище; 2) продукт системи: те, у що перетворюються входи системи; може мати як реальний характер (наприклад, матеріальна продукція), так і абстрактний (наприклад, задоволення потреби);

– кордон системи (boundary of a system) – 1) поверхня в просторі опису ситуації, що розділяє саму систему і навколишнє середовище; в цільовій моделі системи це поняття відносне; 2) межі, на які поширюється і в яких використовується інформація системи;

– ієрархія (hierarchy) – 1) принцип організації, який полягає в тому, що ціле розглядається як таке, що складається з частин, кожна з яких сама є цілим, що складається зі своїх частин, і т. ін.; 2) багаторівнева структура з відносинами підпорядкованості зверху донизу;

– система (system) – засіб досягнення наукових та практичних цілей систематизації. Основні особливості систем: цілісність, відносна відокремленість від навколишнього середовища, наявність зв'язків із середовищем, наявність частин і зв'язків між ними (структурованість), підпорядкованість всієї організації системи певній меті, завданням її створення;

– природна система (natural system) – система (багатокомпонентний об'єкт, що володіє всіма ознаками системи), що виникла в природі в результаті природних процесів. Поняття про системність усіх об'єктів

матеріального світу є положеннями філософії і вочевидь «виходять» із запропонованих І. Кантом розумінь про системну єдність природи як невід’ємну, об’єктивну, значиму і необхідну її характеристику [422, с. 17];

– штучна система (*artificial, man-made system*) – система, створена людиною як засіб досягнення конкретної мети;

– система, яка вирішує конкретну наукову проблему (*problem-solving system*), – система, що володіє обґрунтованими можливостями (ресурсами, компетенцією та ін.), необхідними для ліквідації визначеної проблеми; обов’язковий елемент системного аналізу;

– система, що містить проблему (*problem-containing system*), – система, у якій виникла проблема, що підлягає науковому вирішенню; зазвичай ця система є «замовником» проведення системного аналізу;

– складна система (*complex system*) – система, модель якої використовується для об’єднання та управління меншими системами;

– соціально орієнтована система (*socially oriented system*) – система, у складі якої інтереси людей і їх колективів суттєво пов’язані з функціонуванням інших елементів системи та результатами роботи системи в цілому;

– система цінностей (*values system*) – ідеологічна основа для формулювання цілей соціально орієнтованих систем;

– системність (*systematicity*) – 1) володіння всіма ознаками системи; 2) загальна властивість матерії, форма її існування, а отже, невід’ємна властивість державно-правової практики;

– структурна схема системи (*structural scheme*) – конструкція системи; об’єднання різних моделей її складу [422, с. 373–375].

З огляду на зазначені дефініції, які стосуються основоположних понять щодо утворення та функціонування «систем», треба відмітити деякі характерні особливості, найбільш суттєві для розуміння змісту поняття «система органів судової влади».

Так, серед «вихідних» загальнонаукових положень щодо поняття «система органів судової влади» можна виокремити такі:

- системність елементів судової влади (як складової державної влади) є їх невід’ємною характеристикою як об’єктів державно-правової практики;

- «системою цінностей» для формування змісту поняття «система органів судової влади» є положення демократично-правової теорії поділу державної влади та зміст функцій судової влади конкретної держави;

- система органів судової влади є «соціально-орієнтованою системою»;

- система органів судової влади є «складною системою» (вертикальні та горизонтальні зв’язки між елементами, ускладнена ієрархічна підпорядкованість тощо);

- система органів судової влади є «штучною системою» (створена на основі змісту функцій судової влади конкретно-визначеної держави);

- системі органів судової влади притаманні характеристики «системи» як загальнонаукового поняття: цілісність, відносна відокремленість від навколишнього середовища (інших державних систем), наявність зв’язків із середовищем, наявність частин і зв’язків між елементами (структурованість), підпорядкованість усієї організації системи певній меті, завданням її створення та функціонування.

Наступним аспектом, на який варто звернути увагу в контексті дослідження поняття «система органів судової влади», є наукові положення про фактори, які впливають на утворення державних органів та їх систем.

У цьому контексті «перехідними» (від понять про систему і системність до положень про формування системи державних органів) є твердження, обґрунтовані І. В. Малафіїк. Вони передбачають дослідження «взаємовідносин» елементів системи на декількох рівнях [326, с. 31]:

- по-перше, це безпосередньо взаємовідносини між елементами системи, у даному випадку – між судовими органами;

– по-друге, це взаємовідносини системи з навколишнім середовищем, зі складовими інших системних об'єктів, наприклад, з іншими системами органів державної влади;

– по-третє, це взаємовідносини між елементами в підсистемах, наприклад, між різними судовими інстанціями як по вертикалі, так і по горизонталі.

Отже, врахування відповідного комплексу взаємодій, з використанням зазначених вище загальних положень із теорії функціонування систем, дає змогу встановити всі можливі складові системи і сформувані обґрунтоване розуміння щодо питання функціонування як системи в цілому, так і окремих її елементів.

Стосовно чинників, які детермінують конкретну систему державних органів, варто звернути увагу на такі: географічне розташування, національний склад населення, форма державного устрою, політичний режим тощо [169, с. 29]. У дослідженні Л. Р. Наливайко також зазначено, що система органів держави певною мірою визначається панівною в країні ідеологією, політичною доктриною, конституційно-правовою концепцією тощо [372].

У цьому контексті В. Є. Чиркін свого часу зауважив, що сукупність різних факторів, які впливають на форму системи державних органів, обумовлює існування трьох моделей систем державних органів – централізовано-сегментарної, моноцефальної і монотеократичної [628, с. 61]. У свою чергу, Ю. О. Фрицький зазначив, що в Україні існує централізовано-сегментарна система державних органів, сутність якої виходить із доктрини поділу державної влади, наявності системи стримувань і противаг, проголошення принципів демократизму держави, верховенства права тощо [605, с. 169].

Так, у вже згаданому дослідженні Л. Р. Наливайко слушно зауважено, що «визначення певної сукупності державних органів як системи потребує наявності таких ознак, як: функціональна (предметна) єдність; єдність

стратегічних цілей, завдань і багатоаспектність конкретних повноважень; стійкі організаційні (координаційні, ієрархічні, субординаційні тощо) відносини та зв'язки; діяльність систем (підсистем) як самостійних утворень та інші специфічні риси й особливості. Визначальними ознаками є функціональна та організаційна єдність органів держави» [372]. На думку Л. Р. Наливайко, функціональна єдність полягає у «спільності» завдань і функцій державних органів, у процесі реалізації яких органи держави діють злагоджено, тісно взаємодіють між собою. А організаційна єдність передбачає такі характерні аспекти: взаємоконтроль процесу призначення або обрання посадових осіб різних державних органів; функціональну підпорядкованість, підзвітність та підконтрольність органів державної влади.

Із цього приводу слушно відмічено М. М. Суховій, що в дослідженнях питання інституціоналізації судової влади принципи її організації ґрунтуються саме на комплексі зв'язків і відносин, що виникають в системі судових органів. Дані взаємини не тільки формують нові якості зазначеної системи, а й визначають специфічні властивості судової влади. Встановлення відповідних якостей можливе тільки засобом вивчення структури, функцій та організації судової влади, які, в свою чергу, невіддільні від «середовища і умов її існування» [563, с. 77].

Отже, застосовуючи зазначені положення до розуміння поняття «система органів судової влади», серед основних факторів, що впливають на її формування у конкретній демократичній, правовій державі можна виокремити такі:

- специфіку історичних, геополітичних, національних та ментальних особливостей функціонування органів судової влади в конкретній державі;
- особливості форми державного і територіального устрою;
- скориговані, уточнені розуміння призначення держави та державної влади, її складових (зокрема, судової влади);
- уточнені змістовні характеристики взаємодії між складовими державної влади;

– специфіку змісту внутрішньої взаємодії системи органів судової влади (по горизонталі та по вертикалі);

– особливості предметної сфери діяльності кожного з органів судової влади.

Ще одним аспектом, необхідним для формування змісту поняття «система органів судової влади», є теоретико-правові розуміння таких дефініцій:

– **судова влада** – відносно самостійна, легітимна, універсальна, легальна складова державної влади, що має імперативні характеристики та контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, і забезпечує регулювання визначеного кола суспільних відносин на основі сформованих доктринальних положень про правову державу та трискладову теорію державної влади у відповідних формах та конкретно встановленими методами, що ґрунтуються на змісті ознак її єдності та особливості правовідносин;

– **функції судової влади** – сукупність напрямів діяльності складової державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюються із розумінням призначення цієї держави у суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава у цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами;

– **система функцій судової влади** – сукупність функцій судової влади, що повно та об'єктивно відображає всі напрями діяльності цієї складової влади демократичної, правової держави, та має логічно обґрунтовану структуру;

– **принципи судової влади** – сукупність фундаментальних, вихідних ідей, покладених в основу функціонування судової влади, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, корелюється із розумінням призначення цієї держави у суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава у

суспільстві, завданнями, поставленими суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку, відповідає ознакам та функціям судової влади конкретної держави;

– система принципів судової влади – науково обґрунтована сукупність положень, що повно та об'єктивно відображає фундаментальний доктринальний базис, покладений в основу функціонування цієї складової державної влади, та має відповідну структуру [79, с. 350–352].

Водночас у процесі формування зазначених дефініцій запропоновано розуміння співвідношення дотичних понять у теорії держави і права – «система» і «структура», де система – це певна організована сукупність однорідних об'єктів, понять, явищ. Тоді як структура – це організаційна характеристика системи, що відображає сукупність рівнів та зв'язків у ній.

Таким чином, ґрунтуючись на наукових положеннях, отриманих у результаті послідовного виконання наукового аналізу, можна сформулювати теоретико-правові дефініції відповідних понять:

– орган судової влади – елемент (складова, структурна одиниця) у системі органів судової влади;

– система органів судової влади – сукупність елементів цієї складової державної влади, що відповідає змісту функцій судової влади (функціональна єдність), ґрунтується на відповідній системі принципів її організації (стійкі організаційні зв'язки) та має відносно відокремлену структуру.

Разом із тим, результати проведеного дослідження опосередковують можливість визначення деяких інших теоретико-правових питань у межах доктрини судової влади. Серед них – встановлення співвідношення таких дотичних понять як «суб'єкт-носій судової влади» та «складова (елемент) системи органів судової влади».

Так, розуміння суб'єктного складу «реалізаторів» судової влади надзвичайно влучно окреслено В. С. Смородинським. На думку науковця, первинним суб'єктом судової влади є народ як єдине джерело державної

влади [530, с. 12]. Серед інших суб'єктів В. С. Смородинський визначив «більш традиційні» для вітчизняної науки – суд і суддю.

У цьому контексті варто розмежовувати відповідні дотичні поняття. Так, систему органів судової влади складають її складові або елементи (органи, установи державної влади). Тоді як поняття «суб'єктів-носіїв судової влади» є похідним від поняття «складова (елемент) системи органів судової влади».

Тобто в межах кожного елемента системи органів судової влади (органу, установи) здійснюють діяльність різні суб'єкти-носії судової влади, які реалізують відповідні функції судової влади. При цьому, комплексно розуміючи поняття судової влади як складової державної влади, а також положення щодо системи функцій судової влади, сформульовані в попередньому розділі, можна виокремити певний перелік суб'єктів-носіїв судової влади. Так, наприклад, у вітчизняній системі органів судової влади можна виокремити такі суб'єкти-носії судової влади:

- суддя, що реалізує функцію здійснення правосуддя в органі судової влади – суді;

- суддя Конституційного Суду України, що реалізує функцію контролю за діяльністю інших складових державної влади в органі судової влади – Конституційному Суді України;

- член Вищої ради правосуддя, як і деякі інші суб'єкти-носії судової влади, реалізує представницьку, інформаційну функції судової влади та напрям організаційної (кадрової) діяльності для забезпечення реалізації іншої функції – здійснення правосуддя тощо.

У цьому контексті треба зауважити, що виокремлення серед суб'єктів-носіїв судової влади народу, запропоноване в підході В. С. Смородинського, є влучним використанням положень щодо демократичної, правової держави на всіх рівнях формування доктринальних понять. Безперечно, народ є первинним носієм кожної із складових державної влади в демократичній, правовій державі. Разом із тим, загальновідомо, що народ у демократичній,

правовій державі делегує владу встановленим складовим державної влади, системам їх органів, конкретно-визначеним суб'єктам-носіям цієї влади. Проте, як було аргументовано під час дослідження функцій судової влади, у кожному випадку «набір» функціонального «інструментарію» судової влади в певні періоди розвитку конкретної держави може бути уточнений саме з огляду на цілі та завдання, які ставить суспільство (народ). Тому у разі зміни переліку функцій судової влади може змінюватися структура системи органів судової влади та перелік суб'єктів – реалізаторів судової влади, тобто суб'єктів-носіїв судової влади. Ця залежність лінійна.

Крім того, у доктрині судової влади треба розмежовувати такі поняття як «суб'єкт-носіїв судової влади» та «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади».

Так, наприклад, суб'єкт-реалізатор судової влади є носієм влади в контексті виконання ним конкретно-визначених обов'язків на певній посаді в державному органі або установі системи органів судової влади.

Тоді як поняття «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади» може мати значно ширший зміст. Як відомо, характерною особливістю демократичних, правових держав є те, що в реалізації їх функцій (а отже і функцій складових державної влади) беруть участь суб'єкти громадянського суспільства. Наприклад, у реалізації функції здійснення правосуддя беруть участь різні суб'єкти інститутів громадянського суспільства (адвокатури, третейського розгляду спорів тощо) та органів державної влади (прокуратури, виконання судових рішень тощо).

Отже, сформульоване поняття «система органів судової влади», встановлене співвідношення понять «суб'єкт-носіїв судової влади» та «складова (елемент) системи органів судової влади», а також понять «суб'єкт-носіїв судової влади» та «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади» є основою для подальшого обґрунтованого окреслення складових (елементів) системи органів судової влади.

4.2 Складові (елементи) системи органів судової влади

Деякі питання щодо складових системи органів судової влади висвітлено у низці досліджень представників вітчизняної й зарубіжної правової науки, про що зазначено в попередніх розділах цієї роботи.

Як було встановлено, наявні підходи до розуміння складових системи органів судової влади обумовлені низкою аспектів, які мають дискусійний характер. Так, в одній групі досліджень основну увагу сконцентровано на органах виключно «судової системи» – судах [292, с. 6].

В іншій групі досліджень, навпаки, на розширеному розумінні суб'єктів певної «системи правосуддя», що становлять окремі органи судової влади (судової системи), громадянські інститути, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя (наприклад, адвокатуру), інші органи влади, що взаємодіють з органами судової влади для реалізації визначених функцій (наприклад, прокуратуру) тощо [456, с. 22].

Вочевидь у зазначеному підході щодо «системи правосуддя» насправді йдеться про «суб'єктів, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади – здійснення правосуддя». Співвідношення цього терміну із суміжними викладено в попередньому підрозділі.

У зв'язку з цим питання щодо чіткого окреслення складових системи органів судової влади у вітчизняній науці донині залишається відкритим, а уніфікований підхід до його вирішення – відсутній.

Для окреслення складових елементів системи органів судової влади вбачається за доцільне запропонувати авторський алгоритм вирішення цього питання. Він складається з кількох етапів.

Так, насамперед, треба визначити характерні особливості структури судової влади демократичної, правової держави. По-друге, слід встановити специфіку формування системи органів судової влади та її структури. По-третє, на основі положень про правову природу поняття судової влади, систему її функцій та принципів організації (отриманих у процесі цього

дослідження), а також із застосуванням виявлених характерних особливостей структури судової влади демократичної, правової держави та специфіки процесу формування системи органів судової влади можна окреслити коло державних органів, які утворюють систему судової влади [50, с. 7].

Стосовно першого із зазначених етапів, визначення характерних особливостей структури судової влади демократичної, правової держави необхідно зауважити наступне. Окреслення специфіки, яка притаманна саме системі органів судової влади, можливе лише на основі відомостей про перелік особливостей систем у різних наукових сферах.

Як зазначають науковці, у «реальних» системах (які реалізуються в державно-правовій дійсності) зустрічаються різні особливості, що відбиваються на конфігурації їх структури. У зв'язку з цим фахівцями було сформульовано розуміння «ідеальної» ієрархічної структури системи та низку «відступів» від нього, наприклад:

- зв'язок тільки з одним елементом нижнього рівня («синекура»);
- зв'язок більш як з одним елементом вищого рівня («подвійне підпорядкування»);
- зв'язок із вищим рівнем, крім безпосереднього верхнього («дислокація»);
- більше одного елемента на вершині системи («незавершеність»);
- зв'язок зверху донизу з елементами різних рівнів («неоднорідність»);
- зв'язок між елементами одного рівня («залежність»);
- зв'язок окремих елементів системи з навколишнім середовищем, крім верхнього рівня («порушення субординації»), а також інші комбінації [422, с. 13–17].

Використовуючи зазначені положення для наукового аналізу системи органів судової влади демократичної, правової держави, а також поєднуючи їх зміст з узагальненими даними (отриманими у процесі цього дослідження), а саме: стосовно правової природи судової влади, її поняття, функцій та

принципів організації, можна виокремити деякі характерні особливості структури судової влади демократичної, правової держави. Серед них:

– для системи органів судової влади демократично-правової держави характерний прямий зв'язок окремих елементів із навколишнім середовищем. У підході до розуміння «ідеальної моделі» системи такий стан, по-суті, може бути визначений як «порушення субординації». Водночас специфіка правової природи судової влади, зміст її функцій у демократичних, правових державах та особливості її правовідносин опосередковують необхідність саме такого підходу до організації системи органів судової влади. Так, зміст окремих напрямів діяльності (в межах функцій судової влади) передбачає їх безпосередню реалізацію, без координації на системному рівні. Наприклад, напрям щодо інформування суспільства про діяльність органів судової влади з метою оприлюднення її результатів у межах інформаційної (комунікативної) функції;

– для системи органів судової влади деяких демократичних, правових держав характерна невизначеність безпосереднього «верхнього» органу. У підході до розуміння «ідеальної моделі» системи такий стан речей позначається як «дислокація» і відображає порушення ієрархії. З цього приводу варто зазначити, що питання ієрархічної субординації досить неоднозначне для системи органів судової влади з огляду на специфіку її функцій. Так, відомо, що для належної реалізації функції здійснення правосуддя у демократичній, правовій державі суб'єкт-носієй судової влади має бути забезпечений незалежністю від будь-яких інших державних органів чи посадових осіб. Тому питання ієрархічної підпорядкованості має бути одним із найбільш виважених у процесі формування структури судової влади;

– для окремих органів судової влади може бути характерний зв'язок з елементами системи різних рівнів. У підході до розуміння «ідеальної моделі» системи такий стан позначається як «неоднорідність» системи. Однак у зв'язку зі специфікою функцій судової влади та необхідністю «концентрації»

всього потенціалу її органів для реалізації відповідних напрямів діяльності в системі органів судової влади можуть бути утворені спеціальні елементи (органи, установи), які здійснюють організаційно-господарські напрями діяльності для забезпечення виконання функцій судової влади. Їх діяльність характеризується зв'язком з елементами різних рівнів;

– структура органів судової влади кожної демократичної, правової держави відповідного періоду є унікальною і відображає специфіку конкретної державно-правової практики та запитів відповідного соціуму, а також традиції, звичаї, релігію, менталітет, рівень розвитку суспільства тощо;

– зміни в структурі органів судової влади за своєю правовою природою є результатом практичної верифікації тих чи інших наукових положень та підходів до законодавчого регулювання визначеного кола функцій судової влади в кожний період розвитку конкретної держави;

– зміни в структурі органів судової влади в цілому, а також у судовій системі (як її складовій) є перманентними. Становлення, а також розвиток судової влади в кожній державі відбувається на основі практичної верифікації тих чи інших наукових положень та підходів до законодавчого регулювання та впровадження за її результатами змін. Найбільш динамічні зміни у структурі органів судової влади спостерігаються в демократичних, правових державах, які перебувають на етапі становлення.

Стосовно другого із зазначених етапів у запропонованому алгоритмі, встановлення специфіки формування системи органів судової влади та її структури, варто відмітити наступне.

Для встановлення специфіки формування системи органів судової влади треба застосувати теоретико-правові положення щодо поняття, функцій та принципів організації судової влади, які обґрунтовано в попередніх розділах цього дослідження.

Так, у процесі проведеного дослідження правової природи судової влади було аргументовано, що судова влада є складовою державної влади в демократичній, правовій державі, має публічний владний характер, соціальні

та політичні характеристики та спрямована на реалізацію визначених суспільно-корисних функцій. Водночас систему органів судової влади визначено як сукупність елементів цієї складової державної влади. Тоді орган судової влади – елемент (складова, структурна одиниця) у системі органів судової влади.

Отже, складовими елементами системи органів судової влади кожної держави є органи та установи, утворені в її механізмі. Як зауважили О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко, у теорії держави немає єдиного розуміння поняття «механізм держави». Найпоширенішим є його визначення як сукупності органів та організацій, що реалізують функції держави. Однак існують й інші погляди на механізм держави:

- це державний апарат та інші державні інституції;
- система державних органів, установ, підприємств, за допомогою яких виконуються функції держави;
- це структурно оформлена система засобів державного впливу на суспільство, що складається з державних органів, публічних служб, процедур прийняття державних рішень та ресурсного забезпечення;
- сукупність органів держави, спеціально створених для реалізації функцій держави;
- сукупність органів, що здійснюють управління суспільством та забезпечують державну діяльність;
- система органів держави, які взаємодіють і взаємопов'язані та здійснюють функції держави [575, с. 144].

Застосовуючи зазначені розуміння до положень трискладової теорії державної влади, можна визначити, що механізм держави є сукупністю систем органів усіх складових державної влади.

При цьому варто зазначити, що ці положення було враховано і під час визначення поняття судової влади в попередньому розділі. Зокрема, запропоновано її розуміння як відносно самостійної, легітимної, універсальної, легальної складової державної влади, що має імперативні

характеристики та контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, і забезпечує регулювання визначеного кола суспільних відносин (на основі сформованих доктринальних положень про правову державу та трискладову теорію державної влади) у відповідних формах та конкретно встановленими методами, що ґрунтуються на змісті ознак її єдності та особливості правовідносин.

Використання вищезазначених положень щодо характерних особливостей структури органів судової влади демократичної, правової держави, у поєднанні з описаним у наукових дослідженнях досвідом функціонування судової влади різних демократичних, правових держав, опосередковує можливість запропонувати деякі теоретико-правові положення щодо формування системи органів судової влади, а саме:

– елементами системи органів судової влади (як складової державної влади) є державні органи та установи;

– елементний склад системи органів судової влади залежить від змісту функцій судової влади в кожній державі. Формування системи органів судової влади та визначення її структури здійснюється на основі системи функцій цієї складової державної влади;

– копіювання (калькування) відносно усталених підходів до формування системи органів судової влади в державах із тривалим періодом розвитку судової влади іншими державами, які перебувають на етапі становлення, є невиправданим. Процес адаптації та використання позитивного досвіду інших держав у питаннях формування системи органів судової влади має «проходити» стадію всебічного наукового опрацювання та вивчення;

– домінування «описових» наукових досліджень щодо чинних законодавчих норм, які регулюють функціонування різних складових елементів у системі органів судової влади, є негативною тенденцією. Це пов'язано з тим, що нормативне врегулювання тих чи інших сфер діяльності в державах, які перебувають на етапі становлення, піддається постійній

апробації практикою і перманентному коригуванню, вдосконаленню, частковій або повній зміні, згідно із потребами розвитку конкретного суспільства і держави. Очевидно, що дослідження, які у своїй основі «спираються» на законодавчі норми, постійно втрачають актуальність. Водночас наукові положення покликані «пояснити» природу того чи іншого наукового поняття, його суть і зміст, «запропонувати» шляхи його адаптації до державно-правової практики конкретної держави і мають стати основою для подальшого законодавчого врегулювання і практичної апробації. У цьому контексті належної уваги потребують напрями наукових досліджень щодо конфігурації та оптимізації структури судової влади.

З огляду на зазначене для достовірного окреслення системи органів судової влади особливу увагу треба звернути саме на зміст її функцій у конкретній державі.

Такий підхід було використано і під час формулювання поняття системи органів судової влади як відносно відокремленої структури елементів цієї складової державної влади, що відповідає змісту функцій судової влади (функціональна єдність) та ґрунтується на відповідній системі принципів її організації (стійкі організаційні зв'язки).

У процесі дослідження функцій судової влади було запропоновано підхід, згідно з яким первинна класифікація їх системи здійснюється за критерієм «за сферою діяльності» складової державної влади – на зовнішні та внутрішні. При цьому встановлено, що основний зміст функцій судової влади в обох сферах має корелюватися зі значенням відповідних зовнішніх та внутрішніх функцій держави.

На наступному етапі систематизації функцій судової влади, із застосуванням до зовнішньої та внутрішньої груп її функцій критерію «за об'єктом», було виокремлено відповідні напрями – об'єкти діяльності судової влади. Зокрема, встановлено, що функції судової влади у внутрішній сфері мають градацію на такі: щодо взаємодії з іншими складовими державної влади та «власні» функції судової влади.

У свою чергу, у групі внутрішніх функцій, яку умовно було позначено «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади», виокремлено контрольну функцію (функцію контролю) за діяльністю інших складових державної влади в межах повноважень судової влади; представницьку функцію (співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами).

Вочевидь наявність «функції контролю» в кожній складовій державної влади в межах внутрішньої групи функцій «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади» є невід'ємним атрибутом практичної діяльності демократичної, правової держави. Реалізація відповідних напрямів діяльності відповідає положенням трискладової теорії державної влади щодо «стримувань і противаг» (англ. checks and balances). З огляду на зазначене під час формування системи органів судової влади чільне місце має бути відведено саме органам, що реалізують функцію контролю у групі функцій судової влади «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади».

Із використанням цих положень, зміст «функції контролю» судової влади сучасних демократичних, правових держав умовно поділяють на два основні напрями діяльності: конституційний контроль (конституційна юстиція) та судовий контроль (адміністративна юстиція) [73, с. 7].

Напрямок конституційного контролю в межах «функції контролю» за діяльністю інших складових державної влади в сучасних державах реалізують органи конституційного судочинства.

Як зазначають науковці, у світі сформовано кілька основних «моделей» органів конституційного судочинства: 1) американська модель (Сполучені Штати Америки, Бразилія, Аргентина та ін.) передбачає здійснення конституційної юрисдикції судами загальної юрисдикції, як правило, верховними судами держави; 2) романо-германська модель (Австрія, Німеччина, Польща, Україна та ін.) ґрунтується на формуванні спеціальних органів судової влади конституційної юстиції – конституційних судів, конституційних рад тощо; 3) мусульманська та «традиційна» («звичаєва») моделі (Мавританія, Лесото та ін.) передбачає здійснення конституційної

юстиції вищими релігійними або традиційними, узвичаєними органами (радою духовенства, радою вождів тощо) [430].

З цього приводу варто зазначити, що в демократичних, правових державах, які використовують трискладову теорію державної влади в основі своєї державно-правової практики зазвичай функціонують органи конституційної юрисдикції відповідно до першої та другої із зазначених моделей.

Вбачається, що для аргументованого висвітлення зазначених положень доцільно звернутися до досвіду функціонування системи органів судової влади в демократичних, правових державах, які мають тривалу історію функціонування.

За визначенням переважної більшості правників, найбільш оптимально принцип поділу державної влади був запроваджений у державно-правову практику в Сполучених Штатах Америки (США). Як відомо, у Конституції США (1787) закріплено «класичну» модель трискладового поділу державної влади та доповнено «вертикальним» поділом влади, тобто розмежуванням повноважень між центральною владою та владою штатів [264]. Це відображається і в структурі органів судової влади США.

Крім того, у змісті американського підходу до застосування трискладової теорії поділу влади в демократичній, правовій державі досить ефективно адаптовано її положення щодо «стримувань і противаг». Загальновідомим прикладом не уклінного дотримання цих положень на найвищому державному рівні є прецедентне рішення Верховного Суду США Марбері проти Медісона (1803) [263, с. 101; 272, с. 120].

У цьому рішенні суд уперше в історії Сполучених Штатів Америки визнав той факт, що парламентський закон не відповідає Конституції. Як зазначають науковці, у такий спосіб було реалізовано положення щодо «стримувань і противаг» між трьома складовими влади, в межах якого Верховний Суд США обґрунтував такий напрям діяльності, як розгляд законодавчих актів Конгресу на предмет відповідності Конституції. Як

слушно зазначив Девід Каррі, з цього рішення почалося становлення судового контролю в США [683, с. 53].

В Україні орган конституційного судочинства було сформовано після проголошення незалежності. В його основу покладено романо-германську модель (Австрія, Німеччина, Польща та ін.), що передбачає створення спеціальних органів конституційної юстиції. У першому Законі України «Про Конституційний Суд України» від 3 липня 1992 року його статус було визначено так: «Стаття 1. Конституційний Суд України – орган судової влади. 1. Конституційний Суд України є незалежним органом у системі судової влади, покликаним забезпечувати відповідність законів, інших нормативних актів органів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав та свобод особи» [465].

Варто відмітити, що наразі серед правників «точиться» активна наукова дискусія щодо впровадження інших напрямів діяльності органу, який здійснює конституційне судочинство. Зокрема, мова йде про правотворчість органу конституційного судочинства, а також про питання щодо нормотворчого характеру рішень органу конституційного судочинства та можливостей реалізації нормотворчої (законодавчої) функції судовою владою. Серед таких наукових розвідок слід звернути увагу на дослідження М. В. Баглая [19], Ю. М. Грошевого [143], М. І. Козюбри [251], В. В. Лемака [303], О. В. Петришина [426], В. Ф. Погорілка [430], П. М. Рабіновича [474], А. О. Селіванова [506], О. В. Скрипнюка [522], В. Я. Тація [566], С. В. Шевчука [637], Ю. С. Шемшученка [639], а також П. Б. Євграфова [174] і В. М. Кампо [221]. Запропоновані ними підходи є перспективними напрямами щодо подальшого наукового обґрунтування реалізації нормотворчої функції судовою владою. Варто відмітити також і новітні розвідки в цій царині, зокрема М. В. Савчина [499].

Що ж стосується іншого комплексного напрямку діяльності в межах «функції контролю», його можна умовно позначити як «судовий контроль»

(адміністративна юстиція). Треба зауважити, що судовому контролю також притаманні певні особливості.

Як встановлено в спеціалізованих наукових дослідженнях, зміст адміністративного судочинства – здійснення правосуддя в адміністративних справах шляхом розв’язання публічно-правових спорів. Тобто, його основне завдання – захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб’єктів, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ. Зокрема, у такий спосіб органами судової влади реалізується «функція контролю» за діяльністю органів виконавчої влади.

Як стверджують науковці, досвід функціонування адміністративної юстиції в сучасних демократичних державах (Німеччина, Франція, Швеція та ін.) дозволяє виокремити два основних види підходів до формування відповідних органів: 1) здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності загальними судами; 2) здійснення такої діяльності спеціальними (спеціалізованими) адміністративними судами [5].

Так, у процесі реалізації положень Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року № 2296-ХІІ [470], було визначено систему судових органів, які здійснюють адміністративне судочинство в нашій державі. Згодом, її структура зазнала змін. Наразі законодавством України передбачено функціонування окружних та апеляційних адміністративних судів, а також Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.

Переходячи до характеристики елементів (органів судової влади), що реалізують представницьку функцію (співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами), слід відмітити, що виконання відповідних напрямів діяльності судової влади відзначено деякими особливостями. Так, в Україні для їх здійснення зазвичай не утворюються спеціальні органи судової

влади, не визначається уніфіковане коло суб'єктів-реалізаторів – посадових осіб. Натомість відповідні повноваження здійснюються керівниками органів судової влади. Наприклад, реалізацію напрямів діяльності в межах представницької функції внутрішньої сфери судової влади в Україні здійснюють Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, Голова Вищої ради правосуддя, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо.

Крім того, керівники органів судової влади, як правило, мають право делегувати повноваження щодо співпраці з іншими складовими державної влади (їх органами) іншим працівникам (суддям, працівникам апарату, секретаріату тощо) – здебільшого шляхом визначення учасників із числа працівників конкретного органу судової влади та підготовки правової позиції цього державного органу з того чи іншого питання.

Також у структурах, які здійснюють організаційне забезпечення роботи відповідного органу судової влади (апаратах, секретаріатах), можуть утворюватися спеціальні підрозділи – управління, відділи, сектори «взаємодії з іншими органами державної влади».

Водночас як засвідчив проведений науковий аналіз, у сучасних правових дослідженнях питання реалізації внутрішньої представницької функції органами судової влади опрацьовано недостатньо. У деяких наукових роботах описано лише певні аспекти реалізації цієї функції. Наприклад, у дисертаційній роботі Д. М. Лукоянова щодо діяльності голови суду [314].

У зв'язку з цим треба наголосити, що положення стосовно переважної реалізації внутрішньої представницької функції (співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами) здебільшого керівниками органів судової влади можуть мати винятки. Так, для здійснення деяких напрямів діяльності щодо представництва судів та господарського забезпечення реалізації інших функцій судової влади (наприклад, функції здійснення правосуддя) в нашій державі наразі утворено окремий орган – Державну

судову адміністрацію України. При цьому варто відмітити, що вітчизняні дисертаційні дослідження з питань правового статусу та адміністративно-правових засад діяльності Державної судової адміністрації України вельми чисельні, зокрема Р. І. Кирилюка [236], О. В. Красноборова [284], А. М. Хливнюк [609] та інших.

Так, у дослідженні А. М. Хливнюк запропоновано визначати Державну судову адміністрацію України як «орган судової влади, який здійснює від імені держави функції у сфері організаційного забезпечення діяльності судів з метою створення належних умов функціонування судової влади» [609, с. 17]. У контексті зазначеної дефініції можна відмітити, що Державна судова адміністрація України, дійсно, здійснює низку організаційних напрямів діяльності, що спрямовані на здійснення функцій судової влади відповідними органами, а також реалізує напрями діяльності у межах представницької функції судової системи (окружного та апеляційного рівнів) у внутрішній сфері. Однак вести мову про наявність «функцій у сфері організаційного забезпечення діяльності судів» навряд чи доцільно.

Як було аргументовано в процесі дослідження, у межах реалізації кожної функції судової влади існують напрями здійснення господарської, організаційної, управлінської, фінансової діяльності, а також стратегічного планування тощо. Однак вони не мають відокремленого власного змісту. Тому їх доцільно розуміти як сукупність господарських, кадрових, організаційних напрямів діяльності в межах кожної функції судової влади, що спрямовані на забезпечення її реалізації. Наприклад, функція «здійснення правосуддя» передбачає наявність у її змісті господарського, організаційного напрямів тощо. В Україні вказану функцію безпосередньо реалізують органи судової влади – суди, а напрями її господарського, організаційного забезпечення – Державна судова адміністрація України. Також для реалізації інших організаційних напрямів наразі передбачено утворення додаткових елементів у системі органів судової влади. Так, для виконання напрямку з

охорони органів судової влади наразі утворюється спеціальна установа – Служба судової охорони.

Отже, реалізація внутрішніх функцій судової влади щодо взаємодії з іншими складовими державної влади в Україні відзначена певною специфікою. Зокрема, для здійснення напрямів діяльності в межах «функції контролю» створено відповідні органи судової влади (Конституційний Суд України, адміністративні суди). Натомість для реалізації представницької функції (функції співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами), як правило, не утворюються спеціальні органи. Напрями діяльності в межах представницької функції зазвичай реалізують керівники органів судової влади безпосередньо або шляхом визначення учасників міжвідомчих груп, круглих столів, конференцій, семінарів тощо з числа працівників конкретного органу судової влади. Тоді як для реалізації деяких напрямів господарського, організаційного забезпечення створюються окремі органи.

Переходячи до окреслення органів, які реалізують «власні» функції судової влади, варто зазначити деякі теоретико-правові положення.

Так, у процесі проведеного дослідження було встановлено, що специфікою «власних» функцій судової влади, які виокремлено в системі функцій судової влади почерговим застосуванням критеріїв «за сферою діяльності» та «за об'єктом», є домінування однієї з них – функції здійснення правосуддя. Однак серед «власних» функцій судової влади, крім здійснення правосуддя, було виокремлено інформаційну (комунікативну), наукову функції тощо. Кожна із зазначених функцій має відповідний зміст та суспільне значення.

З огляду на зазначене першочергово варто зауважити особливості реалізації функції здійснення правосуддя. Так, виконання напрямів діяльності в межах цієї функції передбачає наявність такої мережі державних органів, яка належним чином забезпечує права кожної людини і громадянина, зокрема на судовий захист. Тому найбільшими структурними

елементами в системі органів судової влади кожної демократичної, правової держави, безперечно, є судові системи (системи судів).

До речі, питання щодо функціонування різних «моделей» системи судів, їх модернізації, реформування є одними із найбільш «популярних» серед вітчизняних і зарубіжних правників. З огляду на це підходів до розуміння та класифікації судових систем надзвичайно багато.

Так, Європейська комісія з ефективності правосуддя (СЕРЕJ) у межах підготовки Доповіді «Про системи правосуддя країн Європи» (2006) не змогла сформулювати узагальнену класифікацію судових систем європейських держав і подала матеріал, розташовуючи його за абеткою [370].

У цьому контексті варто відмітити, що Жак Зіллер свого часу запропонував поділяти системи судових органів європейських держав на два види:

– з дуалізмом судових органів (Бельгія, Німеччина, Греція, Франція, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія);

– з єдністю судових органів (Данія, Іспанія, Ірландія, Велика Британія) [196, с. 250].

При цьому не зовсім зрозумілим у такому підході є критерій віднесення судової системи конкретної держави до того чи іншого виду. Чи автор мав на увазі дуалізм загальнодержавного та місцевого рівнів, чи юрисдикційні види судів, чи інший зміст. Як слушно зазначив з цього приводу І. В. Назаров, у Німеччині не два, а п'ять основних видів судів (загальні, адміністративні, з питань праці, соціальні та податкові), а також конституційні; у Великій Британії існує велика кількість адміністративних трибуналів тощо [370, с. 200].

У свою чергу, М. В. Ярова виокремила чотири типи судових систем: романський (Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Бельгія), німецький (ФРН, Австрія), англійський (Англія, Уельс) і змішаний (Нідерланди, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Шотландія, Ірландія, Швейцарія) [671, с. 11].

Запропонований підхід ґрунтується на використанні загальних положень теорії систем та результатах порівняльного аналізу відповідних судових систем. Однак багато із запропонованих положень є вельми дискусійними, зокрема щодо критеріїв формування «змішаного» типу судових систем, віднесення до нього судової системи Шотландії, а Англії і Уельсу – до іншого.

Відомим фахівцем із питань вивчення специфіки судових систем різних демократичних, правових держав у вітчизняній доктрині судової влади є І. В. Назаров.

Відповідно до запропонованої науковцем класифікації європейських держав їх судові системи можна поділити на три типи, залежно від ступеня реалізації демократичних і правових стандартів у сфері судоустрою, обов'язкових для членства в складі Європейського Союзу (ЄС):

– «судові системи держав, що дотримуються максимально високих демократичних стандартів, у тому числі у сфері судоустрою (Франція, Німеччина, Англія та ін.). Їхній державний устрій є джерелом рецепції для багатьох сусідніх країн;

– судові системи держав, які нещодавно стали членами ЄС та в недалекому минулому мали потенціал, порівнянний з українським, але більш ефективно його використали (Польща, Латвія, Литва, Естонія). Їх досвід можна адаптувати до українських реалій зважаючи на схожість базових параметрів. Ці країни, незважаючи на входження до складу ЄС, продовжують проводити судову реформу, і їх досвід у цій сфері необхідно використати в Україні;

– судові системи країн-кандидатів у члени ЄС. До судоустрою цих країн є зауваження з боку ЄС, а недосконалість судових систем і порядку судочинства є однією з основних перешкод до ухвалення рішення про їхнє входження до складу ЄС» [370, с. 206].

Отже, можна відмітити наявність значної кількості різних підходів до розуміння типів, видів, груп судових систем у правничій науці. У зв'язку з

цим варто вкотре зазначити методологічні основи теорії держави і права щодо специфіки формування класифікаційних критеріїв кожного дослідження, а також стосовно ролі авторського «бачення».

Також із цього приводу правники зазначають наступне: «як унікальна історія розвитку і становлення кожної держави, так і унікальна історія становлення і розвитку її судової системи. Форма правління і характер державного устрою є визначальними чинниками організації судових систем, але не вичерпуються ними. Значну роль у формуванні сучасних судових систем відігравали і відіграють й інші чинники – як внутрішні, так і зовнішні. До внутрішніх слід віднести традиції, звичаї, менталітет народу, рівень правосвідомості, що охоплюється поняттям правової культури суспільства. До зовнішніх – ступінь інтеграційного включення держави в європейську і світову спільноту, визнання і впровадження на внутрішньому державному рівні демократичних принципів і стандартів організації судової влади, які забезпечують реалізацію принципу верховенства права» [336].

Отже, структура судової системи кожної демократичної, правової держави (як і структура системи органів судової влади в цілому) є унікальною та відображає специфіку конкретної державно-правової практики та запитів відповідного суспільства. А наукові підходи до її розуміння в кожному випадку обумовлені цілями та завданнями дослідження, «авторським» баченням та рівнем кваліфікації дослідника.

В Україні систему судів наразі становлять окружні місцеві загальні, адміністративні та господарські суди; апеляційні суди (загальні, адміністративні та господарські); Верховний Суд, у складі якого діють касаційні цивільний, кримінальний, адміністративний та господарський суди, а також Велика Палата Верховного Суду. Крім того, наразі утворено новий судовий орган – Вищий антикорупційний суд. А також триває процес формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. В цьому контексті варто відмітити, що створена наразі система судів у нашій державі характеризується конкретизованою спеціалізованістю.

Переходячи до питання реалізації іншої «власної» функції судової влади – наукової, можна відмітити, що її потенціал у вітчизняній юридичній науці повною мірою ще не розкрито. Вивчення ефективних способів реалізації відповідних напрямів діяльності органів судової влади є перспективним напрямом подальших правничих досліджень.

Нині в Україні одним з основних «реалізаторів» відповідних напрямів діяльності на практиці є спеціально створена установа – Національна школа суддів України. Так, згідно з чинним законодавством одним із пріоритетних напрямів діяльності цієї установи є науково-дослідна робота, науково-методичне забезпечення підготовки суддівського корпусу, суддів загальної юрисдикції та здійснення бібліотечно-видавничої діяльності. Наукова діяльність Національної школи суддів України здійснюється відповідно до Планів науково-дослідної роботи. У межах їх реалізації науковими співробітниками названої установи підготовлені та видані фахові спеціалізовані наукові дослідження [179; 194; 498].

Крім того, до напрямів реалізації цієї функції наразі можна віднести і узагальнення судової практики та її аналіз, зокрема, що здійснюється центральними органами в системі судової влади. А також діяльність науково-консультативних рад при центральних органах судової влади. Певною мірою до цього напрямку можна віднести і діяльність Пленуму Верховного Суду. Крім того, як уже було відмічено, в наукових колах активно обговорюються питання щодо обґрунтування нормотворчих напрямів діяльності судової влади (через прийняття рішень Конституційним Судом України та Пленумом Верховного Суду).

Стосовно реалізації інформаційної (комунікативної) функції судової влади, слід зауважити певні особливості. Відповідні напрями діяльності органів судової влади умовно можна поділити на кілька основних:

- інформування суспільства про діяльність органів судової влади з метою оприлюднення її результатів;
- превентивне, «виховне» інформування суспільства;

- комунікація між органами судової влади;
- комунікація органів судової влади з іншими державними органами [681, с. 31].

При цьому важливо розрізнати напрями діяльності у межах представницької функції органів судової влади (група функцій «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади») та інформаційної (комунікативної) функції (група «власні» функції). Так, у першому випадку основним об'єктом групи функцій є конкретна взаємодія (наприклад, під час формування бюджетних запитів органів судової влади). Тоді як у другому випадку, в межах інформаційної (комунікативної) функції відповідні напрями діяльності передбачають обмін інформацією. Співставляючи ці функції можна стверджувати, що ефективне виконання інформаційної (комунікативної) функції (група «власні» функції) передбачає належну реалізацію представницької функції (група функцій «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади»).

Водночас треба зауважити, що зазначені напрями інформаційної (комунікативної) функції (група «власні» функції) по-різному реалізуються органами судової влади України. Так, напрям щодо інформування суспільства про результати діяльності забезпечують відповідні підрозділи кожного органу судової влади.

Напрямок превентивного, «виховного» інформування суспільства протягом попередніх періодів розвитку судової влади в нашій державі реалізувався недостатньою мірою. Натомість останнім часом можна відмітити суттєві позитивні зрушення. Так, при Вищій раді правосуддя було сформовано Комунікаційний комітет системи правосуддя та затверджено Концепцію прямих зв'язків судів із громадськістю. У документі зазначено, що метою встановлення прямих зв'язків є сприяння правовій освіті, вихованню правової культури, формування об'єктивного сприйняття правосуддя в суспільстві [267].

Стосовно реалізації напряму забезпечення комунікації між різними органами судової влади, слід відмітити, що наразі єдиного комунікаційного центру не утворено. Окремі напрями діяльності здійснюються Верховним Судом, Вищою радою правосуддя, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та іншими органами судової влади. Також у результаті функціонування Комунікаційного комітету системи правосуддя у 2017 році було підписано Меморандум про взаємодію та співпрацю представників системи правосуддя України [345]. Такі кроки є надзвичайно важливими для ефективної реалізації інформаційної (комунікативної) функції судової влади.

Щодо напряму комунікації органів судової влади з іншими державними органами варто зауважити, що він зазвичай реалізується керівниками органів судової влади або через відповідні структурні підрозділи, які забезпечують роботу кожного органу судової влади.

У цьому контексті треба відзначити важливу роль органів самоврядування судової влади. Так, органи суддівського самоврядування в Україні активно вирішують не лише організаційні питання, а й беруть участь у реалізації важливих напрямів інформаційної (комунікативної) функції. Як відомо, наразі первинною структурною одиницею органів суддівського самоврядування в Україні є збори суддів. Це зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності цього суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань. Конференції суддів – це зібрання суддів (делегатів) відповідних судів, на яких обговорюються питання діяльності цих судів і приймаються колективні рішення. Вищими органами суддівського самоврядування є з'їзд суддів України та Рада суддів України. Так, Радою суддів України за сприяння проекту Ради Європи «Підтримка впровадження судової реформи в Україні» у 2017 році було здійснено соціологічне дослідження «Ставлення громадян України до судової системи». За його результатами було встановлено, що високий рівень негативного ставлення до судів значною мірою формується двома чинниками: негативним інформаційним полем та чинником фінансово-

політичного впливу на суддів. Також визначено, що вплив першого чинника досить ефективно усувається при спілкуванні громадян із судами. А вплив другого чинника можна зменшити шляхом запровадження заходів для підвищення незалежності суддів та судів [195].

Переходячи до окреслення кола органів судової влади, які реалізують її функції в зовнішній сфері, також варто почати з деяких теоретико-правових положень. Так, у процесі класифікації функцій судової влади «за об'єктом» у групі функцій зовнішньої сфери було визначено функцію міжнародного співробітництва (взаємодії) та групу «власних», серед яких можна виокремити функцію участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ, а також зовнішню інформаційну (комунікативну) функцію.

Реалізація напрямів діяльності в межах функції міжнародного співробітництва, зокрема щодо взаємодії із міждержавними інституціями, світовою спільнотою з питань захисту прав людини в зовнішній сфері, має певну специфіку. В Україні відповідні напрями діяльності досить інтенсивно реалізуються органами судової влади, які здійснюють напрями організаційного забезпечення її функціонування. Так, наприклад, Вища кваліфікаційна комісія суддів України здійснює співробітництво з Радою Європи та Європейським Союзом, представництво судової влади України в Європейській комісії з питань ефективності правосуддя Ради Європи (СЕРЕJ) [682], співпрацює у рамках американських, канадських, німецьких проектів реформування правосуддя тощо. Важливі напрями діяльності в межах цієї функції здійснює і Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація України.

У свою чергу, реалізація напрямів діяльності в межах функції судової влади щодо «участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ» (група «власних» функцій у зовнішній сфері) відбувається зазвичай шляхом делегування представників до відповідних органів.

Так, Г. С. Худинцева під час дослідження специфіки правового статусу суддів Міжнародного Суду ООН обґрунтувала, що такі представники-судді

складають особливу категорію міжнародних посадових осіб. На думку науковця, за загальними ознаками (обсягом повноважень, характером імунітетів і привілеїв, рівнем матеріального забезпечення та ін.) їх статус наближений до правового становища вищих посадових осіб секретаріатів міжнародних організацій системи ООН. Водночас «унікальність» суддівського статусу в цьому випадку зумовлена як специфікою виконуваних повноважень, так і «особистісною», посадовою діяльністю. Згідно з положеннями, запропонованими Г. С. Худинцевою за результатами аналізу відповідних доктринальних та нормативних матеріалів, судді Міжнародного Суду ООН не уособлюють якое міждержавне об'єднання, а представляють інтереси всього міжнародного співтовариства, сформованої системи світового правопорядку і правосуддя [617].

У цьому контексті слід зауважити, що повністю погодитись із зазначеною тезою не можна. Так, реалізація напрямів діяльності в межах функції судової влади конкретної держави завжди опосередкована її інтересами. Натомість предмет функціональності кожного міжнародного судді в напрямі захисту прав людини обумовлює захист інтересів усього міжнародного співтовариства. Цей стан може бути відображений у «подвійній» природі діяльності таких суддів:

– щодо реалізації напрямів діяльності в межах функції судової влади конкретної держави – «участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ»;

– щодо захисту прав людини та міжнародно-правових демократичних стандартів як глобального гуманістичного напрямку діяльності.

Переходячи до питання щодо реалізації інформаційної (комунікативної) функції в зовнішній сфері слід відмітити, що зазвичай ці напрями здійснюються тими самими суб'єктами, що і у внутрішній сфері. Разом із тим, є і власна специфіка.

Так, у змісті інформаційної (комунікативної) функції судової влади в зовнішній сфері можна виокремити два основні напрями:

– комунікація органів судової влади держави з органами судової влади інших держав, міждержавних утворень, глобальними органами судової влади;

– інформування інших демократичних, правових держав (будь-які органи, установи) та міжнародного співтовариства щодо функціонування судової влади.

В Україні для реалізації групи власних зовнішніх функцій судової влади не утворено спеціальних органів або установ. Здебільшого в апаратах (секретаріатах), які забезпечують роботу органів судової влади, утворюються спеціальні підрозділи із питань міжнародної взаємодії та комунікації. Крім організаційного забезпечення функції «міжнародного співробітництва» (здійснюють керівники органів та визначені ними особи), на них покладається підготовка аналітичних матеріалів та організаційне забезпечення зовнішньої інформаційної (комунікативної) функції судової влади в межах кожного державного органу.

Отже, складові системи органів судової влади кожної держави, безперечно, відображають її цінності, закладені в положеннях правової доктрини. Склад системи органів судової влади залежить від змісту функцій судової влади в кожній державі. А положення різних підходів до окреслення системи органів судової влади необхідно зв'язати зі значенням системи функцій, що виконує судова влада в конкретній державі.

В Україні систему органів судової влади наразі становлять: Конституційний Суд України; Верховний Суд, у складі якого діють касаційні цивільний, кримінальний, адміністративний та господарський суди, а також Велика Палата Верховного Суду; апеляційні суди (загальні, адміністративні та господарські); окружні (місцеві загальні, адміністративні та господарські суди); Вища рада правосуддя; Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Національна школа суддів України (державна установа зі спеціальним статусом) та її регіональні відділення, Державна судова адміністрація України та її територіальні управління. Крім того, утворено новий судовий

орган – Вищий антикорупційний суд. А також формується Вищий суд з питань інтелектуальної власності та спеціальна установа – Служба судової охорони.

При цьому реалізацію деяких функцій органи судової влади здійснюють у взаємодії з органами суддівського самоврядування (інформаційну (комунікативну) функцію), інститутами громадянського суспільства, наприклад, адвокатурою та іншими органами державної влади (функцію здійснення правосуддя). Це положення корелюється з доктриною правової держави в частині участі професійних об'єднань та громадянського суспільства в процесах реалізації різних функцій державними органами демократичних, правових держав.

У контексті характеристики наявної структури системи органів судової влади України варто відмітити таке. Останніми роками функціонування вітчизняної системи органів судової влади було предметом вивчення численних міжнародних експертних організацій та установ. Одна з найбільш авторитетних серед них – Європейська комісія за демократію через право або Венеційська комісія. Це дорадчий орган Ради Європи з питань конституційного права, котрий надає висновки про відповідність проектів законодавчих актів європейським стандартам та цінностям. У процесі дослідження проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» в частині питань щодо судової влади, Венеційська комісія надала ряд надзвичайно влучних характеристик та рекомендацій, які стосуються компетенційного співвідношення органів судової влади, взаємодії всередині системи та з іншими складовими державної влади (Висновок № CDL-D(2013)034) [698]. Переважна більшість цих рекомендацій зберігає свою актуальність. Аналізуючи їх, необхідно особливо звернути увагу на такі:

– компетентним органом у питаннях утворення, реорганізації та ліквідації системи судів є Вища рада юстиції (нині – Вища рада правосуддя). Хоча рішення (відповідні закони) про створення окремих органів судової влади або судової системи приймає Парламент, адже вони мають відповідати

положенням поточного бюджету. Однак ініціатива щодо прийняття таких рішень (проекти законів) має надходити від Вищої ради юстиції (нині – Вищої ради правосуддя), а не від Президента чи Парламенту (параграфи 12, 13, 14) [698];

– загалом Венеційська комісія не заперечує проти призначення суддів Главою Держави, якщо останній діє «церемоніально», лише «ратифікуючи» рішення, прийняте по суті. Однак у випадку, якщо Президент відмовиться «ратифікувати» рішення щодо призначення судді, ситуація буде критичною, бо «de facto» це свідчитиме про наявність у Президента своєрідного «права вето» щодо рішень органів суддівського добору. Щоб роль Президента була лише церемоніальною в Конституції України може бути закріплено, що пропозиції органів суддівського добору набувають чинності безпосередньо, без схвалення Президента, якщо Президент не надасть їм чинності в межах визначеного терміну. Звичайно, безпосереднє призначення суддів органами суддівського добору є більш оптимальним варіантом (параграф 16) [698];

– призначення голів судів органами суддівського самоврядування не схвалюється Венеційською комісією. Навіть після звуження повноважень голів судів існує небезпека, що на цих посадах матиме місце зловживання владою з метою здійснення тиску на суддів. Бажано, щоб такі призначення здійснювала Вища рада юстиції (нині – Вища рада правосуддя), яка має вищий рівень самостійності та легітимності, ніж органи суддівського самоврядування (параграф 18) [698];

– у випадку ліквідації або реорганізації суду переведення судді не може залежати від його згоди. У таких випадках має бути передбачено можливість переведення судді без його згоди. З іншого боку, звільняти суддю з посади через відмову бути переведеним примусово також було б перебільшенням. У цьому контексті «відсутність згоди на переведення до іншого суду» у випадках ліквідації або реорганізації суду є занадто широким формулюванням підстави для звільнення судді з посади. Багато чого залежить від змісту пропозицій про переведення зроблених судді та строків

такого переведення. Цілком можливо, що в момент ліквідації чи реорганізації очікувана посада для переведення відсутня, але незабаром така посада стане доступною. З огляду на зазначене перед звільненням суддя повинен отримати більше, ніж одну пропозицію з переведення, а при наданні таких пропозицій мають враховуватися перспективи майбутнього виходу на пенсію суддів інших судів. У будь-якому разі замість того, щоб звільнити суддю, його краще перевести. Якщо суддя не з'являється на роботу на новій посаді, можуть бути вжиті передбачені дисциплінарні заходи, які в кінцевому підсумку можуть призвести до звільнення судді, але не через відмову від переведення, а через відмову виконувати свої посадові обов'язки (параграфи 17, 29) [698];

– процедури щодо позбавлення судді недоторканності мають бути демократичними та правовими. У цьому контексті слід відрізнити загальну та функціональну недоторканність. Так, загальна недоторканність охоплює всі випадки тримання під вартою або арешту. У свою чергу функціональна недоторканність охоплює випадки арешту судді під час відправлення правосуддя. У цьому контексті треба відмітити, що зняття суддівської недоторканності не повинно бути повноваженням Парламенту (Верховної Ради). Вища рада юстиції (нині – Вища рада правосуддя) більше підходить для прийняття таких рішень. Крім того, у висновку *amicus curiae* (консультативний висновок) щодо недоторканності суддів, підготовленому на прохання Конституційного Суду Молдови, Венеційська комісія розглянула питання: чи суперечить міжнародним стандартам позбавлення судді недоторканності через пасивну корупцію і зловживання службовим становищем. Комісія дійшла однозначного висновку, що таке позбавлення недоторканності судді не суперечить міжнародним стандартам. З огляду на зазначене варто відмітити, що позбавлення недоторканності через корупційні злочини в Україні також не суперечить цим стандартам. Водночас в Україні активно обговорюють проблему так званого «вибіркового правосуддя». Його суть полягає в обвинуваченні осіб, які вважаються близькими до опозиції чи

перебувають у конфлікті з органами прокуратури. Зазначені тенденції, безперечно, мають негативний характер (параграфи 24, 25, 26, 57) [698];

– введення процедури «імпічменту судді» нижчої інстанції, ініційованої щонайменше 20 відсотками громадян України відповідного судового округу або однією третиною членів Верховної Ради, а також «імпічменту судді вищого суду», ініційованої однією третиною членів Верховної Ради, однозначно суперечить принципу незалежності судової влади. У разі впровадження таких процедур Верховна Рада отримає повноваження щодо звільнення судді нижчої інстанції простою більшістю голосів, а вищій інстанції – двома третинами голосів. У змісті таких процедур закладено механізми тиску, залежності від політичного органу (Верховної Ради). Водночас ініціювання імпічменту громадянами також не можна вважати ефективним інструментом. У такому випадку виникають ризики, що суддя намагатиметься догодити «виборцям», а не застосовуватиме норми Конституції і законів, наприклад, у випадках призначення покарання в резонансних кримінальних справах, що становлять суспільний інтерес (параграфи 31, 32) [698];

– наявні підходи щодо позбавлення повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ) з внесення пропозицій про призначення суддів на посади і передання цих повноважень Вищій раді юстиції (нині – Вищій раді правосуддя) або щодо наділення ВККСУ повноваженнями з внесення пропозицій про переведення суддів, суперечать одне одному. Передача повноважень з переведення суддів органу під назвою «кваліфікаційна комісія» видається нелогічною. Якщо Вища кваліфікаційна комісія суддів України буде збережена як окремий орган, вона повинна опікуватися кваліфікацією, а не переведенням суддів. Можливо з метою забезпечення узгодженого підходу до судової кар'єри ВККСУ повинна стати частиною Вищої ради юстиції (Вищої ради правосуддя), як підрозділ, що відповідає за добір кандидатів на суддівські посади. Водночас жодного європейського стандарту, який би визначав, що питання призначення та

кар'єри суддів повинні розглядатися єдиним органом, не існує (параграфи 33, 34, 35) [698];

– виключення Генерального прокурора зі складу Вищої ради юстиції (нині – Вищої ради правосуддя) вбачається позитивним зрушенням. Так у своїх висновках щодо законодавства про прокуратуру (CDL-AD(2013)025, параграф 154; CDL-AD(2013)014, параграф 39) Венеційська Комісія привітала законодавчий вектор поділу функцій органів судової влади та органів прокуратури. У свою чергу, Вища рада юстиції (нині – Вища рада правосуддя) також не повинна виконувати функції, притаманні органам прокуратури або раді прокурорів (параграф 42) [698];

– Венеційська комісія не схвалює наявність нечіткого поняття «порушення присяги» як підстави для звільнення судді і вітає запровадження формулювань, які відзначено конкретикою, на кшталт, «вчинення правопорушення, несумісного з подальшим виконанням обов'язків судді». У цьому формулюванні треба розуміти термін «правопорушення» в контексті положень кримінального законодавства. Тобто кожна дисциплінарна підстава має бути конкретно-визначена та закріплена у відповідному законодавстві. Звільнення повинно відбуватись виключно у випадках, коли поведінка судді підпадає під визначення дисциплінарного правопорушення, що міститься в переліку дисциплінарних правопорушень. У цьому контексті надзвичайно важливим напрямом є систематизація (типифікація) дисциплінарних правопорушень судді на законодавчому рівні (параграфи 54, 55) [698].

У контексті окреслених положень Європейської комісії за демократію через право варто зазначити, що наукова, методологічна підтримка демократичних, правових держав та міждержавних об'єднань, органів та установ наміченої позитивної динаміки є запорукою сталого розвитку вітчизняної системи органів судової влади. Значна частина вищевикладених рекомендаційних положень уже була використана в державно-правовій практиці. Водночас інші положення, можливо, будуть впроваджені в процесі подальшої розбудови судової влади та системи її органів. А наявні

напрацювання суттєво сприяють виокремленню характерних особливостей структури системи органів судової влади нашої держави на нинішньому етапі.

Так, серед зазначених особливостей можна відмітити наступні:

– для реалізації функції контролю за діяльністю інших складових державної влади в межах повноважень судової влади (група внутрішніх функцій судової влади «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади») створено орган конституційної юстиції та систему адміністративних судів. Тоді як здійснення представницької функції (співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами) у межах цієї ж групи відбувається різними органами та їх посадовими особами без конкретного координаційного центру;

– для реалізації функції здійснення правосуддя (група внутрішніх «власних» функцій судової влади) створена відповідна судова система, яка характеризується конкретизованою спеціалізованістю;

– для реалізації наукової функції (група внутрішніх «власних» функцій судової влади) створена спеціальна установа – Національна школа суддів України. Натомість для здійснення інформаційної (комунікативної) функції не створено спеціалізованих органів, не конкретизовано центр комунікації органів судової влади між собою та з громадянами, суспільством;

– для реалізації напрямів у межах групи зовнішніх функцій (виокремленої з використанням критерію «за об'єктом») – міжнародного співробітництва (взаємодії), а також зовнішньої інформаційної (комунікативної) функції (група зовнішніх «власних» функцій), не конкретизовано центр комунікації органів судової влади. Функція участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ (група зовнішніх «власних» функцій) реалізується через делегування відповідних представників, координаційного центру також не визначено;

– для реалізації господарських, організаційних напрямів діяльності з метою забезпечення виконання функції здійснення правосуддя створено

Державну судову адміністрацію України та її територіальні управління, а також формується Служба судової охорони. Реалізацію організаційних, зокрема кадрових, кар'єрних напрямів діяльності з метою виконання функції здійснення правосуддя забезпечено кількома органами: Вищою радою правосуддя, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та Національною школою суддів України (державною установою зі спеціальним статусом) та її регіональними відділеннями.

4.3 Сучасний вектор наукових досліджень у доктрині судової влади

Питання варіативності поступу різних наукових положень у доктрині судової влади обумовлене складністю її правової природи. Однак юридична наука є основним «ралізатором» прогностичної функції щодо векторів розвитку державно-правової практики. Особливо в період трансформаційних перетворень.

Водночас проведений науковий аналіз вітчизняної доктрини судової влади засвідчив деякі проблемні аспекти щодо системності досліджень, зокрема:

- відсутність уніфікованого, узгодженого плану дослідження питань щодо судової влади;
- певна повторюваність досліджень з однорідних наукових питань, подекуди крізь призму різних наукових шкіл, юридичних спеціалізацій;
- відсутність комплексних узагальнень стосовно наявних наукових досліджень, інформативної правової аналітики щодо стану доктрини судової влади.

У попередніх розділах цього дослідження наведено результати узагальнення наявних наукових досліджень. Особливу увагу слід звернути на негативну тенденцію щодо повторюваності досліджень з однорідних наукових питань. Натомість інші питання, надзвичайно актуальні й

затребувані, не були предметом вивчення донині. З огляду на це окреслення сучасного вектора досліджень щодо різних питань судової влади є необхідною умовою поступу відповідної доктрини.

Так, для виокремлення найбільш перспективних та прогнозування нових напрямів досліджень необхідно першочергово звернутись до загальних основ поняття «тенденція розвитку».

В енциклопедичній літературі визначено тенденцію як «напрямок розвитку якогось явища, думки чи ідеї, здійснювання закону за внутрішньо притаманною йому логікою руху» [570, с. 194].

Варто відмітити, що під час використання методу прогнозування в цьому дослідженні було враховано наявність двох типів зв'язків та взаємозалежностей між різними явищами та їх ознаками – функціонального та кореляційного [451, с. 196–201]. Це положення використано як основа детермінанти різних напрямів досліджень у доктрині судової влади. Треба розуміти, що, з одного боку, доктрина судової влади – це усталена сукупність знань. З іншого ж боку в ній постійно розвиваються та співвідносяться різні наукові погляди та підходи. Крім того, суттєві корективи в розвиток різних наукових положень вносить досвід практичного функціонування судової влади в різних демократичних, правових державах та міждержавних процесів і загальної глобалізації.

Отже, проведені дослідження наукових положень про судову владу та її структуру дає змогу спрогнозувати появу деяких нових тенденцій, модерних напрямів наукових досліджень у доктрині судової влади.

Одним з них є значна за обсягами наукова тема щодо дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади. Слід зазначити, що ця загальна наукова тема у своєму змісті має кілька основних напрямів дослідження.

Так, серед однорідних наукових напрямів цієї теми варто звернути увагу на той, що умовно можна позначити як пошук шляхів оптимізації структури органів судової влади.

Науковці почасти звертають увагу на взаємодію різних органів державної влади в контексті виконання функцій судової влади. Наприклад, у деяких сучасних довідкових джерелах до структури судової системи Сполучених Штатів Америки (США) віднесено федеральні суди, суди штатів та регуляторні агентства уряду США [548]. Останні за своєю правовою природою є комісіями із цінних паперів та діяльності бірж, фінансових відносин тощо. Так, у складі Комісії з цінних паперів і бірж (англ. The United States Securities and Exchange Commission, SEC) – регуляторного агентства уряду США існує Офіс Адміністративних Суддів (Office of Administrative Law Judges) [697]. Серед основних напрямів діяльності цього структурного підрозділу проведення публічних слухань та прийняття рішень в адміністративних справах із питань, віднесених до компетенції агентства.

Варто відмітити, що обговорення зазначених процесів уже активно відбувається у наукових колах. Так, прихильники зазначених об'єднань стверджують, що розмежування повноважень між органами різних складових державної влади демократичної, правової держави надалі набуватимуть умовного значення. Тоді як серед повноважень кожного державного органу в майбутньому може бути визначено одночасне виконання напрямів діяльності щодо реалізації функцій двох або, навіть, трьох складових державної влади. Тобто, положення щодо «стримувань і противаг» в «ідеальному» своєму розвитку можуть бути збалансовані на такому високому рівні, щоб забезпечувати реалізацію функцій різних складових державної влади якнайменшим числом державних органів.

Інакше кажучи, модель органів державної влади в такому разі передбачає об'єднання функціоналу різних складових державної влади. Тобто наявність в одному державному органі кількох підрозділів, що реалізують функції різних складових державної влади незалежно один від одного. Наприклад, один підрозділ вирішує регуляторні питання (виконавча влада), а інший – вирішує спори з цих же питань (судова влада).

Водночас противники цього підходу зауважують надзвичайно значні ризики під час поєднання «функціоналу» різних складових влади, наприклад, виконавчої та судової, в одному державному органі.

З огляду на зазначене наразі можна констатувати недоречність практичної апробації цього підходу в країнах, які перебувають на етапі становлення. Корупційні та узурпаційні ризики цілком очевидні [69, с. 9]. У таких державах видається доцільним поетапне збалансування систем органів кожної зі складових державної влади і тільки згодом – науковий пошук та адаптація оптимальних, ефективних та економічних «моделей» механізму державної влади.

Отже, науковий напрям щодо пошуку шляхів оптимізації структури органів судової влади, оптимальних, ефективних та економічних «моделей» судової влади є надзвичайно перспективним у доктрині судової влади.

Водночас у державах, які перебувають на етапі становлення надзвичайно актуальними залишаються дослідження щодо напрямку «визначення характерних особливостей та недоліків структури органів судової влади в конкретній державі».

Як засвідчили результати наукового аналізу, проведеного в межах цього дослідження, в Україні дослідження щодо окреслення системи органів судової влади та проблематики, яка стосується конфігурації цієї системи – вельми малочисельні.

Крім того, у вітчизняній юридичній науці остаточно не вирішено питання стосовно визначення конкретного місця значної кількості наявних органів у системі державної влади. У процесі цього дослідження було запропоновано авторське розуміння системи органів судової влади. Однак питання щодо багатьох інших державних органів залишаються відкритими.

Серед таких органів, наприклад, прокуратура. Як відомо, органи прокуратури беруть участь у здійсненні однієї з найбільш важливих функцій судової влади – здійснення правосуддя. Однак у зв'язку з підміною понять щодо реалізації функції здійснення правосуддя органами судової влади –

судами (як суб'єктами-носіями судової влади) та щодо участі в здійсненні правосуддя різних громадянських інститутів та інших органів державної влади, зокрема прокуратури – деякі науковці відносять органи прокуратури до органів судової влади. Про такі випадки вже зазначалось у попередніх розділах. У свою чергу, інші дослідники відносять прокуратуру до органів виконавчої влади (як правозастосовних). Ще одна група науковців – до органів законодавчої влади (як органи нагляду за дотриманням законів). Однак занепокоєння викликають підходи щодо виокремлення «четвертої гілки влади» – контрольно-наглядової, що складається з органів прокуратури [310]. Як слушно зауважують науковці, в Україні «триває пошук місця прокуратури в системі механізмів державної влади» [630, с. 42].

Вбачається, що основою для вирішення окресленого питання та подібних йому є обґрунтоване розуміння правової природи та функціоналу кожного конкретного державного органу. Важливим аспектом є також визначення місця в системі державної влади тих органів, які виконують функції «стримувань і противаг» між складовими державної влади. А також положення щодо участі громадянських інститутів у питаннях державного управління в демократичних, правових державах.

Так, згідно з одним підходом органи, які виконують функції «стримувань і противаг», представлені в структурі кожної із систем складових державної влади. Наприклад, у системі органів судової влади Конституційний Суд України – забезпечує контроль за діяльністю законодавчої влади; органи адміністративної юстиції – забезпечують контроль за діяльністю виконавчої влади. У системі органів виконавчої влади Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України – забезпечують контроль за діяльністю судової влади. У системі органів законодавчої влади Рахункова палата – забезпечує контроль за діяльністю судової влади.

У цьому контексті слід відмітити, що зазначений підхід дає змогу структурувати системи органів усіх складових державної влади. Він логічно-обґрунтований і з функціональної точки зору. Однак його використання

передбачає точне розуміння змісту всіх юридичних термінів. Наприклад, єдиним законодавчим органом в Україні є Верховна Рада України. Водночас у системі органів законодавчої влади утворено Рахункову палату як орган, що діє від імені Верховної Ради України, тобто в системі органів законодавчої влади.

Існує також й інший підхід до визначення місця органів, які виконують функції «стримувань і противаг» у державній владі. Його прихильники вважають, що «підпорядкування таких органів законодавчій, виконавчій або судовій владі може зруйнувати систему «стримувань і противаг», що склалася в державі» [630, с. 42]. Інакше кажучи, ці органи знаходяться поза системами органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Отже, у науковій площині питання щодо визначення місця різних органів у системі державної влади можна вирішувати через положення «стримувань і противаг».

Іншим підходом до цього питання є класифікація державних органів з урахуванням різних класифікаційних критеріїв. Для прикладу можна зазначити положення про поняття «система правоохоронних органів».

Від початку формування наукових поглядів на це поняття правники пропонували розглядати його в широкому (всі державні органи, які наділені певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законності й правопорядку) і вузькому (державні органи, спеціально створені для забезпечення законності і правопорядку, боротьби зі злочинністю і яким надані повноваження застосовувати передбачені законами заходи примусу та перевиховання правопорушників – суд, органи юстиції, прокуратури, внутрішніх справ, безпеки) розуміннях [569, с. 53].

Деякі вчені вважають, що цим поняттям охоплюються всі державні органи і громадські організації, на яких покладено реалізацію правоохоронних функцій [308, с. 74–76; 407, с. 71–72]. Іншими словами, які беруть участь у реалізації правоохоронних функцій.

У свою чергу, О. М. Бандурка запропонував під правоохоронними органами розуміти «функціонуючі у суспільстві і державі установи й організації, основним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями» [550, с. 6–8].

За такого розуміння ця система, по-суті, включає судові органи; органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи служби безпеки; антикорупційні органи; митні органи; органи охорони державного кордону; органи і установи виконання покарань тощо. Тобто всі органи державної влади, які реалізують функції, напрями здійснення яких пов'язані з правоохоронною (в широкому розумінні – правозастосовною та правозахисною) діяльністю, є правоохоронними.

Водночас висновок стосовно того, що окремі органи державної влади перебувають у системі правоохоронних органів (за предметом діяльності) і тому не належать до системи органів жодної складової державної влади [334], вбачається хибним.

Слід відмітити, що це різні наукові класифікації, в основі яких відмінні класифікаційні критерії: «предмет діяльності» та «складова державної влади». Спільний предмет діяльності можуть мати органи різних складових державної влади в межах відповідних напрямів діяльності – праворегулюючого, реалізації норм права (правозастосовного, правореалізаційного), правоохоронного, вирішення спорів тощо.

За такого підходу всі органи державної влади можна віднести до певної складової державної влади. Наприклад, органи прокуратури за порядком утворення та напрямками діяльності щодо «реалізації норм права» можна віднести до системи органів виконавчої влади (за критерієм «складової державної влади»). А «за предметом діяльності» – до системи правоохоронних органів.

Отже, наразі існує кілька концептуальних підходів щодо визначення місця різних органів у структурі державної влади. Однак відповідні дослідження не втрачають актуальності. Такі наукові напрацювання

надзвичайно корисні для оптимізації структури органів усіх складових державної влади, зокрема судової.

Одним із варіантів опрацювання зазначеної проблематики є дослідження концептів щодо інтеграції адвокатури (як громадянського інституту, представники якого беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя) у систему органів державної влади (принаймні органів контролю за діяльністю адвокатів).

Вбачається, що початок наукового обговорення цих питань можна пов'язувати з підходами щодо формування «сукупності органів правосуддя», «системи правосуддя», «інститутів судочинства в механізмі судової влади» [456, с. 20–22]. У цьому дослідженні було запропоновано підхід, згідно з яким варто виокремлювати суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя. Серед них і суб'єкти-носії судової влади, і адвокати, і широке коло інших суб'єктів. Водночас наукові пошуки елементів «системи правосуддя» не втрачають своєї актуальності. Вочевидь, якщо визначати «систему» таких органів або суб'єктів, то вона повинна містити приблизно зрівняні за статусом складові.

Так, у вітчизняній доктрині зазначені питання було актуалізовано у зв'язку з монополізацією судового представництва. Безперечно, законодавчі положення щодо майже безальтернативної участі адвоката в судовому процесі були спрямовані на покращення судових послуг і захист прав громадян. Разом із тим, зазначене завдання може бути реалізоване в інший спосіб. Зокрема, шляхом удосконалення механізмів контролю якості адвокатських послуг.

Як відомо, наразі управління адвокатською кар'єрою віднесено до повноважень органів адвокатського самоуправління. А за підвищення кваліфікації адвокатів відповідає Вища школа адвокатури.

Водночас прихильники підходу щодо необхідності впровадження державного контролю за якістю надання адвокатських послуг обґрунтовують своє бачення наявністю численних порушень з боку суб'єктів-носіїв

адвокатських повноважень. А також наводять дані про неоднозначні процеси усередині адвокатської спільноти і, як наслідок, в органах адвокатського самоврядування.

Натомість противники підходу щодо державного регулювання інституту адвокатури наголошують на необхідності збереження незалежності суб'єктів-носіїв адвокатських повноважень.

З огляду на це, наукові дослідження з питань інтеграції інституту адвокатури в систему органів державної влади залишаються вельми затребуваними.

У контексті зазначеного напрямку варто відмітити і актуальність наукового опрацювання питань щодо окреслення складу суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя.

У ході проведеного дослідження встановлено наявність у вітчизняних наукових дослідженнях підвищеної уваги до питань щодо співвідношення функціональних аспектів судочинства, судової влади та громадянського суспільства [94; 456]. Водночас викликають занепокоєння і «радикальні» підходи до їх вирішення.

Так, у наукових статтях подекуди можна зустріти твердження про те, що використання демократично-правової трискладової теорії державної влади в державній практиці не забезпечує незалежність судової влади. У таких підходах пропонується «відкинути можливість існування судової влади як складової державної влади, як несумісних понять» [529, с. 99]. Зазначені позиції, безперечно, є прикладом підміни понять.

З огляду на це в процесі формування суджень про склад суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя в демократичних, правових державах, треба поетапно враховувати наступні положення доктрини судової влади:

– основним носієм державної влади в демократичній, правовій державі є народ. Від імені народу державну владу здійснює держава через спеціально утворений механізм;

– судова влада є складовою державної влади в трискладовій теорії державної влади, про що свідчить практика функціонування демократичних, правових держав;

– механізм держави – система структур, органів, установ, які утворені державою і реалізують її функції;

– система органів судової влади є складовою механізму держави, її органи утворюються у відповідному порядку;

– системою органів судової влади реалізується система визначених функцій;

– функція здійснення правосуддя є однією з основних у системі функцій судової влади (група внутрішніх функцій, «власні» функції судової влади);

– функція здійснення правосуддя за своєю правовою природою передбачає участь у її реалізації інститутів громадянського суспільства (наприклад, адвокатури, інституту третейського розгляду спорів тощо) та інших органів державної влади (наприклад, виконавчих – органів виконання судових рішень, органів прокуратури).

Таким чином, послідовне розуміння зазначених положень дозволяє об'єктивно відобразити співвідношення понять системи органів судової влади (як складової державної влади, механізму держави) та «розширеного» кола суб'єктів, які беруть участь у реалізації однієї з її функцій (здійснення правосуддя). Водночас дослідження, дотичні до зазначених положень, не втрачають свою актуальність донині, а їх обговорення продовжується в наукових колах. Останнім часом набули поширення тенденції щодо формування так званої «системи правосуддя», «органів системи правосуддя» тощо.

Активна наукова дискусія опосередкувала виокремлення ще одного напрямку в межах теми «дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади». Цей напрям можна умовно позначити як

встановлення нових суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя.

Так, останнім часом, крім відомих «реалізаторів» функції здійснення правосуддя поза системою органів судової влади (наприклад, інституту третейського розгляду спорів) науковці виокремлюють і деякі нові, наприклад суб'єкти-носії медіаційних повноважень.

Зокрема, можна зазначити про такий інститут, як медіація. В Україні порівняно нещодавно розпочато роботу із наукового обґрунтування запровадження інституту медіації.

У цьому контексті слід відмітити кілька останніх наукових досліджень, зокрема Н. М. Грень щодо процедури присудової медіації [138]; З. В. Красіловської щодо становлення інституту медіації [282; 283]; І. Г. Ясиновського щодо імплементації процедури медіації в українське законодавство [673].

Як зазначають науковці, запровадження інституту медіації в різних державах відбувається у відмінний спосіб [674, с. 79]. Залежно від того, хто виступає в ролі медіатора, фахівці виокремлюють наступні «моделі» медіації:

– **судова медіація.** Так, у деяких демократичних, правових державах медіацію віднесено до повноважень судді, який отримав на це «доручення» (кваліфікацію), має відповідну підготовку, навички та не розглядає справу по суті. У свою чергу, суд (як державний орган) здійснює контроль за процедурою медіації в передбаченій законом формі. Так, у Канаді медіацію мають право проводити судді з відповідною кваліфікацією. При цьому у сторін зберігається право вибору – звернутися до приватного медіатора, який бере участь у програмі судової медіації, або до судді-медіатора. Також ефективно реалізуються функції судді-медіатора у Німеччині.

– **адвокатська медіація.** У ролі медіатора виступає особа, яка має право на зайняття адвокатською діяльністю. Так, в Італії асоціації адвокатів вправі створювати свої організації з надання послуг медіації. Разом із тим, противники цієї «моделі» медіації стверджують, що адвокат, який є

представником однієї зі сторін, не може здійснювати процедуру примирення, оскільки у нього виникає конфлікт інтересів;

– нотаріальна медіація. У ролі посередника виступає нотаріус, який допомагає сторонам досягти згоди і належно оформити домовленість;

– професійна медіація. У більшості країн існують товариства медіаторів, діяльність яких регулюється відповідним внутрішнім законодавством. Так, у США діють державні та приватні служби медіації [675].

В Україні перші спроби створити підґрунтя для інституціоналізації практики медіації були зроблені ще в пізні радянські часи [237, с. 5].

Водночас найбільша активізація апробації саме судової медіації відмічається протягом останніх десяти років. Як зазначають фахівці, ще 2009 року Український центр медіації (УЦМ) відпрацьовував систему передачі справ на медіацію разом із Дніпровським районним судом міста Києва. Медіатори УЦМ були присутні в приміщеннях суду під час слухань та намагались переконати сторони надати згоду на медіацію. Було проведено більше сотні інформаційних зустрічей зі сторонами, однак вдалося реалізувати лише декілька медіацій. Цей перший досвід дозволив чітко усвідомити, що позасудові медіатори самотійно не можуть «пробитись» до сторін. Сторони зацікавлені в судовій та присудовій медіації [237, с. 8].

У 2010 році в межах програми Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи» було обрано чотири «пілотні» суди – Білоцерківський міськрайонний суд Київської області, Вінницький окружний адміністративний суд, Донецький апеляційний адміністративний суд, Івано-Франківський міський суд, які мали можливість продемонструвати застосування процедури урегулювання спору суддею на практиці. «Експеримент» показав досить непогані результати. У процесі реалізації зазначеної програми з 5 липня по 15 листопада 2010 р. 83 справи були передані на медіацію, у 50 справах медіація відбулася, у 36 справах медіація закінчилась успішно і в 33 справах укладено медіаційні угоди. Найбільш

успішно реалізував функціональний потенціал медіації Вінницький окружний адміністративний суд, де на медіацію було передано 28 справ, у 26 справах було проведено медіацію, з них 18 справ закінчились успішно. При цьому учасниками процесу медіації у цих справах стали такі суб'єкти владних повноважень, як податкова адміністрація, управління внутрішніх справ, державні адміністрації та ін. [282, с. 12–13].

Варто відмітити, що нині процедури щодо врегулювання спору за участю судді вже є впровадженими новелами процесуального законодавства України. Водночас науковці зазначають, що формулювання, використані законодавцем, викликали ряд спірних питань і потребують детального вивчення та обґрунтування [360, с. 174].

Так, Н. М. Грень вважає врегулювання спору за участю судді «присудовою медіацією». За її твердженням присудова медіація є самостійною моделлю медіації, яка інтегрована в судову систему країни [138, с. 85].

У свою чергу, Л. Д. Романадзе не вважає врегулювання спору за участю судді медіацією взагалі. На її думку, це самостійна процедура, яка не має нічого спільного з класичною фасилітаційною моделлю медіації. Тому інститут врегулювання спору за участю судді треба розглядати як «гібридну примирну процедуру» в українській практиці, що не є медіацією [487].

Натомість М. Я. Поліщук зазначає про необхідність розгляду одразу трьох основних моделей медіації: приватної (позасудової), що характеризується повною незалежністю від процесу розгляду спору судом; присудової медіації, для якої властива певна координація з судовим процесом, але відмежування процедури медіації від суду як державного органу; медіації в межах судового процесу, для якої притаманним є локальний і персональний зв'язок із судом та діями, що реалізуються в межах розгляду справи судом [439, с. 53].

Вочевидь розв'язання цього спірного питання можна віднайти у процесі аналізу відмінностей між видами судової медіації. Наприклад, у

Програмному документі «Інтеграція медіації в судову систему України», що підготовлений Т. Кисельовою в межах проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» [237], визначено три моделі добровільної медіації, які багаторазово були апробовані в Україні: за участю зовнішніх медіаторів (добровільна позасудова медіація), за участю судді-медіатора та процедура врегулювання спору за участю судді.

Модель добровільної судової медіації за участю судді-медіатора є дуже ефективною. Водночас вона передбачає серйозну підготовку суддів-медіаторів, необхідність додаткових кадрових ресурсів, регламентованість процесу медіації, «захищеність» судді-медіатора та сторін у процесі судової медіації, визначеність процесуальних етапів тощо. Вочевидь зазначені аспекти потребують суттєвих фінансових витрат, докорінного перегляду процесуальних основ та збалансованості процесуальних норм.

Можливо, саме з огляду на зазначене законодавцем наразі було запроваджено дещо альтернативний варіант – процедуру врегулювання спору за участю судді. Вона була випробувана в межах українсько-канадського проекту з реформування судової системи і мала назву «проведення переговорів з досудового врегулювання спору за допомогою судді». У первинному варіанті модель дозволяла судді, який брав участь у врегулюванні спору, виносити рішення [237, с. 12]. Позитивним аспектом такої моделі є економічність.

Однак у новелах, запроваджених процесуальним законодавством, існує ряд невирішених питань. Зокрема щодо фіксування приватних зустрічей між сторонами та суддею, ризиків зловживання процедурою з метою заміни судді у разі відсутності підстав для його відведення, незрозумілості процесуального завершення врегулювання тощо. При цьому рівень відповідальності судді під час реалізації процедури врегулювання та розгляду справи залишається сталим. Отже, аналізувати ефективність наведених законодавчих змін, які нещодавно набули чинності, не видається можливим. Її буде продемонстровано практикою.

Водночас слід зазначити, що «реалізатори» моделі позасудової медіації також «не втрачають позиції». Одразу кількома громадськими центрами паралельно ведеться робота щодо апробації функціонування професійної медіації (позасудової). Серед них, наприклад, Український центр медіації. Його основним завданням визначено «запровадження в Україні системи позасудових способів вирішення конфліктів, що ґрунтуються на добровільності, конфіденційності, неупередженості і незалежності медіаторів і характеризуються високим рівнем виконання досягнутих домовленостей» [594].

Разом із тим, варто наголосити, що у випадку використання моделі судової медіації за участю суб'єкта – судді-медіатора, така діяльність за своєю правовою природою є державною: здійснюється державними (судовими) органами.

У свою чергу, використання в державно-правовій практиці «моделі» професійної медіації має інші особливості. Так, державні служби медіації, безперечно, можна було б у перспективі віднести до елементів системи органів судової влади. Натомість приватні або громадські служби медіації за своєю правовою природою є інститутами громадянського суспільства. Таку діяльність вбачається за доцільне позначати як «громадянський інститут урегулювання спорів», на кшталт «інституту третейського судочинства».

Отже, залежно від моделі медіації, повноважень та рівня відповідальності суб'єкта-носія медіаційних повноважень (очевидно, що у судді-медіатора та приватного медіатора вони відрізняються) учасники (сторони) медіації отримують відмінні результати. У першому випадку це урегулювання спору державним органом (судом) у спосіб медіації. У другому – врегулювання спору (конфлікту) за допомогою медіації як інституту громадянського суспільства.

З огляду на зазначене ще одним перспективним напрямом вбачається дослідження найбільш оптимальних «моделей» медіації та шляхів їх впровадження в конкретній демократичній, правовій державі. А найбільш

актуальною видається питання щодо співвідношення повноважень суб'єктів медіації, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя в межах різних «моделей» медіації.

Також у межах наукової теми «дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади» набирає обертів тенденція, яка стосується наукових пошуків щодо впровадження сучасних форм та способів реалізації судової влади.

У цьому контексті чи не найбільш затребуваними є положення стосовно електронного судочинства.

Так, на теперішній час у вітчизняній науковій літературі опрацьовано питання щодо «електронного суду», «електронного правосуддя», «електронного судочинства» тощо. Однак основну увагу в таких дослідженнях приділено аспектам використання інформаційних технологій у системі органів судової влади, судовій системі [209]. Тобто маються на увазі організаційно-технічні питання забезпечення, покращення судових сервісів тощо.

Як відомо, подібні організаційно-технічні системи більш високого рівня успішно використовуються в розвинених демократично-правових державах. У США функціонує електронна судова система з вільним доступом PACER. За допомогою цієї системи можна отримувати інформацію про судовий документ, ознайомлюватися з реєстром прийнятих заяв, вивчати перебіг розгляду справи та історію ухвалених рішень, а також переглядати календар призначених засідань.

У Канаді за заявою сторони процесу суд може ухвалити рішення про проведення електронного судочинства. При цьому самі сторони мають право визначати спосіб проведення засідання.

Серед країн із континентальною правовою системою взірцевими можна назвати організаційно-технічні системи в Німеччині. Зокрема, подання документів, їх оброблення та навіть «винесення» рішення відбуваються в електронному форматі. Крім того, за допомогою «особистого кабінету» є

можливість у письмовій формі вступати в дискусії з опонентом і оспорювати надані ним документи [504, с. 109].

В Україні наразі зарано говорити про функціонування електронного суду як комфортної для громадян форми судового процесу. Як слушно з цього приводу зазначив О. В. Бринцев, «недостатність наукових досліджень проблем електронного судочинства гальмує розвиток вітчизняного законодавства у відповідному напрямі» [47, с. 8].

Натомість в органах судової влади України вже досить успішно функціонують програми електронного документообігу. Для організації та забезпечення процесів електронного документообігу використовуються автоматизовані комп'ютерні програми. Окремими модулями цих програм забезпечуються автоматичний розподіл справ; надсилання учасникам судового процесу судових повісток та копій процесуальних документів у електронній формі; фіксація судового процесу технічними засобами; можливість участі особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції; судове діловодство та документообіг; ведення електронного архіву; судової статистики; узагальнення судової практики тощо [504, с. 109].

Разом із тим, відкритим залишається питання про можливість розуміння електронного судочинства як нового способу здійснення правосуддя. Тобто вирішення окремих категорій справ (можливо, малозначних) саме електронною системою (програмою). Іншими словами – розуміння електронного суду як певної комп'ютерної системи (програми), що вирішує справи.

У випадку розвитку та практичного впровадження цих положень можна прогнозувати створення органів судової влади, які за своєю суттю забезпечуватимуть ефективне та належне функціонування конкретної електронної системи (програми). Загалом вони можуть складатися з модераторів та технічного персоналу суду (апарату).

У разі наукового обґрунтування зазначених положень та їх успішної практичної апробації держава прогнозовано отримає ряд переваг його

використання. Це і скорочення витрат, і усунення «особистісного» чинника, і подолання корупційних ризиків, і забезпечення своєчасного й законного розгляду справи.

Водночас треба розуміти, що не всі категорії спорів можна вирішити електронним способом. Так, наразі в Україні ефективно впроваджується процесуальний інститут «зразкових справ». Їх розроблено за прикладом «пілотних рішень», які приймає Європейський суд з прав людини. Крім того, узагальнююче, систематизуюче, роз'яснювальне значення мають і постанови Пленуму Верховного Суду. Такі інструменти, безперечно, створені з метою забезпечення єдності практики застосування правових норм у вітчизняній судовій системі.

Однак почасти у справах, які розглядаються суддею (колегією суддів), перелік обставин є настільки унікальним, що застосувати уніфіковані підходи до вирішення справ подібної категорії не видається можливим.

З огляду на це у разі належного обґрунтування електронного судочинства як нового способу здійснення правосуддя, до його компетенції може бути віднесено певний перелік «однотипних» малозначних справ. Таке нововведення прогнозовано «розвантажить» суди і забезпечить ефективну реалізацію права на справедливий суд для кожного.

Разом із тим, у науковій доктрині не вирішена низка питань, яка стосується практики функціонування цього концепту. Серед них питання стосовно визначення «суб'єкта здійснення правосуддя» під час вирішення справи у спосіб електронного судочинства – програмою. Вочевидь, не можна вважати суб'єктом-носієм судової влади модератора (технічний персонал) відповідної програми. Тоді варто відповісти на запитання іншого характеру: чи може реалізація функції здійснення правосуддя в електронний спосіб не передбачати суб'єкта-носія судової влади взагалі? Вивчення цих питань надзвичайно важливе для подальшого розвитку доктрини та практики функціонування судової влади.

Переходячи до характеристики інших тенденцій дослідження в доктрині судової влади, слід відзначити наукову тему щодо доповнення системи функцій судової влади.

В якості окремого напрямку цієї теми варто виокремити положення щодо вивчення напрямів судової нормотворчості. Зазвичай в його межах вивчається співвідношення таких понять, як «нормотворчість», «правотворчість», «законотворчість», «тлумачення правових норм» тощо.

Як відомо, у країнах романо-германської системи права, зокрема в Україні, роль судової нормотворчості переважно зводиться до правозастосування. У радянський період розвитку юридичної науки єдиним джерелом права для правової системи було визначено закон. Водночас за останній період вітчизняну доктрину права було ґрунтовно розвинуто і сформовано положення щодо широкого розуміння законодавства, згідно з яким останнє включає акти не лише законодавчих органів, а й «конкретизуючі» акти органів управління [611, с. 92].

Як зазначають науковці, протягом останніх років в Україні стрімко розвивається інститут судової нормотворчості [511, с. 28]. Деякі правники розуміють нормотворчість як діяльність у процесі прийняття будь-якого судового рішення, інші – тільки судових рішень вищої судової інстанції. У визначенні цього питання наразі можна відмітити плюралізм наукових підходів.

Крім того варто відмітити появу кількох комплексних монографічних досліджень відповідної тематики. Наприклад, дослідження С. В. Шевчука, присвячене питанням судової правотворчості як сучасного феномена, що має спільні риси в більшості правових систем сучасності [637]. Науковець послідовно обґрунтував теоретичні основи судової правотворчості, зокрема поняття, історичне походження, аналіз цього явища з позицій різних правових шкіл та теорій, співвідношення з принципом поділу влади, її значення за умов конституційної демократії тощо. Водночас багато питань

щодо практичного функціонування зазначених положень залишаються відкритими і потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

У цьому контексті варто також звернути увагу на деякі конкретні питання судової нормотворчості, зокрема щодо загальнообов'язкового характеру рішень Конституційного Суду України та значення постанов Пленуму Верховного Суду.

Значний внесок у розвиток цього наукового напрямку здійснили Ю. В. Баулін, Ю. М. Грошевий, М. І. Козюбра, І. Є. Марочкін, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, А. О. Селіванов, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко та інші. Однак питання щодо виконання нормативної (нормотворчої) функції судовою владою України залишаються актуальними донині.

Ще одним з однорідних напрямів цієї теми можна визначити питання стосовно доцільності визнання судового прецедента джерелом права у правовій системі України.

Методологічними в цьому контексті є дослідження судового прецедента в англо-американській системі права. Серед вітчизняних «наукових розвідок» можна відмітити дослідження Б. В. Малишева [327].

Однак уніфікований підхід щодо доцільності запровадження судового прецедента як джерела права у правовій системі України донині відсутній.

Так, Н. М. Пархоменко в комплексному дослідженні стосовно джерел права зазначила, що на сучасному етапі розвитку нашої держави визнання судового прецедента джерелом права може розбалансувати систему поділу влади і суперечитиме засадам функціонування демократичної, правової держави [421].

Деякі інші науковці зазначають, що ситуація, у якій судовий прецедент формально не визнається, а фактично існує і застосовується, є типовою для країн романо-германського права. На їх думку, судовий прецедент існує в таких країнах у «завуальованих» модифікаціях [611, с. 92]. Прихильники такого підходу відносять до них і Україну.

З огляду на зазначене питання практичного функціонування судового прецедента у якості джерела права в правовій системі України залишаються надзвичайно актуальними для подальших досліджень.

Стосовно нових наукових тем, які нині формуються в доктрині судової влади, заслуговують на увагу дослідження щодо інтеграції національних систем судової влади у міжнародну систему.

У процесі вивчення цієї наукової теми слід відмітити, що основу для її опрацювання запропоновано в положеннях, розроблених М. В. Буроменським та іншими фахівцями у галузі міжнародного права.

Разом із тим, можна виокремити певні напрями досліджень, які стосуються теоретико-прикладних питань судової влади, зокрема:

- співвідношення національних систем судової влади з органами судової влади міждержавних утворень (регіональний рівень);
- координація діяльності національних систем судової влади з органами судової влади глобального (світового) значення.

Що стосується положень про співвідношення національних систем судової влади з органами судової влади міждержавних утворень, то одним із вдалих об'єктів дослідження є судові органи міждержавного утворення демократичних, правових держав – Європейського Союзу (ЄС).

Як відомо, у ЄС існує відповідна система органів судової влади. Вона включає Основний суд, Загальний суд, Трибунал у справах публічної служби [163].

Серед основних функцій судових органів ЄС – забезпечення однакового застосування і тлумачення європейського права, а також вирішення правових спорів між державами-членами, установами, підприємствами та приватними особами. З огляду на це кожна держава-член відповідного міждержавного утворення має вирішити питання щодо співвідношення національної системи органів судової влади з органами судової влади міждержавних утворень.

Основою для вирішення цього питання є загальний принцип наділення компетенцією. Згідно із статтею 5 Договору зазначений принцип спрямовано на регулювання меж компетенції ЄС.

Як зазначено в Договорі, назва цього принципу (англ. *principle of conferral*) покликана вказати на походження компетенції ЄС: вона має похідний характер, оскільки отримана від держав-членів, які за допомогою укладених ними Договорів передали у ведення ЄС частину своїх суверенних повноважень. У доктрині публічного права суб'єктами «наділеної компетенції» також вважаються адміністративно-територіальні утворення всередині держави, які користуються автономією на підставі загальнонаціональної конституції і законів країни. Також компетенцію, отриману згідно з цим принципом, мають деякі федерації договірному типу, зокрема Сполучені Штати Америки (США) [163]. У Конституції США 1787 р. принцип «наділення компетенцією» сформульований як неприпустимість федеральної влади виходити за межі делегованих їм повноважень: «Повноваження, не надані Конституцією Сполученим Штатам і не заборонені для окремих штатів, зберігаються за штатами або за народом» [264].

У цьому контексті надзвичайний науковий інтерес становлять принципи, які регулюють здійснення такої компетенції, зокрема субсидіарності і пропорційності.

Окремий інтерес представляють положення щодо співвідношення національних судових органів із так званими «спеціалізованими трибуналами». Згідно зі статтею 19 Договору про Європейський Союз (Договір) це судові органи, наділені спеціальною юрисдикцією (повноваженнями по розгляду певних категорій правових суперечок). До них відноситься Трибунал у справах публічної служби Європейського Союзу. Однак за рішенням Ради ЄС можуть бути засновані й інші трибунали [163].

Отже, напрями щодо співвідношення національних систем судової влади з органами судової влади міждержавних утворень є надзвичайно перспективними і потребують подальшого наукового вивчення.

Ще одним актуальним напрямом цієї наукової теми є координація діяльності національних систем судової влади з органами судової влади глобального (світового) значення.

Так, одним із прикладів діяльності органів судової влади на глобальному рівні є функціонування судових органів Організації Об'єднаних Націй (ООН). Як відомо, це глобальна міжнародна організація. При цьому Міжнародний суд ООН – головний судовий орган цієї організації. До його юрисдикції входить вирішення всіх питань, що передаються державами, і всіх питань, передбачених Статутом ООН, а також чинними договорами і конвенціями.

Варто відмітити, що Україна однією з перших підписала Статут ООН як Українська радянська соціалістична республіка. І відтоді дотримується його цілей і принципів. Загальновідомими серед справ, розглянутих Міжнародним судом ООН, є «Румунія проти України» (2009) та «Україна проти Російської Федерації» (2017).

Ще одним прикладом функціонування міжнародного судового органу є діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС). Це перший постійно діючий міжнародний орган, до повноважень якого належить судове переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності.

Як відомо, МКС був заснований згідно з положеннями Римського статуту (Статут) [485], прийнятого в 1998 році. Проте здійснювати судочинство цей судовий орган розпочав у липні 2002 року.

Суд здійснює два основні напрями діяльності: розгляд справ та надання консультативних висновків. При цьому МКС повноважний розглядати справу лише у випадках, коли держава визнала його юрисдикцію.

Так, статтею 1 Римського статуту встановлено, що МКС є постійним органом, уповноваженим здійснювати судочинство щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства, зазначені в цьому Статуті, і доповнює національні системи кримінального судочинства. Водночас юрисдикційні та функціональні питання щодо цього Суду регулюються положеннями Статуту [485].

При цьому варто відзначити, що МКС не входить до складу офіційних структур ООН, хоча має повноваження щодо відкриття проваджень у справах за поданнями Ради Безпеки ООН. З огляду на це питання ратифікації Римського статуту та визнання юрисдикції МКС по-різному вирішуються світовими державами [351].

Водночас одним із параграфів рекомендацій Венеційської комісії у 2013 році (Висновок № CDL-D(2013)034) щодо судової влади в Україні було визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на конституційному рівні (параграф 23) [698]. Нині статтею 124 Конституції України передбачено визнання юрисдикції МКС на умовах, визначених Римським статутом, з 30 червня 2019 року [265].

Водночас надзвичайно цікавим для наукового опрацювання є напрям діяльності МКС щодо надання консультативних висновків. Так, право на звернення за консультативним висновком мають п'ять органів та 16 агентств ООН. При цьому Генеральна Асамблея та Рада Безпеки ООН можуть звертатись з «будь-якого юридичного питання». Тоді як інші органи та агентства, які були уповноважені шукати консультативних думок, можуть звернутись щодо «юридичних питань, які пов'язані з їх діяльністю» [351].

У цьому контексті треба зазначити, що консультативні висновки МКС не є обов'язковими навіть для того органу чи агентства, який звертався з запитом їх надати. За час свого існування МКС надав близько двадцяти висновків за запитами Ради безпеки ООН, Генеральної Асамблеї ООН, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО),

Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) тощо. Вони, зокрема, стосувалися питань щодо статусу окремих територій, тлумачення договорів тощо [351].

Серед інших прикладів діяльності міжнародних судових органів, безперечно, варто зазначити і про функціонування Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ). Це міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенцію). При цьому юрисдикція ЄСПЛ поширюється на вирішення всіх питань, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції, включаючи міждержавні справи і скарги окремих осіб.

Безперечно, кожна держава по-різному вирішує питання стосовно координації діяльності національних систем судової влади з органами судової влади глобального значення, а також щодо виконання їх рішень.

Отже, дослідження напрямів щодо співвідношення національних систем судової влади з органами судової влади міждержавних утворень та щодо координації діяльності національних систем судової влади з органами судової влади глобального значення може відбуватись у межах двох ключових підходів до їх співвідношення, а саме:

– розуміння органів судової влади міждержавних утворень та глобального значення як «надбудови» національної системи судової влади кожної демократичної, правової держави, яка визнала їх юрисдикцію;

– функціонування кількох паралельних, незалежних одна від одної систем органів судової влади – національної, міждержавних утворень та глобальної.

Таким чином, успішне функціонування судових органів різних міждержавних утворень та органів судової влади глобального значення, а також постійне «розширення» їх юрисдикції опосередковують необхідність вирішення багатьох наукових питань у площині їх співвідношення та

взаємодії з національними системами органів судової влади. Ці напрями є чи не найбільш актуальними для дослідження в доктрині судової влади.

Висновки до розділу 4

1. У вітчизняній юридичній думці відсутнє уніфіковане визначення поняття «система органів судової влади». Наявні підходи до його розуміння характеризуються певними особливостями, а саме: недостатньою увагою до тлумачення поняття цілісної системи органів судової влади, описом деяких її складових; ототожненням із поняттями «суд», «органи здійснення правосуддя»; уподібненням із термінами «судова система», «система судових органів»; розширеним тлумаченням терміна «судова система» (як сукупності всіх органів судової влади).

2. Формування дефініції «система органів судової влади» слід здійснювати згідно певного алгоритму: визначення морфологічних розумінь терміна «система»; окреслення загальнонаукових положень про систему, системність, системний аналіз у різних сферах; встановлення системоутворюючих факторів щодо державних органів; врахування результатів цього дослідження, отриманих у процесі вивчення таких понять, як «судова влада», «функція судової влади», «принцип судової влади» тощо.

3. Дослідження загальних наукових положень про систему, системність, системний аналіз у поєднанні з результатами цього дослідження, викладеними в попередніх розділах, опосередкувало можливість визначити деякі сутнісні особливості поняття «система органів судової влади», а саме:

- системність елементів судової влади (як складової державної влади) є їх невід’ємною характеристикою як об’єктів державно-правової практики;
- «системою цінностей» для формування змісту поняття «система органів судової влади» є положення демократично-правової теорії поділу державної влади та зміст функцій судової влади конкретної держави;

- система органів судової влади є «соціально орієнтованою системою»;
- система органів судової влади є «складною системою» (вертикальні та горизонтальні зв'язки між елементами, ускладнена ієрархічна підпорядкованість тощо);

- система органів судової влади є «штучною системою» (створена на основі змісту функцій судової влади конкретної держави);

- системі органів судової влади притаманні характеристики «системи» як загальнонаукового поняття: цілісність, відносна відокремленість від навколишнього середовища (інших державних систем), наявність зв'язків із середовищем, наявність частин і зв'язків між елементами (структурованість), підпорядкованість усієї організації системи певній меті, завданням її створення та функціонування.

4. Дослідження наукових положень про фактори, які впливають на утворення державних органів та їх систем, опосередкувало можливість виокремити основні фактори, що впливають на формування системи органів судової влади в конкретній демократичній, правовій державі, а саме:

- специфіка історичних, геополітичних, національних та ментальних особливостей функціонування органів судової влади конкретної держави;

- особливості форми державного і територіального устрою;

- скориговані, уточнені розуміння призначення держави та державної влади, її складових (зокрема, судової влади);

- уточнені змістовні характеристики взаємодії між складовими державної влади;

- специфіка внутрішньої взаємодії елементів у системі органів судової влади (по горизонталі та по вертикалі);

- особливості предметної сфери діяльності кожного з органів судової влади.

5. За результатами проведеного дослідження запропоновано теоретико-правові поняття:

– орган судової влади – елемент (структурна одиниця) в системі органів судової влади;

– система органів судової влади – сукупність елементів цієї складової державної влади, що відповідає змісту функцій судової влади (функціональна єдність), ґрунтується на відповідній системі принципів її організації (стійкі організаційні зв'язки) та має відносно відокремлену структуру.

б. Визначено співвідношення таких дотичних понять як «суб'єкт-носій судової влади» та «складова (елемент) системи органів судової влади». Так, в межах кожного елемента системи органів судової влади (органу, установи) здійснюють діяльність різні суб'єкти-носії судової влади, які реалізують відповідні функції судової влади. При цьому «набір» функціонального «інструментарію» судової влади в певні періоди розвитку конкретної держави може бути уточнений саме з огляду на цілі та завдання, які ставить суспільство (народ). Тому в разі зміни переліку функцій судової влади може змінюватися структура системи органів судової влади та перелік суб'єктів – реалізаторів судової влади, тобто суб'єктів-носіїв судової влади. Ця залежність лінійна.

Крім того, у доктрині судової влади треба розмежовувати такі поняття як «суб'єкт-носій судової влади» та «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади». Так, наприклад, суб'єкт-реалізатор судової влади є носієм влади в контексті виконання ним конкретно-визначених обов'язків на певній посаді в державному органі або установі системи органів судової влади. Тоді як поняття «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади» може мати значно ширший зміст. Характерною особливістю демократичних, правових держав є те, що у реалізації їх функцій (а отже і функцій складових державної влади) беруть участь суб'єкти громадянського суспільства. Наприклад, у реалізації функції здійснення правосуддя беруть участь різні суб'єкти інститутів громадянського суспільства (адвокатури, третейського розгляду спорів тощо) та органів державної влади (прокуратури, виконання судових рішень тощо).

7. У ході проведеного дослідження встановлено, що питання окреслення складових елементів системи органів судової влади у вітчизняній науці донині залишається відкритим, а уніфікований підхід до його вирішення відсутній. Для розуміння системи органів судової влади запропоновано авторський алгоритм, який складається з кількох етапів. Так, насамперед слід визначити характерні особливості структури судової влади демократичної, правової держави. По-друге, слід встановити специфіку формування системи органів судової влади та її структури. По-третє, на основі положень про правову природу поняття судової влади, її функції та принципи організації (отриманих у процесі цього дослідження), а також із застосуванням виявлених характерних особливостей структури судової влади демократичної, правової держави та специфіки процесу формування системи органів судової влади можна окреслити коло державних органів, які утворюють систему судової влади.

8. Узагальнення наукових положень про формування системи опосередкувало можливість виокремити деякі характерні особливості структури судової влади демократичної, правової держави, а саме:

– прямий зв'язок окремих елементів системи органів судової влади з навколишнім середовищем. З точки зору «ідеальної моделі» системи такий стан може бути визначений як «порушення субординації». Водночас специфіка правової природи судової влади, зміст її функцій у демократичних, правових державах зумовлюють необхідність саме такого підходу до організації системи органів судової влади;

– для системи органів судової влади деяких демократичних, правових держав характерна невизначеність «вищого» органу. Порівняно з «ідеальною моделлю» системи такий стан речей позначається як «дислокація» і відображає порушення ієрархії;

– для окремих органів судової влади може бути характерний зв'язок з елементами системи різних рівнів. У підході до розуміння «ідеальної моделі» системи державних органів такий стан позначається як «неоднорідність»

системи. Водночас відносини організаційно-господарських органів з іншими елементами системи органів судової влади характеризуються саме зв'язком з елементами різних рівнів;

– структура органів судової влади кожної демократичної, правової держави відповідного періоду є унікальною і відображає специфіку конкретної державно-правової практики та запитів відповідного соціуму, а також традиції, звичаї, релігію, менталітет, рівень розвитку суспільства тощо;

– зміни в структурі органів судової влади за своєю правовою природою є результатом практичної верифікації тих чи інших наукових положень та підходів до законодавчого регулювання змісту функцій судової влади у кожний період розвитку конкретної держави;

– зміни в структурі органів судової влади у цілому та в судовій системі (як її складовій) є перманентними. Становлення і розвиток судової влади в кожній державі відбуваються на основі практичної верифікації тих чи інших наукових положень та підходів до законодавчого регулювання та впровадження відповідних змін. Найбільш динамічні зміни в структурі органів судової влади спостерігаються в демократичних, правових державах, які перебувають на етапі становлення.

9. У процесі дослідження виокремлено тезисні положення щодо формування системи органів судової влади, а саме:

– елементами системи органів судової влади (як складової державної влади) є державні органи та установи;

– елементний склад системи органів судової влади залежить від змісту функцій судової влади в кожній державі. Формування системи органів судової влади та визначення її структури здійснюється на основі системи функцій цієї складової державної влади;

– копіювання (калькування) відносно усталених підходів до формування системи органів судової влади у державах із тривалим періодом розвитку судової влади іншими державами, які перебувають на етапі становлення, є невиправданим. Процес адаптації та використання

позитивного досвіду інших держав у питаннях формування системи органів судової влади має «проходити» стадію всебічного наукового опрацювання та вивчення;

– домінування «описових» наукових досліджень щодо чинних законодавчих норм, які регулюють функціонування різних складових елементів у системі органів судової влади, є негативною тенденцією. Це пов'язано з тим, що нормативне врегулювання тих чи інших сфер діяльності у державах, які перебувають на етапі становлення, піддається постійній апробації практикою і перманентному коригуванню, вдосконаленню, частковій або повній зміні, згідно із потребами розвитку конкретного суспільства і держави. Очевидно, що дослідження, які у своїй основі «спираються» на законодавчі норми, постійно втрачають актуальність. У цьому контексті належної уваги потребують напрями наукових досліджень щодо конфігурації та оптимізації структури судової влади.

10. Аргументовано, що окреслення системи органів судової влади слід здійснювати з урахуванням системи функцій, що виконує судова влада у конкретній державі.

Наявність «функції контролю» в кожній складовій державної влади у межах внутрішніх функцій групи «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади» є невід'ємним елементом реалізації положень трискладової теорії державної влади щодо «стримувань і противаг». Зміст «функції контролю» судової влади сучасних демократичних, правових держав можна умовно поділити на два основні напрями діяльності: конституційний контроль (конституційна юстиція) та судовий контроль (адміністративна юстиція). В Україні органом конституційного контролю є Конституційні Суд України. А судового контролю – окружні та апеляційні адміністративні суди, а також Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду.

У ході вивчення питання щодо «реалізаторів» представницької функції (співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами) цієї ж групи встановлено, що для їх здійснення, як правило, не утворюються спеціальні

органи судової влади, не визначається уніфіковане коло посадових осіб. При цьому відповідні повноваження реалізуються керівниками органів судової влади. Наприклад, напрями діяльності в межах внутрішньої представницької функції судової влади в Україні здійснюють Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, Голова Вищої ради правосуддя, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо. Водночас ці положення можуть мати винятки. Так, для здійснення деяких напрямів діяльності щодо представництва значної однорідної групи державних органів судової влади, такої як система судів, може бути утворено окремий орган. В Україні – Державна судова адміністрація України.

Керівники органів судової влади, як правило, мають право делегувати повноваження щодо співпраці з іншими складовими державної влади (їх органами) іншим працівникам (суддям, членам кваліфікаційних органів, працівникам апарату, секретаріату тощо). Наприклад, для роботи в міжвідомчих групах, круглих столах, конференціях, семінарах тощо. Також у структурах, які здійснюють організаційне забезпечення роботи відповідного органу судової влади (апаратах, секретаріатах), можуть утворюватися спеціальні підрозділи – управління, відділи, сектори «взаємодії з іншими органами державної влади».

Найбільшими структурними елементами, які реалізують функції у межах групи «власних» функцій судової влади, зокрема здійснення правосуддя, є судові системи (системи судів). У доктрині відмічено наявність великої кількості різних підходів до розуміння типів, видів, груп судових систем. Структура судової системи кожної демократичної, правової держави (як і структура системи органів судової влади в цілому) є унікальною і відображає специфіку конкретної державно-правової практики та запитів відповідного суспільства.

11. За результатами дослідження реалізації наукової функції судової влади (група «власні» функції) відмічено, що її потенціал у вітчизняній юридичній науці дотепер не розкрито. На практиці одним з основних

«реалізаторів» відповідних напрямів діяльності є спеціально утворена установа – Національна школа суддів України. Крім того, до напрямів цієї функції можна віднести діяльність з узагальнення судової практики та її аналіз. А також діяльність науково-консультативних рад при центральних органах судової влади. Певною мірою до цього напрямку можна віднести і діяльність Пленуму Верховного Суду. В наукових колах активно обговорюються питання щодо можливості реалізації нормотворчих напрямів діяльності судової влади (через прийняття відповідних рішень Конституційним Судом України та Пленумом Верховного Суду).

12. Вивчення питання щодо реалізації інформаційної (комунікативної) функції судової влади (група «власні» функції) дало можливість виокремити певні особливості. Так, напрями діяльності у межах цієї функції можна умовно поділити на кілька основних: інформування суспільства про діяльність органів судової влади з метою оприлюднення її результатів; превентивне, «виховне» інформування суспільства; комунікація між органами судової влади; комунікація органів судової влади з іншими державними органами.

13. Напрями діяльності у зовнішній сфері, зокрема в межах групи функцій міжнародного співробітництва (виокремленої застосуванням критерію «за об'єктом») в Україні, як правило, реалізуються центральними органами судової влади. Наприклад, Верховний Суд, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України тощо.

У свою чергу, реалізація групи «власних» функцій у зовнішній сфері має певні особливості. Так, здійснення напрямів діяльності в межах функції «участі у роботі міждержавних, наддержавних судових установ» забезпечується шляхом делегування представників до відповідних органів.

Для реалізації інформаційної (комунікативної) функції у зовнішній сфері не створено спеціальних органів. Їх здійснення відбувається тими ж суб'єктами, що реалізують відповідні напрями діяльності у внутрішній сфері. У змісті інформаційної (комунікативної) функції судової влади у зовнішній

сфері можна виокремити два основні напрями: комунікація органів судової влади держави з органами судової влади інших держав, міждержавними утвореннями, органами судової влади глобального значення; інформування інших демократичних, правових держав (будь-яких органів, установ) та міжнародного співтовариства про стан функціонування судової влади. В апаратах (секретаріатах), які забезпечують роботу органів судової влади, створюються спеціальні підрозділи з питань міжнародної взаємодії та комунікації. Крім організаційного забезпечення функції «міжнародного співробітництва» на них покладається підготовка аналітичних матеріалів та організаційне забезпечення інформаційної (комунікативної) функції судової влади в межах кожного державного органу.

14. Систему органів судової влади в Україні становлять: Конституційний Суд України; Верховний Суд, у складі якого діють касаційні цивільний, кримінальний, адміністративний та господарський суди, а також Велика Палата Верховного Суду; апеляційні суди (загальні, адміністративні та господарські); окружні (місцеві загальні, адміністративні та господарські суди); Вища рада правосуддя; Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Національна школа суддів України (державна установа зі спеціальним статусом) та її регіональні відділення, Державна судова адміністрація України та її територіальні управління. Крім того, утворено новий судовий орган – Вищий антикорупційний суд. А також формується Вищий суд з питань інтелектуальної власності та спеціальна установа – Служба судової охорони.

15. На основі дослідження реалізації функцій судової влади узагальнено характерні особливості структури системи органів судової влади нашої держави на нинішньому етапі. Так, серед зазначених особливостей можна відмітити наступні:

– для реалізації функції контролю за діяльністю інших складових державної влади в межах повноважень судової влади (група внутрішніх функцій судової влади «щодо взаємодії з іншими складовими державної

влади») створено орган конституційної юстиції та систему адміністративних судів. Тоді як здійснення представницької функції (співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами) у межах цієї ж групи відбувається різними органами та їх посадовими особами без конкретного координаційного центру;

– для реалізації функції здійснення правосуддя (група внутрішніх «власних» функцій судової влади) створена відповідна судова система, яка характеризується конкретизованою спеціалізованістю;

– для реалізації наукової функції (група внутрішніх «власних» функцій судової влади) створена спеціальна установа – Національна школа суддів України. Натомість для здійснення інформаційної (комунікативної) функції не створено спеціалізованих органів, не конкретизовано центр комунікації органів судової влади між собою та з громадянами, суспільством;

– для реалізації напрямів у межах групи зовнішніх функцій (виокремленої з використанням критерію «за об'єктом») – міжнародного співробітництва (взаємодії), а також зовнішньої інформаційної (комунікативної) функції (група зовнішніх «власних» функцій), не конкретизовано центр комунікації органів судової влади. Функція участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ (група зовнішніх «власних» функцій) реалізується через делегування відповідних представників, координаційного центру також не визначено;

– для реалізації господарських, організаційних напрямів діяльності з метою забезпечення виконання функції здійснення правосуддя створено Державну судову адміністрацію України та її територіальні управління, а також формується Служба судової охорони. Реалізацію організаційних напрямів, зокрема кадрового, дисциплінарного контролю з метою виконання функції здійснення правосуддя, забезпечено кількома органами: Вищою радою правосуддя (кадровий, дисциплінарний), Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (кадровий) та Національною школою суддів

України (державною установою зі спеціальним статусом) та її регіональними відділеннями (підготовка кандидатів – кадровий).

16. У ході проведеного дослідження визначено кілька актуальних тематичних напрямів у доктрині судової влади, зокрема:

- дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади;
- доповнення системи функцій судової влади;
- вивчення процесів інтеграції національних систем судової влади у міжнародну систему.

17. У змісті наукової теми стосовно дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади виокремлено кілька основних напрямів досліджень:

- пошук шляхів оптимізації структури органів судової влади;
- визначення характерних особливостей та недоліків структури органів судової влади у конкретній державі;
- окреслення складу суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя;
- встановлення нових суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя;
- впровадження сучасних форм та способів реалізації судової влади.

За результатами наукового аналізу такого напрямку, як пошук шляхів оптимізації структури органів судової влади встановлено, що нині актуальними є дослідження стосовно об'єднання функціоналу різних складових державної влади. Таке об'єднання передбачає наявність в одному державному органі кількох підрозділів, що реалізують функції різних складових державної влади незалежно один від одного. Наприклад, один підрозділ вирішує регуляторні питання (виконавча влада), а інший – вирішує спори з цих же питань (судова влада).

У напрямі щодо встановлення нових суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя, перспективними визначено

дослідження щодо співвідношення повноважень суб'єктів-медіаторів в межах різних «моделей» медіації. У напрямі щодо впровадження сучасних форм та способів реалізації судової влади актуальним визначено дослідження щодо електронного суду як певної комп'ютерної системи (програми), що вирішує справи.

У напрямі щодо визначення характерних особливостей та недоліків структури органів судової влади у конкретній державі актуальними визначено наукові розвідки щодо систематизації органів державної влади на основі положення про «стримування і противаги», а також щодо різних класифікаційних критеріїв, які можна використати для такої систематизації.

18. У ході дослідження наукової теми щодо доповнення системи функцій судової влади виокремлено кілька основних напрямів досліджень:

- вивчення напрямів судової нормотворчості;
- визнання судового прецедента джерелом права у правовій системі України.

19. На основі результатів аналізу наукової теми щодо інтеграції національних систем судової влади у міжнародну систему окреслено деякі напрями її подальшого дослідження, зокрема:

- співвідношення національних систем судової влади із органами судової влади міждержавних утворень (регіональний рівень);
- координація діяльності національних систем судової влади з органами судової влади глобального (світового) значення.

У ході проведеного дослідження встановлено, що подальше вивчення напрямів щодо співвідношення національних систем судової влади із органами судової влади міждержавних утворень та щодо координації діяльності національних систем судової влади з органами судової влади глобального значення може відбуватись у межах двох ключових підходів до їх співвідношення, а саме:

– розуміння органів судової влади міждержавних утворень та глобального значення як «надбудови» національної системи судової влади кожної демократичної, правової держави, яка визнала їх юрисдикцію;

– функціонування кількох паралельних, незалежних одна від одної систем органів судової влади – національної, міждержавних утворень та глобальної.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено наявні наукові положення і по-новому розв'язано важливу наукову проблему вдосконалення теоретико-правових засад судової влади, запропоновано їх сучасний концепт. У ході проведеного дослідження отримано такі основні результати:

1. Висвітлено положення щодо історичного розвитку доктрини судової влади, розкрито основні його етапи: перший – формування наукової ідеї щодо розуміння соціального призначення суду як «інституту справедливості»; другий – наукове опрацювання організаційно-правових питань судочинства та судоустрою. Обґрунтування «приналежності» судових функцій церковним органам, спорідненим із державним апаратом; третій – формування науково обґрунтованих підходів до структури та системи судоустрою, як складової відокремленого (від церкви) механізму держави, згодом – концепцій судочинства, судоустрою, судових систем; четвертий – обґрунтування судової влади як відносно самостійної складової державної влади та опрацювання шляхів практичного впровадження цієї демократично-правової теорії на теренах різних держав; п'ятий – продовження наукового вдосконалення та практичної апробації теорії поділу державної влади та її функціонування у демократичних, правових державах. На теренах сучасної України такий період тривав протягом формування української національної державності 1917–1920 рр. Розробку теорії судової влади як складової державної влади демократичної, правової держави у радянський період практично було зупинено; шостий – повернення до розробки наукових питань щодо функціонування судової влади у вітчизняній правовій науці.

2. Проведений науковий аналіз вітчизняної доктрини судової влади дав можливість виокремити деякі аспекти щодо її системності, які можна умовно узагальнити так: відсутність уніфікованого, узгодженого плану дослідження теоретико-правових та практичних питань функціонування судової влади; певна повторюваність досліджень із однорідних наукових питань, подекуди крізь призму різних наукових шкіл, юридичних спеціалізацій; відсутність

комплексних узагальнень стосовно наявних наукових досліджень, інформативної правової аналітики щодо стану доктрини судової влади. Встановлено, що теоретико-правові засади наразі є найменш дослідженими аспектом доктрини судової влади. Водночас значний пласт становлять історико-правові та наукові роботи, присвячені практичним питанням функціонування судової влади.

У ході систематизації історико-правових досліджень у вітчизняній доктрині визначено найбільш опрацьовані питання, серед них: судові органи Лівобережної України в період Гетьманщини; судові органи Півдня України кінця XVIII – початку XX століть; судові органи на землях Західної України кінця XVIII – початку XX століть; судові органи УНР, Гетьманату, окремих періодів УРСР; розвиток та реформування судових органів сучасної України (після 1991); питання судової влади в інших державах.

За результатами узагальнення та систематизації наявних досліджень з питань практичного функціонування судової влади виокремлено такі основні їх напрями: принципи організації судової влади та судової системи (системи судів); місце органів судової влади у системі державних органів, їх статус та співвідношення з суспільними інститутами; складові системи органів судової влади; спеціалізовані юрисдикційні дослідження, зокрема з питань судової практики та її вдосконалення.

3. За результатами дослідження історичного розвитку судочинства, судової влади на теренах сучасної України до періоду утворення незалежної держави окреслено кілька основних періодів: додержавний період, який характеризується наявністю судочинства як організаційної форми вирішення конфліктів на основі первісних норм-звичаїв і колективної моралі релігійними лідерами та авторитетними представниками суспільства; період ранніх державних утворень та Київської Русі, який характеризується розвитком державних механізмів, що зумовило «ретрансляцію» функцій здійснення судочинства від релігійних лідерів до вождів-князів; входження українських земель до складу Королівства Польського, Великого Князівства

Литовського та Речі Посполитої, що характеризується суттєвим впливом західноєвропейської правової доктрини на судочинство та формуванням одночасно кількох систем державних органів із відповідними функціями, що мали різну територіальну та юрисдикційну компетенцію; період Гетьманщини, який характеризується становленням спеціалізованого судочинства – козацького, а також формуванням складної системи органів, що його здійснювали; період входження українських земель до складу Російської імперії, характерною особливістю якого стало запровадження після реформи 1864 року відносно відокремленої системи судових органів, орієнтованої на стандарти європейських держав; період української національної державності 1917–1920 рр., що характеризується спробами реалізації трискладової демократично-правової теорії поділу державної влади у практиці державотворення; радянський період, в який судову владу не виокремлювали як складову державної влади, адже політично доцільним було визначено інший вектор державного розвитку, що передбачав систему «галузей державної діяльності», зокрема у судовій сфері.

4. Співвідношення процесів поступу доктрини судової влади та історичного розвитку судочинства, судової влади можна розуміти у вигляді двох уявних паралельних «прямих» та визначати наступним чином:

– історичний розвиток (генеза) судочинства, судової влади – процес еволюційної трансформації судочинства у темпоральному вимірі: від здійснення відповідної діяльності на ранніх етапах розвитку державності до реалізації судових функцій різними суб'єктами у ранніх державах, а згодом – до утворення судових органів та судових систем, а також судової влади у демократичних, правових державах;

– розвиток доктрини судової влади – процес удосконалення усіх наявних знань про судочинство, судоустрій, судову владу в різних формах: від стародавніх джерел до наукових праць, від ідей справедливості і правосуддя, розумінь, трактувань, гіпотез, підходів щодо судочинства та судоустрою до створення концепцій судочинства, судоустрою, судової влади,

формування теорії судової влади, що ґрунтується на демократично-правовій теорії трискладового поділу державної влади.

Поняття концепції судової влади (як елемента доктрини судової влади) можна визначити як узагальнений підхід до наукових знань про судочинство, судоустрій, судову владу в демократичній, правовій державі, об'єднаний загальною аргументованою ідеєю, який потребує подальшого обговорення, удосконалення, наукового обґрунтування, практичної верифікації. Поняття теорії судової влади (як елемента доктрини судової влади) можна визначити як сукупність наукових знань (конструкцій і висновків) щодо судочинства, а також судоустрою, судової влади у демократичній, правовій державі, яку верифіковано застосуванням до об'єктивної дійсності (державно-правової практики). Наприклад, теорія судової влади, що ґрунтується на теорії поділу державної влади в демократичній, правовій державі.

5. Сформульовано підхід, згідно з яким кілька основних аспектів у сукупності дають можливість встановити науково обґрунтоване уявлення про правову природу поняття судової влади. Перший із них умовно позначено як мовознавчий (лінгвістичний) аспект, зокрема щодо етимологічної та морфологічної природи понять та їх слововживань в основі терміна «судова влада». У ході його дослідження відмічено етимологічну особливість входження мовних та семантичних характеристик (значень) слова «влада», зокрема таких, як «сила» та «змога (можливість)», до усіх похідних понять включно із поняттям «судова влада». А також смислової спорідненості термінів «справедливість», «юстиція», «судовий», «судочинство» у європейській та слов'янській мовних групах.

Другий – філософсько-правовий аспект щодо смислового значення наукових категорій «справедливості», «рівності», «законності», «правосуддя» у формуванні поняття судової влади. За результатами його вивчення встановлено, що смислове значення категорії «справедливість» є первинним, основним відносно юридичного поняття судової влади. Зміст судової влади загалом відповідає значенню категорії справедливості у доктрині правової

держави. Водночас спеціально-юридичні розуміння змісту категорій «рівності» та «законності» у контексті демократично-правової доктрини ґрунтуються на суттєво скоригованих положеннях, відносно їх загальних значень. Крім того, аргументовано, що поняття «правосуддя» та «судочинство» є різними за змістом, їх слід розмежовувати. Поєднання змісту трьох наукових категорій в основі судочинства (справедливість, рівність, законність) опосередковує можливість його якісної трансформації у правосуддя, реалізатором якого є судова влада як складова демократичної, правової державної влади.

Третій – кроссекторальний аспект змістовних тлумачень понять «влада», «держава», «державна влада», як первинних відносно визначення судової влади. У ході його дослідження відмічено наявність у змісті судової влади (як складової державної влади) певних характеристик соціальної влади, адже вона спрямована на забезпечення загальносуспільних потреб (як соціальна влада). А також деяких характеристик політичної влади, позаяк судова влада «поширює» свою дію на різні сфери життєдіяльності громадянського суспільства, зокрема ті, що перебувають поза державним регулюванням.

Четвертий – теоретико-правовий аспект щодо взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади, як частини цілого. За результатами його вивчення встановлено, що судова влада за своєю правовою природою є складовою державної влади у демократичній, правовій державі, має публічний владний характер, соціальні та політичні характеристики і спрямована на реалізацію визначених суспільно корисних функцій.

6. Обґрунтовано необхідність перегляду практики використання метафоричних прийомів, перенесення узвичаєних побутових слів у юридичну термінологію, доктрину судової влади, зокрема словосполучення «гілка влади». Під час характеристики правової природи поняття «судової влади» запропоновано використання терміна «складова державної влади». По-перше, термін «складова державної влади» змістовно відповідає поняттю

«separation of powers» (поділ влади). Очевидно, що розподіл влади відбувається між її складовими частинами. По-друге, використання словосполучення «складова державної влади» морфологічно обґрунтоване з точки зору наукового позначення «частин цілого» у державній владі. Іменник «складова» за основним, первинним значенням відповідає змісту цього терміна, узагальненим мовознавчим вимогам до юридичної термінології, вживається у прямому значенні, а його стилістичні характеристики слововживання свідчать про можливість універсального застосування: як у науковій термінології, так і в інших сферах.

7. Сформульовано дефініцію ознаки судової влади як сутнісної характеристики судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, з урахуванням значення відповідних первинних понять, які формують її зміст. Запропоновано підхід до розуміння специфіки співвідношення понять ознаки і властивості судової влади. Ознака відображає правову природу судової влади як державно-правового поняття, а властивість – її характеристику відносно інших об'єктів, предметів, явищ, у взаємодії з ними. Визначено, що лише сукупність ознак судової влади виражає сутність цього поняття та відповідає його правовій природі. Тоді як окрема ознака поза межами системи не має самостійного значення.

8. Узагальнено наявні підходи до розуміння системи ознак судової влади у кілька основних груп, а саме: «нормативна» група, в якій систематизацію ознак судової влади здійснено, здебільшого, на основі чинного законодавства, а характеристику системи ознак – з використанням конкретних норм. Відзначається підміною понять, наявністю несуттєвих, змінних характеристик, які не відповідають значенню поняття «ознака судової влади»; «владна» група. Характеризується формуванням системи ознак судової влади на основі уявлення про ознаки державної влади. Відзначається узагальненими положеннями, які не повною мірою відображають власну специфіку та відповідну систему ознак судової влади;

«дворівнева» група. Характеризується системністю підходу, наявністю загальних ознак судової влади і таких, що виражають її специфіку. Сформульовано дефініцію системи ознак судової влади як науково обґрунтованої сукупності сутнісних характеристик судової влади, що відображає її правову природу як складової державної влади демократичної, правової держави, та має відповідну структуру.

9. Запропоновано уніфіковане розуміння конкретизованої трирівневої структури системи ознак судової влади. Першим рівнем такої системи є комплексна «ознака призначення» як узагальнене відображення змісту теоретико-правових положень про судову владу в демократичній, правовій державі. Такий підхід відтворює положення західноєвропейської та американської доктрини щодо існування «абстрактної академічної теорії незалежності судової влади (judiciary)» як основної характеристики судової влади. Ця комплексна ознака займає окремий, перший рівень у структурі й на даному етапі розвитку доктрини видається доцільним зберегти її уніфіковану форму. До другого рівня віднесено ознаки судової влади, що характеризують її як складову державної влади. До третього рівня – ознаки судової влади, що відображають її власну специфіку. Серед основних ознак судової влади другого рівня – як складової державної влади, аргументовано необхідність виокремлювати такі: державно-владний характер, відносну самостійність, контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, імперативні характеристики, легітимність, універсальність, легальність. Серед рівня ознак, які відображають власну специфіку судової влади, запропоновано виокремлювати домінуючу ознаку «єдності» та підгрупу ознак, які виражають особливості відповідних правовідносин.

10. Із використанням результатів проведеного дослідження удосконалено теоретико-правове визначення судової влади. Сформульована дефініція ґрунтується на запропонованих у дослідженні положеннях про правову природу поняття судової влади та відповідну систему ознак. Судова влада – відносно самостійна, легітимна, універсальна, легальна складова

державної влади, що має імперативні характеристики та контрольні повноваження щодо інших складових державної влади, і забезпечує регулювання визначеного кола суспільних відносин на основі сформованих доктринальних положень про правову державу та трискладову теорію державної влади у відповідних формах та конкретно встановленими методами, що ґрунтуються на змісті ознак її єдності та особливості правовідносин.

11. За результатами узагальнення наукових підходів до розуміння функцій судової влади систематизовано їх основні напрями та окреслено деякі системні недоліки, а саме: зрівняння поняття «функції судової влади» зі змістом однієї – «здійснення правосуддя» («вирішення юридично значущих справ, які мають юридичні наслідки», «здійснення судочинства», «судової функції»); ототожнення з іншими правничими поняттями (цілями, завданнями (задачами) держави, функціями держави, функціями органу судової влади тощо); уподібнення їх змісту із законодавчо закріпленими повноваженнями органів судової влади. Запропоновано дефініцію «функція судової влади» – напрям діяльності складової державної влади демократичної, правової держави у конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюється із розумінням призначення цієї держави у суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава у цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами.

12. Визначено специфіку конструювання системи функцій судової влади, а саме: формування функцій кожної складової демократично-правової влади відбувається з урахуванням положень «стримувань і противаг», тобто обґрунтованої необхідності виконання приблизно однакового (за значенням) переліку функцій, необхідних для підтримання балансу в суспільстві та державі з демократично-правовими цінностями. Це опосередковує наявність у системі функцій судової влади як групи «функцій щодо взаємодії з іншими складовими державної влади», так і групи «власних» функцій. Функція

здійснення правосуддя поза системою функцій судової влади демократичної, правової держави втрачає свій зміст. Однак вона може бути трансформована у судову функцію іншої природи, зокрема в державах з відмінним підходом до формування державної влади. За результатами дослідження сформульовано поняття «система функцій судової влади» як сукупність функцій судової влади, що повно та об'єктивно відображає всі напрями діяльності цієї складової влади демократичної, правової держави, та має логічно обґрунтовану структуру.

13. Аргументовано, що основою розуміння системи функцій судової влади є поетапна класифікація. Базисом системи функцій судової влади є принцип поділу державної влади та застосування відповідного критерію. Під час класифікації функцій демократичної, правової держави за критерієм «за принципом поділу влади» слід виокремлювати функції законодавчої, виконавчої та судової влади. Класифікація за критерієм «за сферою діяльності» дає можливість поділити їх на зовнішні та внутрішні. До кожної із цих груп слід по чергово застосувати критерій «за об'єктом». Так, функції судової влади у внутрішній сфері «за об'єктом» мають градацію на групу «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади» та групу «власних» функцій судової влади. Функції судової влади у зовнішній сфері також можна умовно поділити «за об'єктом» на групу «міжнародного співробітництва (взаємодії), в межах компетенції органів судової влади» та групу «власних» функцій. З метою здійснення подальшої класифікації можна використати критерій «за предметом». У складі групи внутрішніх функцій судової влади «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади» можна виокремити представницьку функцію (функцію співпраці із іншими складовими державної влади, їх органами) та контрольну функцію (функцію контролю) за діяльністю інших складових державної влади в межах повноважень судової влади. Серед групи внутрішніх «власних» функцій судової влади «за предметом» можна виокремити функцію здійснення правосуддя, а також інформаційну (комунікативну), наукову функції тощо.

Кожна із них має відповідний зміст та суспільне значення. Аналогічний підхід можна застосувати і до зовнішніх функцій судової влади. Наприклад, у групі «власних» зовнішніх функцій з використанням критерію «за предметом» можна виокремити функцію участі у роботі міждержавних, наддержавних судових установ, а також інформаційну (комунікативну) функцію.

У межах реалізації кожної функції судової влади існують напрями здійснення господарської, управлінської, організаційної, фінансової діяльності, стратегічного планування тощо. Однак вони не мають власного змісту. Тому їх доцільно розуміти як сукупність організаційних, господарських напрямів діяльності в межах кожної функції судової влади, які спрямовані на забезпечення її реалізації.

14. Комплексний аналіз наукових досліджень щодо принципів судової влади опосередкував можливість виокремлення їх певних особливостей. Серед них, насамперед, аналіз чинного (на момент проведення кожного дослідження) вітчизняного законодавства. У зв'язку з цим відзначено домінування «нормативістських» тенденцій у тлумаченнях поняття принципів судової влади. Натомість у ході проведеного дослідження обґрунтовано необхідність наукового опрацювання питань щодо нового сутнісного контексту поняття принципів судової влади. Сформульовано підхід щодо розуміння принципів судової влади як доктринальних положень, фундаментальних, вихідних ідей, покладених в основу функціонування судової влади. Аргументовано, що принципи права є первинним поняттям відносно принципів судової влади і визначають організаційно-правовий вектор розвитку суспільного та державного регулювання. Поняття ознак судової влади є змістовно первинним у викладі положень доктрини судової влади відносно її принципів. Ознака є фундаментальною, сутнісною характеристикою судової влади як державно-правового поняття. Тоді як принцип визначає питання функціонування судової влади конкретної держави. Функції судової влади як складової державної влади формуються

відповідно до функцій конкретної держави, тобто вони є основою для визначення загальних вимог (ідей) щодо організації судової влади. Тоді як принципи судової влади характеризують специфіку цієї організації у конкретній демократичній, правовій державі.

15. За результатами узагальнення наявних підходів до розуміння системи принципів судової влади виокремлено дві основні їх групи: моноструктурну та поліструктурну. Підходи моноструктурної групи передбачають однорідну структуру у вигляді довільного переліку принципів. Характеризуються зрівнянням різних положень доктрини судової влади (ознак, функцій, принципів), ототожненням понять, високим ступенем впливу норм чинного законодавства на їх формування. Основною особливістю поліструктурних підходів є формування кількох рівнів або підсистем принципів судової влади. Характеризуються логічно-обґрунтованим конструюванням. У ході проведеного дослідження сформульовано визначення «системи принципів судової влади» – науково обґрунтована сукупність принципів судової влади, що повно та об'єктивно відображає фундаментальний доктринальний базис, покладений в основу функціонування цієї складової державної влади, та має відповідну структуру.

16. Запропоновано уніфікований підхід до розуміння системи принципів судової влади сучасної демократичної, правової держави. Аргументовано тезис, що принципи права є «надбудовою» системи принципів судової влади, яку можна визначити у формі консолідованої «піраміди». Її вершиною є загальні принципи функціонування судової влади, другим рівнем – принципи судової влади, які стосуються організації діяльності судових органів, третім рівнем – принципи, які стосуються функціонування судів та їх процесуальної діяльності. До першого рівня принципів (загального) запропоновано віднести ті, які відображають аспект взаємодії судової влади з іншими складовими державної влади, суспільством, зовнішніми складовими та чинниками тощо. Серед них: принцип незалежності судової влади; здійснення судової влади визначеними органами

(а функції здійснення правосуддя – судами); принцип доступності судової влади тощо. До другого (організаційного) рівня принципів судової влади запропоновано віднести: домінантний на цьому рівні принцип єдності судової влади та підгрупу принципів збалансованості судової влади, яка включає наступні: територіальність; інстанційність; спеціалізацію. До третього рівня запропоновано віднести принципи, які стосуються функціонування судової системи та процесуальної діяльності: безсторонності суду, процедурності судового розгляду, здійснення судочинства на засадах рівності учасників процесу перед законом і судом, гласності судочинства, участі народу під час здійснення судочинства, змагальності, презумпції невинуватості, забезпечення права на захист, на оскарження судового рішення, обов'язковості судового рішення тощо. Змістовно однорідною підгрупою цього рівня є принципи, які спрямовані на забезпечення статусу судді – незалежності суддів; недоторканності суддів; незмінюваності суддів; професіоналізму суддів тощо.

17. Встановлено специфіку наявних розумінь поняття «система органів судової влади», а саме: відмічено недостатню увагу до тлумачення поняття цілісної системи органів судової влади, опис окремих її складових; ототожнення із поняттями «суди», «органи здійснення правосуддя»; уподібнення із термінами «судова система», «система судових органів»; розширене тлумачення терміна «судова система» (як сукупності усіх органів судової влади). За результатами дослідження запропоновано визначення системи органів судової влади як сукупності елементів цієї складової державної влади, що відповідає змісту функцій судової влади (функціональна єдність), ґрунтується на відповідній системі принципів її організації (стійкі організаційні зв'язки) та має відносно відокремлену структуру. Сформульовано сутнісні особливості поняття «система органів судової влади», а саме: системність елементів судової влади (як складової державної влади) є їх невід'ємною характеристикою; «системою цінностей» для формування змісту поняття «система органів судової влади» є положення

демократично-правової теорії поділу державної влади та зміст функцій судової влади конкретної держави; система органів судової влади є «соціально орієнтованою системою»; система органів судової влади є «складною системою» (вертикальні та горизонтальні зв'язки між елементами, ускладнена ієрархічна підпорядкованість тощо); система органів судової влади є «штучною системою» (створена на основі змісту функцій судової влади конкретної держави); системі органів судової влади притаманні характеристики «системи» як загальнонаукового поняття: цілісність, відносна відокремленість від навколишнього середовища (інших державних систем), наявність зв'язків із середовищем, наявність частин і зв'язків між елементами (структурованість), підпорядкованість усієї організації системи певній меті, завданням її створення та функціонування.

18. Визначено співвідношення таких дотичних понять як «суб'єкт-носії судової влади» та «складова (елемент) системи органів судової влади». Так, в межах кожного елемента системи органів судової влади (органу, установи) здійснюють діяльність суб'єкти-носії судової влади, які реалізують відповідні функції судової влади. При цьому «набір» функціонального «інструментарію» судової влади в певні періоди розвитку конкретної держави може бути уточнений саме з огляду на цілі та завдання, які ставить суспільство. У випадках зміни переліку функцій судової влади може змінюватися структура системи органів судової влади та перелік суб'єктів-носіїв судової влади. Ця залежність лінійна.

Встановлено співвідношення понять «суб'єкт-носії судової влади» та «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади». Так, суб'єкт-носії судової влади є носієм влади у контексті виконання ним конкретно-визначених обов'язків на певній посаді в державному органі або установі системи органів судової влади. Тоді як поняття «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади» може мати значно ширший зміст. Характерною особливістю демократичних, правових держав є те, що у реалізації функцій складових державної влади беруть участь

суб'єкти громадянського суспільства. Наприклад, у реалізації функції здійснення правосуддя беруть участь різні суб'єкти інститутів громадянського суспільства (адвокатури, третейського розгляду спорів тощо) та органів державної влади (прокуратури тощо).

19. Встановлено, що питання окреслення складових (елементів) системи органів судової влади у вітчизняній доктрині донині залишається відкритим, а уніфікований підхід до його вирішення відсутній.

Виокремлено тезисні положення щодо формування системи органів судової влади, а саме: елементами системи органів судової влади (як складової державної влади) є державні органи та установи; елементний склад системи органів судової влади та конфігурація її структури залежить від змісту функцій судової влади у кожній державі; копіювання (калькування) відносно усталених підходів держав із тривалим періодом розвитку судової влади іншими державами, які перебувають на етапі становлення, є невиправданим. Процес адаптації та використання позитивного досвіду інших держав у питаннях формування системи органів судової влади має «проходити» стадію всебічного наукового опрацювання та вивчення; домінування «описових» наукових досліджень щодо чинних законодавчих норм, які регулюють функціонування різних складових елементів у системі органів судової влади, є негативною тенденцією. Це пов'язано з тим, що нормативне врегулювання тих чи інших сфер діяльності у державах, які перебувають на етапі становлення, піддається постійній апробації практикою і перманентному коригуванню, вдосконаленню, частковій або повній зміні, згідно із потребами розвитку конкретного суспільства і держави. Очевидно, що дослідження, які у своїй основі «спираються» на законодавчі норми, постійно втрачають актуальність. У цьому контексті належної уваги потребують напрями теоретико-правових досліджень щодо конфігурації та оптимізації структури судової влади.

Узагальнено характерні особливості структури системи органів судової влади України, зокрема: для реалізації функції контролю за діяльністю інших

складових державної влади в межах повноважень судової влади (група внутрішніх функцій судової влади «щодо взаємодії з іншими складовими державної влади») створено орган конституційної юстиції та систему адміністративних судів. Тоді як здійснення представницької функції (співпраці з іншими складовими державної влади, їх органами) у межах цієї ж групи відбувається різними органами та їх посадовими особами без конкретного координаційного центру; для реалізації функції здійснення правосуддя (група внутрішніх «власних» функцій судової влади) створена відповідна судова система, яка характеризується конкретизованою спеціалізованістю; для реалізації наукової функції (група внутрішніх «власних» функцій судової влади) створена спеціальна установа – Національна школа суддів України. Натомість для здійснення інформаційної (комунікативної) функції не створено спеціалізованих органів, не конкретизовано центр комунікації органів судової влади між собою та з громадянами, суспільством; для реалізації напрямів у межах групи зовнішніх функцій (виокремленої з використанням критерію «за об'єктом») «міжнародного співробітництва (взаємодії)», а також зовнішньої інформаційної (комунікативної) функції (група зовнішніх «власних» функцій), не конкретизовано центр комунікації органів судової влади. Функція участі в роботі міждержавних, наддержавних судових установ (група зовнішніх «власних» функцій) реалізується через делегування відповідних представників, координаційного центру також не визначено; для реалізації господарських, організаційних напрямів діяльності з метою забезпечення виконання функції здійснення правосуддя створено Державну судову адміністрацію України та її територіальні управління, а також формується Служба судової охорони. Реалізацію інших організаційних напрямів, зокрема кадрового, дисциплінарного контролю з метою виконання функції здійснення правосуддя, забезпечено кількома органами: Вищою радою правосуддя, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та

Національною школою суддів України (державною установою зі спеціальним статусом) та її регіональними відділеннями.

20. Відмічено кілька актуальних тематичних напрямів наукових досліджень у доктрині судової влади, зокрема: дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади; доповнення системи функцій судової влади; вивчення процесів інтеграції національних систем судової влади у міжнародну систему. У змісті наукової теми стосовно дослідження елементів (складових) та суб'єктів реалізації судової влади виокремлено кілька основних напрямів досліджень: пошук шляхів оптимізації структури органів судової влади; визначення характерних особливостей та недоліків структури органів судової влади у конкретній державі; окреслення складу суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя; встановлення нових суб'єктів, які беруть участь у реалізації функції здійснення правосуддя; впровадження сучасних форм та способів реалізації судової влади. У ході дослідження наукової теми щодо доповнення системи функцій судової влади виокремлено кілька основних напрямів досліджень, а саме: вивчення напрямів судової нормотворчості; визнання судового прецедента джерелом права у правовій системі України. Під час наукового аналізу теми щодо інтеграції національних систем судової влади у міжнародну систему окреслено деякі напрями її подальшого дослідження, зокрема: співвідношення національних систем судової влади із органами судової влади міждержавних утворень (регіональний рівень); координація діяльності національних систем судової влади з органами судової влади глобального (світового) значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина Р. Р. Судебная власть в системе разделения властей. URL: http://www.vuzlib.ru/articles/9778-Судебная_власть_в_системе_разделения_властей/1.html (дата звернення: 16.01.2016).
2. Абросимова Е. Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы. Москва: Ин-т права и публичной политики, 2002. 160 с.
3. Абсалямов А. В. Судебная власть в системе разделения властей в современной России: дискуссии и решения. Вопросы судебной реформы: право, экономика, управление. 2009. № 2. С. 7–18.
4. Аверьянов В. Б. Организация аппарата государственного управления (структурно-функциональный аспект). Київ, 1985. 146 с.
5. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/bityak_admpu/zmist.htm (дата звернення: 30.01.2018).
6. Александров С. В. Мировые судьи в системе судов общей юрисдикции в Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / ГОУ ВПО «Мордовский государственный ун-тет им. Н. П. Огарева». Саранск, 2009. 27 с.
7. Алексеева Н. Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2015. 238 с.
8. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування. Вісник Вищої ради юстиції. 2010. № 1. С. 15–30.
9. Андрусенко О. М. До питання про зовнішні функції сучасної держави. Наукові записки НаУКМА, тематичний вип. «Юридичні науки», 2006. С. 43–46.

10. Анцупов В. В. Экономическая функция государства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Хакасский государственный ун-т им. Н. Ф. Катанова. Абакан, 2003. 200 с.
11. Арістотель. Нікомахова етика. пер. Віктора Ставнюка. Київ: Аквілон Плюс, 2002. 480 с. URL: http://ae-lib.org.ua/texts/aristoteles__nicomachean_ethics__ua.htm (дата звернення: 10.01.2016).
12. Артикуца Н. В. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права. Право України. 1997. № 12. С. 58–60.
13. Артикуца Н. В. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології. Право України. 1998. № 4. С. 56–57.
14. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2008. 23 с.
15. Афанасьев П. О соотношении понятий суверенитет и независимость. URL: <https://www.proza.ru/2014/02/05/1263> (дата звернення: 28.01.2018).
16. Афанасьев С. Ф. Право на справедливое судебное разбирательство: теоретико-практическое исследование влияния Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод на российское гражданское судопроизводство: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15 / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Саратовская государственная академия права». Саратов, 2010. 56 с.
17. Бабенко К. А. Принцип поділу державної влади та сучасні проблеми його реалізації в Україні (конституційно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2004. 17 с.

18. Бабий Б. М. 600 вопросов и ответов по советскому законодательству. URL: <http://pravo.news/kniga-zakonodatelstvo-sovetskoe/600-voprosov-otvetov-sovetskomu.html> (дата звернення: 28.04.2017).
19. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: учеб. для вузов / 6-е изд., изм. и доп. Москва: Норма, 2007. 784 с.
20. Байтин М. И. О понятии государства. Правоведение. 2002. № 3 (242). С. 4–15.
21. Балаклицький А. І. Державна влада та апарат її здійснення як основні ознаки сучасної держави. Часопис Київського університету права. 2001. № 4. С. 56–59.
22. Балтаджи П. Перекладацька діяльність як фактор формування сучасної системи юридичних термінів. Сучасний вимір держави та права: зб. наук. праць; за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. Миколаїв, 2008. С. 33–35.
23. Балух В. С. Організація і діяльність комерційних судів Російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808 – 1917): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002. 20 с.
24. Бантишев О. Ф. Судові та правоохоронні органи України: посіб. для підгот. до іспитів / Бантишев О. Ф., Кузьмін С. А., Колосов К. В.; під ред. Б. В. Романюка. Київ: Видавець Паливода А. В., 2010. 223 с.
25. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посібник. Київ: Дакор; Київ: КНТ. 2008. 347 с.
26. Баренбойм П. Божественная природа судебной власти. Российская юстиция. 1996. № 1. С. 21–23.
27. Баренбойм П. Д. 3000 лет доктрины разделения властей. Суд Сьютера, 2-е изд., доп. и перераб. Москва, 2003. 288 с.
28. Баренбойм П. Первая Конституция Мира. Библейские корни независимости суда: учебное пособие. Москва: Белые альвы. 1997. 142 с.

29. Барнашов А. М. Теория разделения властей: становление, развитие, применение / под ред. А. И. Кима. Томск: Изд-во Томского гос. ун-та, 1988. 100 с.
30. Басай В. Д. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: у 3 кн.: підручник для вузів. Коломия: Вік, 2006. 992 с.
31. Бахновский А. В. «Сделка с правосудием»: особенности англосаксонской и континентальной правовой традиции: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Кубанский государственный ун-т. Краснодар, 2008. 19 с.
32. Бедрій М. М. Особливості формування та функціонування копних судів на українських землях (XIV–XVIII ст.): історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2012. 22 с.
33. Безнасюк А. С., Рустамов Х. У. Судебная власть: учеб. для вузов. Москва: ЮНШИ-ДАНА, Закон и право, 2002. 455 с.
34. Беккариа Чезаре О преступлениях и наказаниях: пер. с итал. Киев: Ин Юре, 2014. 240 с.
35. Бельский К. С. Разделение властей и ответственность в государственном управлении (Политологические аспекты): учеб. пособие. Москва: Всесоюз. юрид. заоч. ин-т, 1990. 167 с.
36. Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2002. 18 с.
37. Биркович О. І. Судова система української держави (Гетьманщини) 1648 – 1657 рр.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 15 с.
38. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. Київ, 2011. 303 с.
39. Білова О. В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 19 с.

40. Богініч О. Л. Принципи права: окремі онтологічні, гносеологічні та аксіологічні проблеми. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 114–117.
41. Бойко О. Державність // Політична енциклопедія / редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 205.
42. Болдырева Р. С. Разделение властей: теоретико-правовые аспекты: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Российская академия государственной службы. Москва, 1998. 164 с.
43. Борисенко М. О. Організаційні та правові основи забезпечення єдності правозастосування судами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2016. 20 с.
44. Борко А. Л. Поняття державної влади як основи в розумінні судової влади. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pib_2011_5_4.pdf (дата звернення: 30.06.2016).
45. Бринцев В. Д. Організаційно-правове забезпечення судової влади: Нормативна база / В. Д. Бринцев, К. С. Садовський, Т. Р. Цицоря. Харків: Ксилон, 2000. 408 с.
46. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. 464 с.
47. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Харків: Право, 2016. 72 с.
48. Бринцев В. Д. Система організаційного забезпечення судової влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2011. 39 с.
49. Брынцев В. Д. Судебная власть (Правосудие). Итоги реформ 1992 – 2003 гг. в Украине: науч. издание. Харьков: Ксилон, 2004. 224 с.

50. Булкат М. С. Алгоритм формування системи органів судової влади. Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 7–9.
51. Булкат М. С. Генеза розвитку судочинства, судової влади на теренах України. Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 13–14 квітня 2018 р. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 18–20.
52. Булкат М. С. Дефініція поняття «система органів судової влади». Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунття: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 4–5 травня 2018 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 7–9.
53. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. Держава і право: зб. наук. праць. сер. Юридичні науки. 2016. Вип. 70. С. 97–108.
54. Булкат М. С. До питання про еволюцію формування наукових підходів щодо концепції судової влади. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2016. Вип. 5. С. 30–34.
55. Булкат М. С. До питання про історичний поступ судочинства на теренах України (додержавний період, періоди ранніх державних утворень і Київської Русі та входження українських земель до складу Польщі та Великого князівства Литовського). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. 2017. Вип. 30. Т. 1. Сер. Юриспруденція. С. 12–15.
56. Булкат М. С. До питання про історичний поступ судочинства на теренах України (періоди: Гетьманщини; входження українських земель до складу Російської імперії; радянський). Вчені записки Таврійського національного ун-ту ім. В. І. Вернадського. 2018. Т. 29 (68), № 1. Сер. Юридичні науки. С. 1–6.

57. Булкат М. С. До питання про основи класифікації функцій судової влади (теоретико-правовий аспект). Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Сер. Юридичні науки. 2016. Вип. 3. Т. 1. С. 7–11.
58. Булкат М. С. До питання про розуміння функцій судової влади. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2016. Вип. 6. С. 40–46.
59. Булкат М. С. До питання про специфіку формування поняття судової влади (теоретико-правовий аспект). Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. Вип. 3 (30). С. 109–119.
60. Булкат М. С. До питання про співвідношення розвитку інституту судочинства та наукової концепції судової влади. Програма щорічної міжн. наук.-практ. конф. «Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах», Київ, 19 квітня 2016 р. Київ. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. С. 7.
61. Булкат М. С. До питання про формування ознак судової влади. Судова апеляція. 2017. № 1. С. 6–12.
62. Булкат М. С. До питання співвідношення розвитку інституту судочинства та наукової доктрини судової влади. Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах. 2016. Вип. 7. С. 111–115.
63. Булкат М. С. Історичний поступ наукової складової доктрини судової влади. International scientific-practical conference «The development of legal sciences: problems and solutions»: Conference Proceedings, April 27–28. Kaunas: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2018. P. 10–13
64. Булкат М. С. Історіографія кроссекторальних досліджень судової влади. Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту Сер. Право. 2016. Вип. 37. Т. 1. С. 11–14.
65. Булкат М. С. Концепція судової влади (до питання про історіографію досліджень). Судова апеляція. 2016. № 1. С. 16–21.
66. Булкат М. С. Методологія дослідження судової влади. Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: Матеріали міжнар.

наук.-практ. конф., м. Львів, 20–21 квітня 2018 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 7–9.

67. Булкат М. С. Методологія теоретико-правового дослідження судової влади. *Право України*. 2016. № 7. С. 135–142.

68. Булкат М. С. Нові напрями наукових досліджень у доктрині судової влади. *Scientific achievements of countries of Europe in the field of legal science: Collective monograph*. Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 57–74.

69. Булкат М. С. Нові напрями наукових досліджень у доктрині судової влади. *International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland» Stalowa Wola, Republic of Poland, 20-21 July 2018. Volume 4*. Stalowa Wola: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. 200 p. P. 8–11.

70. Булкат М. С. Ознака судової влади: загальнотеоретична характеристика поняття. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. Вип. 5 (32). С. 106–113.

71. Булкат М. С. Поняття судової влади: теоретико-правове визначення. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 11–12 травня 2018 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 9–12.

72. Булкат М. С. Принципи судової влади: характеристика поняття. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 128–130.

73. Булкат М. С. Реалізація «функції контролю» судовою владою. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 червня 2018 року)*. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 7–9.

74. Булкат М. С. Система ознак судової влади. *International scientific conference «Modern jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice»: conference proceedings, April 17, 2018*. Lublin. P. 18–21.

75. Булкат М. С. Система ознак судової влади: теоретико-правова характеристика. Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. Юридичні науки. 2017. Вип. 1 (104). С. 59–62.
76. Булкат М. С. Система органів судової влади: характеристика поняття. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2018. Вип. 6. С. 40–47.
77. Булкат М. С. Система принципів судової влади. Право і суспільство. Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет. 2017. № 5 (ч. 2). С. 3–7.
78. Булкат М. С. Система функцій судової влади. Публічне право. 2016. № 4 (24). С. 201–211.
79. Булкат М. С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади: монографія. Київ: вид-во «Юридична думка», 2018. 504 с.
80. Бульба О. Ю. Конституційно-правові аспекти реалізації принципу поділу влади в Україні: національна традиція та сучасність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2008. 25 с.
81. Бурдина Е. В. Понятие судебной власти: анализ методологических подходов. Современное право. 2012. № 3. С. 104–107.
82. Бурдина Е. В. Правовая природа, организация и деятельность органов судейского сообщества в судебной системе России: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Российский государственный ун-т правосудия. Москва, 2016. 537 с.
83. Бурковская В. А. Разделение властей в условиях развития федерализма в современной России: дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.02. / Орловская региональная академия государственной службы. Орёл, 2006. 206 с.
84. Буцковский Н. А. Очерки судебных порядков по уставам 20 ноября 1864 года. Санкт-Петербург: типография Скарятин, 1874. 614 с.
85. Бушуев И. И. Разделение властей в федеративном государстве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Министерство внутренних дел Российской Федерации юридический ин-т. Москва, 1997. 224 с.

86. Варич О. Г. Функції сучасної держави: проблеми визначення та класифікації. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2005. Вип. 30. С. 77–84.
87. Василевич М. В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2010. 16 с.
88. Васильев А. А. Правовая доктрина как источник права: вопросы теории и истории: монографія. Барнаул: Изд-во юрид. ф-та АлтГУ, 2008. 188 с.
89. Васильченко О. П. Рівність людей та свобода і справедливість: питання співвідношення і пріоритету. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nashp_2015_1_7.pdf (дата звернення: 30.01.2018).
90. Велика Хартія Вольностей. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=107962> (дата звернення: 28.03.2016).
91. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учеб. Москва: Юриспруденция, 2000. 528 с.
92. Венедіктова В. М. Принцип справедливості при застосуванні юридичної відповідальності у трудових відносинах. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VKhnuvs/2006_33/33/53.pdf (дата звернення: 28.02.2016).
93. Вид // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. С. 132.
94. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10; 12.00.07 / Національний ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 32 с.
95. Вінокурова Л. В. Судова влада у взаємодії громадянського суспільства та держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2009. 24 с.

96. Влада // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. С. 193.
97. Влада // Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0> (дата звернення: 13.02.2016).
98. Влада // Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: Т. 1. 1982. С. 409.
99. Власть // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. URL: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=3336> (дата звернення: 13.02.2016).
100. Власть государственная // Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев; ред. кол.: М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. Москва: Сов. Энциклопедия, 1984. С. 40.
101. Владимирский-Буданов М. Ф. Разбор сочинения М. Н. Ясинского «Главный литовский трибунал, его происхождение, организация и компетенция. Вып. 1: Происхождение Главного литовского трибунала». Санкт-Петербург. Тип. Императорской Академии наук, 1904. 58 с.
102. Власов В. И. Философия правосудия в диалогах. Москва: Изд-во РАГС при Президенте РФ, 2010. 335 с.
103. Властивість // Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Головна ред. УРЕ, 1986. С. 95.
104. Волков О. Ф. Конституційні основи судової влади в Україні. Конституційні аспекти судової реформи в Україні: Матеріали наук.-практ. конф, 24-25 березня 2011 р. Львів: ФОП Кундельський Г. Л., 2011. С. 20–23.
105. Вороненков Д. Н. Теоретические и нормативные основы судебного контроля в механизме разделения властей: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; 12.00.11. Москва, 2009. 58 с.
106. Воскобитова Л. А. Сущностные характеристики судебной власти: монография. Ставрополь: Ставропольсервисшкола, 2003. 160 с.

107. Гамбург Л. С. Судові реформи в Лівобережній Україні (Гетьманщині) XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 18 с.
108. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 524 с.
109. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
110. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. Київ: МАУП, 2004. 272 с.
111. Георгієвський Ю. В. Адміністративна юстиція: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 19 с.
112. Гілка // Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. Ред. П. Й. Горещкий, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка. К.: Наукова думка, 1971. Т. 2. С. 285.
113. Гладій С. В. Легітимність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.
114. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: теоретико-прикладне дослідження: монографія. Чорнобай: Чорнобайське комунальне поліграфічне підприємство, 2015. 324 с.
115. Глущенко С. В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2010. 19 с.
116. Глущенко С. В. Функції вищих спеціалізованих судів України: сутність і зміст. Вісник Вищої ради юстиції. 2013. № 1 (13). С. 37–51.

117. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
118. Головатий С. П. Верховенство права: український досвід. у 3-х т. Київ: Фенікс, 2006. 1747 с.
119. Головатий С. П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2009. 44 с.
120. Головатий С. П. Про людські права. Лекції. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.
121. Гомеров И. Н. Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. Москва: ООО «Издательство ЮКСА», 2002. 832 с.
122. Гончаренко О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Вищої ради юстиції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 20 с.
123. Горбатенко В. П. Справедливість як соціально-правова цінність. Проблеми філософії права. 2003. Т. 1. С. 150–153.
124. Горбатенко В. П., Тертишник В. М. Справедливість // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія», 2003. Т. 5. С. 604.
125. Горбатенко В. П. Філософсько-правові детермінанти сучасного розуміння справедливості // Правова держава: Щорічник наук. праць. 2003. Вип. 14. С. 13–19.
126. Городницька Л. В. Суд і судочинство на Буковині (остання чверть XVIII – початок XX ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2002. 20 с.
127. Городовенко В. В. Верховенство права як фундаментальний принцип судової влади. Часопис Академії адвокатури України. 2012. Ч. 1. С. 1–9. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/357/378> (дата звернення: 30.02.2017).

128. Городовенко В. В. До питання визначення правової природи та системи принципів судового права. *Право України*. 2015. № 3. С. 42–52.
129. Городовенко В. В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 9. С. 38–43.
130. Городовенко В. В. Принцип справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 2. С. 20–24.
131. Городовенко В. В. Принципи судової влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національний уні-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 40 с.
132. Городовенко В. В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Право, 2012. 447 с.
133. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 20 с.
134. Городовенко В. Принцип державної мови судочинства і діловодства в судах України: проблеми правозастосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 161–169.
135. Городовенко В. Принцип обов'язковості судового рішення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 160–173.
136. Градовский А. Д. Государственное право важнейших европейских держав. Т. 1. Часть историческая. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1886. 774 с.
137. Грек М. Нравоучительные сочинения. URL: <http://predanie.ru/maksim-grek-prepodobnyu/nravouchitelnye-sochineniya/#!/description> (дата звернення: 26.01.2016).
138. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2016. 250 с.

139. Григонис Э. П. Эволюция теории разделения властей в западных политико-правовых учениях: от Локка и Монтескье до «отцов основателей США». URL: <https://ispecspb.ru/assets/ispec/public/magazines/Grigonis8.pdf> (дата звернення: 26.01.2016).
140. Гриценко І. С. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 241–249.
141. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/06.pdf (дата звернення: 30.02.2018).
142. Грошевий Ю. М. Теоретичні проблеми формування переконання судді в радянському кримінальному судочинстві: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Харківський юридичний ін-т. Харків, 1975. 403 с.
143. Грошевий Ю. М., Марочкін І. Е. Органи судової влади в Україні. Київ, 1997. 20 с.
144. Грушевский М. Иллюстрированная история Украины. 1912. URL: <https://tvereparhia.ru/biblioteka-2/g/2691-grushevskij-m/23046-grushevskij-m-illyustrirovannaya-istoriya-ukrainy-1912> (дата звернення: 30.01.2016).
145. Давыдова М. Л. Теоретические и методологические проблемы понятия и состава юридической техники: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / ГОУ ВПО Волгоградский гос. ун-т. Волгоград, 2010. 50 с.
146. Дегтярев С. Л. Реализация судебной власти в гражданском судопроизводстве: теоретико-прикладные проблемы. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 376 с.
147. Дегтярев С. Л. Цели и задачи судебной власти на современном этапе. Правоведение. 2005. № 6. С. 99–108.
148. Демин В. Н. Принципы как форма научного познания. монография: Москва: Изд-во Московского ун-та, 1976. 44 с.
149. Демин В. Н. Принципы материалистической диалектики в научном познании: монография. Москва: Изд-во МГУ, 1979. 184 с.

150. Денищук Ж. Судова влада: її місце і роль у суспільстві. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 8. С. 29–30.
151. Держава і право Стародавньої Греції // Історія держави і права зарубіжних країн (конспект лекцій) Мудрак І. Д. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/671/> (дата звернення: 28.01.2018).
152. Державна влада в Україні та її поділ. URL: http://pidruchniki.com/18060203/pravo/derzhavna_vlada_ukrayini_podil (дата звернення: 30.01.2016).
153. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики: монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.
154. Державне управління: теорія і практика / Авер'янов В. Б., Цветков В. В. та ін.: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
155. Державний // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. С. 286.
156. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / Ю. С. Шемшученко (ред.): монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 656 с.
157. Десницкий С. Е. Представление об учреждении законодательной, судительной и наказательной власти в Российской империи. URL: http://bookz.ru/authors/semen-desnickii/predstav_049/1-predstav_049.html (дата звернення: 26.01.2016).
158. Джаримова А. И. Судебная власть как предмет социальной философии: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 09.00.11 / Майкопский государственный технологический ун-т. Майкоп, 2007. 46 с.
159. Дзейко Ж. О. Правовий статус вищих органів державної влади Української Народної Республіки (1917 – 1920 р.р.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т. імені Тараса Шевченка. Київ, 1996. 24 с.

160. Дмитриев Ю. А. Соотношение понятий политической и государственной власти в условиях формирования гражданского общества // Государство и право. 1997. № 7. С. 28–34.
161. Дністрянський С. С. Загальна наука права і політики. Прага, 1923. Т. 1. 400 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12002/file.pdf> (дата звернення: 26.01.2016).
162. Добровольська Н. В. Організаційні засади програмного правового забезпечення у сфері судового управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2011. 19 с.
163. Договор о Европейском Союзе. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (дата звернення: 20.01.2018).
164. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорозьким. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 30.01.2018).
165. Долежан В. В. Проблемы компетенции прокуратуры: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Всесоюзный научно-исследовательский ин-т проблем укрепления законности и правопорядка. Москва, 1991. 48 с.
166. Дроздович Н. Л. Формування внутрішнього переконання судді у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2011. 16 с.
167. Дуфенюк О. М. Філософсько-правова спадщина С. Оріховського: феномен професіоналізму правоохоронця: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2007. 223 с.
168. Ейхельман О. О. Проект Конституції – Основних Державних Законів Української Народної Республіки 1921. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1921.html> (дата звернення: 28.01.2016).

169. Елисеєв Б. П. Система органів державної влади в сучасній Росії: монографія. Москва: Агент, 1997. 256 с.
170. Еллинек Г. Адам в ученні о державі: Біблейське предання і політичні теорії / пер. с нем. С. М. Роговіна. Москва: Видання Н. Н. Ключкова, 1909. 32 с.
171. Енциклопедія українознавства. Загальна частина: Перевидання в Україні / НАН України, Ін-т української археографії; НТШ у Сарселі; Фундація Енциклопедії України в Торонто. Репринтне вид. 1949 р. Київ. 1995. Т. 2. С. 369–800.
172. Ермошин Г. Т. Органи судової влади і органи правосуддя в судовій системі Росії: проблеми дефініції. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organy-sudebnoy-vlasti-i-organy-pravosudiya-v-sudebnoy-sisteme-rossii-problemy-definititsii> (дата звернення: 26.02.2017).
173. Ерошкин Н. В. Система актів органів судової влади в Російській Федерації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Російська академія адвокатури і нотаріату. Москва, 2011. 211 с.
174. Євграфов П. Б. Конституційний Суд України: формування громадянського суспільства, демократичної, правової держави. Роль Конституційного Суду в державі та суспільстві: Міжнародний семінар, 10–11 травня 2001 р., Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 7–18.
175. Євтушенко О. Н. Принцип поділу влади та його вплив на формування демократичної моделі державної влади: зарубіжний досвід і Україна. Наукові праці Чорноморського національного ун-т імені Петра Могили. Т. 10. 2009. № 97. С. 89–93.
176. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
177. Жук Н. А. Стимування і протидія в системі поділу влади в Україні (загальнотеоретичні проблеми): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 20 с.

178. Забарський В. В. Принцип поділу влади в українському державотворенні. Юридичний вісник. 2014. №2 (31). С. 29–34.
179. Забезпечення доступу жінок до правосуддя в Україні: навч. посібник / О. Уварова, В. Мозгова, Я. Соколова. URL: http://nsj.gov.ua/files/1515147319Training_Manual_Ukraine.pdf (дата звернення: 30.01.2018).
180. Завражнов Е. В. Судебная власть в Российской Федерации: общетеоретические вопросы и проблемы реализации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Омский государственный ун-т им. Ф. М. Достоевского. Омск, 2006. 27 с.
181. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 25.05.2016).
182. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
183. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
184. Загальна теорія держави і права: підруч. для студентів вищих юрид. навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2010. 584 с.
185. Задорожній О. В. Справедливості принцип // Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). Київ. Знання України. Т. 2. 2004. С. 506.
186. Зак С. Е. Принципы и основные законы материалистической диалектики: учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1974. 176 с.
187. Законодавча, виконавча та судова гілки влади. URL: http://studies.in.ua/polit-sistem_ekzamen/1343-zakonodavcha-vikonavcha-ta-sudova-glki-vladi.html (дата звернення: 30.01.2016).

188. Законодательная техника: науч.-практ. пособие / под ред. Ю. А. Тихомирова. Москва: Городец, 2000. 272 с.
189. Закропивний О. В. Територіальність як принцип побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2013. 20 с.
190. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.
191. Засада // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. С. 325.
192. Засада // Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 3. С. 300.
193. Захист правосуддя. Законодавство. Коментар. Судова практика: зб. норм.-прав. актів / Нац. шк. суддів України; за ред. М. В. Оніщука, ректора Нац. шк. суддів України. Київ: Юрінком Інтер: Буква Закону, 2018. 485 с.
194. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». Київ: ВАІТЕ, 2017. 92 с.
195. Звіт за результатами соціологічного дослідження «Ставлення громадян України до судової системи». URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/final-report-survey-e07f150174.pdf> (дата звернення: 25.02.2018).
196. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз; пер. з фр. В. Ховхун. Київ: ОСНОВИ, 1996. 420 с.
197. Змерзлый Б. В. Правовое регулирование торгового судоходства в Черноморско-Азовском регионе в конце XVIII – начале XX вв.: монография. Симферополь, 2014. 660 с.
198. Зубачова І. Історія становлення судової влади та її роль у системі поділу державної влади. Юридична Україна. 2009. № 9. С. 4–9.

199. Иванишевъ Н. О древнихъ сельскихъ общинахъ в Юго-Западной России. URL: <http://litopys.org.ua/ivanys/obs01.htm> (дата звернення: 26.01.2016).
200. История политических и правовых учений. Краткий учеб. курс / под ред. В. С. Нерсесянца. Москва: Норма, 2012. 704 с.
201. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / под ред. В. С. Нерсесянца. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2004. 944 с.
202. История политических и правовых учений: учебник / под ред. А. Н. Хорошилова. Москва: Норма, 2002. 344 с.
203. Ишеков К. А. Конституционный принцип разделения властей в субъектах Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / ГОУ ВПО «Поволжская академия государственной службы имени П. А. Столыпина». Саратов, 2004. 202 с.
204. Іваницький С. О. Судова влада та правоохоронні органи України: практикум / Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: ЛДУВС, 2008. 192 с.
205. Іваницький С. О. Формування складу народних засідателів у судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 18 с.
206. Іванов Ю. Ф. Судова влада та правоохоронні органи України: навч. посіб. Київська академія муніципального управління Київ. 2010. 172 с.
207. Ігонін Р. В. Принципи судової влади. Вісник Академії адвокатури України. 2011. Ч. 1. С. 24–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2011_1_4 (дата звернення: 30.06.2017).
208. Ігонін Р. Функції судової влади. Підприємництво, господарство і право. 2011. № 2. С. 167–169.
209. Ізарова І. О. Перспективи запровадження електронного правосуддя у цивільному судочинстві в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. 2014. № 24. Т. 2. URL:

<http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7115/1>. (дата звернення: 20.01.2018).

210. Імперативний // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 4. С. 20.

211. Історія вчень про державу і право: посібник для підготовки до іспитів / О. І. Осауленко, А. О. Осауленко, В. К. Гіжевський. Київ: ФОП Ліпкан О. С., 2010. 196 с.

212. Історія держави і права зарубіжних країн (конспект лекцій) / Мудрак І. Д. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/671/> (дата звернення: 28.01.2018).

213. Історія держави і права України: акад. курс: підруч. / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко; ЛНУ ім. І. Франка. Київ: Ін Юре, 2015. 808 с.

214. Історія держави і права України: підручник у 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Т. 1. Кол. авт.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.

215. Історія держави і права України: підручник. у 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Т. 2. Кол. авт.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 580 с.

216. Каитова А. Р. Институт мировых судей в судебной и правоохранительной системах Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Российский ун-т дружбы народов. Москва, 2012. 296 с.

217. Калентьева Т. А. Правовые формы реализации экономической функции Российского государства в условиях перехода к рыночным отношениям: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Самарская гос. экономическая академия. Самара, 2000. 235 с.

218. Калініченко В. В. Правовий статус Вищого господарського суду України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 39 с.
219. Камінська І. В. Генеза інституту незалежності суду на теренах України. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 4. С. 143–154.
220. Камінська І. В. Незалежність суду як засада організації судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 18 с.
221. Кампо В. М. До питання про конституційну модернізацію в практиці Конституційного Суду України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 11(97). С. 13–16.
222. Капля О. М. Принципи адміністративного судочинства України: теорія та практика реалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2018. 36 с.
223. Капустинський В. А. Функції суду: історико-правовий аналіз: монографія. Київ: Логос, 2015. 144 с.
224. Карамзин Н. М. История Государства Российского. Москва: Єксмо, 2007. 1024 с.
225. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 21 с.
226. Карпечкін П. Основні функції органів судової влади. Вісник прокуратури. 2003. № 1. С. 87–90.
227. Карпечкін П. Ф. Функції судів загальної юрисдикції в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2005. 19 с.
228. Квасневська Н. Д. Адміністративно-правове забезпечення реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів України: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07 / ДНДІ МВС України. Київ. 2016. 42 с.

229. Квасневська Н. Д. Відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / ДНДІ МВС України. Київ, 2009. 19 с.
230. Квасневська Н. Д. Загальні проблеми реформування судової системи України. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 242–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_2_73. (дата звернення: 30.01.2018)
231. Квасневська Н. Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд. Форум права. 2015. № 5. С. 110–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_5_20 (дата звернення: 30.01.2018).
232. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
233. Керимов Д. А. Законодательная техника. Научно-методическое и учебное пособие. Москва: Изд-во НОРМА, 2000. 127 с.
234. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права): монография. 2-е изд. Москва: Аванта +, 2001. 560 с.
235. Кириличні списки Другого Литовського Статуту: палеографія, хронологія, кодикологія / А.-В. Паядайте-Васіляускене; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 176 с.
236. Кирилюк Р. І. Державна судова адміністрація України як суб'єкт забезпечення діяльності судів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2012. 199 с.
237. Кисельова Т. Програмний документ «Інтеграція медіації в судову систему України» в рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». Київ, 2017. 28 с.
238. Кистяковский Александр Федорович // Украинский Советский Энциклопедический словарь в 3-х т. / редкол.: А. В. Кудрицкий (ответ. ред.) и др. Киев: Глав. ред. УСЭ, 1988. Т. 2. С. 67.

239. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая: Учебник. 3-е изд. Киев: Тип. Иогансона, 1891. 850 с.
240. Кистяковский А. Ф. О значении судебной реформы в деле улучшения уголовного правосудия: речь, произнесенная на торжественном акте Университета Св. Владимира 9 ноября 1869 г. Университетские известия. 1870. № 5. С. 1–60.
241. Кияк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. Нова філологія. зб. наук. праць. 2007. № 27. С. 203–208.
242. Кладий Е. В. Судебная власть в системе государственной власти Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Российская академия государственной службы. Москва, 2002. 189 с.
243. Клочко М. Джерела походження та способи творення юридичних термінів України. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vapny_2009_4_21.pdf (дата звернення: 30.01.2018).
244. Ключевский В. О. Русская история. Москва: Ексмо, 2009. 912 с.
245. Книга Суддів. Біблія. URL: <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/> (дата звернення: 30.10.2016).
246. Коваль В. Актуальні проблеми функціонування судової системи України. Право України. 2003. № 12. С. 20–24.
247. Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004. 19 с.
248. Ковальова С. Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004. 21 с.

249. Ковальчук О. М. Теорія права у працях вчених Київського університету (XIX – початок XX століття): монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 192 с.
250. Козырев А. А. Принцип разделения и взаимодействия властей в субъектах Российской Федерации. Москва: Российская академия социальных наук, 2001. 45 с.
251. Козюбра М. І. Конституційний Суд в системі органів державної влади. Державно-правова реформа в Україні. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 22–23.
252. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. Право України. 2010. № 4. С. 10–21.
253. Козюбра М. І. Принцип верховенства права та вітчизняна теорія і практика. Українське право. 2006. №1 (19). С. 15-23.
254. Козюбра Н. И. Понятие и структура методологии юридической науки / Методологические проблемы юридической науки: сб. научн. трудов. АН УССР. Ин-т государства и права. Киев: Наукова думка, 1990. 136 с.
255. Козюбра М. І. Судова влада в Україні. Інтерв'ю. Право України. 2009. № 12. С. 47–63.
256. Козюбра М. Державна влада: межі здійснення та форма організації (політико-правні аспекти). Українське право. 1995. № 1(2). С. 4–13.
257. Колоколов Н. А. Сущностные характеристики судебной власти. Актуальные проблемы развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского суда по правам человека: сб. науч. статей. Санкт-Петербург, Краснодар: Юрид. центр Пресс, 2008. С. 129–142.
258. Коментар до Закону України «Про судоустрій України» / за заг. ред. В. Т. Маляренка. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 464 с.
259. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 25.05.2016).

260. Кондратюк О. В. Судова система та судочинство в Галичині у складі Австро-Угорщини (1867 – 1918 pp.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2006. 20 с.
261. Конституція Пилипа Орлика 1710 р., її основні положення та значення для зародження українського конституціоналізму // Історія держави і права України: навч. посіб. / Тищик Б. Й., Бойко І. Й. URL: http://pidruchniki.com/75289/pravo/konstitutsiya_pilipa_orlika_1710_osnovni_polozhennya_znachennya_zarodzhennya_ukrayinskogo_konstitutsionalizmu (дата звернення: 30.01.2018).
262. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учеб. для вузов / Мишин А. А. изд. 17-е, испр. и доп. Москва: 2013. 520 с. URL: <http://www.alleng.ru/d/jur/jur537.htm> (дата звернення: 27.04.2018).
263. Конституционный контроль в зарубежных странах. учебн. пособие / отв. ред. В. В. Маклаков. Москва: Норма, 2007. 656 с.
264. Конституція Сполучених Штатів Америки. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/usa_const.htm (дата звернення: 28.01.2016).
265. Конституція України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page3> (дата звернення: 30.01.2018).
266. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). URL: <http://web.archive.org/web/20081206132214/http://vilegas.com.ua/content/view/1823/109/> (дата звернення: 30.01.2017).
267. Концепція прямих зв'язків судів з громадськістю. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Додаток_3.pdf (дата звернення: 30.01.2018).
268. Коркунов Н. М. Русское государственное право. Санкт-Петербург, 1909. Т. 1. 630 с.
269. Копиленко О. Л. Правознавство: навч. посіб. / кол. авт. О. Л. Копиленко, Ю. І. Римаренко, Л. І. Мозговий. Київ: Професіонал, 2007. 400 с. URL:

- https://pidruchniki.com/16280414/pravo/harakteristika_vnutrishnih_zovnishnih_na_pryamiv_diyalnosti_funktsiy_derzhavi#34 (дата звернення: 30.01.2018).
270. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.
271. Короленко М. П., Тимченко Г. П. Судова влада, правосуддя та проблеми реформування судоустрою в Україні. Судова апеляція. 2006. № 2. С. 23–34.
272. Коротун В. Інституціональні принципи судової влади. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1454-institucionalni-principi-sudovo-vladi.html> (дата звернення: 30.07.2017).
273. Коротун О. М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2009. 20 с.
274. Костенко О. М. Справедливість кримінального закону як передумова ефективності його застосування. Законодавство: проблеми ефективності. Київ, 1995. С. 146–162.
275. Костомаров Н. И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. Москва: Эксмо, 2009. 360 с.
276. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2005. 18 с.
277. Котляр М. Ф. Закон Руський // Енциклопедія історії України у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zakon_ruskiy (дата звернення: 26.01.2017).
278. Котляревский С. А. Правовое государство и внешняя политика. 2-е изд. Москва: Междунар. отношения, 1993. 368 с.
279. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 37 с.

280. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посіб. / вид. 6-те, випр. та допов. Київ: Атіка, 2008. 592 с.
281. Кравчук Г. А. Правові основи фінансування судової влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Держ. НДІ МВС України. Київ, 2011. 20 с.
282. Красіловська З. В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Одеський регіональний ін-т державного управління Національна академії державного управління при Президентові України. Одеса, 2017. 20 с.
283. Красіловська З. Теоретичні основи медіації як альтернативного способу вирішення спорів: поняття, види, принципи. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/apdyo_2013_3_5.pdf (дата звернення: 20.01.2018).
284. Красноборов О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Державної судової адміністрації України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 19 с.
285. Краюшкіна С. В. Принцип разделения властей и его реализация в современной России: дисс. ... канд. полит. наук: 22.00.05 / Московский государственный открытый педагогический ун-т. Москва, 1998. 205 с.
286. Крестовская Н. Н., Цвиркун А. Ф. История учений о государстве и праве: курс лекций. Харьков: Одиссей, 2007. 376 с.
287. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 19 с.
288. Крижаніч Ю. Політика. URL: http://www.krotov.info/acts/17/krizhanich/krizh_00.html (дата звернення: 26.01.2016).
289. Крижанівський В. Генезис незалежної судової влади. Юриспруденція: теорія і практика. 2010. № 83. С. 37–41.

290. Кузнецов И. И. Разделение властей в современной России. Динамика модели переходного периода: дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / ГОУ ВПО «Саратовский гос. ун-т имени Н. Г. Чернышевского». Саратов, 1999. 205 с.
291. Куйбіда Р. О. Організація і розвиток сучасної судової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 20 с.
292. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: монографія. Київ: Атіка, 2004. 288 с.
293. Купцова О. Б. Экономическая функция современного Российского государства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нижегородская академия МВД РФ. Нижний Новгород, 2002. 211 с.
294. Курило О. М. Проблеми організації роботи апеляційного суду області: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 20 с.
295. Куфтирев П. В. Суддівський розсуд у теорії права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2009. 21 с.
296. Кушинська Л. А. Еволюція звичаєвого права східних слов'ян VI – XI ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський Національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. 13 с.
297. Лаговський В. М. Принцип розподілу влади та його вплив на систему стримувань і противаг. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 1. С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_1_4. (дата звернення: 30.01.2018).
298. Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2008. 42 с.
299. Ладиченко В. В. Теоретико-правові засади поділу влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1998. 18 с.

300. Лебедев В. М. Судебная власть в современной России. Проблемы становления и развития: учебник. Санкт-Петербург: Лань. 2001. 384 с.
301. Левченков О. І. Проблеми держави і права в творчій спадщині М. К. Михайловського і сучасність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ун-т внутр. справ. Харків, 1999. 16 с.
302. Легальний // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 4. С. 460.
303. Лемак В. В. Технологія конституційної реформи: основні вимоги європейського досвіду для України. Право України, 2016. № 6. С. 44 – 51.
304. Липитчук О. В. Система судових органів та судочинство Республіки Польща (1918 – 1939 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 18 с.
305. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрисконсульт, 2006. 355 с.
306. Литвин І. І. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. / Кіровогр. ін-т держ. та муніцип. упр. Класич. приват. ун-ту. Кіровоград: КІДМУ КПУ, 2015. 295 с.
307. Литвин Н. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності третейських судів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т держ. подат. служби України. Ірпінь, 2010. 20 с.
308. Лихова С. Про визначення поняття «правоохоронні органи». Радянське право. 1984. № 11. С. 74–76.
309. Ліхолетова Ю. А. Суд як суб'єкт запобігання рецидивній злочинності молоді в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2012. 20 с.
310. Логоша В. В. Місце прокуратури в системі органів державної влади.
URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&

- IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2011_3_79.pdf (дата звернення: 22.01.2019).
311. Локк Дж. Два трактата о правлении. Соч. в трех томах. Т. 3 / пер. А. Н. Савин. Москва: Мысль, 1988. 668 с.
312. Лужанський А. В. Конституційно-правові засади доступу до правосуддя в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2013 20 с.
313. Лузин В. В. Принцип разделения властей как основа конституционализма: сравнительное исследование на примере США, Великобритании и Франции: монографія. Нижний Новгород, 1997. 178 с.
314. Лукоянов Д. Н. Правовой статус председателя районного суда как организатора эффективного правосудия: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Костромской государственной ун-т им. Н. А. Некрасова. Москва, 2011. 29 с.
315. Лунін С. В. Принципи змагальності сторін як конституційна гарантія справедливого судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2011 19 с.
316. Луспеник Д. Д. Судочинство у справах про захист честі, гідності та ділової репутації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 20 с.
317. Луць Л. А. Забезпечення принципу незалежності суддів в українській національній правовій системі. Вісник Центру суддівських студій. 2007. № 10. С. 5–6.
318. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою). Київ: Атіка, 2008. 412 с. URL: <http://scicenter.online/teoriya-gosudarstva-prava-scicenter/tema-positivne-pravo-zagalnoteoretichna-88852.html> (дата звернення: 30.01.2018).
319. Лялин В. М. Российские мыслители XVI века о судеоустройстве и судопроизводстве. Российское правосудие. 2008. № 12 (32). URL: http://lesozavodsky.prm.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op=3&did=7 (дата звернення: 30.01.2016).

320. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 20 с.
321. Майданник О. О. Функції держави та органу державної влади – поняття, ознаки, співвідношення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 4–5 (90–91). С. 67–73.
322. Макаренко Є. І. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. Академія митної служби України. Дніпропетровськ, 2000. 194 с.
323. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. К.: Атіка, 2001. 592 с.
324. Макиавелли Н. Государь. Москва: Планета, 1990. URL: <http://lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt> (дата звернення: 30.01.2016).
325. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: монография. Харьков: Право, 2002. 328 с.
326. Малафійк І. В. Системність – якість знань: монографія. Рівненський держ. гуманітарний ун-т. Рівне, 2008. 383с.
327. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 13 с.
328. Маляренко А. В. Підстави юридичної відповідальності суддів загальної юрисдикції України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 224 с.
329. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 35 с.
330. Маляренко В. Т. Реалізація основних конституційних засад судочинства в кримінально-процесуальному законодавстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1999. 19 с.

331. Малько А. В. Теория государства и права: учеб. Москва: Юрист, 2007. 304 с.
332. Мальцев Г. В. Буржуазный эгалитаризм (Эволюция представлений о социальном равенстве в мире капитала): монография. Москва, 1984. URL: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/M/MAL'CEV_Gennadiy_Vasil'evich/_Mal'cev_G.V.html (дата звернення: 30.01.2018).
333. Мандрыка Е. В. Реализация принципа разделения властей в России и в Украине: сравнительно-правовое исследование: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Северо-Западная академия государственной службы. Санкт-Петербург, 2006. 230 с.
334. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2007. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/SptpoU/3-4/311.htm> (дата звернення: 28.01.2017).
335. Марочкин И. Е. Общественное мнение и приговор советского суда: дисс. ... канд. юрид. наук: Харьковский юридический ин-т. Харьков, 1984. 218 с.
336. Марочкин І. Є., Москвич І. М., Сібільова Н. В., Бабкова В. С., Крючко Ю. І. Порівняльне судове право: навч. посіб. / за ред. І. Є. Марочкина та І. М. Москвич. Харків. 2008. 112 с. URL: <https://sci.house/sravnitelnoe-pravovedenie-kniga-scibook/rozdil-sudova-sistema-jiji-elementi-31310.html> (дата звернення: 28.01.2018).
337. Марочкин І. Є. Організація роботи суду в Україні: монографія. URL: <http://mego.info/матеріал/організація-роботи-суду-в-україні-монографія-марочкин-іє-2010р> (дата звернення: 28.01.2018).
338. Марченко М. Н. Источники права: учеб. пособие. Москва: Велби; Проспект, 2005. 760 с.
339. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: учеб. в 2-х т. Т. 1. Государство. Москва: ТК Велби, Проспект, 2008. 752 с.
340. Марченко М. Н., Мачин И. Ф. История политических и правовых учений: учебн. пособие. Москва: Проспект, 2008. 480 с.

341. Матвеев С. В. Юридичний механізм взаємодії органів державної влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ, 2011. 20 с.
342. Матюшин М. Н. Разделение властей как фактор построения правового государства в России: дисс. ... канд. социолог. наук: 22.00.05. Ярославль, 2000. 212 с.
343. Махніцький О. І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні. URL: <http://www.apdp.in.ua/v71/12.pdf> (дата звернення: 28.08.2017).
344. Машков А. Д. Проблемы теории державы і права. Основи: курс лекцій. Київ: К.І.С., 2008. 470 с.
345. Меморандум про взаємодію та співпрацю представників системи правосуддя України. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Memorandum_.pdf (дата звернення: 30.01.2018).
346. Миллер А. Украинский вопрос в Российской империи. Київ: Laurus, 2013. 416 с.
347. Миллер. А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века): монографія. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 284 с.
348. Минеева Т. Г. Развитие государственно-правовых институтов в Англии XIV – XV вв.: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. / Нижегородский государственный ун-т им. Н. И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2011. 47 с.
349. Мироненко О. М., Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 456 с.
350. Мишин А. А. Принцип разделения властей в конституционном механизме США: монографія. Москва: Наука, 1984. 190 с.
351. International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/en/court> (дата звернення: 25.01.2018).
352. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 20.06.2016).

353. Мінченко Р. М. Еволюція державної влади в сучасній Україні (теоретико-правове дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2009. 38 с.
354. Міняйло М. П. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на звернення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Київ, 2011. 20 с.
355. Мірінович У. А. Поняття та класифікація принципів здійснення правосуддя. Наукові записки Львівського ун-ту бізнесу та права. 2011. Вип. 6. С. 209–211.
356. Мірінович У. А. Поняття та ознаки судової влади. Наукові записки Львівського ун-ту бізнесу та права. 2012. Вип. 8. С. 20–23.
357. Мірінович У. А. Принципи (засади) організації судової влади, що закріплені в спеціальному законодавстві України про судоустрій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Львівський ун-т бізнесу та права. Львів, 2012. 219 с.
358. Мірінович У. А. Принципи (засади) організації судової влади, що закріплені в спеціальному законодавстві України про судоустрій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.
359. Мірошніченко М. І., Мірошніченко В. І. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007. 224 с.
360. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 2. С. 174–180.
361. Молдован В. В. Судоустрій України: навч. посіб. для вузів. Київ: Алеут, 2010. 360 с.
362. Монтескьє Ш. Л. Избранные произведения / общ. ред. М. П. Баскина. Москва: Государственное изд-во политической литературы. 1955. 799 с.
363. Мороз О. Ю. Представницькі інститути влади в Україні: історичні традиції та сучасний розвиток: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2001. 19 с.

364. Москвич Л. М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз: монографія. Білозерка: Білозер. район. друк. 2004. 224 с.
365. Мочульська М. Є. Правова доктрина в континентальній правовій системі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2013. 19 с.
366. Мочульська М. Зародження правової доктрини як юридичного феномена. Вісник Львівського ун-ту. Сер. Юридична. 2010. Вип. 51. С. 3–9.
367. Назаров І. В. Органи судової влади України. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/B57F62C08124746AC325737F00291F33> (дата звернення: 25.05.2017).
368. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національний ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 40 с.
369. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: генезис та порівняння: монографія. Харків: Фінн, 2011. 432 с.
370. Назаров І. Класифікація судових систем європейських держав. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7480/1/Nazarov_198.pdf (дата звернення: 25.05.2017).
371. Назаров І. В. Принципи побудови судової системи: монографія. Харків: Право, 2009. 144 с.
372. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право. 2009. 598 с. URL: <http://sci-book.com/derjaviprava-teoriya/organi-ukrajinskoji-derjavikontseptualni-71871.html> (дата звернення: 30.01.2017).
373. Наливайко Л., Беляєва М. Форми здійснення політичної функції Української держави. Підприємництво, господарство і право. 2006, № 8 (128). С. 3–7.
374. Напряг // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. С. 731.

375. Неволин К. А. О пространстве церковного суда в России до Петра Великого: соч. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1847. 227 с.
376. Незалежний // Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/незалежний> (дата звернення: 30.01.2018).
377. Незалежний // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. С. 308.
378. Нерсесянц В. С. Философия права Гегеля. Москва: Юристь, 1998. 352 с.
379. Нестеров В. М. Осуществление судебной власти мировыми судьями в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / ГОУ ВПО «Российская академия правосудия». Москва, 2008. 212 с.
380. Нечипорук С. В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 225 с.
381. Нечипорук С. Щодо питання про місце судової гілки влади в системі поділу влади. Право України. 2009. № 12. С. 228–234.
382. Никифорак М. В. Державний лад і право на Буковині в 1774 – 1918 рр.: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 37 с.
383. Новосёлов М. М. Атрибут // Новая философская энциклопедия. URL: <https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/document/HASH01fe1310925a9eb1a12b1bfd> (дата звернення: 28.04.2017).
384. Нор В. Т. Судова влада в Україні та гарантії її незалежності. Конституційні аспекти судової реформи в Україні: Матеріали науково-практичної конференції. 24-25 березня 2011 р. Львів: ФОП Кундельський Г.Л., 2011. С. 8–12.
385. Нор В. Т. Судові та правоохоронні органи України: підруч. для студентів вищих навчальних закладів / В. Т. Нор, Н. П. Анікіна, Н. Р. Бобечко; за ред. В. Т. Нора. Київ: Ін Юре, 2010. 237 с.

386. Нор В. Т. Погляди І. Франка на засади організації та функціонування суду і судочинства. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. Право. 2010. № 1. URL: lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10nvtsis.pdf (дата звернення: 26.04.2017).
387. Нормативний // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. С. 443.
388. Об'єкт // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. С. 495.
389. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 29 с.
390. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: монографія. Харків: Право, 2014. 576 с.
391. Ознака // Всесвітній словник української мови. URL: <http://uk.worldwidedictionary.org/ознака> (дата звернення: 30.12.2016).
392. Ознака // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. С. 655.
393. Ознака // Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Головна ред. УРЕ, 1986. С. 445.
394. Окіпнюк В. Т. Державне політичне управління УСРР (1922 – 1934 рр.): історико-юридичний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України. Київ, 2001. 19 с.
395. Оніщенко Н. М. Принцип верховенства права та верховенства закону: взаємовиключення чи взаємозумовленість? Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2010. № 3. С. 3–7.

396. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи: монографія / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Юридична думка, 2008. 320 с.
397. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2002. 378 с.
398. Органи державної влади України: монографія / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 592 с.
399. Організація державної влади в сучасному світі: конституційно-правова енциклопедія / О. М. Бориславська, С. В. Різник. 2-ге вид., стер. Львів: ПАІС, 2013. 456 с.
400. Основні ознаки судової влади // Організація роботи судових та правоохоронних органів. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/9047/93/> (дата звернення: 25.01.2017).
401. Організація роботи судових та правоохоронних органів: конспект лекцій / Ковалевська Т. М., Белан С. В. НУЦЗ України, 2005. 96 с. URL: <http://www.vuzlib.su/ospro/2.htm> (дата звернення: 30.01.2018).
402. Організація судових та правоохоронних органів: підруч. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, П. М. Каркач та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна. Харків: Право, 2014. 448 с.
403. Організація судової влади в Україні: навч. посіб. / за ред. І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, Нац. юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2009. 184 с.
404. Орленко В. В. Істрія вчень про державу та право: навч. посібник. Київ: вид. Паливода А. В., 2007. 204 с.
405. Орленко В. В. Державно-правові погляди О. Д. Градовського: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2009. 19 с.
406. Орленко В. В. О. Д. Градовський про проблеми побудови соціальної держави. Юридична Україна. 2010. № 11. С. 24–30.

407. Осадчий В. І. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту. *Право України*. 1997. № 11. С. 71–75.
408. Осетинський А. Й. Організація та функціональні засади діяльності касаційної інстанції (на прикладі судової палати Вищого господарського суду України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2005. 20 с.
409. Основні принципи незалежності судових органів. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення: 30.01.2018).
410. Офіцинський Р. А. Державотворчий процес в Україні 1991–2004 років (на матеріалах періодики Заходу): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Ужгородський нац. ун-т. Ужгород 2006. 31 с.
411. Охотницька Н. В. Поняття і принципи побудови судової системи України. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2014. Ч. 3. С. 12–20.
412. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991 – 2012 рр.): історико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2015. 212 с.
413. Падалко Г. До сучасного розуміння наукової категорії «функція держави» (загальний огляд проблеми). *Право України*. 2006. № 6. С. 63–69.
414. Падох Я. Боротьба України-Гетьманщини за незалежне судівництво. *Правничий вісник*. Кн. 1. Нью-Йорк, 1955. С. 20–26.
415. Падох Я. Ґрунтове судочинство України-Гетьманщини на Лівобережній Україні у другій половині XVII – XVIII столітті. Львів, 1994. 189 с.
416. Падох Я. Ґрунтовий процес Гетьманщини. Львів: Діло, 1938. 195 с.
417. Падох Я. Нарис історії українського карного права. Мюнхен: Вид-во «Молоде життя», 1951. 128 с.
418. Падох Я. Суди і судовий процес старої України: Нарис історії. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Нью-Йорк, 1990. 128 с.

419. Паламарчук О. С. Розвиток судової влади в Україні (теоретико-правові аспекти дослідження). Держава і право: Юридичні і політичні науки. 2007. Вип. 35. С. 76–81.
420. Паньонко І. М. Апарат управління Запорізької Січі (середина XVI ст. – 1775 р.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2000. 20 с.
421. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1558730/> (дата звернення: 30.01.2018).
422. Перегудов Ф. И., Тарасенко Ф. П. Основы системного анализа: учеб. 2-е изд., доп. Томск: Изд-во НТЛ, 1997. 396 с.
423. Пересветов И. В. Большая челобитная. 1540-е гг. URL: http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?cat_ob_no=12715&ob_no=12716 (дата звернення: 26.01.2016).
424. Пересветов И. В. Малая челобитная. 1540-е гг. URL: http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?ob_no=12717&cat_ob_no=12192 (дата звернення: 26.01.2016).
425. Переш І. Є. Інститут конституційного контролю в Чехословаччині, Чехії і Словаччині: історико-правове дослідження (1918 – 2000 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т. ім. І. Франка. Львів, 2000. 19 с.
426. Петришин А. В. Право граждан на участие в управлении государством в системе институтов демократии. Проблемы провадження правових реформ в Україні: Зб. наук. праць Національної юридичної академії України. Харків: НЮА, 1996. С. 7–14.
427. Петрухин И. Л. Судебная власть: контроль за расследованием преступлений: монографія. Москва: ТК Велби; Проспект, 2008. 288 с.
428. Платон. Менон / пер. С. А. Ошерова Собр. соч. в 4-х томах. Т. 1. Москва: Мысль, 1990. URL:

- <http://psylib.ukrweb.net/books/plato01/17menon.htm> (дата звернення: 04.02.2016).
429. Погорілко В. Ф. Функції Української держави та їх правові основи. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2004. № 1 (27). С. 9–17.
430. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч., за заг. ред. В. Л. Федоренка. 4-е вид., перероб. і доопр. Київ: Ліра. 2012. 576 с. URL: http://pidruchniki.com/16790422/pravo/konstitutsiyniy_sud_ukrayini (дата звернення: 30.01.2018).
431. Погорілко В. Ф. Основи конституційного ладу України. Київ: Ін Юре, 1997. 40 с.
432. Погорілко В. Ф. Функції держави // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2004. Т. 6. С. 313.
433. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право, 2008. 240 с.
434. Погребняк С. П. Основоположні принципи права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 36 с.
435. Поділ влади. Загальна характеристика законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. URL: http://pidruchniki.com/70632/pravo/podil_vladi_zagalna_harakteristika_zakonodavchoyi_vikonavchoyi_sudovoyi_gilok_vladi (дата звернення: 30.01.2016).
436. Подольська Є. А. Філософія: підручник. Київ: Інкос, Центр навчальної літератури, 2006. 704 с.
437. Політична влада // Політологія: підручник / за ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. Київ: Вища школа, 1998. 304 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-237.html> (дата звернення: 24.06.2017).
438. Політологія: підручник / за ред. В. Г. Кремня, М. І. Горлача. Харків, 2001. 639 с. URL: <http://npu.edu.ua/!e->

book/book/html/D/iplp_kspd_Politologiya%20Kremin%20Gorlach/ (дата звернення: 28.01.2016).

439. Поліщук М. Я. Моделі медіації: порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн // Судова та слідча практика в Україні. 2016. Вип. 2. С. 52–56.

440. Поляков І. І. Організація та діяльність судових органів Таврійської губернії за Судовою реформою 1864 року (60 – 90-і роки ХІХ ст.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 20 с.

441. Полянский Ю. Е. Общий надзор, осуществляемый транспортной прокуратурой на железнодорожном транспорте: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харьковский юридический ин-т. Харьков, 1983. 17 с.

442. Полянський Є. Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 17 с.

443. Польовий О. Л. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 18 с.

444. Понятие, назначение и свойства судебной власти. URL: <http://www.bankreferatov.ru/referats/3B4B04C9B0CB9651C3257502005C2579/Cудоустройство.doc.html> (дата звернення: 30.01.2018).

445. Поняття держави, її основні ознаки і функції. URL: https://studopedia.su/17_26699_funksii-derzhavi.html (дата звернення: 25.01.2017).

446. Поняття та ознаки правосуддя // Організація роботи судових та правоохоронних органів. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/9049/93/> (дата звернення: 25.01.2017).

447. Попов О. І. Перегляд судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний юридичний ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.
448. Попова А. Д. «Правда и милость да царствуют в судах» (Из истории реализации судебной реформы 1864 г.). Рязань: Поверенный, 2005. 312 с.
449. Потапенко В. І. Самостійність судової влади: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний юридичний ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 18с.
450. Похмелкин В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность: монографія. Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1990. 177 с.
451. Правова статистика: підруч. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, В. В. Василевич та ін., за ред. О. М. Джу́жи. Київ: Атіка, 2008. 392 с.
452. Правоведение: учебное пособие» / В. И. Бобырь, С. Е. Демский, А. М. Колодий и др. Под ред. В. В. Копейчикова. Москва: Интер, 1998. 480с.
453. Правосуддя // Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Правосуддя> (дата звернення: 13.02.2016).
454. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стовба / (відп. ред. В. С. Бігун). Київ, 2009. 316 с.
455. Прилуцький С. В. Вступ до судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. 317 с.
456. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. 36 с.
457. Прилуцький С. В. Судова влада: шлях боротьби за незалежність. Вісник Центру суддівських студій. 2007. № 10. С. 11–20.

458. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: У 2-х кн. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2008. 458 с.
459. Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія / передмова Ю. С. Шемшученка; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Юридична думка, 2014. 380 с.
460. Принцип // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 7. С. 693.
461. Принципи судової влади // Організація судової влади в Україні: навч. посіб. / за ред.: І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого Нац. Харків: Право, 2009. 184 с. URL: <http://uristinfo.net/2011-01-16-19-18-47/283-organizatsija-sudovoyi-vladi-v-ukrayini-marochkin/8877-rozdil-2-printsipi-sudovoyi-vladi.html> (дата звернення: 24.06.2017).
462. Присташ Л. Т. Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921 – 1939 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський державний ун-т ім. І. Франка. Львів, 1998. 20 с.
463. Притика Д. М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 36 с.
464. Притика Д. М., Кондратова І. Д. Правові засади становлення судової влади в Україні. Вісник господарського судочинства. 2011. № 3. С. 57–72.
465. Про Конституційний Суд України: Закон України. 13.07.2017. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 30.01.2018).
466. Прокопенко Б. О. Добір кандидатів на посаду суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний юридичний ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.

467. Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 20 с.
468. Прокошенкова Е. Е. Разделение властей как принцип механизма осуществления государственной власти в Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Российская академия государственной службы. Москва, 2003. 194 с.
469. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. Москва: Новый Юрист, 1999. 240 с.
470. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2296-12> (дата звернення: 02.02.2018).
471. Путро О. І. Судова реформа в Гетьманщині // Енциклопедія історії України у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 892.
472. Рабінович П. М. Державна влада // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. Київ: «Українська енциклопедія», 1999. Т 2. С. 86.
473. Рабінович П. М. Категорії та закони діалектики – актуальний інструмент сучасного правопізнання (за матеріалами практики Страсбурзького суду). Вісник Академії правових наук України. 2009. № 4 (59). С. 8–19.
474. Рабінович П. М. Конституційне судочинство як інструмент тлумачення законодавства відповідно до соціальних потреб і змін. Вісник Конституційного Суду України. 2007. № 1. С. 31–37.
475. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 5-е, зі змінами. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
476. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

477. Рабінович П. М. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 4. С. 3–8.
478. Радзивілюк В. В. Санація як судова процедура банкрутства: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. 17 с.
479. Радищев А. Н. О законоположении. Полное собрание сочинений. в 3 т. Т. 3. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР. 1951. С. 145–594.
480. Разделение властей и парламентаризм: монографія / редкол.: Глушко Е. К. и др. Москва: Ин-т государства и права РАН, 1992. 126 с.
481. Ревін К. І. Формування та діяльність духовних судів у Таврійській губернії (кінець XVIII – початок XX ст.): історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Таврійський національний ун-т ім. В. Вернадського. Сімферополь, 2012. 231 с.
482. Рекецька І. Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2003. 24 с.
483. Ремєскова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 211 с.
484. Ригіна О. М. Верховний суд США: становлення, особливості компетенції та роль у формуванні конституційного ладу держави (1787 – кінець XX ст.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. 16 с.
485. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 20.01.2018).
486. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровольський. Київ: Основи 2001. 822 с.

487. Романадзе Л. Д. Сдерживающие недостатки: какие пробелы в проектах новых ХПК, ГПК и КАС будут мешать примирению сторон судьей или медиатором. URL: http://zib.com.ua/ru/print/128584_kakie_probeli_v_proektah_novih_hpk_gpk_i_kas_budut_meshat_pr.html (дата звернення: 20.01.2018).
488. Руденко А. В., Захаров Д. О. Завдання адміністративного судочинства та їх практична реалізація. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2013. № 3. С. 133–137.
489. Руденко А. В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 22 с.
490. Руденко А. В. Завдання адміністративного судочинства. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2007. Вип. 14. С. 141–147.
491. Руденко М. В. Судова влада та правоохоронні органи України: підручник / М. В. Руденко, М. М. Говоруха, Г. С. Рибалко; за заг. ред. М. В. Руденко. Харків: Харків юридичний, 2007. 548 с.
492. Руденко М. В., Рибалко Г. С. Судова влада та правоохоронні органи України: підруч. Харків, 2007. 285 с.
493. Румянцева З. П. Общее управление организацией. Теория и практика: учебник. Москва: ИНФРА-М, 2007. 304с.
494. Русанова І. О. Суд присяжних в Україні: проблеми становлення та розвитку: монографія. Харків, Інжек, 2005. 184 с.
495. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / пер. О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.
496. Рябзин Р. А. Правовые основы деятельности судов общей юрисдикции в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. / ГОУ ВПО «Российская академия правосудия». Москва, 2009. 274 с.
497. Савицький В. М. Організація судової влади в Російській Федерації: монографія. Москва, 1996. 320 с.

498. Савченко Г. В. Навчально-методичний посібник з організації та проведення тренінгу «Професійно-психологічна підготовка суддів». Київ: ТОВ «Горизонт», 2018. 106 с.
499. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород. РІК-У. 2018. 440 с.
500. Самостійний // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970–1980 / ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 9. С. 46.
501. Самохвалов В. В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення і взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2008. 18 с.
502. Сангаджиев Б. В. Институциональные характеристики судебной власти в Российской Федерации: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Российский ун-т дружбы народов. Москва, 2009. 366 с.
503. Свида О. Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 16 с.
504. Свіденко А. О. Цивільне кіберсудочинство як особлива форма здійснення правосуддя. URL: http://ukrlogos.in.ua/documents/10.01.2018_94.pdf (дата звернення: 20.01.2018).
505. Святоцький О. Судова влада в Україні: актуальні питання реформування. Право України. 2010. № 5. С. 30–39.
506. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті модернізації та ефективного конституційного правосуддя: монографія. Київ: Логос, 2012. 152 с.
507. Семенов А. В. Этимологический словарь русского языка. Русский язык от А до Я. Москва: «Юнвес», 2003. 704 с. URL: <http://www.surbor.su/slovoinfo.php?id=1530>. (дата звернення: 30.01.2016).

508. Сердюк В. В. Верховний Суд України в системі розподілу функцій влади: монографія. Київ: Істина, 2007. 232 с.
509. Сердюк В. В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 15 с.
510. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного Суду України в системі судової влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 38 с.
511. Сердюк В. О. Роль судової правотворчості в процесі здійснення судової реформи в Україні. Ученые записки Таврического национального ун-та им. В. И. Вернадского. 2014. Т. 27 (66). № 4. С. 28–35.
512. Сердюк В. О. Проблеми реалізації судово-правової реформи в Україні (1991 – 2004 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 23 с.
513. Сидоров А. І. Функції держави як важливий аспект та спосіб її дослідження. Часопис Київського університету права. 2008. № 4. С. 69–74.
514. Сиза Н. П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 12 с.
515. Силенко Л. М. Конституційні основи системи стримувань і противаг як засіб організації та функціонування державної влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2000. 19 с.
516. Сирый Н. И. Реализация принципа гласности в деятельности суда первой инстанции по уголовным делам: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Киевский национальный ун-т имени Тараса Шевченко. Киев, 1991. 19 с.
517. Сіренко В. Ф. Деякі проблеми реформування судової влади в Україні. Право України. 2010. № 5. С. 4–13.

518. Скавронік В. М. Адміністративно-юрисдикційна діяльність суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002. 19 с.
519. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учебн. Харьков: ЭСПАДА, 2005. 840 с. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/70023-6-podl-vladi-yak-printsip-organizatsionalnost-derjavnogo-aparatu.html> (дата звернення: 27.02.2017).
520. Складовий // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. К.: Наукова думка, 1978. Т. 9. С. 278.
521. Скомороха В. Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національний ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2001. 19 с.
522. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації: монографія. Київ: Академія правових наук України, 2005. 167 с.
523. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
524. Скрипнюк О. В. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні: монографія. Київ: Хрещатик, 1995. 216 с.
525. Скуратович І. М. Адміністративно-територіальний устрій України в 1920 – 1930-х рр. і його впливи на організацію державного управління: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 20 с.
526. Словник законодавчих і нормативних термінів. Термінологічний словник / авт.-уклад. І. М. Шопіна, М. І. Іншин. Київ: Правова єдність, 2008. 487 с.

527. Словничок юридичних термінів: навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. Київ: МАУП, 2003. 128 с.
528. Смирнов А. М. Правовий статус жертв правосуддя та зловживання владою як особливий вид правового статусу людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 19 с.
529. Смокович М. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. Юридична Україна. 2012. № 10. С. 99–107.
530. Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 19 с.
531. Смородинський В. Проблема систематизації функцій судової влади. Вісник Академії правових наук України. 2004. №3 (38). С. 34–42.
532. Сокальська О. В. Судоустрій та судочинство в Україні (XVI – початок XVII ст.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 19 с.
533. Соловьев С. М. История России с древнейших времен. Москва: ЕКСМО, 2010. 1024 с.
534. Соловьев Э. Ю. Категорический императив нравственности и права. Москва: Прогресс-Традиция, 2005. 416 с.
535. Сперанский М. М. Введение к уложению государственных законов (План всеобщего государственного образования). URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/speran.htm> (дата звернення: 30.01.2016).
536. Спиноза Б. Избранные произведения в 2-х томах. Т. 1. / ред. В. Покровская. Москва: Госполитиздат, 1957. 619 с. URL: http://sbiblio.com/biblio/archive/spinosa_polit/ (дата звернення: 30.01.2016).
537. Спицнадель В. Н. Основы системного анализа: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Бизнес-пресса, 2000. 326 с.
538. Статут Великого княжества Литовского 1529. URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/litva.html> (дата звернення: 26.01.2018).

539. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566. URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm> (дата звернення: 26.01.2018).
540. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мінск., 1989. URL: <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm> (дата звернення: 26.01.2018).
541. Стрижак А. А. Державне управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2005. 27 с.
542. Суд // Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев; ред. кол.: М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. Москва: Сов. Энциклопедия, 1984. С. 359.
543. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навчальний посібник / В. С. Ковальський, В. Т. Білоус, С. Е. Демський та ін.; відп. ред. Я. М. Кондратьєв. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 320 с.
544. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник / В. Т. Білоус та ін.; відп. ред. В. Т. Маляренко. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 375 с.
545. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підруч. / О. С. Захаров, В. С. Ковальський, В. С. Лукомський та ін.; відп. ред. В. Маляренко. 3-є вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 352 с.
546. Судебная власть: монография / Абова Т. Е., Абросимова Е. Б., Боровский М. В., Булаковский С. В. и др.; отв. ред.: Петрухин И. Л. Москва: ООО «ТК Велби», 2003. 720 с.
547. Судебная система // Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев; ред. кол.: М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. Москва: Сов. Энциклопедия, 1984. С. 361.
548. Судебная система США. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Судебная_система_США (дата звернення: 25.02.2017).

549. Судебные и правоохранительные органы Украины: учеб. пособие / ред. А. С. Васильев, Е. Л. Стрельцов. Харьков: Одиссей, 2003. 320 с.
550. Судебные и правоохранительные органы Украины: учеб. / ред. А. М. Бандурка. Харьков: Ун-т внутренних дел, 1999. 350 с.
551. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: монографія / авт. кол.: В. С. Бігун, І. Й. Бойко, Т. І. Бондарук, К. А. Віслобоков та ін. Київ: Наукова думка, 2014. 503 с.
552. Судова влада: монографія / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, І. В. Назаров та ін.; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків: Право, 2015. 792 с.
553. Судова система // Українська радянська енциклопедія: в 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-е вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1984. Т. 11, кн. 1. С. 51.
554. Судове управління // Українська радянська енциклопедія: в 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-е вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1984. Т. 11, кн. 1. С. 51.
555. Судові та правоохоронні органи України: навч.-метод. посіб. / уклад. К. О. Кіндіров та ін. / Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2008. 136 с.
556. Судові та правоохоронні органи України: навч. посібник / В. М. Бесчастний та ін.; ред. В. М. Бесчастний. Київ: Знання, 2007. 286 с.
557. Судові та правоохоронні органи України: посіб. / Бантишев О. Ф. та ін.; за заг. ред. Б. В. Романюка. Київ: Паливода А. В., 2009. 223 с.
558. Судоустрій // Терлюк І. Я. Історія держави і права України. URL: <https://pidruchniki.com/1580011945420/pravo/sudoustriy#489> (дата звернення: 28.01.2017).
559. Судоустрій України: підручник / С. В. Ківалов, Ю. Є. Полянський, М. В. Косюта, В. В. Долежан; за ред. С. В. Ківалова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 384 с.
560. Судоустрій в українських губерніях Російської імперії початку XIX ст. // Історія держави і права України / Терлюк І. Я. URL:

http://pidruchniki.com/1584072045407/pravo/istoriya_derzhavi_i_prava_ukrayini
(дата звернення: 28.01.2017).

561. Судоустройство и правоохранительные органы: учеб. / Л. А. Воскобитова, С. В. Матвеев и др.; ред. Ю. К. Орлов. Московская гос. юридическая академия им. О. Е. Кутафина. Москва: Проспект, 2012. 400 с.

562. Судоустройство и правоохранительные органы: учеб. / под ред. Ю. К. Орлова Москва: Проспект, 2015. 290 с.

563. Суховій М. М. Принципи інституалізації судової влади. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzlubp_2012_9_20.pdf
(дата звернення: 24.02.2017).

564. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2009. 22 с.

565. Сфера // Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980 // ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 9. С. 876.

566. Тацій В., Тодика Ю. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України. Вісник Конституційного Суду України, 2002. № 2. С. 60–63.

567. Твардовський К. Вступна лекція у Львівському університеті. URL: <http://visnykphil.onu.edu.ua/12-13/143-153.pdf> (дата звернення: 28.06.2017).

568. Творогов О. В. К спорам о «Велесовой книге». URL: http://es-dejavu.ru/v/Veles_book.html (дата звернення: 28.01.2017).

569. Тевлін Р. Про поняття «правоохоронні органи» у вузькому та широкому розумінні. Радянське право. 1985. № 7. С. 51–54.

570. Тенденція // Українська радянська енциклопедія: в 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-е вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1984. Т. 11, кн. 1. С. 194.
571. Теория государства и права: учеб. для вузов / под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. Москва: ЮНИТИ ДАНА; Закон и право, 2000. 640 с.
572. Теория государства и права: учеб. для вузов. 2-е изд. / Алексеев С. С., Архипов С. И. и др. Москва: Норма, 2005. 496 с.
573. Теория государства и права: учеб. для вузов / Алексеев С. С., Архипов С. И., Корельский В. М., Леушин В. И., Перевалов В. Д., Пучков О. А., Русинов Р. К., Семитко А. П., Тарасов Н. Н., Шабуров А. С. Под общ. ред. С. С. Алексеева. Москва: Норма, 2004. 283 с.
574. Теория государства и права: учеб. для вузов, 2-е изд., изм. и доп. / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. Москва: НОРМА – ИНФРА М, 2000. 616 с.
575. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
576. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарев, О. Л. Слюсаренко. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.
577. Теорія держави і права: підручник / С. Л. Лисенков, А.М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; за ред. С. Л. Лисенкова, Київ: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.
578. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, Є. Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
579. Терехин В. А. Судебная власть в государственно-правовом механизме обеспечения прав и свобод граждан (вопросы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Саратовская государственная академия права, Саратов, 2001. 38 с.

580. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навч. посіб. Вид. 4-е, зі змінами. Київ: Видавничий дім «КОНДОР», 2018. 772 с.
581. Тернавська В. М. Інститут суду присяжних в Україні (історико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 18 с.
582. Тимченко П. М. Проблеми судової підвідомчості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 15 с.
583. Тимченко С. М. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 354 с.
584. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія. Харків: Право, 2016. 600 с.
585. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 38 с.
586. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів. Київ: Знання, 2008. 413 с.
587. Толкач А. М. Проблема співвідношення світської та релігійної влади у трактаті «Захисник миру» Марсилія Падуанського. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/1/Tolkach%20A.M..pdf (дата звернення: 26.01.2016).
588. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка, 2014. 416 с.
589. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Київ: Магістр-XXI сторіччя, 2005. 256 с.
590. Трубецької Євген Миколайович // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 649.
591. Трут Д. Переваги електронного судочинства. Ідемо в ногу з часом! // Юрист&Закон. 2016. № 45. URL:

http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009834#. (дата звернення: 25.01.2018).

592. Уварова О. Загальні принципи права та їх роль у правозастосуванні з позицій природноправового і позитивістського підходів до права. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 2 (53). С. 244–252.

593. Украинский народъ въ его прошломъ и настоящем: в 2 т. / под. ред. М. С. Грушевского, О. К. Волкова и др., Петроград: Тип. т-ва. Общественная Польза, 1916. Т. 2. URL:

<https://www.wdl.org/ru/item/10072/view/1/5/#q=торговые%20связи%20руси>

(дата звернення: 30.01.2016).

594. Український центр медіації: веб-сайт. URL:

<http://www.ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/misiia-i-zadachi-tsentru> (дата

звернення: 25.01.2018).

595. Учреждение судебных установлений: учеб. пос. Москва: Просвещение, 1990. URL: <http://istmat.info/node/33407> (дата звернення: 30.01.2017).

596. Фатеева І. «Трансцендентна судова мімікрія», або про принципи права, аналогію закону та права у судовій практиці. Вісник Академії правових наук України. 2003. № 4 (35). С. 137–148.

597. Фулей Т. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. Право України. 2003. № 7. С. 24–29.

598. Федоренко В. В. Основні конституційні засади судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 20 с.

599. Фиолевский Д. П. Судебная власть и правоохранительная система Украины: учеб. пос. Донецк: Донеччина, 2003. 272 с.

600. Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій». Часопис Київського ун-ту права. 2013. № 1. С. 67–69.

601. Функція // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. С. 1552.

602. Функція // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. URL: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=42179> (дата звернення: 30.01.2017).
603. Функція // Словник української мови: в 11 т. / Ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. 1970 – 1980. ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10. С. 652.
604. Фрицький Ю. О. Теоретичні засади державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2009. 38 с.
605. Фрицький Ю. О. Державна влада в Україні: становлення, організація, функціонування: монографія / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2006. 360 с.
606. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
607. Харитоновна О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень: монографія. Харків: Право, 2010. 252 с.
608. Хижняк С. П. Правовая терминология и проблемы ее упорядочения. Правоведение. 1990. № 6. С. 67–71.
609. Хливнюк А. М. Правовий статус Державної судової адміністрації України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2009. 20 с.
610. Холиков К. Н. Конституционный суд и конституционное судопроизводство в Таджикистане: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Московский государственный ун-т им. М. Ломоносова. Москва, 2011. 57 с.
611. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України. URL:

- http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8238/Khoroshkovska_Rol.pdf (дата звернення: 25.01.2018).
612. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2006. 20 с.
613. Хотинська-Нор О. З. До питання тлумачення поняття «судова система». Судова апеляція. 2014. № 3 (36). С. 6–11.
614. Хотинська-Нор О. З. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 36 с.
615. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні: монографія / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ: Правова єдність, 2016. 426 с.
616. Христова Г. Ю. Юридична природа актів Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 20 с.
617. Худынцева А. С. Правовой статус судей Международного Суда ООН. URL: <http://www.dissercat.com/content/pravovoi-status-sudei-mezhdunarodnogo-suda-oon> (дата звернення: 25.02.2018).
618. Цвік М. Про сучасне право розуміння. Вісник Академії правових наук України. 2001. № 4. С. 3–13.
619. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В. В. Комаров, К. В. Гусаров, Н. Ю. Сакара та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2016. 848 с.
620. Цицерон М. Т. О старости. О дружбе. Об обязанностях. / пер. В. О. Горенштейна; под ред. М. Е. Грабарь-Пассек, С. Л. Утченко. Москва: Наука, 1974. 248 с. URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1423775003> (дата звернення: 30.01.2016).

621. Чеботарев Г. Н. Принцип разделения властей в государственном устройстве Российской Федерации: монография. Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 1997. 217 с.
622. Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах: учебник. Санкт-Петербург: Равена, Альфа, 1995. 846 с. URL: <http://www.ex-jure.ru/freelaw/news.php?newsid=1400> (дата звернення: 20.01.2017).
623. Черданцев А. Ф. Справедливость и право: межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко; редкол.: А. Ф. Черданцев (отв. ред.) и др. Свердловск: Свердловский юридический ин-т, 1989. 134 с.
624. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2003. 22 с.
625. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка в 2 т. 3-е изд. Т. 2. Москва: Русский язык, 1999. 560 с.
626. Чехович Т. В. Державна влада як інститут конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 19 с.
627. Чечина Н. А. Воспитательная функция советского гражданского процессуального права. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. 112 с.
628. Чиркин В. Е. Элементы сравнительного государственоведения. Москва: Институт государства и права РАН, 1994. 151 с.
629. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія: навч. посіб. Київ: Магістр-XXI сторіччя, 2005. 112 с.
630. Шатіло В. Органи прокуратури у структурі конституційного механізму державної влади. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 1. С. 42–46.

631. Шахрай С. М., Краковский К. П. Суд скорый, правый, милостивый и равный для всех: К 150-летию судебной реформы в России. Москва: Кучково поле, 2014. 536 с.
632. Шевцов В. С. Разделение властей в Российской Федерации: монография Москва: ПолиграфОпт, 2004. 399 с.
633. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія: посіб. для студ. юрид. вузів. Київ: Атіка, 1998. 364 с.
634. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. 19 с.
635. Шевчук С. В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 38 с.
636. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. Київ: Реферат, 2002. 344 с.
637. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: монографія. Київ: Реферат, 2007. 640 с.
638. Шемшученко Ю. С. Вибране. Київ: ТОВ Юридична думка, 2005. 529 с.
639. Шемшученко Ю., Погорілко В. Проблеми функцій Конституційного Суду України. Київ: Вісник Конституційного Суду України. 2002. №2. С. 54–56.
640. Шемшученко Ю. С. Правова держава // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5. С. 36.
641. Шершеневич Г. Ф. Общее учение о праве и государстве: Лекции. Москва: Тип. Т-ва Сытина, 1911. 163 с.
642. Шиманський Ф. В. Судові та правоохоронні органи України: навч.-метод. посіб. Одеса: Юридична література, 2003. 168 с.

643. Шинкарецкая Г. Г. Судебные средства разрешения международных споров (тенденции развития): автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Ин-т государства и права РАН. Москва, 2010. 32 с.
644. Ширвинский В. И., Ковальчук Е. Г., Шляпочников А. С. Предупреждение преступлений – важная функция советского суда. Советское государство и право. 1963. № 1. С. 124–129.
645. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2006. 20 с.
646. Штелик С. П. Організаційно-правові аспекти інстанційної побудови системи судів загальної юрисдикції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2012. 19 с.
647. Штогун С. Г. Правові проблеми організації і функціонування місцевих загальних судів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2004. 20 с.
648. Шульгач Н. М. Принципи правосуддя, що забезпечують правовий статус судді в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Львівський ун-т бізнесу та права. Львів, 2012. 203 с.
649. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 304 с.
650. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 464 с.
651. Шумський П. В. Судові і правоохоронні органи України: (опорний конспект лекцій). Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 2000, 186 с. URL: http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/kons_pravooh_organu.pdf (дата звернення: 20.01.2017).
652. Щегловитов И. Г. Влияние иностранных законодательств на составление Судебных Уставов от 20 ноября 1864 года. Петроград: Издание Т-ва И. Д. Сытина, 1915. 70 с.

653. Щербатов М. М. О повреждении нравов в России. URL: <http://www.old-russian.chat.ru/17sherb.htm> (дата звернення: 30.01.2016).
654. Щербина В. С. Правовое положение участников арбитражного процесса: дисс. ... канд. юрид. наук. Киев, 1982. 176 с.
655. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. Львов: Вища школа, 1974. 184 с.
656. Эннекцерус Л. Курс германского гражданского права. Москва: Изд-во иностр. лит., 1949. 379 с.
657. Энтин Л. М. Разделение властей: Опыт современных государств. Москва: Юрид. лит., 1995. 174 с.
658. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. Київ: Істина, 2006. 320 с.
659. Юревич І. В. Єдність судової влади: монографія. Харків, 2014. 264 с.
660. Юревич І. В. Принцип єдності судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 20 с.
661. Юридическая энциклопедия / Ренненкампф Н. К. 4-е изд. С.-Пб.; Киев: Н. Я. Оглоблин, 1913. 302 с.
662. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / кол. авт. відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк: Кальміус, 2013. 424 с.
663. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін. URL: <http://elib.npu.edu.ua/info/dqJg8NEtXufwuS> (дата звернення: 28.04.2017).
664. Юрислингвистика-10: Лингвоконфликтология и юриспруденция: межвузовский сборник научных трудов / под ред. Н. Д. Голева и Т. В. Чернышовой. Кемерово; Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2010. 452с.
665. Юрій М. Ф. Політологія. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part2/501.htm (дата звернення: 28.01.2016).

666. Ющик О. І. Діалектика в методології пізнання права. Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 97–105.
667. Ющик А. И. Диалектика права: монография. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий) в 2-х ч. Ч. 2. 2013. 768 с.
668. Янкул А. М. Сучасне розуміння правової доктрини. Права та обов'язки людини і громадянина в Україні: матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Ніжин, 21 листопада 2014 р. / уклад. О. С. Дудченко. Частина II. Ніжин: Вид-во Ніжинського державного ун-ту ім. М. Гоголя, 2014. С. 9–12.
669. Яременко О. І. Державне управління в Україні в період гетьманату (квітень – грудень 1918 р.): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Українська Академія державного управління при Президентові України. Київ, 1999. 23 с.
670. Яркова Е. Н. История и методология юридической науки: навч. посіб. Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2012. 358 с.
671. Яровая М. В. Судебные системы современных европейских государств: сравнительно-правовой анализ: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Российская академия правосудия. Москва. 2006. 195 с.
672. Ярославцева Д. К. Первые годы деятельности Верховного суда США. Вестник ВятГУ. 2015. № 6. С. 120–123.
673. Ясиновський І. Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 20 с.
674. Ясиновський І. Г. Компетентнісні характеристики медіатора: теоретико-правовий аналіз. Право і суспільство. 2015. № 5(2). С. 79-83.
675. Ясиновський І. Г. Характеристика моделей медіації в розвинених країнах. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n4-33_2014/20.PDF (дата звернення: 20.01.2018).
676. Aquinas Thomas. The Summa Theologica / Translated by Fathers of the English Dominican Province. Benziger Bros. Edition. 1947. URL:

- <http://www.ccel.org/a/aquinas/summa/TP/TP040.html> (дата звернення: 30.01.2016).
677. Ashish Agarwal. What are the functions of the State? URL: <http://www.preservearticles.com/201107048790/what-are-the-fun> (дата звернення: 28.04.2017).
678. Bodin Jean. Les six livres de la Republique URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k536293.image.f4.pagination> (дата звернення: 30.01.2016).
679. Branches of Government. URL: <https://www.usa.gov/branches-of-governmen> (дата звернення: 16.06.2017).
680. Bulkat M. The concept of the judicial power functions (theoretical and legal aspect). KELM. № 2 (14). Poland: «PRO FUTURO», 2016. 168 p. P. 3–16.
681. Bulkat M. The system of bodies of the judicial power. Visegrad Journal on Human Rights. 3 (voiume 2). Pan-European University Faculty of law, Bratislava. 2018. 194 p. P. 30–35.
682. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej> (дата звернення: 25.02.2018).
683. Currie David P. The Constitution in Congress: The Federalist Period 1789–1801. University of Chicago Press, 1997. 344 p.
684. Duguit Leon. Droit romain: du principe de la theorie des risques dans les stipulations; Droit francais: des conflits de legislations relatifs a la forme des actes civils (These de doctorat en droit), Universite de Bordeaux, 1882, 304 p.
685. Flew A. Social Justice Isn't Any Kind of Justice, Libertarian Alliance. Philosophical Notes. № 27. London. 1993. URL: <http://www.libertarian.co.uk/lapubs/philn/philn027.pdf> (дата звернення: 29.04.2016).
686. Gar Yein Ng. Quality of Judicial Organisation and Checks and Balances / G. J. Wiarda Institute for Legal Research. Utrecht. 2007. 428 p.
687. Grotius Hugo. De veritate religionis christianae. 1640. URL: http://data.bnf.fr/11985485/hugo_grotius/ (дата звернення: 30.01.2016).

688. Habeas Corpus Act. URL: <http://www.legislation.gov.uk/aep/Cha2/31/2> (дата звернення: 28.03.2016).
689. Holovaty S. Ukraine's constitutionalism in the context of the constitutional heritage of Europe. The constitutional heritage of Europe: Proceedengs of the UniDem seminar organized in Montpellier (France) on 22 and 23 November 1996 in co-operation with the Centre d'etudes et recherches comparatives constitutioinnelles et politiques (CERCOP), Faculty of Law, University of Montpellier. Printed in Germany: Council of Europe Publishing Strasbourg Cedex, Science and technique of democracy. № 18. 1997. P. 130–131. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(1996\)018-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(1996)018-e) (дата звернення: 28.01.2018).
690. Jaaskinen Niilo. Doctrine as a Source of the International Unification of Law. University of Helsinki. Finland, 1985. P. 123–128.
691. Judicial // Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. С. 238.
692. Judicial independence // Britishencyclopedia. 2011. URL: <http://www.britannica.com/topic/judicial-independence>. (дата звернення: 16.06.2017).
693. Lexicon Technicum: Or, An Universal English Dictionary of Arts and Sciences. Harris John. № 2. URL: https://books.google.com.ua/books?id=gUsoAQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.06.2017).
694. List Christian, Valentini Laura The Methodology of Political Theory // Oxford Handbook of Philosophical Methodology. 2016. URL: DOI:10.1093/oxfordhb/9780199668779.013.10. (дата звернення: 28.06.2017).
695. Macht // Німецько-український словник. URL: <https://www.dict.com/німецько-український/macht> (дата звернення: 30.01.2016).

696. Malleson K. The New Judiciary: the effects of expansion and activism. Dartmouth: Ashgate Publishing Aldershot. 1999. 276 p.
697. Office of Administrative Law Judges. URL: <https://www.sec.gov/page/aljsectionlanding> (дата звернення: 25.02.2017).
698. Opinion on proposals amending the draft law on the amendments to the constitution to strengthen the independence of judges of Ukraine. URL: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282013%29034-e> (дата звернення: 20.01.2018).
699. Podlech A. Rechtslinguistik. Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften; hrsg. D.Grimm. Bd. II. Munchen: Beck, 1976. P. 105–116.
700. Pouvoir // Французько-український словник. URL: <https://www.dict.com/французько-український/pouvoir> (дата звернення: 13.02.2016).
701. Power // Англійсько-український словник. URL: <https://uk.glosbe.com/en/uk/power> (дата звернення: 30.01.2016).
702. Rosenbloom David H. Public Administrative Theory and the Separation of Powers / Public Administration Review. Vol. 43, May/June 1983. P. 219–227.
703. Separation of powers // Britishencyclopedia. 2011. URL: <http://www.britannica.com/topic/separation-of-powers> (дата звернення: 30.01.2018).
704. Separation of powers. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Separation_of_powers (дата звернення: 16.06.2017).
705. Stutzman Belinda How is power divided in the United States government? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HuFR5XBYLfU> (дата звернення: 28.04.2017).
706. Tkachuk Oleh. Urgent tasks for judicial power in civil judicial proceedings of Ukraine. URL: http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/suddja_vssu_oleg_tkachuk_nevidkladni_zavd

annja_sudovoji_vladi_v_civilnomu_sudochinstvi_ukrajini.html (дата звернення: 22.02.2018).

707. Vile M. J. C. Constitutionalism and the separation of powers / 2nd ed // Indianapolis: Liberty Fund, 1998. 455 p.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Булкат М. С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади: монографія. К.: Вид-во «Юридична думка», 2018. 504 с.

Рецензії:

Скрипнюк О. В. Судова влада: доктринальний вимір. Рец. на кн.: Булкат М. С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади: монографія. Київ: вид-во «Юридична думка», 2018. 504 с. *Держава і право: Збірник наукових праць*. Серія Юридичні науки. Вип. 82. К.: Вид-во «Юридична думка», 2018. С. 339–342.

Бисага Ю. М. Розвиток теоретичних положень про судову владу у демократично-правовій державі: нові виклики сьогодення (рецензія на монографію Булкат М. С. «Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади»). *Публічне право*. № 1 (33). Б.: ФОП Кандиба Т. П., 2019. С. 195–197.

Шевченко А. Є. Судова влада: засадничі завдання правничої науки. Рец. на кн.: Булкат М. С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади: монографія. Київ: вид-во «Юридична думка», 2018. 504 с. *Бюлетень міністерства юстиції України*. Вип. 1. К.: ПП Вид-во «Фенікс», 2019. С. 53–54.

Підрозділ колективної монографії:

2. Булкат М. С. Нові напрями наукових досліджень у доктрині судової влади. Scientific achievements of countries of Europe in the field of legal science: Collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2018. P. 57–74.

Статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук, зокрема внесених до міжнародних наукометричних баз даних, та в зарубіжних періодичних юридичних виданнях:

3. Булкат М. С. До питання співвідношення розвитку інституту судочинства та наукової доктрини судової влади. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах*. Вип. 7. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. С. 111–115.
4. Булкат М. С. До питання про специфіку формування поняття судової влади (теоретико-правовий аспект). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. Вип. 3 (30). К.: ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре», 2016. С. 109–119.
5. Булкат М. С. До питання про розуміння функцій судової влади. *Бюлетень міністерства юстиції України*. Вип. 6. К.: ТОВ «Видавничий дім «Центр учбової літератури», 2016. С. 40–46.
6. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. *Держава і право: Збірник наукових праць*. Серія Юридичні науки. Вип. 70. К.: Вид-во «Юридична думка», 2016. С. 97–108.
7. Булкат М. С. Концепція судової влади (до питання про історіографію досліджень). *Судова апеляція*. Вип. 1 (42). К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2016. С. 16–21.
8. Булкат М. С. До питання про еволюцію формування наукових підходів щодо концепції судової влади. *Бюлетень міністерства юстиції України*. Вип. 5. К.: ПП «Юнісофт», 2016. С. 30–34.
9. Булкат М. С. Історіографія кроссекторальних досліджень судової влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 37. Том 1. Х.: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 11–14.
10. Булкат М. С. До питання про основи класифікації функцій судової влади (теоретико-правовий аспект). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Вип. 3. Том 1. Х.: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 7–11.
11. Булкат М. Методологія теоретико-правового дослідження судової влади. *Право України*. Вип. 7. К.: ПАТ «ВІПОЛ», 2016. С. 135–142.

12. Булкат М. С. Ознака судової влади: загальнотеоретична характеристика поняття. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. Вип. 5 (32). К.: ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре», 2016. С. 106–113.
13. Bulkat M. The concept of the judicial power functions (theoretical and legal aspect). *KELM*. № 2 (14). Poland: «PRO FUTURO», 2016. P. 3–16.
14. Булкат М. С. Система функцій судової влади. *Публічне право*. № 4 (24). Б.: ФОП Кандиба Т. П., 2016. С. 201–211.
15. Булкат М. С. До питання про формування ознак судової влади. *Судова апеляція*. Вип. 1 (46). К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2017. С. 6–12.
16. Булкат М. С. Система ознак судової влади: теоретико-правова характеристика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. Вип. 1 (104). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. С. 59–62.
17. Булкат М. С. Принципи судової влади: характеристика поняття. *Альманах права*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 128–130.
18. Булкат М. С. Система принципів судової влади. *Право і суспільство*. № 5 (ч. 2). Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2017. С. 3–7.
19. Булкат М. С. До питання про історичний поступ судочинства на теренах України (додержавний період, періоди ранніх державних утворень і Київської Русі та входження українських земель до складу Польщі та Великого князівства Литовського). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Вип. 30. Том 1. Серія: Юриспруденція. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 12–15.
20. Булкат М. С. До питання про історичний поступ судочинства на теренах України (періоди: Гетьманщини; входження українських земель до складу Російської імперії; радянський). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Том 29 (68), № 1. Серія «Юридичні

науки». К.: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 1–6.

21. Булкат М. С. Система органів судової влади: характеристика поняття. *Бюлетень міністерства юстиції України*. Вип. 6. К.: ПП «Видавництво «Фенікс». 2018. С. 40–47.

22. Bulkat M. The system of bodies of the judicial power. *Visegrad Journal on Human Rights*. 3 (voiume 2). Pan-European University Faculty of law, Bratislava. 2018. P. 30–35.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Булкат М. С. Генеза розвитку судочинства, судової влади на теренах України. Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 13–14 квітня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 18–20.

24. Булкат М. С. Методологія дослідження судової влади. Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 квітня 2018 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 7–9.

25. Булкат М. С. Дефініція поняття «система органів судової влади». Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 4–5 травня 2018 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 7–9.

26. Булкат М. С. Поняття судової влади: теоретико-правове визначення. Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 11–12 травня 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 9–12.

27. Булкат М. С. Історичний поступ наукової складової доктрини судової влади. International scientific-practical conference «The development of legal

sciences: problems and solutions»: Conference Proceedings, April 27–28. Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 10–13.

28. Булкат М. С. Система ознак судової влади. International scientific conference «Modern jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice»: conference proceedings, April 17, 2018. Lublin. P. 18–21.

29. Булкат М. С. Алгоритм формування системи органів судової влади. Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 7–9.

30. Булкат М. С. Реалізація «функції контролю» судовою владою. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15–16 червня 2018 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 7–9.

31. Булкат М. С. Нові напрями наукових досліджень у доктрині судової влади. International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland» Stalowa Wola, Republic of Poland, 20–21 July 2018. Volume 4. Stalowa Wola: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 8–11.